Cursus 3-7. Inleiding tot het Modern en hedendaags denken

Situering:

3. Cursussen van 1981 tot 1984

3.1. Epstemologie 1981-1982 (EP1-EP30, 42p.)

3.2. Duidingsleer, 1981-1982 (DU1-DU41, 68p.)

3.3. Logica, 1981-1982 (L01-L103, 145p.)

3.4. Methodologie,1981-1982 (ME1-ME15, 25p.)

3.5. Inleiding tot de hiëro-analyse, 1981-1982 (HA1- HA169, 233p.)

3.6. Inl. tot de Griekse wijsbegeerte, 1982-1983 (GW1-GW235, 295p.)

3.7. Inl. tot modern-hedend. denken, 83-84, (MHD1-MHD264, 301p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'MHD'. Ze staan voor 'Modern Hedendaags Denken, en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding: *Deze cursus is behoorlijk uitgebreid en gedetailleerd. Hij dateert van het cursusjaar 1983/1984, en is minder eenvoudig dan de cursussen 2.4, 4.4, 5.4; 6.1, of 7.6 die in latere cycli aan bod kwamen en die eveneens een inleiding op het huidige denken geven. Voor een beter begrip van deze cursus 3-7 kan men wellicht met een latere cursus starten. Het komt ons voor dat steller hier een inleiding wilde schrijven zoals hijzelf de rode draad doorheen de geschiedenis aanvoelde. Hierbij hield hij rekening met de mantische en fijnstoffelijke zijde van het filosofische gedachtegoed. Iets wat eigenlijk zelden of nooit aan bod komt. Hij schreef naar ons aanvoelen een unieke en uiterst boeiende tekst, maar niet elke cursist voelde zich op die indringende wijze aangesproken. Mogelijk ligt hierin de reden dat latere cursussen minder diepgaand zijn opgebouwd.*

Cursus 3-7. Inleiding tot het Modern en Huidig denken

Inhoud*: Klik hieronder de tekst aan die je wenst te lezen.*

IA. De heidense filosofieën. (3/245)..... 9
IA (1) De natuurfilosofie en haar 1ste grondslagencrisis (3/187)..... 9
1. De opgang van het wijsgerig natuuronderzoek (-600/-450) (3/64)..... 9
1A. De hylisch speculatieve abstractie der Milesiërs. 9

1B. De eerste grote, vooral speculatieve, abstracties (4/64) 10
(i) De abstractie der paleoputhagoreeërs (4/13) 10
(ii) De noëtisch-ontologische abstractie der Eleaten. (14/24)..... 22
(iii) De hermeneutisch - dialectische idee der Herakliteeës. (24/64) 32
2. De neergang van het wijsgerig natuuronderzoek. (-450/-350) 94
2A. De mechanistisch-atomistische abstractie. (66/180) 95
Voorop: applicatief model. (79/85) 109
Verdieping: tweede applicatief model. (86/89) 116
Verdieping: derde applicatief model. (90/101) 120
Verdieping: vierde applicatief model 101/110)..... 131
2B -- De protosofistisch - humanistische idee. (180/187) 212
IA(2) De klassieke filosofie en haar crisis (-450/-200). (187/241) 221
IA(2)a. De opgang der Attische filosofieën (-450/-320)..... 221
De kleinsocratiekers. (188/193) 222
De grootsocratiekers. 228
IA (2)b. De neergang der Attische filosofieën (-320/+200). (239/241) . 275
IA (3) De laatantieke theosofieën (-50/+600). (242/245)..... 278
I.B. De christelijke filosofieën. (+33/ +1450) (246/260) 282
II. De modern - hedendaagse filosofieën (1450/heden). (260/264)..... 297
A. Van de renaissance tot en met Kant (1450/1781)..... 297
B. Im. Kant en de grondslagenkrisis der verlichte filosofieën (1781+) . 299

MHD1.1

C.3-8. Cultuurhistorische Inleiding tot het Modern en Huidig denken

Voorwoord.

(1) *deze cursus is een inleiding tot de reductieve wijsbegeerte.*

Deze heeft als schema:

(A) Waarneming (feitenmateriaal);

(B)1. Abductie (hypothesevorming of regressieve reductie);

(B)2. Deductie (afleiding van logisch verantwoorde voorspellingen of progressieve reductie.);

(B)3. Volle reductie (vaststelling van nieuwe feiten, die Peirastische d.i. toetsend zijn hetzij als verificatie hetzij als falsificatie).

Filosofie, -- ook vakwetenschap en retoriek, indien reductief, gaan zo te werk.

(2) *Deze cursus is tweevoudig opgevat:*

a/ hij volgt de gen(n)etische methode (cf. infra 1. (Anaxoreïsch Model) 2. 215 (Aristotelisch model)

b/ hij volgt de intertekstuele methode, zoveel mogelijk (cf. Infra 33v. (Wittgenstein

Taalspel).

Wij verwijzen naar *J. Kristeva, sèmeiotikè* (*Recherches pour une sémanalyse*), Paris, 1969; door zoveel mogelijk de auteurs en hun uitleggers (hermeneuten) aan te halen, worden wij gedragen door het weefsel van de teksten van onze rijke traditie. Wat zoiets als een bloemlezing betekent.

(3) *Kernuiteenzetting is en blijft blz. 11v. (Reductie en deductie).*

Red., alsook ontologische 'horizon'). Alle redeneringsvormen zijn uitwerkingen van dat kerninzicht. Wij halen enkele types van redenering naar voren.

(i) Vertrekpunt is en blijft wat de Angelsaksers commonsense-methode (de dagdagelijkse redeneervormen in een bepaald milieu) heten (cf. Infra 2; 34, 233) Ook de vakwetenschapper vertrekt daarvandaan.

(ii)a. Fenomenologie (232 vv. (Scheleriaans model); 32.9/ 32.11 (dieptefilosofisch applicatief MModel) --gebeurlijk wordt deze louter beschrijvende methode ingebed in het taalspel (zie 33 v.) Hetzij van een of andere 'hermeneutiek' (zie 38/40 (Vico, Dilthey)), hetzij van een existentiële beschrijving. (Zie 146 v. (Heideggeriaanse fundamentele ontologie); (255 vv.) hetzij een Peirciaans model (255 v.) hetzij zelfs van een (Hegel of Marx) 'dialectiek' (zie 225/231).

(ii)b.1. Alg. Bruikbaar zijn:

a/ de analogische reductie (zie 5:7 (alg. begrip 'analogie' 101/109 (cybernetisch) (anal. Versus ind.) 111/114 (typologie).

MHD 1.2.

applicatief model.); 5/9 (modelleerstellig applicatief model); 1.37; 140 (letterkundig applicatief model.); 32.9/32.11 (Spranger, structureel

model); 231/236 (Scheler, ideatief model);

b/ de 'stoicheiotische' reductie. (Zie 2/3- (Platonisch en Milezisch model); 5/5 (wiskundig applicatief model); 34 (taalspel, applicatief model (= analogie met kaartspel); 66v. (mechanisch, microkosmos. Appl. mod.); 90 (structureel binair-operatief applicatief model); 91v. (systeemleerstellig applicatief model); l02v. (analogisch-reductief model, 104 cybernetiek.); 189vv. (atomistisch applicatief model) 208 (Platonisch structureel applicatief model.); 218v. (strikt ontologisch applicatief model); 220 (Romeins applicatief model); (organicistisch applicatief model) 226vv. (Hegeliaans dialectisch applicatief model); 234/236 (ideatisch applicatief model.); 237v. (Aristotelisch systeemleerstellig applicatief model); 12/13.1; 31; 68/70; 126/128; 202/205; 242/245 (theosofisch applicatief model); 251v. (Christelijk theosofisch applicatief model);

c/ de systeemleerstellige methode (zie 18; 54; 21/24 (metatheorie); 91; 104 cybernetica. 223; 172v.; 214), -- natuurlijk, in verband met de 'stoicheiotische' methode, die er het moment 'bestanddelen', 'elementen', van vertegenwoordigt.

(ii)b2. Bijzonder belangrijk is het begrip 'lemma' (zie 8.v. (wiskunde); 10/12 (wiskundig en normatief); -- zie voora1 13.1 (Alkmaonische Hermeneutiek) 254/259 (Perciaans applicatief model), -- natuurlijk, i.v.m. de lemmatisch-analytisch methode.

(iii)a. De axiomatisch deductieve of lemmatisch-analytische methode is doorslaggevend voor alle streng-logis(ti)sche redeneersystemen (zie 217 + 237v. (Aristotelisch applicatief model)

(iii)b. Louter retorisch-dialectische axiomatische-deductieve of lemmatisch-analytische methoden zijn:

a/ de Peirciaanse triade (eigen-, recht - en/of vrijzinnige m.; zie 31v.; 33; 177v.; 233v.);

b/ het fundationalisme (zie 261v.)

Zie ook de ideologiekritiek (nl. op dergelijke lemmatisch-analytische methode) 18; 54; 173; 214; 223.

De projectie (zie 64.1 /64.5) is één merkwaardig applicatief model van louter retorisch-dialectisch axiomatisch-deductief denken.

(iv)a. De antiek-middeneeuwse louter retorische dialectiek blijft bruikbaar (zie 198; -- 15/19 (eristiek); 19/20 ('ook gij'); 53).-- wel onderscheiden van de lotsdialectiek (zie 198v.; -- 40v.; 41/45; 51). -- de Sofistische dialectische methode is één applicatief model van redeneerdialectiek. (Zie 140; - 188; -- 182 (antilogia); -- Socratisch-Platonisch model (zie 198/205).

MHD1.3

Cursus 3-8. Inleiding tot het Modern en Huidig denken

Voorwoord. –

(1) Inleiding tot de reductieve wijsbegeerte.

(A) Waarneming

(B)1 Abductie (hypothesevorming, regressieve reductie);

(B)2 Deductie (afleiding van voorspellingen, progressieve reductie)

(B)3 Eigenlijke reductie (peirastische, toetsende vaststelling van nieuwe feiten, die ofwel verifiërend ofwel falsifiërend zijn) – Ziedaar het model van wetenschappelijke filosofie

(2) Inleiding tot de voornaamste huidige wijsgerig-wetenschappelijke methoden.

(a) vertrekpunt: de commonsense-methode (cf. infra 2)

(b)1 directe methoden: de fenomenologie (cf. infra232 vv.), respectievelijk de existentiële methode (cf. infra 147v.; 258); de hermeneutiek (cf. 38v.)

(b)2 indirecte methode:

a/ algemeen (cfr. Infra 11v.)

b/ bijzonder: (i) de axiomatisch deductieve methode (cf. infra 21 (theorie, systeem) 217/238 (vooral 217; 237v. (aristotelisch-klassiek model)

(ii) de strikt reductiemethoden

(cfr. Infra: a. de scientistiek (cf. infra 70/123 (anaxagoreïsch model), niet te verwarren met het sciëntisme, positivisme, empirisme (cf. infra 24 (Kant); 101 (Bacon):

b. de taalanalytisch-taalspelige methoden (cf. infra 33v.

(L. Wittgenstein)); de analogische reductie (cf. infra 101/109); de typologisch-analogische reductie (cf. infra 111/114 (biologisch model)); Modelmethode (5v.);

c. de lemmatisch analytische methode (cf. infra 8/9 (wiskundig model); 10/812 (Wiskundig-ethisch-politisch (normatief) model; 254/259 (Skot. -peirciaans semiotisch-hermeneutische methode);

d. de dialectische methode (cf. infra 226/231) (Hegel, mod.); 198/209 (ant. Model)

e. de structurale methode (cf. infra 2 (stoicheiosis); 90 (binaire bewerkingen); 91/97) (systeeemleerstellige methode) 104/109 (analoge cybernertische methode). – Tot daar de bijzonderste reductieve en axiomatisch-deductieve methoden.

MHD1.4

(iv)b. Heel bijzonder is de dieptepsychologische methode 'zie 32/32.12). Doch zij heeft, sinds de freudiaanse kritiek op het louter bewuste denken zeer grote draagwijdte, -- dit des te meer daar zij, in de grond, wellicht de oudste vorm van Grieks denken impliceert. Daarom de grote 'uitweiding' ter zake.

(v) Koninginnestuk van alle redenering is en blijft, natuurlijk, de Sciëntistiek, d.i. de, in hoofdzaak, wis- en natuurkundig geïnspireerde vakwetenschap, die, steeds, ofwel een echte 'positieve' (niet in de Schellingiaans-existentiële zin, cf. 166v.) filosofie veronderstelt (ideologisch (zie empirisme (182v.) of sens(ual)isme en fenomenisme (191v.;-- zie ook 24 (Kant's kritiek op zowel intellectueel als sceptisch axiomatisch-deductief denken); 101 (Bacon's indeling, met immanente kritiek)) ofwel er een uitbouwt op louter vakwetenschappelijke grondslag (wat dan Sciëntisme, positivisme (232, A. Comte), empirisme (269 D. Hume) al of niet Neo- heet) Zie Anaxagoreïsch applicatief model, blz. 70/123. Het is opzettelijk zo uitvoerig uitgewerkt, omdat, sinds Galilei en de moderne en huidige exacte (d.i. én logi(sti)sch-wiskundig én experimenteel te werk gaande) vakwetenschappen, ook voor de filosofieën allerhande, een grondslagencrisis opgedaagd is, die ons nog steeds tot reflectie over de abducties (d.i. de noodzakelijke en/of

voldoende gronden) van alle filosofieën zonder meer dwingt.

Opm. -- De grootste indelingsonderdelen. - Deze zijn vooral de volgende.

1A. De heidense filosofie (-660/+600)	MHD 3/245
1A(1) De Natuurfilosofie (-600/-350)	MHD 3/187
1. Opgang (-660/-450)	MHD 3/64
2 Neergang (-450/-350)	MHD 65/187
2A. (Mech.-at.	MHD 66/180
2B. Protosofistisch- Humanistisch.	MHD 180/187

1A(2) De klassieke fil. (-450/-200)	MHD 187/241
opgang (-450/-320)	MHD 187/238
Kleinsocratiek	MHD 188/193
Grootsocratiek.	MHD 193/238
Neergang. (-320/+200)	MHD 239/241
Theosofieën (-50/+600)	MHD 242/24.

1B. De Christelijke fil. (33/1450)	MHD 246/260
Patristiek/ Scholastastiek/ andere	MHD 252/260

II. De modern-hedendaagse fil. (1450+)	MHD 260/264

IIA. Renaissancetijdvak/ Kant (1450/1781)	MHD 260/262

IIB. Imm. Kant/ heden (1781+)	MHD 263/264

MHD2

Opm. – 'Stoicheiosis'. - Platon van Athene (-427/-347), van wie *An. Whitehead* (1861/1947), met *B. Russell* de schrijver van *Principia Mathematica* (1910/1913), doch ook de proces- of bewegingsfilosoof, ooit zei dat het ganse westerse denken slechts een reeks voetnota's op Platon was, hechtte, op zeker ogenblik, fundamenteel belang, voor zijn dialectiek, aan 'stoicheiosis', d.i. het uiteenleggen en opnieuw ineenvoegen (harmonia) van bestanddelen.

(a) ***waarneming***. -- De 'fusis' (natura, natuur) als diffuus waargenomen

geheel is het vertrekpunt van de Westerse filosofie.

(b)1. ***Abductie***. - denkers als de Mileziërs - Thales, Anaximandros, Anaximines v. Milètos (daarvandaan de naam 'Mileziërs) - staan voor de hen omringende natuurlijke en menselijke leefwereld, het object van the common sense (Thom. Reid (1710/1796), -- d.i. de werkelijkheid voor zover onmiddellijk gegeven (fenomenale werkelijkheid) voor het alle (niet-krankzinnige) mensen gemeenschappelijke gezonde verstand). Die waarnemingswereld 'bezien' zij 'filosofisch'. Zij redeneren "Indien, achter, in, boven die zicht- en tastbare leefwereld zoiets als een 'arche' (principium, oerbeginsel) schuilgaat, dat:

(1) alom aanwezig, als bestanddeel, is en
(2) tegelijk, de oorsprong van alles, wat onze leefwereld biedt, pas dan wordt die verwonderlijke veelheid, waarin we van het danige aantal bomen het 'bos' (d.i. het analogon van de één makende oerstof, die tegelijk bestanddeel en gezamenlijke oorsprong is) niet meer zien: een niet-verwonderlijke, 'begrijpelijke' en doorzichtige eenheid van vele momenten of levend-beweeglijke bestanddelen.

(B)2. 'Stoicheiosis'. - 'abductie', d.i. de eerste stap in het duiden (interpreteren) ven het waargenomene, is wezenlijk ordenen van vele momenten (in de verzamelingsleer herleidt men momenten tot 'elementen', die alle identisch-eender, d.i. onderling willekeurig verwisselbaar zijn; -- wat abstract is).

De huidige structuralisten (cl. Lévi-Strauss (1908/2009 e.a.) gaan, bij dat ordenen, analogisch te werk: in termen van linguïstiek (taalwetenschap in de stijl van *F. De Saussure, Cours de linguistique* (1916)) spreken zij over menselijke cultuurfenomenen. Zoiets is slechts één type van platonische stoicheiosis

MHD3

Cfr. -- *Descamps, La science de l' ordre* (*essai d'harmologie*), in: *Rev. Néo-Sc.*, 1898, 30ss.;
-- *C. Berge, Principes de combinatoire*, Paris, 1968 (dit laatste 'situeert' momenten' ('elementen') in logistische 'configuraties' (d.i. verzamelingen van 'plaatsen')).

IA. De heidense filosofieën. (3/245)

K. Löwith, Weltgeschichte u. Heilsgesch. In: *Anteile M. Heidegger*, Frankf., 1950, 115ff.: "het Europese zelfbewustzijn ziet zijn historisch cultuurgoed door twee verschillende doch even normerende overleveringen bepaald, de 'klassieke' (versta: heidense) en de christelijke". Wij beginnen met een doorlichting van de eerste basiscomponente van onze westerse filosofieën.

IA (1) De natuurfilosofie en haar 1ste grondslagencrisis (3/187)

Deze crisis deed zich voor rond -600/-350. Zoals gezegd: de Mileziërs begeven zich aan waarneming, de grondslag van wat W.Jaeger heet 'het Milezisch empirisme'. Doch zij duiden o.g.v. Abductie (= regressieve reductie), d.i. zij stellen een hypothese voorop.

1. De opgang van het wijsgerig natuuronderzoek (-600/-450) (3/64)

1A. De hylisch speculatieve abstractie der Milesiërs.

Hulè (materia, (oerstof), adjectief: hylisch (oerstoffelijk, fijn- of ijlstoffelijk). - De 'Historia' (inquisitio, onderzoek) der Mileziërs leidt tot analogische reductie. -

Thales (-624/-545), abduceert, uit de waargenomen natuurrijkdom (regen, plantengroei), 'het water' ('to hudor'). M.a.w. in termen (taalspel) van 'water' spreekt hij over de ganse natuur.

Anaximandros (-610/-547), volgens Simplikios, (*Fr. 9*) beweerde dat de oorsprong ('archè') en het (alom aanwezige) bestanddeel ('stoicheion') van de 'zijnden' het 'apeiron' (onbepaalde) is (…). Anaximandros zegt (uitdrukkelijk) ('legei') dat die oorsprong noch water (cfr. Thales) noch een ander (…) bestanddeel is, maar een ander type ('heteran') van 'apeiron' (onbepaalde) 'fusin' (wezenskracht; cfr. infra blz. 11), waaruit alle hemelen en de erin aanwezige werelden ontstaan. (Anaximandros zei uitdrukkelijk) dat in de oorsprongen of bestanddelen, waaruit de zijnden ontstaan, zij, noodzakelijk, ook vergaan. Immers (…), die zijnden betalen straf en boete ('dikèn kai tisin didonai') (cfr. Infra blz. 128vv. Euripideïsche duiding) het ene aan het andere ('allèlois') om reden van 'adikia' (onrecht) en dit volgens de ordening eigen aan de tijd.

MHD4

Opgemerkt zij dat de abductie van een kosmisch-fluïdieke rechtsorde in

die dagen, gemeengoed was. In de oerstof, nl., beeldt zich alle onrecht af.

Anaximines (-588/-524) (aldus Aetios; *Fr. 2*) "oordeelde dat 'de oorsprong der zijnden de lucht ('aer') is. Immers, (…) daaruit ontstaan alle (zijnden) en daarin worden zij, opnieuw, opgelost ('analuesthai') (…) 'zoals - model - onze 'psuche' '(ziel), lucht als zij is, ons met kracht samenhoudt ('sunkratei'), zo ook - analogon - ombundelt lucht en adem ('pneuma') de kosmos!

Anaximines gebruikt 'lucht' en 'adem' als synoniemen ('sunonumos')." -- Deze eerste 'abductie' van wat, later, 'Wereldziel(estof), zal genoemd worden, is de eerste duidelijke vorm van wat, sedert de renaissance, 'hylozoïsme' heet (de oerstof - niet de gewone of 'grove' stof, natuurlijk - wordt als leven en levenstichtend geabduceerd).

Opm.-- *W. Jaeger, À la naiss. d. l. Théol.*, Paris, 1966, stelt dat de oerstof 'heilige' (hetzij daimonische hetzij goddelijke) kenmerken vertoont; gevolg: de Mileziërs heet hij, met S. Augustinus, theologen. De godsdienstwetenschappers (*G.v.d. Leeuw, Phän. d. Rel.*, Tübingen, 1956 b.v. spreken van dynamisme (krachts-, machtsgeloof; 'kratofanie'). Dat geregeld over 'heiligheid' in termen van 'fijnstoffelijkheid' spreekt.

Opm.-- Het begrip 'hule' als fijnstoffelijke oergrond van alle 'zijn' is een blijvende verworvenheid in de verdere Griekse wijsbegeerte.

1B. De eerste grote, vooral speculatieve, abstracties (4/64)

Getalvormen, louter gedacht 'zijnde', hheelallogos, --ziedaar drie types van louter redenerende abducties.

(i) De abstractie der paleoputhagoreeërs (4/13)

Deze bastractie is mathematisch- theoretisch.

Puthagoras v. Samos (-580/-500); Filolaos, Hiketas, Archutas, e.a.

De oerstof is 'micromonadisch' (discontinue uiterst kleine stofdeeltjes). Zij wordt waargenomen in haar grofstoffelijke verschijningswijze. Aantallen geometrische 'vormen', ineen gevoegd (harmonie), zijn én oerbestanddelen én oorsprongen ('beginselen'). (Arithmetiek, geometrie, - muziekleer, sterrenkund). ——

MHD5

Deze harmonische getalvormen zijn vooral in:

(1) de muziek - beter: in de 'choreia' (dans, muziek, poëzie - en

(2) de 'macrokosmos'- de 'muziek der sferen' - der hemellichamen aanwezig; daarvandaan, behalve de getal- en ruimtewiskunde, nog de muziek en de astronomie als leervakken, die de Latijnen, later, de 'vier kunsten' - quadrivium - zullen heten. Deze zijn een blijvende verworvenheid der westerse cultuur.

De eenheid in de veelheid.

De analogie - het deels identische en deels niet-identische - is de sleutel van het 'schouwen' ('theoria') van de getalvormharmonie in de oerstof verwezenlijkt

Volidentisch - deelidentisch - (totaal) niet-identischt, ziedaar de differentiaal, die het uitgangspunt der Paleoputhagoreeërs uitmaakte.

Gevolg 1. -- Wezensdefinities als "windstilte is de rust (toestand) in de luchtmassa" of "stille zee is de stillegging van golfbeweging" (Archutas van Taranton (-400/ -365) hebben 'zin': men zegt van het onderwerp 'windstilte' of 'stille zee' uit het gezegde; d.w.z. het onderwerp, op zich genomen, volidentisch enkel met zichzelf (één, d.i. ondeelbaar in zich en onherleidbaar tot iets anders), is deelidentisch met het gezegde, dat, eveneens op zich, volidentisch is met zichzelf.

Anders gezegd: twee volle identiteiten kunnen, indien deelidentisch, van elkander uitgezegd worden. -- Daarbij is het zo dat 'luchtmassa' of 'golfbeweging' de stof zijn, waaraan 'rusttoestand' of 'stillegging' als vorm eigen gemaakt worden, -- bedoeld is een getalvorm (harmonie)

Gevolg 2. -- het aantal, uitgedrukt in (kardinaal)getallen, die het tellen mogelijk maken, is een toepassing of applicatief model van deelidentiteit: een veelheid (minstens twee) van micromonaden (discrete of discontinue punten) is één onder oogpunt van groepering (samenneming, verzameling);

M.a.w. niet enkel als geometrische vorm (harmonie), doch reeds als aantal is de arithmos (getal, ineenvoeging) een eenheid (abstractie) in de veelheid.

Uitweiding. -- ***Het begrip (wiskundig)- model.***

Doede Nauta; Logica en model, Bussum, 1970, 16, 26vv., beweert terecht, dat de Paleoputhagoreeërs het begrip 'model' - in de vorm van 'meetkundig' model van een getalwiskundig gegeven (een aantal), voorloper van het model der analytische meetkunde - hebben ingevoerd. Gezien de enorme toepassing,

heden, van het modelbegrip, gaan wij daaropin.

Zo-even zagen wij dat de Paleoputhagoreeërs een innerlijke verwantschap tussen rekenkunde en meetkunde vooropstelden. Dit leidde hen ertoe rekenkundige gegevens in meetkundige te vertalen. 'Model ' is een omzetting (representatie) van entiteiten en situaties uit natuur en geschiedenis in een stel symbolen.

MHD6

In systeemleerstellige taal: - gegeven in bekend systeem - in dit geval, getalvormen (meetkundige figuren); gegeven, ten tweede, een onbekend systeem

- de eenheid (micromonade, punt) en haar 'getallen' (twee of meer), onafhankelijk van het eerste;

- indien men het gekende systeem gebruikt (b.v. door afbeelding (vertaling, omzetting, functie)), om inzicht ('informatie') te verwerven omtrent het ongekende, dan construeert men, in het bekende, een model van het onbekende. -- cfr. *K. Bertels/D. Nauta, Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, 1969, 28.

- 'Afbeelding' is, in verzamelingsleerstellige taal uitgedrukt, een 'wet' (ordening) zo dat, aan elk lid (element) y van een onbekende verzameling A, in de gekende verzameling B ieder element X toegevoegd, toegewezen wordt. -- symbolisch uitgedrukt: y = f(x) (y is functie van x of x is afbeelding van y).

Cfr. *H. Freudenthal, exacte logica*, Haarlem, 1961, 10/11.

- Kijken wij, nu, toe hoe de Paleoputhagoreeërs de eenheid en haar getallen (minstens twee) afbeelden in getalvormen (harmonie).

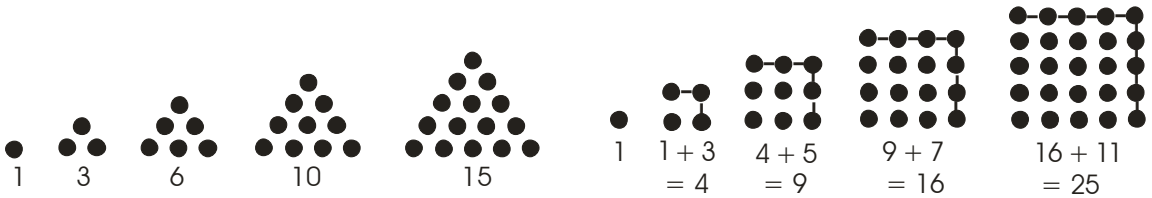

Driehoeksgetallen Vierkantsgetallen (quadrati)

M.a.w. via de reeks der driehoeken of vierkanten verwerven wij inzicht (informatie) in de eraan beantwoordende (erin afgebeelde) eenheid en haar getallen. Of: de figuren staan model voor de aantallen.

De later ontwikkelde analytische meetkunde bewijst dat dergelijke

'vertaling' (waarheidsgetrouwe afbeelding) van meetkundige gegevens (zelfs theorieën) in getalmatige (in casu: algebraïsche en omgekeerd), terecht kan uitwerken. "Daarom is de analytische meetkunde ook de eerste systematische modelmethode in de geschiedenis der wiskunde: sindsdien staan meetkundige objecten (begrippen) en methoden model voor algebraïsche en omgekeerd". (*D. Nauta, Logica en model, Bussum, 1970, 31*). Er is, immers, wederzijdse realisatie.

Opm.-- de Paleoputhagoreeërs hebben het mooiste bewijs uit het ongerijmde uit de oudheid nagelaten, nl. dat het onmogelijk is een rationaal getal te vinden voor de wortel uit 2.

Cfr. D. Nauta, o.c., 27/28 in het eenheidsvierkant is de diagonaal de wortel uit 2 (v2); men had nog geen worteltrekkingsmodel en men had geen meetmodel. Gevolg: v2 is onmeetbaar.

MHD7

"Analogie is de spil van het modelbegrip".

Toegang tot de wereld, in kennen en kunde, krijgt de mens door in het chaotische en hem onbekende, overeenkomsten te ontdekken met het geordende en het hem vertrouwde.

(i) Het begrip 'model' is niet de enige denkvorm, waarin de overeenkomst tussen standen van zaken wordt uitgedrukt.

(ii) er bestaat nog een heel aantal andere begrippen, die, op één of andere wijze, van analogie getuigen." (*K. Bertels/D. Nauta, Inl. tot het modelbegr.*, 31).

Stellers sommen op: beeld, ikoon, afspiegeling; - metafoor (overdrach); -- exempel (voorbeeld), exemplaar, paradigma (schoolvoorbeeld),toonbeeld; -- matrijs, mal, 'pattern' (patroon);- facsimilekopie; isomorfie, homomorfie, homologie, enz. Al deze gegevens zijn ergens analogiemodellen.

Wie ook maar een klein beetje godsdienstwetenschap kent, weet dat de archaïsche religies krioelen van analogieën en dus, van modellen. Zo b.v. de mythen: zij zijn, in één van de basisbetekenissen, model voor

(i) rituele handelingen en

(ii) alle mogelijke levensdaden (de visvangst b.v. geschiedt naar het oermodel van de 'eerste' of oer-visvanger; de protoplast (eerst verwekte voorouder) b.v. staat model voor alle leden van de stam, enz.). Met dit verschil dat, in die sacraal-dynamistische context, het model:

a. toonbeeldig en a.h.w. verplichtend (normatief) werkt en

b. deelname impliceert; d.w.z. degene, die het navolgt, neemt deel aan de 'dunamis' (de oerstof) van het model, dat 'heilig' (machtgeladen) is. -

Dit aspect is nog aanwezig, op filosofische wijze, in het Puthagoreïsme - het getal, de getalvorm (harmonie) is model, d.i. bestuurt (cybernetisch aspect) en geeft kracht (dynamistisch aspect) aan wat eraan deelneemt door het na te volgen. - Ook in het Platonisme, dat erg veel aan het Puthagoreïsme ontleent, is de idee (d.i. transcendent model of paradigma), door deelname, aanwezig in de natuurgegevens.

De grondslagencrisis der Griekse cultuur, aan het werk in de natuurfilosofische en protosofische 'verlichting' (loskomen uit de archaïsche eerbied voor het model (als norm, participatie en kracht)) ziet in het model slechts een manipuleerbaar gegeven: het geseculariseerde model ontstaat. Waarover later meer.

Het bewijs uit het ongerijmde nu, is een typisch geval van modeldenken en - constructie. Het bewijs ab absurdo heeft volgende structuur:

(i) uitgangspunt: een tegenmodel bestaat, d.i. een voorbeeld (instantie), dat (+) wel beantwoordt aan de gegevens van het probleem, doch (-) niet aan het gevraagde d.i. aan wat behoort bewezen te worden;

MHD8

(ii) stelselmatig bewijs, dat zo een tegenmodel onmogelijk is, doordat het ongerijmdheid (tegenspraak, contradictie, 'paradox') "impliceert; -- langs die omweg, dus, blijkt dat enkel het model kan bestaan.

Applicatief model (der Paleoputhagoreeërs).

(i) ***Gegeven***: het kwadraat van v2 (wortel uit 2) is 2 (d.i. de definitie van het symbool 'v2');

Gevraagd: (te bewijzen): een breuk, gelijk aan v2, is onmogelijk (absurd).

(ii) ***Bewijs***. -- lemma (d.i. wat wij niet kennen, nl. v2, wordt gesteld alsof het bestond èn onbekend was): wij doen alsof er een rationaal getal bestaat, dat model staat voor v2.

Rekenkundig vertaald: er zijn twee getallen - p, q - zo dat p/q = v2 (p/q is het tegenmodel, dat én onbekend én hypothetisch tegelijk is).

Vereenvoudiging: wij herleiden dit tegenmodel tot zijn eenvoudigste

uitdrukking (vorm), nl. door alle gemeenschappelijke factoren van p en q (in p/q) weg te delen; dat herleid tegenmodel heet men p/q.

(i) p en q hebben geen gemeenschappelijke factoren;

(ii) $(p/q)^2 = 2$ (hetgeen 'volgt' uit het gegeven.

a. Uit (ii) volgt: $p^2 = 2q^2$; dat impliceert dat p^2 even is. Maar, in dat geval, dan moet ook p even zijn: p = 2r (-betekent: p is het dubbele van een getal r)

b. Uit (i) volgt dat q oneven moet zijn.

c. Anderzijds geldt dat $q^2 = p^2/2$ (als 'gevolg' van (ii)).

Substitutiebeweking (vervanging): p voor 2r; in dat geval, dan vinden wij:

$q^2 = 4\ r^2/2 = 2r^2$. Wat impliceert dat q^2 even is. Doch in dat geval moet ook q even zijn.

Besluit: indien er een model p/q bestaat, dan moet q zowel even als oneven zijn. Wat absurd, ongerijmd is.

Gevolg: het lemmatisch geanalyseerd tegenmodel is onmogelijk.

Opm.-

1. De Puthagoreeërs - de Grieken - besloten niet, uit zulke situaties, tot het aannemen (poneren) van irrationale getallen (onmeetbare getallen). Zij gaven voorrang aan de meetkunde boven de rekenkunde, die leemten vertoonde (er was geen lengtemaat beschikbaar, d.i. een meetmodel).

2. De Oosterlingen daarentegen, werkten, toen reeds, met irrationale getallen en de moderne wiskunde is die oosterse weg opgegaan.

Opm.-- De lemmatisch-analytische methode is een definitieve en uiterst vruchtbare methode:

(i) Men kent iets niet; doch men voert het in, alsof het bekend was (hypothetisch);

(ii) voert er bewerkingen mee uit (= analyse), die er de implicaties (inherenties, voorwaarden) van blootleggen.

MHD9

De hele algebra (sedert de Renaissance) steunt op de lemmatisch-analytische methode. -- De onbekende grootheid wordt, lemmatisch, als 'x' ingevoerd. In oudere handboeken heette de onbekende 'res' (de zaak, waarover het gaat); zij werd door een met krullen versierde 'r' aangeduid, die men, later, door 'x' verving.

De algebraïsche vergelijking - y = f(x) - wordt neergepend, alsof de

onbekenden gekend zijn, en, meteen, zijn bewerkingen mogelijk (operationele fase: analyse) als met een bekende. De hogere 'analyse' en de 'analytische geometrie' heten zo, uitgerekend omdat zij, lemmatisch, grootheden invoeren, waarvan zij de betrekkingen ontleden.

Ook dat is een modeltoepassing: men vertaalt de onbekende in de kunsttaal der wiskunde (waar zij als afbeelding b.v. x, y, enz., heeft). Of: de letters zijn het kunsttalig 'model' van - wat de huidige technologen heten - de 'zwarte doos', die men wil analyserend toetsen.

Cfr. -- *O. Willmann, Abriss der Philosophie* (*Philoso-pische Propädeutik*), Wien, 1959, 137;

-- *id., Gesch. D. Idealismus, III* (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2, 48ff., waar de letterrekening van Fr. Viète (+1603) als model van de (lemmatisch-) analytische methode besproken wordt, en wel als een typisch 'speculatieve' prestatie: inderdaad, de invoering is een abductieve daad, waarbij men veronderstelt (hypothese) dat, door die onbekende lemmatisch in te voeren, het probleem begrijpelijker wordt).

Opm.-- De apagogische redenering. -- Aristoteles (-384/-322) zal, later het bewijs uit het ongerijmde (reductio ad absurdum) 'apagoge' heten.

Opm.-- Het beginsel van tegenspraak (contradictie, ongerijmdheid).

De Eleaten, waarover straks meer, zullen het 'zijnde' stellen tegenover het 'niet-zijnde' (niets). Zij stichten de ontologie (zijnsfilosofie).

De ontologische basis van het ongerijmdheidsaxioma is het tautologisch axioma: "Wat is, is (Wat zo is, is zo)".

Dit betekent dat de volle identiteit slechts tautologisch kan verwoord worden ('tautologia' is 'hetzelfde zeggen'): immers, iets is enkel volidentisch met zichzelf.

Het ongerijmdheidsaxioma luidt: "ofwel is iets (zo) ofwel is het niet (zo)". Dit sluit een derde mogelijkheid uit: "ofwel is iets ofwel is het niets; een derde is uitgesloten". Men ziet dat men een soort complementering doorvoert: … het 'zijn' en de rest (die niets is en er, dus, eigenlijk, niet is). Het 'zijn' is enkel volidentisch met zichzelf; daarom is het 'absoluut' (volstrekt). Het duldt geen tegenspraak. Het bewijs uit het ongerijmde ontleent zijn logische kracht aan het absolute van het zijn. Men kan er dan ook niets tegenoverstellen: iets anders is onmogelijk.

Dat is ontologie.

MHD10

Toelichting.-- De logisch-stringente structuur der apagogische bewijsvoering.

(A) Waarneming. - De directe kennis schenkt feitenmateriaal (zie infra blz. 232vv.: Husserl's fenomenologie.-

1. Op gegeven ogenblik doet een Paleopythegoreeër een verrassende ontdekking: een vierkant wiens zijden b.v. 1 lengte-eenheid meten, heeft als kwadraat van de diagonaal 2 (stelling v. Puth.); welnu, toen, in tegenstelling tot onze moderne getallenleer, bezaten de Puthagoreeërs wel natuurlijke getallen en 'breuken', doch geen worteltrekking (v2) als rekenbewerkingsmodel. Voor v2 bestond, in hun systeem, geen meetmodel (lengtemaat).

2. *Platon* (*Politeia,* 1) doet de verrassende ontdekking dat Kefalos als exhaustieve definitie (cfr. *Infra blz. 200vv.* (*Socr. begripsbepaling*)) van gerechtigheid abduceerde **1/** altijd de waarheid spreken; **2/** altijd de schulden betalen.

(B) ***Duiding*** (d.i. indirecte kennis (o.g.v. 'logismos', discursieve redeneringsvorm)).

(B)1. ***Abductie.***

1. Plots ziet een Puthagoreeër in: "Indien geen enkel meetmodel bestond, zonder meer, dan zou het verwonderlijk feit 'normaal', 'begrijpelijk: 'niet-verrassend' zijn". Reden: er is dan een noodzakelijke en voldoende reden of grond.

2. Platon, luisterend, ziet plots het ontoereikende der definitie in (als noodz. en/of volde reden).

(B)2. ***Deductie***

(uit de abductie (= hypothese, regressieve reductie) een progressieve reductie of toetsbare voorspelling afleiden; een 'controle' (= toetsingsmodel) deduceren).

1. De paleoputhegoreeër ontwerpt (abduceert) een tegenmodel (tegen zijn eigen mening in): "Gesteld: er bestond nu toch een meetmodel (meetbaar

getal), wat dan (als deductie)? Dit tegenmodel, als hem totaal onbekend, neemt hij als 'lemma', d.i. als onbekende, waarmee hij toch bewerkingen uitvoeren wil, om er de implicaties (deducties) van te analyseren (lemmatisch-analytische methode). Cfr. supra blz. 8, ad (i).

2. Platon ontwerpt een tegenmodel: "Gesteld: een vriend, goed bij zinnen, vertrouwt u wapens toe en hij vraagt ze u terug, waanzinnig geworden, (tegenmodel:) gesteld: gij geeft ze terug. Wat dan?".

MHD11

(B)3. *Peirastische, volle, eigenlijke reductie*

(confrontatie van de deductieve voorspelling (hier: lemmatisch-analytisch) met het nieuwe feitenmateriaal).

1. Zie hoger blz. 8, ad (ii): de 'experimentele' toetsing, in wiskundige redeneringen, bestaat in axiomatisch-deductieve bewerkingen (hier: het lemmatisch geabduceerd tegenmodel (= idee) wordt op zijn betrekkingen in het hele axiomatisch-deductieve systeem ontleed (analyse) (zie infra blz. 18v. (*het systeem als onderdeel van het totale zijn*; cfr. infra blz. 218 (*reine logica*); 223 (*ideologiekritiek*); 225 (*volle en deelidentiteit*); 227 (*dialectisch standpunt*); 236 ('*ideeën' versus positieve wetenschappen*)).

2. Platon redeneert als volgt:

"niemand – onderverstaan: met voldoende geweten - zou zeggen dat gij de plicht hebt, resp. rechtvaardig handelt, indien gij die wapens aan een ontoerekeningsvatbare teruggeeft". (Platon argumenteert analogisch: in termen van gezagsargument spreekt hij een zakelijk argument uit: 'indien men aan een ontoerekeningsvatbare een levensgevaarlijk instrument, in volle vrijheid, ter beschikking stelt, werkt men mee aan (mogelijk) geweld dat ethisch-politisch niet-verantwoordbaar is'), (causale deductie).

(b)4. *Evaluatie (waardeoordeel).*

1. *wiskundig model:*

Q moet tegelijk (zie hoger blz. 9 (onderaan)) oneven en even zijn. Wat absurd (ongerijmd) is. Zo blijkt het lemmatisch tegenmodel gefalsificeerd (weerlegging).

2. Platon: het tegenmodel leidt, regelrecht, tot de radicale weerlegging in de taal der feiten van Kefalos' schijnvolledige definitie.

Beide modellen zijn als resultaat overduidelijk.

Uitweiding. - Het onderscheid tussen louter deductieve en reductieve redenering.

(A). ***Regulatief model.***

a. ***Deductie***: "Indien vz (= voorzin), dan nz (= nazin; conclusie); welnu, vz; dus nz".
b. ***Reductie***: "Indien vz, dan nz; welnu, nz; dus vz".

Beide taalspelen (zie infra blz. 33vv. (Wittgenstein)) zijn tweevoudig.
(i) de voorwaardelijke (= implicatieve, deelidentiteit of 'inherentie' uitzeggende) volzin;
(ii) de afleidingsregels (deductieve regel; reductieve regel).

MHD12

(B). ***applicatief model.***
Deductief model: "Indien alle voldoende verwarmd water begint te koken, dan ook deze pannen water hier en nu (particulier) en dit ene water hier en nu (singulier); welnu, alle voldoende verwarmd water begint te koken; dus deze pannen water en dit water zullen (toekomstig experiment) koken".

Verzamelingstheoretisch: "indien u (universeel of regulatief model), dan p (part. model) of s (singulier mod.); welnu, u; dus p of s".

Reductief model: "indien alle voldoende verwarmd water begint te koken, dan ook deze pannen water hier en nu en dit éne water hier en nu; welnu, deze pannen water hier en nu en dit water hier en nu (koken, indien voldoende verwarmd); dus alle water (indien volde verwarmd, begint te koken)".

Verzamelingstheoretisch: "Indien u, dan p of s; welnu p of s; dus u".
Hier wordt veralgemeend of geïnduceerd (men 'extrapoleert' van p of s naar u). Inductie is een type van reductie (en zeer frequent).

(C). ***Ontologische 'horizon'.***
Cfr. Infra blz. 217v.; 223vv; 228vv. -- Aangezien alle redeneren zich afspeelt binnen het 'zijn', d.i. de verzameling en het systeem van al wat is als zijnde (object der ontologie), kan men redeneringen ook identitief (zie hoger blz. 5) formuleren.

Deze pannen water hier en nu (concreet-individueel), -- dit water hier en nu (sing. concreet-indiv.) zijn evenzovele volle identiteiten (zie infra blz. 219).

Daarover kan men pas 'redeneren', indien zij, onderling, deelidentisch zijn. Dat is, inderdaad, een feit: zij zijn, hoe verschillend ook, volidentisch genomen, toch gelijk (identisch) onder oogpunt van 'indien voldoende verwarmd, dan beginnen koken' (deelidentiteit).

Uitweiding. - Orfisch-Puthagoreïsche theosofie.

I. Gobry, Pythagore, Paris, 1973, haalt de 'chrusa epè' (de gouden woorden) der Paleoputhagoreeërs aan: "Op de eerste plaats, eer(biedig) de onsterfelijke godheden, zoals zij gerangschikt zijn o.g.v. de (goddelijke) wet". (o.c.,113).

1. ***Kenmerkend voor theosofie*** (wijsgerig, -- vakwetenschappelijk, retorisch) is het rangorde-interval tussen Zeus Pater (o.c., 144), de oppergodheid, en de grofstoffelijke (aardse en kosmische) werkelijkheden.

MHD13

2. ***Die hiërarchie der wezens*** is tevens een rangorde hylisch (fluïdiek, subtiel, fijnstoffelijk) gesproken.

(i) de grove, empirisch waarneembare stof werd geabduceerd als een 'lagere' vorm van de oerstof ('materialisering');

(ii) binnen de orde der subtiele oerstoffelijke wezens, is een rangorde: zo is b.v. de menselijke ziel een dosis 'aithèr (cfr. *Infra blz. 122v.; 126v.;-- vgl. 27vv.*), die - oerstoffelijk - anders, fijner, is dan b.v. lucht (hylisch genomen) of aarde.

3. ***De twee voorgaande rangorden impliceren 'n derde*****:**

'dode' stof, plant, dier, mens zijn empirisch-waarneembare onderscheiden in rangorde. Doch daarachter abduceerden de Puthagoreeërs een hylische rangorde van 'zielen' (met eigen zielestofniveau).

4. ***De mens, als*** (hylische) ***ziel*** (daimon),

is het trefpunt van de drie voorgaande rangorden: dankzij oerstoffelijke vereenzelviging (veelal, nu, mystische eenwording geheten) kan hij communiceren en in interactie komen met heel de heelalzielestof (oerstof, alom aanwezig; cfr. Supra blz. 3/4).

(i) Dit kan mantisch (als zien(st)er of wichelend); in dat geval ontwikkelt hij een nieuwe waarneming (extraseculair, transempirisch).

(ii) Ook dynamistisch-magisch (hij manipuleert oerstof als kracht; b.v. in reinigingsriten (cfr. *Wb. Kristensen, verz. Bijdr.*, A., 1947, 231vv. (*kringloop en totaliteit*)). -- De orfiekers, toen, in Zuid-Italië en Sicilië, overheersende religie, hadden amuletten, toverliederen (ter bezieling van levenloze voorwerpen of doden-oproeping).

5. ***De rangorde, tussen de wezens en hun subtiele stof,***
had ook 'n agogische (ethisch-politische) zijde. Hoe hoger in subtiliteit, des te onafhankelijker (ontvoogding) en zaliger (vergoddelijking) men werd. De katharmoi (reinigingen) - dankzij offers (d.i. zielestofuitwisselingen en riten (d.i. zielestoffelijke handelingen) - alsook ethisch-politische voorschriften - let wel: de twee samen! - hadden als effect bevrijding - der ziel naar hoger toe (daarvandaan dat filosofie, evenals geneeskunde en -kunst, therapeutisch - agogisch werd opgevat.

6. ***Theosofie ontstaat***, wanneer Milezische fysiek en Puthagoreïsche getalvormtheorie met het Orfisme fusioneert (cfr. *J. Zafiropulo, Empédocle d' Agrigente,* Paris, 1953, 44.)

MHD13.1

K. De jong, de magie bij de Grieken en de Romeinen, Haarlem, 1948, 7/8, spreekt over het toverkruid 'molu' (zwarte wortel, witte bloem); vlg. Homeros, Odysseus., 10: 301vv., kan een godheid er de 'fusis', machtdragende wezensaard van onthullen.

Welnu, die betekenis van 'fusis' is hylisch. De orfische religie wordt door de Milezische en arithmologische filosofie herdacht (traditiehermeneutiek: nevens het archaïsche 'fusis' komt het natuurfilosofische fusis: Theosofie gebruikt beide in haar taalspel (creatieve eclectiek) (cfr. infra 65)

Opm.-- Alkmaion v. Kroton (+/- -500).
Deze geneesheer (de eerste die lijkopening praktiseert) was Puthagoreeër.
(1) ***Hermeneutiek.***
Onderscheidt
(a) waarneming ('aisthanesthai'): van de zijnden gaat een luchtachtige stof uit; zij treft en dringt in de zintuigen en bereikt de hersenen (wat later 'de theorie der 'spiritus animales (dierfluïda) heet; cfr. Infra blz. 170v. (eidola); 28v.); dit heeft de mens met het dier gemeen;

(b) Duiding (begrijpen) ('xuniënai'); dit laatste is typisch menselijk;

(c) menselijk duiden bereikt het 'verborgene' (zie infra blz. 83vv.), de onzichtbare samenhangen, slechts indirect en onvolledig, nl. d.m.v. 'Tekmeria', inlichtingstekens (wat typisch hermeneutisch is); goddelijk begrijpen onderkent direct en volledig het onzichtbare; -- men ziet de intervalrangorde (dier/ mens/ godheid); cfr. Supra blz. 12v..

(2) *Biologie.*

a/ de Grieken onderscheidden, politisch, gelijkberechtiging ('isonomia') en alleenheerschappij ('monarchia').

b/ welnu, Alkmaion spreekt, in het politische taalspel, over gezondheid en ziekte (analogische reductie: cfr. Infra blz. 101vv.).

c/ doch de 'burgers' zijn hier 'krachten' (naturen: dunameis).

d/ Deze krachten worden gerangschikt (cfr. blz. 2: *stoicheiosis*) volgens systechieën (tegenstellingsparen: vgl. het structuralisme (cfr. *Infra blz. 90*)): 'warm/ koud' en 'droog/ vochtig' (cfr. Infra blz. 68v.).

e/ Gezondheid is isonomia (gelijkberechtiging) van alle krachten; ziekte, monarchia (overheersing van één of meerdere krachten).

MHD14

(ii) De noëtisch-ontologische abstractie der Eleaten. (14/24)

Hoofdfiguren: Parmenides van Elea (-540/…); Zenon van Elea (-500/…).

1.- '***Noein***', sedert Homèros, betekent identificering van iets 'als wel degelijk dit hier en nu (en niet iets anders)' (cfr. *W. Jaeger, A la Naiss.*, Paris, 1966, 112) - bewustwording zo dat de volle identiteit van iets met zichzelf duidelijk wordt (directe kennis; zie hoger blz. 11 (intentionaliteit; ontmoeting)).

2a.- ***Henologische abstractie***.

volle identiteit van een zijnde met zichzelf is 'eenheid' ('hen' = 'één'; vandaar: henologie). Reflexieve of lusvormige kijk op iets (nadruk op continuïteit (synechisme) en uniciteit (enigheid)).

2b.- ***Ontologische abstractie.***

(i) De Milesiërs spraken over 'ta onta', de zijnden (meervoud) en over ontstaan en vergaan (beweging): de dingen en processen, die wij als onmiddellijk zichtbaar onder de ogen hebben, in historia, onderzoek, zijn werkelijk veel en veranderend.

(ii) Parmenides 'identificeert' slechts enkelvoud en onbeweeglijkheid. Hij is 'stasiotès', behoudsgezind, statisch ingesteld.

M.a.w. 'Zijn' wordt hier met 'stasis', enigheid en onveranderlijkheid verward. Deze verwarring zal uitzonderlijk zwaar doorwegen, -- zelfs tot op onze dagen - er is, nl. onveranderlijk 'zijnde' maar ook veranderlijk 'zijnde' nevens 'enigheid' van 'zijnde'.

Opmerking. -- Hiermee sticht Parmenides het woord 'verstand' ('nous') vgl. noein - in het Latijn: intellectus - als ontologisch woord. Dit is een 'ktèma es aei' (definitieve verworvenheid). En wel als directe kennis het 'gelijke' ('noein' (kennen, identificeren) - zo zegt hij - is hetzelfde als het gelijke ('einai', zijn, - dat onvergankelijk, gaaf (geheel), enig, onbegrensd, volmaakt is).

Twee wegen

(1) Tautologieën ('zijnde is', 'Niet-zijnde is niet') gelden tot op heden als grondslag van logica.

(2) zijnden, als lemma, die meervoudig-bewegend zijn, zijn 'zinloos' (ongerijmdheid).

MHD15

Nl. De weg der fysiekers, die in 'doxa' (**1.** schijn, **2**. loutere mening) blijven steken en niet 'identificeren'. "Toen Parmenides, in zijn beroemd leerdicht, een tegenstelling maakte tussen **(i)** de weg van de waarheid, die door de godheid behoed wordt, en **(ii)** de weg van de meningen, die de 'mensen' eigen zijn, gaf hij, daarmee, het startsein voor de rivaliteit tussen filosofen en retorici". (*Chaim Perelman, Retorica en argumentatie*, Baarn, 1979, 149).

Opm.-- Ofschoon de fysiek een (schijn)mening is, ontwikkelt Parmenides toch een eigen 'fysiek': zij is beheerst door het dyadisch beginsel, nl. 'licht' en 'duisternis' ('nacht') - wat aan Hesiodos herinnert. De buitenwereld en de mens zelf zijn een 'mengsel' van die twee 'beginselen: -- Daarbij is het zo dat 'zijnde' blijkbaar 'licht' is en 'niet-zijnde' (object der meningen) 'nacht'.

Het conflict der twee wegen op wiskundig (en fysisch) gebied.

(i) Parmenides, zoals ieder denker voor Anaxagoras (en dan nog) en Platon, onderscheidt nog niet 'stoffelijk' en 'onstoffelijk' zijnde. M.a.w. zijn ontologie is tegelijk materietheorie. Tegelijk is die ontologie wiskunde (vooral geometrie).

Zenon van Elea, nu, zal daarvan uitgaan om de grondslagencrisis der wiskunde uit te lokken.

Synechisme. -- 'Suneches' betekent 'aaneenhangen (Lt.: continuüm), continu, - wat niet uit losse bestanddelen bestaat: Parmenides had gezegd: "Het denken zal het zijnde niet lossnijden uit het verband van het zijnde." Dat heet 'synechisme' of stelling dat zijnde continu is.

Zenon sticht, hiervan uitgaande, het wiskundig- materieleerstellig conflict:

a. De atomaire ('atomistische') wiskunde beweert dat getal en ruimte (en stof) bestaan uit uitgebreide en ondeelbare eenheden (micromonaden, laatste deeltjes), eindig in aantal,

b. De infinitesimale wiskunde, door Zenon verdedigd, dat getal, ruimte (en stof) uitgebreid is, maar deelbaar is infinitesimaal (onbegrensde deelbaarheid): in het kleine is er geen kleinste (zoals, overigens, in het grote geen grootste is doch steeds iets groters).

"Het is de onsterfelijke verdienste van Eudoxos van Knidos (-407/-355)", die ooit prof was aan de door Platon gestichte akademeia, deze grondslagencrisis opgelost te hebben: "Van hem (...) is hoogstwaarschijnlijk de leer der redens afkomstig, die *Eukleides van Alexandreia* (+/- -300), in het vijfde boek van zijn *Stoicheia* (elementen), ontwikkelt". (*EW. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./Nijmegen, 1944, 26).

Uitweiding. -- Eristiek (weerlegging apagogisch doorgevoerd).

Het bewijs uit het ongerijmde is al besproken. Zie hoger blz. 7/9. -- het eerste beroemde type ervan sticht Zenon. Dij staan bij één model stil.

MHD16

De 'paradox' van de snelvoetige Achilleus (uit de *Ilias* van *Homeros*).

Vooropstelling: Zie hoger blz. 8: 'irrationale' (hier: onmeetbare) getalvormen zijn onmogelijk geacht, o.g.v. een toenmalige wiskundige aprioritaire (d.i. op apriori aangenomen axiomata of postulaten of definities steunende) opvattingen.

a/1. *De door Zenon aangevallen redeneringsstructuur*

(de details zijn historisch verloren), zoals *EW. Beth, De wijsbegeerte der wisk.*, 16vv., ze meent te kunnen formuleren, vatten wij als volgt schematisch samen:

Indien (= noodzakelijke en/of voldoende reden (grond, voorwaarde))

(i)a. Het zijnde uitgebreid is (grootte heeft);

(i)b. Het zijnde op eindige wijze 'veel' is (d.i. Atomair (atomistisch) gestructureerd is, d.i. uit een eindig aantal ondeelbare eenheden bestaat (hetgeen minstens door de Paleoputhagoreeërs werd vooropgesteld)),

dan (= noodzakelijke gevolgtrekking)

(ii) het zijnde impliceert werkelijke beweging(smogelijkheid).

Ziedaar de abductie.

Deductieve fase: indien zulks zo is, dan moet de snelvoetige Achilleus, Indien hij gelijktijdig met de voor hem uitgaande schildpad, 'het zgn. traagste dier ter wereld, vertrekt, binnen een 'redelijk' ('eikos'; zie later, wanneer de retoriek haar argumentatie verantwoordt) tijdsinterval, de schildpad feitelijk inhalen.

Inductieve fase: dagelijks kan iedereen (publiek verifieerbaar feit) iets dat ofwel totaalidentisch ofwel deelidentisch is daarmee, verifiëren: zelfs een baby, die begint te 'lopen', haalt, desnoods, in feite, zo een trage schildpad, met wat grootmoederlijke hulp in. Wie twijfelt nu toch aan zoiets 'klaarblijkelijks'?

Waarde-oordeel: de vooraan opgesomde abductieve redeneringsstructuur kan waar zijn; men neemt ze als dusdanig, dan ook aan, tot wanneer iemand, snugger genoeg is om de hypothese (abductieve vooropstelling) hoe dan ook te weerleggen.

Men lette erop: het is niet omdat dagelijks schildpadden ingelopen worden, dat hoger opgesomde redeneringsstructuur al geldig is: het enige dat vaststaat, is dat zij, minstens als toetsbare abductieve stelling (hypothese), die de dagelijkse waarnemingen in kwestie mogelijkerwijze 'verklaart' (er de noodz. en/of vold. grond van uitdrukt), in aanmerking kan komen.

Waar zit, nu, de zwakheid van de door Beth gereconstrueerde abductieve redenering? In het feit dat het experiment (het feitelijke inhalen, binnen redelijk tijdsinterval), niet aansluit aan de exact geformuleerde termen en oordelen ervan: waar b.v. 'zien' wij de ondeelbare eenheden Achilleus effectief de schildpad doen inlopen? Wanneer werden de ondeelbare eenheden geteld?

MHD17

Opm.-- Merk op: het experiment - d.i. de inductieve fase beantwoordt niet aan de hypothese - d.i. de abductieve fase - ;

Vertaald: het regulatieve model (= hypothese) vindt men niet terug in de inductieve fase, die gehoorzaamt aan een ander regulatief model. Zoiets is de grondfout van enorm vele inductieve pogingen. Zie hoger blz. 5vv. (modelbegrip: abductief model en inductief model behoren overeen te stemmen).

a/2. *De door Zenon uitgewerkte weerleggingsstructuur*

(weerom: de versies, ons overgeleverd, verschillen, - wat ons dwingt ons tot de structuurreconstructie te beperken); cfr. Opnieuw EW. Beth, o.c., ibid..

Abductieve fase. -- weerom, zoals hoger blz. 7/10 (*bewijs uit het ongerijmde; weerom lemmatisch tegenmodel gevolgd door analyse*), construeert Zenon, die, daarmee, de eristiek sticht, een door hem radicaal afgewezen tegenmodel, dat wij hier nu samenvattend ontleden:

Indien (Noodz. en/of vold. voorw.)
(i)a. Het zijnde uitgebreid (grootte hebbend) is (cfr. Beth, o.c., 20);

(i)b. Het zijnde 'veel' is, d.i. indien het uit schijnbaar ondeelbare bestanddelen bestond - althans zo denkt Zenon (puur voorwaardelijk),-- dan is die 'veelheid' (versta: verzameling bestanddelen) 'oneindig' zowel naar aantal als naar deelbaarheid (naar het kleine toe is er geen grens);-- dat is de infinitesimale wiskundig - fysische werkhypothese van de Eleaten; (cfr. Beth, o.c., 21); dan (N. G.)

(ii) het zo door Zenon herduide zijnde - wat niet eerlijk is: hij voert, in het systeem van zijn tegenstanders, elementen in, die uitdrukkelijk afgewezen (niet in het rationeel systeem der tegenstanders opgenomen) zijn - duldt geen echte beweging.

Deductieve fase. -- Indien die veronderstelde 'beginselen' juist zijn, dan
(i) benadert de met de schildpad, gelijktijdig, vertrokken 'podas okus' snelvoetige) Achilleus wel voortdurend,

(ii) doch hij loopt ze nooit in.

MHD18

Opm. - wij hebben, hier, een eerste vermoeden van wat, in de moderne wiskunde, het begrip 'grenswaarde' (limiet) als wel eindeloos benaderbaar, doch nooit bereikbaar punt, e.d. heet.

Inductieve fase.

(i) Evidenterwijze weerspreekt de ervaring van wat het Latijn 'sensus communis', het Engels 'commonsense' (het gemeenschappelijke gezonde verstand) heet, deze 'nonsensikale' (pseudo-inductieve) redenering, die de plaats inneemt van een elementaire ervaring, die zelfs een kind kan maken.

(ii) EW. Beth, o.c., 19, schetst de redenering, die Zenon zou gemaakt hebben: indien volgend schema:

Achilleus --------a_1, a_2, ….schildpad ------S_2, S_2, …

de opeenvolging van respectieve intervallen weergeeft, dan is het zo dat a - doorheen a_1, a_2, a (oneindig) - nooit S - die doorheen de punten S_1, S_2, S (oneindig) - trekt, zal echt inhalen, ofschoon de schildpad minder grote intervallen doorloopt. Wat, natuurlijk, nonsens is. Het interval 'a---S', ofschoon slinkend, wordt nooit nul.

Evaluatieve fase. -- voor Zenon, als eristieker, d.i. als men wil, gespecialiseerd in weerleggingstechnieken, is dit een 'bewijs uit het ongerijmde': wat gevraagd is, nl. dat beweging 'echt' is (en, meteen, dat a. S. 'echt' inloopt), wordt louter redenerend 'ad hominem' (tegen de tegenstander in), als onmogelijk-op-rationele-gronden 'bewezen'. Dit 'onmogelijk-op-rationele-gronden' à la Zenon moet dan maar het echt absurde vervangen.

Opmerking. -- iedere louter 'theoretische' redenering - 'theoretisch' dan in de huidige zin, niet in de antiek-filosofische zin, die enigszins verschillend is - is maar mogelijk (mogelijkheidsvoorwaarde), op grond van een complementering, d.i. 'tweedeling, van het 'zijn': enerzijds, is er het axiomatisch-definitorisch omschreven 'stelsel' (d.i., in het archaïsche Nederlands, 'gestelde gegevens) of systeem;

HD19

Anderzijds, is daar het werkelijke, van onze mentale verrichtingen totaal onafhankelijke 'systeem' (in de zin van gewoon 'samenhangend' geheel en/of verzameling) van het 'zijn' zelf, waarvan het louter 'theoretisch' systeem slechts een - overigens, pover - onderdeel kan zijn.

Welnu, alle rein 'theoretisch' te werk gaande 'denkers' - weerom, in de louter theoretische zin van het 'woord' 'denken' - sluiten hun

denkverrichtingen op binnen de 'heldere en klare' grenzen van het door henzelf ontworpen 'systeem'. Daarvan is Zenon's pseudo-bewijs uit het absurde een eerste beroemd model.

Opm.-- Beth, o.c., 19, zegt dat Aristoteles de 'paradoxen' (versta: weerleggingen die de vorm (daarom nog niet de inhoud) van een ongerijmdheidsbewijs hebben) van Zenon de volgende stelling gemeenschappelijk hebben:

Evenmin als de eleatische eenheidsleer, levert de veelheidsleer een noodzakelijke en voldoende grond (hypothese) voor de rationele verklaring van de bewegingsfenomenen. -- dit is de verwoording van een irrationalisme sui generis (d.i. van een eigen aard tussen andere mogelijke irrationalismen). De grondvorm van dit irrationalisme luidt: ook gij hebt geen voldoening schenkende rationele verklaring.

M.a.w. Dit type van irrationalisme baseert zijn irrationaliteitsstelling op louter rationele gronden en de rationele analyse ervan.

Dat Zenon hier een 'ktèma es aei' (een definitieve rationele verworvenheid) gesticht heeft, bewijst, schitterend, overigens, de leerling van K. Popper, *WW. Bartley, Flucht ins Engagement* (*versuch einer Theorie des offenen Geistes*), München, Szczesny verlag, 1962 (Eng. Orig.: *The retreat to commitment*), - werk dat het, van kritisch-rationalistisch standpunt (dat van Karl Popper), opneemt tegen de - zacht gezegd - moorddadige kritiek der xx-st' eeuwse protestantse theologen (Karl Barth, Emil Brunner, Reinhold Niebuhr, Paul Tillich, e.a.) op het moderne en hedendaagse louter rationele denken en leven.

MHD20

De basisredenering van wat Bartley heet 'het neo-protestantisme' vat hij schitterend samen:

Indien, - op grond van welbepaalde louter logische (noodz. en/of voldoende) redenen, waarvan Baertley zelf schrijft - o.c., 99/100 - dat "tot op heden blijkbaar niemand ze kon weeleggen"- de modern hedendaagse rede dermate begrensd blijkt dat geen mens, heden, eromheen kan de weg van een 'dogmagebonden' niet-rationeel 'engagement' inzet) op te gaan, dan:

(1) heeft ook de hedendaagse christen het (logisch streng verantwoord) recht, een 'inzet' naar zijn believen - wat niet betekent: 'logisch gezien de een

of andere gril' - te kiezen en

(2) heeft niemand het recht hem, uitgerekend daarom, te bekritiseren. (o.c., 100).

Meer nog: de gemoedsarme rationalist of vrijzinnige, gezien zijn afwezigheid van bewustzijn inzake de radicale begrensdheid der modern-hedendaagse rede, gaat blindelings een irrationeel engagement (logische sprong) in, zonder te weten wat hij doet; de zich van de grenzen der modern-hedendaagse rede scherp bewuste 'irrationalist' daarentegen, is 'vrij', d.i. hij weet dat een inzet noodzakelijkerwijze willekeurig is (ofschoon niet zonder rationele gronden,- het kan niet genoeg benadrukt) en kiest dan ook overwogen. (o.c., 104).

Deze redeneringsstructuur kan ook als volgt verwoord: "ook gij, rationalist, voltrekt dezelfde logisch niet-verantwoorde 'sprong' (S. Kierkegaard' s uitdrukking, enkel maar in een andere richting".

Men ziet dat eenzelfde denkmodel door Aristoteles, m.b.t. Zenon' s redenerings-stelling, werd geformuleerd: "Ook gij, veelheidsdenker, hebt geen logisch stringente bewijsvoering".

Wat een begrensdheidsbewustzijn inzake rede duidelijk omvat.

MHD21

Uitweiding. -- Metatheorie (Xenofanes van Kolofon -580/-490).
Xenofanes was geen eleaat, stricto sensu, maar hij wordt met de henologie (eenheidsleer) der eleaten geassocieerd.

Twee kenmerken:
(1) zijn elegieën zijn maatschappijkritieken (de toenmalige homerisch-aristocratische 'aretè' (deugdelijkheid, ideaal), nl. athletisme en/of militaire moedsprestaties) in naam van de 'verlichting', d.i. de toenmalige natuurfilosofisch gerichte verstandelijk-redelijke ontwikkeling (intellectualisme en/of rationalisme) -- iets, dat zich, in het modern-hedendaagse Westen, zeer nauwkeurig, ofschoon eigentijds, herhaalt;

(2) zijn 'Silloi' (satiren) zijn religiekritiek - vooral de homerisch-hesiodische mythen, met haar 'immorele' godhedenverhalen, moeten het ontgelden - in naam van een louter verstandelijk-redelijke religie, gecentreerd rond de door

Xenofanes vergoddelijkte heelaleenheid, die hij in de plaats stelt van de volgens hem al te antropomorfe godheden van het polytheïsme, dat hij, blijkbaar, als 'rationeel verlichte', niet wezensgetrouw meer verstaat (wat blijkt uit zijn kritiek op de menselijke verschijningswijzen der godheden, op de orakels, die hij radicaal verwerpt, zonder eigenlijk inzicht in de structuur van wat hij zo lichtvaardig, want, reeds toen, als pure buitenstaander (externalistische kritiek) 'bekritiseert'.

Metatheorie.

De 'term' 'theorie' (zie hoger blz. 16/19) wordt, hier, zowel in de antieke (werkelijkheidsnabije) als in de modern-huidige (axiomatisch-deductieve) zin bedoeld, nl. als gesloten doch verstandelijk-redelijk systeem van begrippen (termen), oordelen (uitspraken) en combinaties van de twee vorige.

'Meta.theorie' - een recentere, epistemologische term - betekent:

(1) bezinning over de antiek-werkelijkheidsnabije theorie, die zich, daarin, van haar grenzen bewust wordt;

(2) logistische herformulering van de 'structuren' (denkmodellen), al of niet uitdrukkelijk vooropgesteld in een axiomatisch-deductief systeem, als b.v. de gewone logistiek of de gewone reken- of meetkundige bewerkingen, voor zover uitdrukkelijk van **a.** definities, **b.** axiomata en **c.** gewone spelregels voorzien, die de 'bewerkingen' 'regelen'.

MDH22

Eigentijds gezien getuigt Xenofanes van 'kritiek van de kritiek, die hij levert op idealen of godsdienstige gegevens; dat precies is 'metatheorie' in haar aanvangsstadium.

Dit blijkt, indien wij Parmenides, nochtans de leerling van Xenofanes, inzake kennistheorie (epistemologie, informatieve filosofie) kort vergelijken.

(a) Parmenides, zoals hoger aangegeven (blz. 14/15; twee 'wegen'), is zich terdege bewust van het feilbare van de 'Empirisch-fysische' kennis, die hij welbewust en, met een terminus technicus, 'doxa' - schijn, louter vooruitgeschoven mening, schijnwetenschap - heet.

(a).bis. Parmenides echter, 'gelooft' vast in het identificeervermogen (zijnskennis) van de mens: "denken heet niet 'voorstellingen hebben' - 'voorstelling' is de modern-huidige term voor 'bewustzijnsinhoud', voor zover

niet-directe aanwezigheid van het gekende object erin gedacht is.

Meteen is er geen scheidding tussen werkelijkheid en loutere 'voorstelling'." (*Fr. Krafft, Gesch.d. Naturw.*, *i, Die begr.*, 239, waar hij over Parmenides schrijft). 'Noèsis', theoretisch-ontologische kennis, is dan ook de werkelijkheid voor zover gekend. -

Dit blijkt overduidelijk uit een andere terminus technicus, die, tot op onze dagen, kenmerkend is gebleven voor het naïeve realisme (geloof dat onze kennis, zonder meer, de juiste weergave van de gekende werkelijkheid is), vooral eigen aan de metafysiek of ontologie 'Kath 'heauto', secundum seipsum, zoals iets is, op zich'.

S. Senn, An sich (*Skizze zu einer Begriffsgeschichte*), in: *Philosophica Gandensia*, New Series, 10 (1972), 80.95, zegt: "Parmenides reeds bepaalt het 'zijnde' als 'zichzelf en, op zich, is het blijvend op zich (…)" (a.c., 81). Senn voegt hieraan toe:" 'Op zich' betekent, als een grondbegrip van de wijsbegeerte, het noëmatisch (d.i. kennis) korrelaat van de 'noësis' van het theoretische weten, d.i. van een weten

MHD23

dat, in beginsel, het te wetene of de werkelijkheid als onafhankelijk
(1) van degene die weet en
(2) van het weten zelf stelt en beschouwt. Als zodanig bepaalt het er het zijnsbegrip van en, in het zo bepaalde begrip van het 'zijn' wortelen de moeilijkheden aan de basis zelf van de (aan het ideaal van theoretisch weten ontsprongen) metafysica". (ibid.).

(b) Xenofanes denkt geheel anders over de kennis zonder meer (louter empirisch-fysisch of 'metafysisch'): "De mens, zo zegt hij letterlijk, die het zekere wist;
(1) over de godheden en
(2) over alle dingen, heeft nooit geleefd en zal nooit bestaan. Zelfs indien iemand, in zijn denken, het ware trof, dan nog zou hij het zelf niet weten. Reden: slechts persoonlijke mening heerst overal".

W. Röd, Gesch. d. Phil., I, 1 (*Von Thales bis Demokrit*), München, 1976, 79, zegt: "de beslissende gedachte (…) is het onderscheid tussen
(1) 'weten' (zekergestelde kennis)
(2) en 'mening'.

(i) Blijkbaar wilde Xenofanes niet loochenen dat zekere kennis van onmiddellijk waarneembare dingen bestaat (ofschoon hij, in Fr. 38, de subjectiviteit der zintuiglijk waargenomen eigenschappen schijnt zo goed als aan te nemen);

(ii) Alle theorieën, echter, die wij, met oog op de verklaring (abductie) van bekende feiten formuleren, kunnen niet als (direct) weten gelden". 'Weten' - hier - eidenai - in het Grieks, betekende 'waargenomen hebben' en, dus, 'weten' uit directe waarneming!

Röd besluit: "De uitdrukking 'mening' zou (...) nauwkeurig met 'veronderstelling' resp. 'hypothese' weer te geven zijn". M.a.w., in de taal van Css. Peirce (zie hoger blz. 12/14): Abductief weten, meer niet. Verdere de-, inductie en evaluatie blijft geraden.

Xenofanes formuleert twee gronden waarop hij zijn metatheoretische stelling steunt:

(1) de tegenstrijdige of althans veelvoudige theorieën over eenzelfde thema;

(2) de vooruitgang (// 41; 65) van die theorieën: "De godheden (let op: hij gebruikt die uitdrukking louter woordelijk) hebben aan de mens, niet vanaf de aanvang, alles getoond; zij hebben, integendeel, hem, dankzij onvermoeibaar vorsingswerk, - 'zètountes' - mettertijd, geleidelijk betere oplossingen laten geworden". (Fr. 18).

MHD24

Samenvattend:

(1) noch 'dogmatisch' rationalisme (d.i. naïef vertrouwend op de 'almacht' van de 'rede')

(2) noch 'sceptisch' rationalisme,

(3) wel kritisch- en uitgerekend: metatheoretiserend-rationalisme.

Men vergelijke dezelfde structuur, ofschoon zeer verschillend naar concrete situatie, in Kant' s '*Drie schreden der moderne metafysiek*' (nl. Leibniz (dogmatisch) en Hume (sceptisch), terwijl Kant zijn eigen stelling 'criticisme' kan heten).

(iii) De hermeneutisch - dialectische idee der Herakliteeës. (24/64)

Inleiding.

"De natuurfilosofen hebben het gehad over het eerste beginsel van alle dingen. Xenofanes heeft de enige wereldgodheid aangekondigd. Parmenides heeft de eenheid en de enigheid van het zijnde geleerd". Aldus *W. Jaeger, A la naiss.*, 132.

Jaeger voegt eraan toe: "Het lijkt nogal moeilijk, althans op het eerste gezicht, te zeggen welke eigen wijziging Herakleitos van Efesos (-5351-465) aan de eenheidstheorie, dankzij zijn oorspronkelijke inspiratie, heeft kunnen aanbrengen".

Het gaat, in deze al te korte uiteenzetting, slechts over die oorspronkelijke inspiratie; reden: zij is ultra-actueel. Verwezen zij naar één modern getuigenis van formaat: "In Herlakleitos' opvatting geschiedt alles 'door tegenstelling', (kat' enantioteta').

Zeer Hegeliaans heet het bij hem: "Alles heeft zijn tegenstelling in zich". Geen wonder, dus, dat de Duitse wijsgeer verklaren kon dat hij iedere uitspraak van Herakleitos tot de zijne maken kon". (*A. Vloemans, De voorsocratici*, Den Haag, 1961, 54).

Daarbij zij opgemerkt dat Hegel (1770/1831) de directe leermeester van Karl Marx (1818/1883) en diens 'materialistisch geduide dialectiek' is, -- wat de actualiteit van Herakleitos nog kracht bijzet.

Verwezen zij ook naar *WB. Kristensen, Verz. Bijdr. tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm, 1947, 289: "de ouden noemen Herakleitos 'de duistere', en niet zonder reden.

MHD25

Want, in echt 'antieke' - steller verstaat daaronder 'archaïsch-antieke' - geest, vond hij het mysterie der 'totaliteit' belangrijker dan de 'rationele' verhoudingen van het bestaan:

"De verborgen 'harmonie' ('hermoniè affanès') is sterker dan de waarneembare ('fanerès')". (Fr. 54).

De Griekse wijsbegeerte sprak niet de taal van het godsdienstig geloof, maar de bron van haar wijsheid was de godsdienst, die de geestelijke grondslag uitmaakte van al de antieke weerom: 'archaïsch-antieke' volken,

Grieken niet uitgezonderd.

En die was uitsluitend op het geheim van het leven gericht". Steller gaat verder: "Het dialectische motief staat gelijk met de (…) samenwerking der typische tegenstellingen, waaruit een werkelijkheid van hogere orde verrijst, een werkelijkheid, waarin de tegenstellingen opgeheven zijn. Deze 'opheffing' mag, in de wijsgerige taal, 'redelijk' heten, in wezen is zij mystiek, de samenvatting van de tegenstrijdigheden, waarvan in alle mysteriegodsdiensten gesproken wordt.

Het derde en laatste lid - na de 'these' en de 'antithese'-, de synthese, staat niet op een lijn met de voorafgaande leden, maar maakt deze tot een organisch geheel en schept, daardoor, een nieuwe werkelijkheid.

Het drietal - de zgn. 'Drieslag' der Hegeliaans-Marxistische dialectiek: these, antithese en synthese - blijkt, hier weer, het cijfer der totaliteit te zijn. (…). Dat was het kenmerk van alle 'heilige getallen', in onderscheid met wat, in ons taalgebruik, daaronder verstaan wordt; want wij denken daarbij, alleen aan de samenvatting van alle gelijksoortige eenheden tot een 'geheel' (bedoeld is 'som'). (…).

De term 'totaliteit' (…) is (…) wat in de oude - versta: archaïsche-godsdiensten, telkens weer, onze verwondering wekt: de diepe opvatting der ouden - weerom: Archaïsch - ouden - van het wezen van het zich vernieuwend leven.

MHD26

'Innerlijke strijd' en verscheidenheid' (…) is zijn kenmerk. Zijn overheersend beginsel is de aristotelische 'entelecheia' (wat de voleinding als 'telos' (doel) in zich heeft), die zich in de voleinding of volmaaktheid ven het 'absolute' (steller verstaat daaronder 'door (vooral) de godheden (van de onderwereld ('haldes')) gegeven) leven verwerkelijkt.

Willen we het kenmerk van het zich vernieuwend leven aanduiden, kunnen we niet beter doen dan de oude (weerom: archaïsch-antieke) term 'totaliteit' voor ons eigen gebruik nemen." -- Totdaar Kristensen, die we zo uitvoerig aan het woord laten, omdat hij - bij ons weten - de enige is, die Herakleitos letterlijk 'verstaat!

Voorbemerking. -- Men denke niet dat Herakleitos een 'zwever' was;

getuige volgend biografisch-legendarisch gegeven. Ooit belegerden de Perzen de stad Efesos, doch de Efesiërs, 'la dolce vite' (het wellustig-genieterige leven) gewend, gingen door met die leefwijze dermate dat de levensmiddelen in de belegerde stad schaars begonnen te worden.

Gevolg: bijeenkomsten over bevoorrading. Niemand waagde het de bezittende klasse haar 'dolce-vita' leventje te doen opschorten. Daar toont zich, onder de zich beradenden, Herakleitos - zo heette hij - en eet, in hun bijzijn, een portie gerstegort. "Deze zwijgend gegeven leer drong in de Efesiërs - in hun 'daimon' of 'diepteziel' (voegen wij erbij) -: zij hadden geen andere 'terechtwijzing' meer nodig." (*G. Burckhardt,* Uebertr./hrsg., *Heraklit* (*Ürworte der Philosophie*), Wiesbaden, 1957,36).

Dit voorval is verwoord in de spreuk "de Perzen ruimden het veld voor de gerstegord van Herakleitos".

Opm.-- Men leze, van didactisch oogpunt, eerst blz. 63-64.

(1) *Hermeneutiek.* (26/29)

De 'technè hermèneutikè', de hermeneutiek, - zo zegt *P. Ricoeur, le conflit des interprétations* (*Essais d' herméneutique*), Paris, 1969, 8, - was, in haar eerste fase, een duidingskunst, die de orakelspreuken ('godsspraken') verhelderde.

"Herakleitos zelf verstaat zichzelf als duider ('interpretant') van de 'logos' (wereld- of, liever, heelalverstand en -ordeing); gevolg: hij eist gehoor niet voor zichzelf als privaat persoon, doch voor de 'logos', die hij leert". (*W. Röd, Von Thales Bis Democrit, 103*).

MHD27

Dit klopt met de uitdrukkelijk verwoorde kennisleer van Herakleitos: "(objectief geldige kennis) laat zich ook niet door onmiddellijke (versta: direct met het wezen van het object verbondene) aanschouwing ('intuïtie') maar slechts door duiding der ervaringsfeiten, verwerven". (id, 104).

Structuur sui generis der Herakliteïsche duiding.

(1) Basis. -- "Het 'vuur' ('pur'), d.i. de **(i)** bezielde, **(ii)** met verstand en rede begaafde, ja, **(iii)** goddelijke vuuraither ('aithèr' is de helderblauwe 'lucht' als oerstof verstaan, niet in onze huidige grofstoffelijk-chemisch-fysische zin) komt (...) tevoorschijn als de 'grond' van alle dingen". (Röd, o.c., 98).

a/ "De grenzen der ziel ('psuchès' peirata') kunt gij, ook al doorloopt gij iedere straat, niet vinden ('exheuroio'): zo een diepe 'logos' ('bathun logon') heeft zij". (Fr. 45). Röd merkt, daarbij, terecht op dat men niet kan uitmaken of 'ziel' nu de individuele ziel ofwel het bezielde 'kosmische' (versta: doorheen de kosmos varende) vuur bedoelt.

b/ "De verzameling van het 'vuur' in al zijn vormen, d.i. meteen, erin begrepen, de dingen, die door omvorming uit dat 'vuur' ontstaan, blijft onveranderlijk, zodat 'vuur' - in deze brede (versta fluïdieke of oerstoffelijke) zin - het steevaste te midden van de verandering van de wereld is". (Röd, o.c., 9s).

M.a.w. - wij vatten samen wat Röd gespreid en zonder eigenlijk - Herakliteïsche duiding zegt - de oerstofleer der Milesiërs is voorondersteld bij H. (zie hoger blz. 3/4 (hylische abstractie)). Verder is - weerom - verondersteld de leer van het 'kennen van het gelijke door middel van het gelijke' (zie hoger reeds bij Parmenides, blz. 14); hier: de menselijke 'ziel' - zijnde 'vuur' (versta juist: 'een dosis oerstof tot 'ziel' georganiseerd) - 'kent', d.m.v. 'vuur' (versta: oerstof, die 'kennis' veroorzaakt), wat 'vuur' is rondom haar (d.i. wat in de ons omgevende dingen en processen op fluïdiek- 'vuurlijke' basis aanwezig is). –

Ziedaar de Milesische oerkern van het Herakliteïsme, dat, echter, i.p.v. 'Water' (Thales), 'apeiron' (Anaximandros) of 'air' en/ of 'pneuma' (Anaximines), 'vuur' als oerstof vooropstelt.

MHD28

c/ Diachronisch gezien, is de 'kosmos' (heelalorde(ning)) "altijd - in verleden, heden en toekomst - eeuwiglevend vuur ('pur aezoön'), naar maat ('metra') oplaaiend en naar maat, uitdovend". (Fr. 30).

Röd, o.c., 100, zegt dat deze uitspraak tweevoudig geduid wordt.

Eerste duiding. -- 'Periodisch'; -- wat Fr. 31 lijkt te bevestigen: "Vuuromvormingen ('puros tropai'): eerst 'zee' (weerom in de oerstoffelijke zin), voor de helft 'aarde' (oerstoffelijk begrepen), voor de andere helft 'storm-met-donder-en-bliksem' ('prèstèr: - weerom in de louter oerstoffelijke zin)". Daarna - aldus de diachronische duiding - geschiedt vormverandering van 'zee' en 'aarde' in 'vuur' (Röd, o.c., 100).

Tweede duiding: Dit is nl. K. Reinhardt's duiding, die het hierboven aangehaalde Fr. 30 zo verstaat - de 'kosmos' is eeuwig levend vuur, ontstaat

er niet uit; de omvorming van vuur in 'zijnden allerhande' ('zee', 'aarde', 'storm-met-donder-en-bliksem', e.d.m.) en, omgekeerd, de omvorming van 'allerhande zijnden' in 'vuur' geschiedt 'metra', d.i. naar een bepaalde verhouding (de te verkiezen vertaling, overigens - aldus Röd, o.c., 100).

Opm.-- Zijn analogie getrouw, beschrijft Herakleitos de omvorming van (oerstoffelijk) 'vuur' in de individuele zielen in analoge termen ("Vuur wordt 'vochtig' b.v. gedurende dat proces) - aan die voor de hele kosmos.

Opm.-- Behalve het tweerichtingsproces
(**(i)** levend/ 'droog' (oerstoffelijk te begrijpen)/ verstandelijk begaafd (oerstoffelijk 'verstand' is bedoeld; zie hoger blz. 27 (bovenaan)) 'zielevuur',

(ii) (enigszins) 'dood' (weerom oerstoffelijk)/ 'vochtig'/ (enigszins) 'van verstand beroofd' zielevuur), zoals onder de juist hiervoor neergeschreven opmerking even aangeraakt, m.b.t. de individuele zielen beschrijft Herakleitos nog een tweede 'zieleoorsprong 'in de vorm van 'anathumisasis': dit Aristotelisch woord om Herakleitos' idee weer te geven, dat Aristoteles zelf daartoe aanwendt (An., 1, 2:9), duidt aan het feit dat, uit het 'vochtige' (oerstoffelijk), met name uit het bloed van levende wezens, 'opwalmingen' (anathumiaseis), d.i. oerstoffelijk - fluïdieke 'krachten' ('dunameis'), vergelijkbaar met 'nevels' of 'misten oprijzen;

MHD29

Een ervaring die men bij zo goed als alle archaïsche volkeren vaststellen kan, zodat Herakleitos hier, gewoon, de offerervaringen, waarin wat het Oude testament heet 'de offerziel(estof)', (d.i. de oerstof voor zover in het bloedige offer vrijkomt) de inzet van de wederzijdse uitwisseling tussen godheid (in casu: oudtestamentisch: Jahweh) en offers brengende mensheid is, filosofisch (hylisch-milesisch; zie hoger blz. 3/4) ter sprake brengt.

Waarbij Röd, o.c. 101 voegt: "Het verdient aandacht dat deze opvatting - hij bedoelt de 'anathumiasis' van Herakleitos - in de leer van de zgn. 'Spiritus animales' (in het Nederlands liever; 'levensgeesten') tot in de XVIII-de eeuw voortleefde".

Inderdaad modern-rationalisten als Francis Bacon of Verulam (1561/1626), de vader van de inductieve methode in de moderne vakwetenschappen, die, in het Latijn van die dagen van 'Spiritus vitalis', (enk.: levensgeest) spreekt, en als René Descartes (Cartesius 1595/1650), de vader

van de speculatief-wiskundige (geometrische) methode in de moderne en huidige Rationalistische filosofieën, die van 'les esprits animaux' spreekt (letterlijk: dierlijke geesten), omdat de levensgeesten als eigen aan het louter dierlijke lichamen, zelfs van de mens, opgevat werden, - hetgeen, althans wat betreft de 'daimon' (d.i. de Griekse naam voor de levensziel) juist zal blijken te zijn; - punt, waarop wij later terugkomen), -- deze beide sleutelfiguren van het ontstaande rationalisme, dus, nemen deze oeroude ('archaïsche') leerstelling nog ernstig op.

M.a.w. Wij bevinden ons hier, weerom, overigens, voor een 'ktèma es ai', een verworvenheid, die duurzaam blijkt te zijn, gedurende eeuwen, ja, tot op onze dagen, althans on occultistisch-religieuze literatuur, alsook in de vakliteratuur inzake 'primitieve' (versta liever: 'archaïsche') religies.

Wij komen uitdrukkelijk, overigens, op die leer over het zielevuur terug in het tweede deel van de cursus.

MHD30

(2)a. ***Bovenbouw type I.***

(i) Herakleitos leert dat de meeste mensen het heelalvuur niet bevroeden. Dit 'heelalvuur' is zowat de 'archè' (principium of oerstoffelijk beginsel) als 'logos' (stuurkundige macht, die ordenend aan het werk is).

De reden is: hun individualistische ('idios' = 'privé', eigenzinnig of, zelfs, eenzelvig) 'geest' zondert hen af van het heelalvuur, dat Herakleitos 'to periechon', het omgevende (vuur) heet.

Deze zielen zijn a.h.w. verzopen in 'niet-vuurlijke', d.i. grofstoffelijke (gematerialiseerde) en/ of, in alle geval, buiten- en/ of bovenaardse (louter vuurlijke) zijnden.

(ii) De zgn. 'mechanistische' (beter: 'hylische' epistemologie van H. Röd, o.c., 104f., zegt dat Herakleitos 's kennisleer ('epistemologie' -- hier, in de zeer brede zin van alle kennis besprekende theorie) tweemaal het beginsel van 'het gelijke d.m.v. het gelijke' (hier, natuurlijk, 'vuur' (object) d.m.v. 'vuur' (subject) toepast.

a. Onze zintuiglijke kennis is, op haar peil, contact van 'vuur', (zintuiglijke kennis mogelijk makend) met 'vuur' (d.i. wat de ons omringende wereldgegevens, die tot materiële en/of fijnstoffelijke zijnden geworden

'heelalvuur' zijn);

Het ons omgevende ('to periëchon') (vuur) - welteverstaan: 'vuur' steeds in de oerstoffelijk-fluïdieke zin; - het is de laatste maal dat wij dit benadrukken, om niet in oervervelende herhalingen te vervallen -, als 'logisch', d.i. door 'logos' of wereldordening gekenmerkt, wordt door onze zintuigen a.h.w. 'ingeademd';

Inderdaad, oerstoffelijke processen zijn a.h.w. uitwisselingen via poriën - Herakleitos zelf gebruikt het woord 'aisthètikoi poroi' en 'poros betekent, normaal, doorgang(skanaal).

Daarbij merkt Röd, o.c., 105 op dat deze waarnemingsporiën (die het zielelichaam of oerstoffelijk lichaam eigen zijn, niet het grofstoffelijke, natuurlijk) zich, gedurende de slaap sluiten, om zich, in de waaktoestand te openen, waardoor het dagbewuste leven (met o.m. het bewuste waarnemen) mogelijk wordt.

Opgemerkt zij dat, hiermee, Herakleitos zowel de paranormale als de onbewuste processen, in ons kenleven, althans, een plaats inruimt. -- Wat een 'ktèma es aei', een verworvenheid voor altijd, zoals Thoekudides zegt, is.

MHD31

b. Onze verstandelijk-redelijke kennis - aldus Röd, o.c., 105, - heeft een analoge structuur, die hij, echter, niet verder preciseert, tenzij door het volgende: "ik, Herakleitos, ben de mening toegedaan de degenen die 'slapen' - zie hoger blz. 30-, 'arbeiders' ('ergatas') en 'medewerkers' ('sunergous') zijn van de in de kosmos wordende (zijnden) ('ginomenon')". (Fr. 75).

M.a.w. minstens op één wijze, de 'slapende' (versta: de zich onbewuste), kan men in het kosmisch worden betrokken zijn. Fr. 2 preciseert dit: "Daarom is het noodzakelijk ('dei' zich bezig te houden ('hepesthai') met het gemeenschappelijke ('xunoi') d.i. - aldus de oertekst zelf - met dat wat allen afzonderlijk gemeenschappelijk is ('koinei'). (De logos of heelalorde), die gemeenschappelijk is, is, meteen, aan ieder afzonderlijk gemeenschappelijk.

Terwijl echter, de logos gemeenschappelijk is, leven de meesten zo alsof zij een totaal privaat of, zelfs eenzelvig ('idian') denkvermogen (fronèsis) bezaten". Dit wijst erop dat het 'slapen', d.i. zich onbewust te midden van de kosmische processen bevinden, bestaat in 'eenzelvig denken; -- wat, enigszins, herinnert

aan wat *CSS. Peirce, 'The fixation of belief*, in: *Pop. Science monthly*, 12(1877), v (in initio), '*the method of tenaciry*' (de methode der eigenzinnigheid) heet.

Peirce omschrijft: "Alles opnemen in onze geest, wat wij ons maar voorstellen kunnen, het bestendig in ons binnenste herhalen … als antwoord op eender welke vraag". (ibid.). Iets in die aard wordt zeker door Herakleitos bedoeld. Dit blijkt uit het volgende fragment (Fr. 1,), dat wij herordenend weergeven (om er de herakliteïsche structuur van bloot te trekken).

(1) Enerzijds, is er Herakleitos zelf (met degenen, die 'begrijpen'): met woorden en met werken toetst hij ('peiromenos') èn, meteen, duidt hij ('diègeumai', al verhalend zijn mening uiten) door

(i) ieder individueel (zijnde) te ontleden ('diaireon') 'katta fusin' (volgens de natuur - onderverstaan: 'hem eigen' - en

(ii) door te doen begrijpen (= verklaren) ('frazon') hoe het ermee gesteld is.

MHD31.1

(2) Anderzijds zijn daar 'de velen' ('hoi polloi') die terwijl zij toetsen met woorden en werken, als resultaat oogsten dat zij er net uitzien, alsof zij niet getoetst hebben ('a.peiroisin eoikasi').

Herakleitos vergelijkt nog op andere wijze: "Net zoals zij vergeten wat zij al slapend verrichtten, zo verbergt zich (voor hen), wat zij al wakend verrichten".

Weerom: het zich onbewuste van hun kosmische wordingservaring. Met dit woord: 'kosmische wordingservaring', echter, treden wij in het domein niet van de duiding maar van de dialectiek, -- waarover straks meer.

Luister naar Herakleitos zelf - in dezelfde context -: "Ofschoon de logos - wat, in Herakleitos' taal, zowel 'het heelalverstand' als zijn 'boodschap erover' betekent - altijd ('aei') is ('eontos') - men lette op het woord: 'eontos', 'zijnde' (participium praesens) -, toch ontstaan ('gignontai') niet-begrijpende mensen ('a.xunetoi anthropoi'), ook al hebben zij (over de 'logos' en mijn boodschap daaromtrent) nog niets gehoord of wel iets vernomen".

M.a.w. of de logos zich aan hen, individueel, rechtstreeks onthult of ik doe het, door mijn boodschap, - beter: 'verkondiging' -, het gaat er gewoon niet in.

Welnu, juist in dat nulresultaat heel zeker, gelijkt het herakliteïsche 'onbegrip' o.g.v. 'eenzelvigheid' sprekend over de 'method of tenacity' (eigenzinnigheids-methode) van Peirce.

Gezien twee denkers, zo ver uiteen levend als Herakleitos en Peirce, zo een sterk identische beschrijvingen nalaten inzake 'eigenzinnig denken' -- met een naar 'egoïstisch denken' zwemende schakering --, staan wij hier, weerom, voor in 'ktèma es aei' (eeuwige verworvenheid), zoals de beroemde uitdrukking van Thoekudides, de 'pragmatisch-historicus' der protosofistiek, het, enigszins, bedoelde. Iedereen onzer stoot op zulke gesloten medemensen.

Röd, o.c., 105, vertaalt de zin, hierboven regel 3/5, als volgt: "de andere mensen blijft onbewust, wat zij, na ontwaken, doen, zoals zij het bewustzijn verliezen voor wat zij, in de slaap, doen". Zo een, overigens juiste, vertaling zweemt in beetje te veel naar Freuds psychoanalytische taal, om helemaal correct te zijn.

Maar zij bevestigt de stelling dat Herakleitos de stichter van een soort diepte- en parapsychologie is.

MHD31.2
b. Onze verstandelijk-redelijke kennis is, op haar peil en wijze, vuurlijke contactname en afbeelding van vuurlijke processen. -

1/ Fr. 64: De keraunos (bliksem, d.i. het 'aionische' (eeuwige) vuur; vgl Fr. 32 (Zeus)) bestuurt (geeft doelgerichtheid; cfr. infra 113vv. (*teleologie*)) alle zijnden.

Dit 'vuur' (versta: fijnstoffelijkheid) heet Herakleitos 'fronimon' (zie verder 54vv. (fronesis)), met dialectisch-tragisch inzicht begaafd) en 'aition' (veroorzaker) van alle zijnden. Als harmonie der tegengestelden (cfr. supra 24vv.) is dat ziele- en, tegelijk, heelalvuur (vgl. supra 4 (heelalziel(estof)) te kort (en dus heelalverwekkend) en te veel en dus heelalondergang (cfr. Supra 3/4) Cfr. Fr. 65/66.

2/ Fr. 67: De godheid ('ho theos') is dag/ welwillende (nacht), winter/ zomer, oorlog/ vrede, overvloed/ hongersnood. (...). De godheid verandert, vervreemdt van zichzelf ('alloioutai'), net als het vuur, telkens wanneer het met reukwerk gemengd wordt.

Men ziet dat 'de godheid', hier, fysisch geduid wordt en met het fijnstoffelijk

heelal- en zielsbeginsel (oerstof) vereenzelvigd wordt. - Iets analoogs zullen wij vaststellen bij Euripides (cfr. Infra blz. 124 (voorgrond/ achtergrond); 128v. 1 en 2/ Lees nu hoger blz. 12/13.1 (vooral 13, ad 4 (de mens als hylisch wezen, naar zijn zieledaimon)); 242; 242/244 (oudtestamentische duiding v.d. zieledaimon); 251 (christelijke duiding). - Fr.112: het 'fronein' zie zo-even), d.i. het verstandelijk-redelijk begrijpen van het heelal- en tegelijk, zielenproces, is de grootste deugdelijkheid ('aretè').

Fr. 116 alle mensen hebben aandeel ('metesti'; cfr. infra 195/197 (platonisch deelnamebegrip) aan zelfkennis en 'fronesis' (d.i. de kennis van het dialectisch, lotbepalend heelal- en zielenproces).

Fr. 115: ja, de ziel('psuchè') - blijkbaar, van de mens- is de heelallogos (heelal-structurerend verstand of godheid, (zie zo-even Fr. 67) en, tevens, heelalvuur (zie zo-even fr. 64/66)); zij is dit als heelalverstand, dat zichzelf doet toenemen (d.i. evolueert). Wat op zowel evolutie (+) als involutie wijst, d.i. voor de zoveelste maal, harmonie der tegengestelden.

Uitweiding. (31-32)

Eigenzinnige methode.

-- (1) Css. Peirce (1839/1914), *The fixation of belief,* in : *Pop. Science monthly*, 12 (1877), V (in initio), zet kort uiteen de drie onwetenschappelijke, op toevallige abducties berustende denkmethoden:

MHD31.3

(1) the method of tenacity (wat wij met eigenzinnigheidsmethode vertalen);

(2) the method of authority (vertaald door Rechtzinnigheidsmethode (men verwarre, in helder Nederlands, niet 'psychologisch oprecht' met 'wereld- en levensbeschouwelijk rechtzinnig of orthodox of, gebeurlijk, rechtgelovig');

(3) the a priori method (vertaald, niet woordelijk, maar zakelijk Peirce weergevend, door vrijzinnigheidsmethode, -- waarbij 'vrijzinnig', nu, niet een zuil van vrijdenkers aanduidt, maar een denkmethode, die, blijkbaar, zeer vaak typisch de vrijdenkersmethode is (zie infra blz. 261v. (fundationalisme). --- cfr 33 (*recht-zinnigheidsmethode*); 177v. (*vrijzinnigheidsmethode*).

Kort gezegd, als Peirce het uitdrukt, komt de eigenzinnige methode hierop neer: "Alles opnemen, in onze geest, wat wij ons maar voorstellen kunnen; het bestendig herhalen (…) als antwoord op eender welke vraag". (ibid.).

Peirce zelf geeft als appl. mod. iemand, die vrijhandel 'aanhangt' en, daarom, niets anders leest dan vrijhandelvriendelijke dagbladen, -- om zijn 'geest' niet met andersdenkende invloeden te 'besmetten' (een soort puri(tani)sme of reinheids-ideaal, dus).

-- (2) Herakleitos moet, blijkbaar, op analoge (cfr. infra blz. 11vv. (analogische redenering) wijze, gestoten zijn op eigenzinnigen.

Luister. -- Fr. 2: "terwijl (en ofschoon) het Heelalverstand ('wereldlogos') algemeen toegankelijk is, leven de meesten alsof zij eenzelvig denkvermogen bezitten ('idian fronèsin')". Deze - volgens Herakleitos - blijkbaar, naar het egoïstische (de gestoorde graad van eenzelvig denken) zwemende denkmethode blijkt o.m. doordat de eenzelvig denkenden Herakleitos' boodschap ('logos' geheten) omtrent de wereld- of heelalorde ('logos' geheten, eveneens) wel telkens weer toetsen (cfr. *Hoger blz. 11; 'peiromenoi'*) zowel met woorden (gesprek) als met werken (feitenmateriaal) maar er niets uit abduceren, net alsof zij niet toetsen ('a.peiroisin'). (Fr. 1). Dit, in tegenstelling tot Herakleitos.

MHD32.1

Uitweiding. - ***Herakliteïsche 'dieptepsychologie'.*** (32.1/ 32.12)

Fr. 45: "De grenzen der ziel ('psuchès') - blijkbaar, de menselijke ziel - zou men, al gaande, niet vinden, ook al loopt men alle mogelijke wegen af: een zo 'diepe' 'logos' (inzicht-in-het-heelalbestuur) bezit zij".

Men ziet het: Herakleitos zelf gebruikt het woord 'bathus', diep, i.v.m. de ziel, zodat wij de omweg van de hedendaagse terminologie niet nodig hebben (waarin 'dieptepsychologie', streng genomen, de verzamelnaam is voor *psychoanalyse* (*S. Freud* (1856/1939)), *Individualpsychologie* (A. Adler (1870/1937)) en '*analytische*' *psychologie* (CG. Jung (1875/1961)).

Fr. 73: "Men behoort niet als de slapenden (anderen vertalen: 'onbewusten') te handelen en te spreken. Want, ook in de slaap, zo denken wij, handelen en spreken wij".

Fr. 75: "(…) Herakleitos zegt dat de slapenden ('onbewusten') aan de arbeid ('ergatas') zijn en aan het meewerken ('sunergous') m.b.t. wat, in de 'kosmos' (heelal), geschiedt".

Fr. 1 (cfr. Supra 32, onderaan): "De andere mensen - die niet leven en

denken als b.v. Herakleitos zelf - is verborgen ('la(n)thenei') alwat zij, wakend ('bewust') verrichten. Overigens: Zij vergeten ('epi.la(n)thanontai') al wat zij, slapend ('onbewust'), (deden)".

Opm.-- Röd, o.c., 105, vertaalt dit als volgt: "De andere mensen blijft onbewust, wat zij, na ontwaken, doen, zoals zij het bewustzijn verliezen voor wat zij, in de slaap, doen". Doch de tekst zo vertalen lijkt ons een beetje te hedendaags duiden.

Fr. 21: "'dood' ('thanatos') is 'al wat wij, wakend, zien ('horeomen'). 'Al wat wij, slapend, (zien) (is) 'slaap' ". Tekst, die moeilijk te duiden is.

Fr. 34: "Degenen, die niet begrijpen ('a.xunetoi') - blijkbaar, degenen, die Herakleitos er zijn heelallogosboodschap niet verstaan -, juist terwijl zij vernemen ('akousantes', 'horen'), gelijken net doven. Het spreekwoord 'aanwezig, zijn zij toch afwezig' getuigt precies over hen".

Samengevat: Herakleitos gebruikt de systechie 'slapen/ waken' blijkbaar zowel zakelijk als metaforisch (analogisch) en wel in de zin van 'onbewust (afwezig)/ bewust (aanwezig). -- Zodat ook 'dieptepsychologie', verstaan als 'psychologie van het onbewuste', niet langs de omweg van het huidige woordgebruik' m.b.t. Herakleitos dient ingevoerd te worden.

Opm.-- *1 kor 4:3/5,* overigens, spreekt in analogisch taalspel. --"Voor mij (Paulus) is het van het minste belang dat ik door u of door de mensen beoordeeld word.

MHD32.2.

Ik beoordeel niet eens mijzelf. Wan ik ben mij (in mijn geweten) van niets bewust ('sun.oida'); doch, o.g.v. (dat van niets (slechts) weten, alleen) ben ik nog niet 'gerechtvaardigd' (met God en diens orde in orde). Degene, die mij beoordeelt, is de 'Heer' (cfr. Infra blz. 250).

Besluit: oordeelt niet voordat de 'tijd' ('kairos'; vgl. Supra 4 (bovenaan: 'de tijd')), daar is, d.i. tot wanneer de 'Heer' komt (d.i. de terugkeer), die

(1) zowel de verborgenheden ('ta krupta') van de duisternis (d.i. de onderwereld) zal belichten

(2) als de wilsrichtingen van de harten (d.i. de keuzen, die de mensen, in hun ziel, hebben waargemaakt) openbaar maken".

Men ziet dat, lang voor Freud, de Bijbel, net als de oude Griekse denkers, zowel de 'kosmisch-demonische' duisternissen als de 'dieptepsychisch-onbewuste' keuzen der wezens allerhande (de mensen op aarde, inzonderheid) gethematiseerd heeft.

Opm.-- Het nauwkeurig semasiologisch begrip '(on)bewust'.

De woorden 'bewust(zijn)' en 'het on(der)- of voor-bewuste' worden, in het zog veelal van Freud, dermate veel gebruikt, dat het nodig is deze woordenverwarring te ontwarren.

Wij nemen *A. Willwoll, Unbewusstes*, in: *W. Brugger SJ., Hrsg., Phil. Wörterb.*, Freib.i.B., 1961-8, 342f., als leidraad.

(A) ***Het 'metafysisch' (versta: kosmisch-ontologisch) onbewuste.*** (32.2 /32.6)

Steller begint met GW. Leibniz (1646/1716), de scholastisch-Cartesiaan (met zijn onderscheid "perceptie (onbewust)/ a(p)perceptie (bewust)").

Doch reeds de Mileziërs (zie hoger blz. 3/4), met hun begrip 'hylisch (= oer- en fijnstoffelijk) beginsel van het heelal' (water/ 'a.peiron' (onbepaald), adem/ lucht), overschrijden, duidelijk, **1/** de zichtbare en **2/** de bewuste gegevens (zie infra 83/85 (theoria, speculatieve overschrijding van het onmiddellijk gegevene).

Na hen, denkers - als Herakleitos, Anaxagoras, Euripides (zie verder) doen evenzo.

Steller vernoemt, daarop, de romantiekers (vooral de Duitse), die, aan het onbewuste (al of niet in de kosmisch-ontologische of louter psychologisch-ethische zin), een 'grote rol' (sic) toekenden. Cfr. Infra 166v. (Schelling, -- daarin, enigszins, door CSS. Peirce, die zich een Schellinglaan heet, gevolgd); 220 (*individueel-concreet*).

MHD32.3

Deze romantisch-kosmisch-ontologische zienswijze (abductie) heeft twee opvallende kenmerken.

(a) ***Het benadrukken van de infrastructuur der werkelijkheid***

(d.i. de ons omringende en ons, tevens, doordringende kosmos, ja, het hele alomvattende 'zijn' (ontologisch; cfr. Supra 12 (*identitief: 218/226*) en wel als

woest en ongeordend, tot het demonische toe (*cfr. Infra 34/38* (*Herakl. mod.*); *47* (*persoonlijke daimon*); *56/64* (*seksuele magie 123/168* (*de hele euripidelsche hermeneutiek*); *248vv.* (*Christ. duiding*)).

Opm.-- De (Duitse) romantiek heeft dit accent, blijkbaar, geërfd van de Sturm und drang, die, rond *JW. Goethe* (1749/1832; cfr. zijn *Faust*), JG. Hamann (1730/1788) en JG. Herder (1844/1803), rond 1770, ontstond. De Stürmer und Dränger keerden het 'verlichte' rationalisme en zijn helder-geordende levens- en wereldvisie de rug toe en duidden zowel het heelal als het (menselijke) leven als dragers van 'onbegrijpelijke geheimen':

"Voor zulke afgronden van donkere gevoelens, krachten, prikkels, huivert nu onze heldere en klare filosofie het meest. Zij slaat er zich een kruis bij, alsof het om de hel der onderste zielekrachten ging". Zo drukte, toen, Herder het uit.

Als men Freud leest, dan kan men zich niet van de indruk ontdoen dat, behalve de mythologisch-demonistische woeste infrastructuur (die hij o.m. aan de antieke en archaïsche Mythen ontleende), ook die typisch-Stürmerisch-Drängerische 'Kraftgenialität' (titel, *die de Stürmer und Dränger zichzelf, voor zover zij anti-autoritair-nihilistisch (cfr. infra 263v.: grondslagencrisis*) waren, gaven) in zijn levens- en werelddduiding, mooi uitgedrukt in de titel van één van zijn werken: '*Das unbehagen in der kultur*', hem eigen was.

En, meteen, zijn volgelingen, ook de zich christelijk hetenden, vertonen dezelfde infrastructuurchaos als bakermat en voedingsbodem voor al wat leeft, de mens inbegrepen. Cfr *LJ. Kent, the subconscious in Gogol and Dostoevskij, and its antecedents*, the Hague/ Paris, 1969, 15/52 (*towards the literary discovery of the subconscious)*; daar wordt de Duitse romantiek heel bijzonder vermeld, o.m. L. Tieck (1773/,1853), "De vader van het Duitse romantisme in Rusland en de dichterlijke oom van de Duitse en Engelse Demonen en heksen". (o.c., 38f.).vgl. Infra 137/140 (Duitse ballade).

MHD32.4

(b) ***Het benadrukken van wat Scheler*** (*cfr. Infra blz. 236*) ***heet 'sublimering'.***

Dat soort proces, waardoor krachten van een lagere zijnssfeer - in de loop van het wordingsproces van het heelal (ontologisch verstaan, overigens) - in dienst gesteld worden van een hoger geëvolueerd type van zijn en worden (*M. Scheler, Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 79;81).

Zegt Scheler, o.c., 76: “De stroom van krachten en werking, die, alleen, feitelijk bestaan en toevallige zijnswijze (men denke aan de ‘existentia’ en ‘essentia’ van de scholastici (cfr. Infra 253/259)) kan doen bestaan (‘setzen’), loopt, in de wereld, die wij bewonen, niet van boven naar onder, maar van onder naar boven.

(i) in de hoogmoedigste onafhankelijkheid staat de anorganische wereld, met haar eigen wetmatigheid, daar voor ons, -- terwijl zij, daarbij, op heel weinig punten, zoiets als ‘iets levends’ bevat.

(ii) in hoogmoedige onafhankelijkheid staat de plant en het dier t.o.v. de mens, -- waarbij het dier veel meer van het feitelijke bestaan der plant afhankelijk is dan omgekeerd”.

Scheler zegt, o.c., 77, overduidelijk: “Machtig is, oorspronkelijk, het laagste, onmachtig het hoogste”.

(iii) “Het worden van de mens en, meteen, het worden van ‘geest’ (d.i. het intellectueel-rationeel moment in de mens; cfr. Infra 234/236) zou in die opgaande perspectief, er uitzien als het – tot nog toe - laatste sublimeringsproces van de natuur”. (o.c.,79).

Men ziet het:

(i) de basis (infrastructuur) is machtig en beslissend;

(ii) de top (het bovenwerk, de suprastructuur; - termen, die ook K. Marx (*cfr. 142 infra*) hanteert) is onmachtig en secundair.

Dit impliceert ‘n radicaal nieuw begrip van ‘denken’ (filosofie, vakwetenschap). *A. De Waelhens, Existence et signification*, Louvain/ Paris, 1958, 75ss. bevestigt dat Hegel (*cfr. Infra 226vv.*), Marx (zie zo-even), Kierkegaard (cfr. Infra 162vv.), Nietzsche (*cfr. Infra 142*), H. Bergson (1859/1941), allen de Nieuwe filosofiestijl huldigen, nl. denken is het infrastructurale leven tot bewustzijn-, ja tot volle bewustzijn van zichzelf komend.

MHD32.5

M.a.w. het kosmisch-ontologisch onbewuste ‘zijn’ (anorganisch, plantaardig, dierlijk) komt, plots, op een gegeven ogenblik van de evolutie (hier meer dan louter biologisch gedacht) van het totale ‘zijn’; tot bewustzijn.

Men ziet de centrale rol en van het onbewuste en van de bewustwording en/of making (consciëntisering). Deze sprong van het onbewuste naar het bewuste voltrekt het denken systematisch (*vgl. 18; 54; 91; -- 217 + 237v.*).

Juist deze denkvorm zien wij, nog archaïserend-fris en gedrenkt in het poly-demonistisch polytheïsme en dynamisme (*cfr. supra 4*) aan het werk bij iemand als Herakleitos of Euripides, ja, Anaxagoras en, zeker, Demokritos (cfr infra).

Kritisch-filosofische opmerking.

(i) Voor wie grondig én archaïsche religies én magie (*mantiek; cfr. infra 84*) kent, ziet in dat het kosmisch-ontologisch onbewuste 'zijn' (de infrastructuur, inzonderheid) er én de grondslag (het oerstoffelijk beginsel; zie hoger 3/4 (*Milezisch mod.*); 12/13.1 (*Orf.-Puth. mod.*); verder: 242/245 (*laatant. Theos. Mod.*) én de bewust mantisch-magisch uitgebuite infrastructuur de grondslag van religie en magie is.

Er is, m.a.w., conformiteit (*zie 64vv.*) tussen de romantische en romantisch beïnvloed filosofieën en de archaïsche en mantisch-magische mentaliteit. -

(ii) *Vl. Soloviеf, La justification du bien* (*Essai de philosophie morale*, Paris, 1939; 192, bekritiseert grondig de wijze waarop de sprongen van onbewust naar bewust verklaard wordt. Zijn verklaring (abductie) luidt als volgt: "Het feit dat de hogere (…) types van 'zijn' na de lagere tevoorschijn komen (…), bewijst absoluut niet dat de hogere door de lagere voortgebracht ('produits') of geschapen ('créés') zijn. (…).

De hogere zijnstypes en zijnstoestanden, die het rijkst en het scheppendst zijn, zijn, ontologisch gesproken, voorafbestaand t.o.v. de lagere (…). Dit loochent de evolutie niet. Men kan ze niet loochenen. Zij is, immers, in feit. (…). De evolutie van de lagere types (…) kan - op louter eigen kracht - de hogere niet scheppen. Zij schept echter, de materiële voorwaarden of een gunstig milieu zo dat het hogere type zich toont (…).

MHD32.6

Besluit: ieder opdagen van een nieuw zijnstype is, enigszins, een nieuwe schepping (…):

(1) Wat reeds bestond, is de materiële grondslag voor het zich tonen van het nieuwe type;

(2) de (…) eigen inhoud van het hogere type (…) bestaat van alle

eeuwigheid; dit doet niets anders dan - op een gegeven ogenblik van de ontwikkeling een andere bestaansorde intreden, nl. de ons omgevende fenomenale wereld". Tot daar Solovief (*cfr. infra 260*), die, blijkbaar, platoniserend transcendent idealisme huldigt (zie infra 193vv.; 253v.). Dat uitstekend samengaat met een kosmisch-ontologisch evolutionair denkschema (abd.). -

(iii) Natuurlijk is daar, benevens de romantisch-idealistische, ook de grofstoffelijk-materialistische abductie inzake kosmisch-ontologisch onbewuste.

D. Dubarle DP, Concept de la matière et les discussions sur le matérialisme, in: *Fr. Russo e.a., Science et matérialisme* (*recherches et debats*, 41), Paris, 1962, 37/70, zet, grondig, filosofisch en vakwetenschappelijk deskundig, uiteen het modern-hedendaagse begrip 'materie' (het mechani(ci)stisch en het 'dialectisch' (marxistisch) materiebegrip inbegrepen).

Ziehier wat Dubarle zegt: "In feite keert, zodoende, het hedendaags begrip 'materie', enigszins, terug naar het aloude inzicht eigen aan de voorsocratische 'fusis' (sic): heen - net als tweeëneenhalf millennia terug (…) - tracht de filosofie al wat de mens kent, te verzamelen binnen de idee van een oerstof ('étoffe primordiale'), die elementen bevat van alle werkelijkheid en die, zelfwerkdadig, de haar eigen types en particuliere gevallen, voor zover wezenlijk, voortbreng". (a.c., 54).

M.a.w. de materie wordt de bakermat - zoals Scheler (*zie hoger 32.4*) ze van beneden naar omhoog ziet zich ontplooien - van radicaal alle 'zijn' (ook het oer-of fijnstoffelijke en het ideële).

In analoge zin spreekt *JK. Feibleman, The new materialism*, The Hague,1970,

(B) ***Het menselijk onbewuste.*** (32.6/32.12)

De romantische arts CG. Carus (Psyche) situeerde, als baanbreker, het kosmisch-ontologisch onbewuste in de individuele en collectieve zielefenomenen van de mens.

De paranormologie, als parapsychologie, deed iets analoogs. Freud, Adler, wat betreft het individueel - onbewuste, -- Jung, Moreno, -- wat betreft het collectief - onbewuste, hebben, elk op zijn wijze, de dieptepsychologie en aanverwante gesticht.

MHD32.7

Wij zeggen wel 'en aanverwante', want het is nooit zonder meer dieptepsychologie. Er is dieptebiologie, - sociologie, enz. mee gemoeid. Terecht zegt *JL. Moreno* (1892/1974), die meer - en veel meer - is dan de stichter van een magere sociometrie, in *Gruppenpsychotherapie und psychodrama*, Stuttgart, 1973-2, 2f.:

"De 'entgötterung' (= secularisering) van de wereld,
(i) die B. De Spinoza (1632/1677; *cfr. infra blz. 262*) inzette, doordat hij 'God' en 'wereld' gewoon vereenzelvigde,
(ii) hebben Fr. Nietzsche (zie verder 142;145), K. Marx (zie ibid.) en Freud (zie ibid.) doorgezet:
a/ door omkerende waardeschatting van de ethisch-politische waarden (nihilisme) - Nietzsche -,
b/ door economische analyse (sociale democratie) - Marx -,
c/ door psychoanalyse (religie als 'begoocheling'; *cfr infra blz. 64.5*)

Freud (…) Marx zag de situatie van de mens louter als lid van de maatschappij en zag, daarbij, de strijd binnen die maatschappij als het beslissende lot van de mens (*cfr infra 41/43;142v.*).

Freud zag de plaats van de mens als de plaats van iemand, die dwaalt tussen geboorte en dood (*cfr infra 142;144v.*). -- de bredere kosmos werd, door hen, er niet bij betrokken. (…).

De mens is een kosmisch wezen. Die mens is meer dan een biologisch, psychologisch, sociologisch of culturologisch wezen. (…). Ofwel is hij medeverantwoordelijk voor het ganse universum, voor alle vormen van 'zijn' en voor alle waarden - ofwel betekent zijn verantwoordelijkheid niets, absoluut niets. (…). Ik stelde, daarom, de hypothese (= abd.) op dat de wordende kosmos het eerste en laatste bestaan en de hoogste waarde is. (…).

Vakwetenschap en experimentele methoden (*zie infra 70/123* (Anax. Sc)), indien deze aanspraak willen maken op waarachtigheid, moeten toepasselijk zijn op de theorie omtrent de kosmos.

(1) De zgn. 'Therapeutische groep' (*opm.*- Moreno stichtte de methode der 'groepen', die, met haar psychodrama, de passief-individuele divanmethode van Freud, sinds 1913+, verving) is, daardoor, niet enkel een tak der

geneeskunde (therapeutisch moment) en een vorm van maatschappij (sociologisch-sociometrisch moment), doch ook de eerste stap in de kosmos (religieus moment)".

MHD32.8.

(2) De 'therapeutische groep' is, volgens Moreno zelf, een harmonie der tegengestelden (*zie hoger 24/26*).

(A). ***Enerzijds is hij medisch-therapeutisch.***

Het zgn. 'economische proletariaat' (Marx) is - aldus Moreno, o.c.,7 - slechts een kleine minderheid. Doch het therapeutische proletariaat is "het oudste en talrijkste (…)". Het bestaat uit personen, die onder de ene of andere vorm van ellende gebukt gaan, - slachtoffers als zij zijn van een onuitstaanbare (*cfr. Infra blz. 249* (*christ. Analogon*)) niet-therapeutische wereldorde (*vgl. 40/43* (*Herakl. Lotsdialectiek*); *143vv.* (*Eurip. Lotsanalyse*); *250v.* (*christel. lotsanal.*)).

Die ellende is;

1/ religieus (*vgl. 63* (*pandora -mythe*); *129vv.* (*Eurip. mythekritiek*); *252* (*christ. religiekr.*));

2/ raseigen;

3/ economisch (*vgl. 143*);

4/ politisch (*cfr. 42;155/162* (*Hekleidai*);

5/ sociaal;

6/ psychisch.

Aldus steeds Moreno zelf. Onze verwijzingen bewijzen dat hij gelijk heeft. "De wereld is vol van miljoenen afgezonderde, afgewezene en afwijzende, onverzorgde individuen en groepen". (ibid.).

"Het therapeutische proletariaat kan niet door economische revoluties 'verlost' worden: het bestond in primitieve en prekapitalistische maatschappijen en het bestaat in kapitalistische en socialistische maatschappijen'. (o.c., 7f.).

Moreno bijt van zich af: "Er bestaan, in de huidige wereld, niet enkel de twee oudbekende wereldbeschouwingen (…), de communistische en de (liberaal) democratische, doch ook nog een derde, (…) de therapeutische'. (o.c., 6).

Volgens Moreno hebben

(i) de grote religies, onder oogpunt van invloed op de mensheid, terrein verloren en een groot deel van haar initiatief verloren;

(ii) Doch ook de grote politieke bewegingen (communisme en liberale democratie) faalden (inzake het therapeutisch proletariaat) (ibid.). Hij zoekt 'n uitweg in een neo- religieuze therapeutische filosofie (ibid).

MHD32.9

(B) ***Anderzijds verwittigt Moreno.***

Hij verwittigt o.c., 4, tegen de lichamelijke of psychische thaumata (kwetsuren), eigen - aan zowel de individuele als de groepsmethoden: "In psychodramatische zittingen is het gevaar van een trauma bijzonder groot".

Dit stelt het probleem van de juiste waarde én van de dieptefilosofische zienswijze (epistemologisch) én van de therapeutische waarde ervan.

(A) ***Epistemologisch.***

a/ E. Chartier (= Alain) (1868/1951), radicaal cartesiaans rationalist (zie 262), heet 'het onbewuste' een 'mythologische schim' (d.i. 'niets')

b/ JP. Sartre (1905/1980), atheïstisch en, mettertijd, marxistisch existentialist (cfr. *infra 166v.*: *fil. v.h.'dat'*) en G. Politzer (1903/1944), marxistisch rationalist (zie 142vv.), zien het onbewuste (vooral freudiaans gezien) als een abductie ('methodologische hypothese'), die, pas, door en met de dieptepsychologie ontstaat. Wij sluiten ons hierbij aan. Doch met voorbehouden allerhande.

(A) 1. ***Epistemologisch.***

Wij stellen meer dan één wijze vast van integratie.

a/ *FJJ. Buytendijk, De vrouw* (*haar natuur, verschijning en bestaan*) Utr./ Br., 1951, situeert de dieptepsychologische methode in de sfeer van de objectieve, natuurlijke zijnswijzebeschrijvingen (nevens de biologische, de psychologische) (zie o.c., 145/177; waaruit blijkt dat Buytendijk zeer afwijzend staat).

b/ Daarentegen *Wilfried Daim, tiefenpsychologie und Erlösung*, Wien/München, 1954, keert a.h.w. Buytendijk's schema om. I.p.v. de dieptepsychologie voor de fenomenologie (zie verder 231/ 236, waar Scheler, eveneens, de vakwetenschappen als voorspel van de fenomenologie opvat), als

pure (en dan nog natuurwetenschappelijke) vakwetenschap, “af te handelen” (in meer dan een zin)

a/ begint Daim met de Husserliaanse fenomenologie (o.c.,18), die hij, meteen, ook existentieel (Heidegger, Sartre; zie 146/148.1; 162/168) opvat en verbreedt. -- Doch nu geschiedt een omkering a.h.w. van de fenomenologie als beschrijvende methode: Daim ziet er, enkel, de aanzet in; meer niet.

b/ zij bereikt, immers, niet de structuur, zoals E. Spranger (1882/1963), A. Pfänder deze opvatten (vooral diachronisch in het zieleven situerend) en die Daim het typische object van ‘n ‘begrijpende’ (‘verstehende’) studie heet.

MHD32.10

Inderdaad, *Spranger, Understanding and Explaining in psychology*, in: *VIIIth intern. Congress of psychol., proceedings and papers*, Groningen, 1927, zegt - helemaal in de lijn van Vico (*zie verder 38v.*) en Dilthey: ‘begrijpen’ is gegevens (waarnemingen en/of abducties) situeren, als ‘zin-vol’, d.i. ‘begrijpelijk’ (*zie hoger blz. 10*), binnen een geheel (‘ein ganzes’; -- *vgl. supra 2* (*stoicheiosis*); 220vv. (*Rom. gansheid*)), dat zowel louter logisch (*zie supra 5* (*analogie*; zie *101vv.* (*type logische reductie*))) als axiologisch (waarderend situeren) kan zijn.

Een appl. mod. terzake zij ontnomen aan *P. Moyaert, wijsgerige bedenkingen bij De Waelhens’ ‘la psychose’*, in *Tijdschr. v. fil.* 46 (1984): 1, 24/31 (*enkele opmerkingen over hallucinatie*).

‘Hallucinaties’ - gewoonlijk gedefinieerd als waarnemingen zonder iets, dat waargenomen wordt - zijn b.v. steken; schokken, uit- of openbarstingen, windtochten, koude- of warmtegolven, vonken, flikkerende of fonkelende punten, schimmen e.d.. (vgl. M. Merleau-ponty (1908/1961; existentieel fil.), *Phénomenologie de la perception*, Paris, 1945, 392s.).

Het subject is ervan overtuigd dat het deze ‘fenomenen’ (in de strikte zin van ‘wat zich hoe dan ook, aan het waarnemende bewustzijn toont’ (*cfr. supra 12* (*ontologische horizon*); 217v. (*Jacoby’s opm.)* waarneemt.

Tot daar de waarneming van objectieve gegevens, die het zgn. hallucinerende subject, gewoonlijk, duidelijk onderscheidt van dagdagelijkse, ‘gewone’ (seculair of medemenselijk geldige) waarnemingen.

Dermate zelfs, dat een juistere definitie zich opdringt, nl. hallucinaties zijn waarnemingen met een niet-dagelijks, een ongewoon object (zie a.c., 30v. (omkering van 'percipiens zonder perceptum')).

Abductie: "Indien wat mijn-medemens-hier-en-nu (medemenselijk begrijpende methode (cfr. 39, ad 4b)) hallucineert, ergens in een 'onbewuste' sfeer, toch een eigen werkelijkheidstype vertegenwoordigt, dan wordt zijn hallucinatie 'begrijpelijk' (cfr. 39, ad 4a)".

Hoe redeneert, nu, de structuurpsycholoog Sprangeriaans? -- Als volgt: "Indien ook ik dergelijke 'hallucinaties' (b.v. in mijn droombewustzijn) waarneem, dan kan ik mijn medemens, door hem/haar te situeren binnen de verzameling van degenen, - die, evenals ik, ook (*vgl. 19/20 (erist. mod.*)) 'hallucinaties waarnemen, 'begrijpen' (vgl. 39, ad 4b)".

MHD32.11

M.a.w.: apperceptie van een gegeven binnen een logisch gebeurlijk: axiol.) geheel en medemenselijk-begrijpende methode zijn, hier één.

c/ Daim situeert nu pas de Dieptepsychologie: "Zij heeft gepoogd (…) het zielkundig gestoorde ('inadequate') te begrijpen en is, in zover, begrijpende psychologie. Het ging om het begrijpen ('verständnis') der zgn. neurosen, zoals ook Freud zegt". (o.c., 19).

Besluit:
(1) Fenomenologie beoefenen betekent dat fenomenen moeten beschreven worden.
(2) Begrijpende psychologie impliceert dat fenomenen moeten 'begrepen' worden.
(3) Dieptepsychologie impliceert de onbewuste gegevens begrijpelijk maken. (o.c., 20).

Of nog: "De **(1)** nauwkeurig vastgelegde fenomenen (fenomenologie), **(2)** op hun onbewuste (verklarings)gronden (zie hoger blz. 2 (abd.); 10 (lemma)) (dieptepsychologie) begrijpen (begrijpende methode)". (o.c., 20f.).

Of nog eens: "Meer dan fenomenologie, want het blijft niet bij fenomenen, maar zij worden 'begrijpelijk gemaakt'. Meer dan slechts begrijpende psychologie, want:
(1) het gaat over fenomenologisch klaar gevatte gegevens en

(2) het begrijpen wordt uitgebreid tot onbewuste gegevens. Ten slotte, meer dan zuiver dieptepsychologie, want het onbewuste wordt begrijpelijk gemaakt binnen fenomenologisch gevatte gegevens". (o.c., 21).

Hier zij zeer nadrukkelijk verwezen naar M. Scheler's ideatieve fenomenologie, die filosofische dieptepsychologie mogelijk maakt (*zie infra 234vv.*).

Zo b.v. rijst de vraag: "Wat 'is', nu, zoiets als 'onbewuste' (verklarings- of abductie) gronden?".

Of nog: "Hoe behoort zowel de (gebeurlijk 'hylisch' doorleefde of opgevatte) kosmos als het (louter intellectueel-rationeel gevatte) 'zijn' ontworpen (geabduceerd) te worden indien er zoiets als 'het (metafysisch of menselijk) onbewuste' bestaat?

(B) *Axiologisch*.

(1) *I. Kant* (zie infra 263), *Träume eines Geistersehers* (*Erläutert durch 'träume der Metaphysik'*) (1766), II:1, zegt: "Waan en verstand hebben zo'n ineen vloeiende grenzen dat men moeilijk in het ene gebied, lang, doorgaat, zonder, soms, een kleine afwijking in het andere te maken.

MHD 32.12

M.a.w., indien reeds het 'verlichte' denken dermate ononderscheidbaar is van de waan(zin), wat dan a-fortiori met diepte-ervaringen, zoals b.v. 'De groepen' (sensitivity training en zovele andere of de divanmethode?) Zie verder blz. 127v., waar Euripides een analoge vaststelling doet! Zie ook 36/38 (*Herakl. waanzin*).

(2) *Florenskij*, een Russisch Christelijk-realist (zie infra 260), zegt: "Tussen het eeuwige leven in de schoot der H. Drie-eenheid (zie infra 246vv.) en de tweede eeuwige dood (zie hoger 32.2vv.;36v. (Gogol) is ook maar geen haarbreed interval. (...).

Inderdaad: het verstand, genomen in zij fundamentele logische normen, is ofwel door en door absurd, tot in zijn fijnste structuur waanzinnig, d.i. een samenspel van onbewezen (*zie infra 261v.* (*fundationalisme*)) en dus volkomen toevallige (*zie hoger 31 v.* (*Peirce's drie op toevalligheid gebaseerde methoden*) bestanddelen (*zie 2* (*stoicheiosis*)), ofwel heeft datzelfde verstand het meer dan seculair-logische tot basis". (*J. Tyciak, Die Liturgie als Quelle östlicher*

Frömmigkeit, Freib.i.b., 1937, 112f.).

M.a.w.: Wat aan Moreno en de meeste dieptepsychologen of -therapeuten kan opgeworpen, is dat zij buiten de Drie-ene levenskracht om te werk gaan. Inderdaad,

(i) het oude testament wijst erop dat het vitaal-biologisch levenspeil dubbel te overschrijden is, nl. cultuurstichtend-humaan (= intell.-rat.) en Messiaans (= pneumatisch) (*cfr. infra 243*);

(ii) wat het nieuwe testament slechts bewaarheidt. (*cfr. infra 247vv*). Wat *Vl. Solovjef* (*zie infra 260; supra 32.5v.*), *La Justification du bien*, 187, als volgt uitdrukt:

"De steen bestaat. De plant bestaat en leeft. Het dier leeft en is zich van dat leven, in al zijn toestanden, 'bewust' (*zie hoger blz. 32.4vv.* (*bewustwording; sublimering*) De mens begrijp, op grond van ideeën (*zie infra 193vv.* (*Tr. id.*); *210v.* (*Imm. Id.*) *253v.* (*Tr. En omm. Id.*)) de zin (*zie infra 234vv. ideatieve zingeving*); *258v.* (*Peirce, zingeving*)) van het leven. -- doch de godskinderen verwezenlijken die zin van het leven".

MHD33

Opm.-- Waarnemingskritiek.

(1) enerzijds, verkiest Herakleitos directe waarneming: "De (zijnden), waarvan 'opsis' (het zien), 'akoè' (het horen) 'mathèsis (inlichting) bestaat, verkies ik". (*Fr. 55*). Vgl. *Fr. 101*.

(2) anderzijds, heette Herakleitos het gezichtsvermogen 'bedrieglijk' ('horasin pseudesthai') (*Fr. 46; vgl. Fr. 56*).

Opm.-- Kritiek van het gezag(sargument).

(1) Enerzijds nodigt Herakleitos uit tot 'gemeenschappelijk denken',

(2) anderzijds, bekritiseer hij, uitdrukkelijk, 'rechtzinnige' ('rechtgelovige, orthodoxe) of 'gezagsgebonden' denkwijzen. "Het hoort niet zoals kinderen van ouders. Wat, eenvoudig gezegd - hierop neerkomt: "Zoals wij het zelf van anderen overgeleverd gekregen hebben." (*Fr. 74*).

Dit gelijkt sprekend op de 'method of authority' ('gezagsmethode') van *CSS. Peirce, The fixation of belief*, in: *Pop. Sc. M., 12* (1877), V (in initia). *Cfr. Supra blz. 11* (*Platon*).

(2)B. *Bovenbouw type II.-- De taalspeltheorie.*

(1) *Appl. model:*

"In de ogen van de god(heid), ('ho theos') zijn alle (zijnden) schoon, goed en gerechtig. In de ogen van de mens(heid) echter, is de duiding ('hupeilèfasin')

a/ van de ene soort (zijnden), dat zij gerechtig zij

b/ van de andere, dat zijn, daarentegen, ongerechtig zijn". (*Fr. 102*).

M.a.w.: Herakleitos stelt hier godhedentaalspel tegenover mensheidstaalspel. In de ogen van de blijkbaar polydemonistisch-polytheïstische abducties (axiomaya), is alles ethisch-politisch (normatief) goed. Uitgaande van menselijke abducties, echter, - blijkbaar die van zedelijk-maatschappelijk meer ontwikkelde mensen, dan - is er onderscheid tussen 'goed' en 'niet goed' (kwaad).

(2) *Regulatief model.*

(1) L. Wittgenstein (1889/1951) was, in een eerste periode van analytische of taal(analytische) filosofie, wat men heet 'logisch of taalempirist of –positivist'. Aan ieder afzonderlijk woord behoorde, zoveel mogelijk, één object, in de werkelijkheid of de gedachte, toeschrijfbaar te zijn (toevoeging: een-eenduidige verhouding).

(2) Later- wat men heet 'analytische wijsbegeerte van de gewone taal' (in tegenstelling tot de exact-wetenschappelijke taal) - zag Wittgenstein

MHD34

in dat eenzelfde woord, althans in de gewone, voorwetenschappelijke taal (men denke aan de taal van de common sense; *cfr. supra blz. 2; 18*), door iedereen, de man van de straat of de vakwetenschapper gesproken, meer dan één betekenis (één-veelduidige verhouding) kan hebben.

L. Vax, l'empirisme logique, Paris, 1970, 61, drukt dit als volgt (analogisch) uit: "Zoals (= model) er een hele verzameling spelen bestaat, die dezelfde speelkaarten gebruikt, zo (= analogon) bestaan er een hele verzameling taalspelen, die hetzelfde taalmateriaal gebruiken". (cfr. Supra blz. 2 (stoicheiosis).

G. Nuchelmans, Overzicht ven de analytische wijsbegeerte, Utr./Antw., 1969, 178, verklaart dit nader.

(i) ieder afzonderlijk woord oefent pas "zijn volle werking uit, binnen een

wijdere taalactiviteit".

Hier, in het herakliteisch appl. mod.: er is een polydemonistisch polytheistische taalactiviteit, die de mensen, die erin geloven, zo doet spreken (de structuur zelf van het in taalspel uitgedrukte religie verplicht a.h.w. (onbewust; -- hetgeen de structuralisten zeer scherp hebben gezien; cfr. *Supra blz. 2/3; infra 90*)); er is een hoger ethisch en -politisch bewustzijn, dat de mensen, die erin leven, zo doet spreken.

(ii) iedere 'wijdere' taalactiviteit' (sedert Wittgenstein 'taalspel' geheten) is, zelf, op haar beurt, "ingebed in een geheel van handelen, dat niet louter verbaal is". Ja, ieder taalspel "is pas ten volle te begrijpen, indien rekening gehouden wordt met de totale levensvorm of cultuur, waarvan het deel uitmaakt". (G. Nuchelmans, o.c., ibid).

(3) *Appl. modellen.*

CL. Ramnoux, Héraclite (*l'Homme entre les choses et les mots*, Paris, 1968, 3s., preciseert enkele taalspelen nader.

Zo: b.v. Hesiodos v. Askra (VIII-ste/VII-de e.) vertoont een genealogisch-theologische taalactiviteit: hij 'denkt' letterlijk in stambomen van 'godheden'. Zo:

a. in het begin zijn daar leegte ('chaos'), aarde ('gaia'), minne ('eros')

b. Uit leegte, (*cfr. infra blz. 58vv.; 125vv.; 210vv.* (*Arist. mod.*)) zonder geslachtsverkeer, worden duisternis (('erebos) en 'nux' (nacht) verwekt;

c. Uit nux, doorheen het koppel aither (hogere luchtlaag) en licht, die de goede nakomelingschap van nux uitputten, worden 'verwekt' een hele verzameling 'machten' (numina, (lt.)).

MHD35

De 'tijd' (in de mythische zin) is daar voor balladeske machten (*cfr. infra blz. 137vv.*) als doodslaap, 'grijnslach' (spotlach), -- alsook de lotsverdelingsgodinnen (Morai), wraakgodin ('nemesis'), twistgodin ('eris'), doodsgodinnen ('keres). Ramnoux voegt erbij dat het taalspel van de 'nachtelijke' ritus (dynamistisch-magische kratofanie; cfr. *Supra blz. 3/4; 12/13.1*) en van de indrukwekkende ervaringen, die de mens, 's nachts, doorsnee genomen, doormaakt (balladeske nachtdromen b.v., die de dieptepsychologen ook verrekenen in hun duidingen) hiermee ineenloopt.

Ramnoux preciseert dat Herakleitos ‘n aantal namen gebruikt - b.v. ‘Nacht’ (de welwillende) - waarin, opnieuw, meer dan één taalspel doorkomt: ‘de welwillende: bij Heracleitos, blijkbaar, is, zoals Ramnoux beweert,

a. een louter taalkundige naam, doch met een traditionele gemoedslaag, ingebed in de volkstaal der toenmalige Hellenen, die zowel de godhedengenealogie als de nachtelijke ritus vergeten waren;

b. een louter taalkundige naam, doch, nu, als commonsense- of omgangstalige benaming van wat ongeletterde en geleerde ervaart, als het valavond wordt;

c. een taalkundige naam, maar die, onder invloed van de milezische fysiek, tot een vakwetenschappelijk term dreigt uit te groeien (‘het fenomeen dat, na zonsondergang, ontstaat, tot aan zonsopgang’).

Ramnoux steunt zich op Fr. 57: “De leermeester van de meesten, tot nog toe, is Hesiodos. Zij zijn ervan overtuigd dat hij het meest weet. Nochtans - aldus H. Zelf - is hij degene, die noch de dag noch ‘de welwillende’ (= nacht) kende: (beide) zijn, immers, één”. Hesiodos gebruikt het woord ‘eufronè’ (de welwillende) niet. Herakleitos kiest het, blijkbaar, welbewust. Herakleitos bekritiseert én de ‘polumathiè’ (veelweterij) én het gebrek aan (dialectisch) inzicht in de eenheid van dag en nacht. Ook kent hij aan de welwillende geen balladeske eigenschappen toe, althans op het eerste gezicht.

MHD36

Opm.-- Herakleitos speelt graag met woorden. Dat is geweten. In die zeer beperkte zin is er ‘taalspel’ bij Herakleitos.

Ineenlopend daarmee komt in Herakleitos’ fragmenten, soms, een lach, grijnslach (zie hoger blz. 35) door, -- zo b.v. in Fr. 70: “De meningen ‘doxasmata’) der mensen noemde Herakleitos kinderspelen (‘paidon athurmata’). “Andere anekdotes bevestigen zulks (zo b.v., wanneer hij met de kinderen speelt, uit verachting voor de Efesiërs en hun (politiek) gedoe. Herakleitos vertoont, in zijn heelalbeeld, een rangorde, in dat verband.

Fr. 79: “Als ‘n klein kind (‘nèpios’), -- zo komt een (wat de mensen heten) man over in de ogen van de ‘daimon’ (godheid). Vergeleken met de godheid (‘pros theon’) is het fenomeen de meest wijze mens (‘faineitai ho sofotatos’) een

aap ('pithèkos')'.

Fr. 82: "De schoonste aap, indien vergeleken met het mensengeslacht, is een lelijkerd ('aischros')".

Gezien op de algehele polydemonistisch-polytheistische achtergrond (denk aan Hesiodos' grijnslach als 'hogere macht') staan wij, hier voor een balladesk fenomeen, dat b.v. bij Nik. Gogol (1809/1852) duidelijk en sacraal voorkomt.

Dr. L. Kobilinski-Ellis, Die macht des Weines und Lachens (*zur Seelengeschichte Nikolaus Gogols*), in: *R. Van Walter, Uebertr., Nikolaus Gogol, Betrachtungen über die göttliche Liturgie*, Freib.i.Br., 193b, 80/100, zegt dat reeds het eerste, fris-volkse humorvolle werk van *Gogol: De avonden op de landgoedhoeve bij Dikanjka* (met stukken als de beangstigende wraak (met de tovenaarsfiguur) en 'wij' (= aardgeest; met de figuur van de mooie heks)), verwoordt wat de Byzantijnse liturgie heet 'De algeheel belachelijke hades' onder een uiterst nuchtere en 'realistische', ja, naturalistische verschijningswijze schemert een deels fantastische, deels demoni(sti)sche figuur door.

De 'tovenaar' (versta: zwart-magiër), die Gogol de trekken verleent van de boze antichrist, voelt zich het voorwerp van het beangstigende uitgelachen worden door alle dingen van deze wereld (kosmisch-demoni(sti)sche grijnslach). In zijn uiterste vertwijfeling vraagt hij een 'heilig' man - kluizenaar - om zijn gebed tot God. Doch deze vervloekt hem. Daarop de tovenaar-antichrist: "Vader, gij lacht mij uit. (…)

MHD37

Ik zie hoe uw mond opengaat (…). De witte rijen van uw oude tanden grijnzen". Daarop werpt de tovenaar-antichrist zich op de eremijt en vermoordt hem.

Maar nog steeds, wanneer de hades, wiens inwendige gloed de altijd toenemende en nooit gestilde wraakzucht is, hem verslindt, kleeft hem de laatste angst van zijn bestaan, dat 'lachen' aan het lijf: waarachtig, zijn eigen paard lacht hem uit. Ja, het schijnt hem toe alsof ook de onbeweeglijke ruiter op de berg Kriwan de ogen opent, hem ziet en het van het lachen uitproest. –

Totdaar L. Kobilinski-Ellis die eraan toevoegt dat, bij Gogol, in

tegenstelling tot menig romantieker (Byron) of nieuw schrijver (EA Poe, de 'poètes maudits' in Frankrijk, de Russische 'decadenten', Carducci in Italië, enz.), het demonische nooit geïdealiseerd werd. Integendeel: "Sterk was Gogol's wens het heilige (in de Bijbelse zin) te belichamen. Doch de spiegel van zijn ziel was en bleef gericht naar onder, naar het benedenrijk der karikaturen.

G. Burckhardt, Uebertr., Heraklit (*Urworte der Philosophie*), Wiesbaden, 1957, vertelt over Herakleitos' 'natte dood': "Tot mensenverachter uitgegroeid, trekt Herakleitos de bergen omhoog, de eenzaamheid in. Hij brengt zijn leven door in het gebergte, levend van bessen en kruiden.

Slechts één keer keert onze kluizenaar naar de stad terug. Hij leed, immers, aan waterzucht. Tot de artsen sprak hij in raadsels en zei: "Kunt gij een overstroming in een droogte doen omslaan?" Doch zij verstonden hem niet. Toen de artsen hem niet konden helpen, ging hij in zijn verlangen naar 'heet leven en warmtegloed' (*cfr. supra blz. 28*) - ziek als hij was, de waanzin nabij, een runderstal in, groef zich in de dampende stalmest in en stief' zo, zestig jaar oud'. (o.c., 38).

Het relaas van Gogol's sterven is analoog: waanzinnig weende hij op de divan; hij weigerde te eten en, van honger stervend, zei hij 'Hoe aangenaam is het te sterven'.

Dermate was hij gegrepen door de vraag naar het wezen van de grootste Zonde, nl. de zwarte magie van de boze antichrist; -- vraag, die, later *Vl. Solovjef* (1853/ 1900), *Vertellingovert de antichrist*, zal hernemen. M. Scheler (zie infra blz. 231vv.) onderscheidt zinnelijke, vitale, Psychische en 'geestelijk-persoonlijke' waarde-aanvoeling

MHD38

Tot deze laatste rekent *Scheler* de zaligheid en/of de vertwijfeling (absolute verworpenheid)."Het behoort tot het wezen dezer waarde-aanvoelingen dat zij ofwel helemaal niet doorleefd worden, ofwel bezitnemen van het geheel van ons zijn". (*Der Formalismus in der Ethik*).

In de 'grijnslach van Hesiodos, in de lach van Herakleitos - in de tragische lach van Gogol stoten wij op zoiets. Ook Euripides (zie verder blz. 128) zal zoiets laten doorschemeren. Ook de film *Het land van onze voorvaderen*, van de Fin *Rauni Mollberg*, ontmoet men die lach, die tragisch is, te midden van

demonistisch-balladeske gegevens. En niet om niets waarschuwen, van oudsher, de grote yogi's, in India, tegen de vuurenergie en haar tweesnedigheid (wat uitgelegd wordt, voor Herakleitos, verder blz. 49vv., vrl. 56/64) = uitw. over de filosofische filologie.

Gb. Vico (1660/1744), de grote geschiedfilosoof, publiceert, in 1725 *Scienza Nuova* (*nieuwe wetenschap*).

1. Romantici als *Friedr. Von Schlegel*, (1772/1829: *Philosophie des Lebens*), broer van Aug. Wilhelm (1767/1845) - cfr. *V. Santoli, Philologie und Kritik*, Bern/München, 1971, 82/101 (*Philologie, Geschichte und Philosophie im denken Friedrich Schlegels*)" - of als Novalis (Freiherr Fr. Von Hardenberg (1772/1801), die schreef: "Is niet iedere lezer 'n filoloog? ", hebben ons eraan gewend lezing van teksten als filologische en filosofische werkdadigheid te duiden.

Fr. V. Schlegel: "Lezen is de filologische drift bevredigen" (o.c., 92).-- Het behoort wezenlijk tot de filosofische vorming

(i) historisch -taal- en literatuurkundig (= filologisch en

(ii) filosofisch te leren lezen. -- Daarom deze greep naar Vico.

2. Het object. -- Vico ziet, als filoloog-denker, de menselijke geschiedenis (leven) tweevoudig:

a. Het leven wordt door de menselijke vrijheid uitgevoerd.

b. Het is het werk der goddelijke voorzienigheid.

"Het is het

1/ door de menselijke vrijheid uitgevoerde

2/ werk der Voorzienigheid". (*R. Levolée, la morale dans l' histoire*, Paris, 1892, 1 40).

3. De filologie bestudeert zowel

(i) de feiten (historisch moment) als

(ii) de teksten (taal-, literatuurwetensch. moment).

MHD39

M.a.w.: Grammatiekers, tekstkritiekers, hermeneuten, - historici, -- zij verzamelen empirische fenomenen (cfr. infra blz. 232vv. fenomenologie) zoals door Vico bijzonder gewaardeerde gewoonten en wetten, reizen en handel, oorlogen en vredesverdragen, e.d.m., waarbij gezinsleven, uitvaart (en religie als basis) voorop komen. -

4A. *Algemene 'hermeneutiek'*

(= Filosofie, filologie). Vico bewonderde twee antieke schrijvers, bij uitstek:

1. C. Tacitus (+55/+119), de Romeinse geschiedschrijver, omdat deze de mens, zoals hij in feite (faktisch is, onderzoekt (*cfr. infra blz. 166v. Schelling's 'positieve' filosofie*).

2. Platon v. Athene (-427/-347), omdat deze de mens, zoals hij ideëel en ideaal behoort te zijn (normatief: eth. - pol.), ontwerpt als filosoof (*cfr. infra blz. 193vv.*), wie de 'ratio' ('waaruit de wetenschap van het (ideëel, ideaal) 'ware' voortkomt), de idee in Gods geest (*cfr. infra blz. 193*), vooropstelt als lemma (abductie met onbekende momenten; *cfr. supra blz. 10*). -- cfr. *J. Chaix-ruy, Vie de J.-B. Vico*, Paris, 1943, 58s

4B. *Bijzondere 'hermeneutiek'*

(het 'verstehen' van W. Dilthey (1833/1911), in het spoor van hermeneutiekers als F.v. Schlegel (zie hierboven) en vooral Fr. Schleiermacher (1768/1834).

Vico bewonderde vurig Fr. Bacon (zie *infra blz. 92vv.*), de stichter van de oorzakelijke (causale, 'effectieve') inductie. Doch Vico verplaatste het onderzoek der causale verbanden, van de (mathematische) fysiek, naar het menselijke leven als stichtend optreden (objectivering).

Vico' s epistemologie beweert: "Het (door de mens) verwezenlijkte (factum) is het ware (verum)". Vico, net als Bacon, ziet veroorzaking als centraal, maar, i.p.v. de buitenmenselijke natuur, bestudeert Vico de menselijke natuur als veroorzakingsproces.

Vico: "Wat de mens, zodoende, zelf 'verricht' (sticht), dat kent hij het best! De eigen oorzakelijkheid is de grondslag van de kennis".

K. Vor1änder, Gesch. v.d. Wijsb., 3, Utr./Antw., 1971, 187v. zegt dat, op die wijze, Vico de geesteswetenschap stichtte, tegen de mathematisch-fysicale natuurwetenschap (van de mens o.m.) in van de rationalisten, als b.v. R. Descartes (1596/ 1650), de vader van de moderne filosofie, die het sympathisch-analogisch contact met de medemens miste.

MHD40

M.a.w.: De 'objectiveringen' (producten) van de mens - meetkunde, menselijke feiten - kent de mens 'congeniaal' (met dezelfde genius, 'sympathisch' als wezensgelijk). - De rest is hem veeleer 'vreemd'. Daarmee

liep Vico vooruit op de romantische hermeneutiekers, Dilthey inzonderheid. (cfr. *infra blz. 56vv.* (*Herakl. appl. mod.*); *142* (*Eur. appl. mod.*)).

(2) *Herakliteïsche 'dialectiek'.*

M.b.t. het regulatief model zie v. *P.Foulquié, La dialectique*, Paris, 1949, 41/122 (*la dialectique nouvelle*):

(i) De neoplatonische theosofie (cfr. infra blz. 242vv.),

(ii) de speculatieve theosofie der XIV-de eeuw (J. Eckhart (1260/1327), N. Van Kues (1401/1450)) lopen vooruit op de XIX- d' eeuwse dialectiek van G. Hegel (1770/1831; cfr. *infra blz. 226vv.*), K. Marx (1817/1883) en Fr. Engels (1820/1895), de beide stichters van het dialectisch-historisch materialisme (cfr. *infra blz. 94v.; 142*; *169/180* (*Demokrit. rat.*)).

(2)A. Grondbegrip.

Twee hoofdtrekken typeren lotsdialectiek.

a. *Totaliteit(sidee).*

cfr. *infra blz. 226vv.* (*Hegeliaanse 'deductie'*); *231 vv.* (*Schelers ideatie; vooral blz. 235*).

Zoals Kristensen (*zie hoger blz. 24vv.*) reeds zei, is het zicht op de horizon (= 'totaliteit') kenmerkend voor de harmonie der tegengestelden in de archaïsch-demonistische religies.

Zo b.v. Fr. 80: "Het recht (is) strijd. Onsterfelijken (zijn) sterfelijken, sterfelijken onsterfelijken".

Of Fr. 62: "(Onsterfelijken, sterfelijken) leven wederzijds, de enen in de plaats van de anderen, de dood en, omgekeerd, zij sterven wederzijds, de enen in de plaats van de anderen, het leven". Bedoeld is de lotsomwisseling.

Welnu, een echt filosoof

(i) stelt de dialectische feiten (= waarneming (cfr. supra blz. 10) vast,

(ii) doch in tegenstelling tot b.v. de louter empirisch-historisch ingestelde wetenschapper (fysieker), - stelt hij zich de vraag: hoe behoort (abductie; cfr. supra blz. 10) het geheel der werkelijkheid te zijn (*identitief; cfr. supra blz. 12*) zodat zoiets als op het eerste gezicht 'verwonderlijke' lotsomwisselingen mogelijk zijn (Kant: mogelijkheidsvoorwaarde)? -- zo is - bij Herakleitos (net als bij Puthagoras of Parmenides) - de totaliteit tweemaal getypeerd:

(1) als speculatief kenbaar) heelalverstand en

(2) als heelaloerstof.

MHD41

b. Harmonie der tegenstellingen.

Zie hoger *blz. 3* (Anaximandros, (*ontstaan-en-vergaan*) *7/8* (*Paleo-puthagoreïsche 'apagogie'* (*ongerijmdheidsbewijs: wat als 'bestaande' vooropgezet wordt, blijkt 'niet-bestaande' (ontstaan-èn-vergaan*)); *9/10* (*logische structuur van de apagogie*); *15/20* (*eristiek;* vooral Aristoteles' duiding van Zenon's eristiek als 'evenmin-als-ik'-redenering (= 'ook-gijredenering), die de 'ondergang' van de toenmalige vakwetenschap (wiskunde vooral) en eenheids- en veelheidsfilosofieën duidelijk stellen).

Deze applicatieve modellen van 'harmonie der tegengestelden' zijn van het eerste type, nl. het doodlopende type: wat ontstaat - hetzij hylisch (werkelijk) hetzij ideëel (als bewijsvoering) - vergaat, loopt op niets uit als men wil: eerst 'is' het, daarna 'is' het 'niet (meer). Wat impliceert dat, in dat wat eerst is, reeds de mogelijkheid van niet-zijn opgesloten ligt.

Dit aspect zal, later, door Hegel bijzonder benadrukt worden. Hij heet het 'objectieve', d.i. in het zijnde zelf aanwezige, 'dialectiek'.

Zie hoger *blz. 21/24* Xenofanes' metatheoretische stelling:

(i) het 'dogmatisch' rationalisme, ontstaan,

(ii) vergaat in het 'sceptisch' rationalisme; doch deze harmonie der tegengestelden' draagt, in zich, de wortel van een herstichting, een nieuw 'ontstaan', nl. de vooruitgang der theorieën.

Dit aspect 'vooruitgang der beweging', d.m.v. herstichting zal ook weer Hegel bijzonder naar voren halen: het past in het evolutie- en vooruitgangsideaal der XVIII-de en XIX-de eeuwen. Dit aspect, weliswaar, is bij Herakleitos, afwezig. Tenzij men zijn invoering van het persoonlijk-zinnige denken i.p.v. zowel 'eigenzinnig' denken (*blz. 31 supra; 33* (*eigendunk*)) als van 'rechtzinnig' denken (*blz. 33 supra*) of, zelfs, polymathie (ibid.), als 'vooruitgang' van denken, in zijn ogen welteverstaan, mag beschouwen.

Het heeft er, echter, alle schijn van dat hij de afwisseling 'zinnig' denken i.p.v. hetzij eigen- hetzij rechtzinnig denken als de afwisseling van ontstaan-èn-vergaan beschouwt. Het is in alle geval onzeker.

MHD42

(2)B. - *Analyse.*

We staan nu stil bij aspecten - in Hegeliaanse taalspelige vorm 'momenten' d.i. elementen van een 'Harmonie der tegengestelden'.

(1) *Fr. 53*: “De strijd (‘polemos’) is, enerzijds, de verwekker (‘patèr’) van alle zijnden, anderzijds, de ‘vorst’ (‘basileus’) van alle zijnden, - wat met zich brengt dat hij - enerzijds - de enen als godheden (‘theous’), de anderen als ‘mensen’ deed (uit zichzelf) tevoorschijn komen (‘edeixe’) en dat hij - anderzijds - de enen tot slaven maakte, de anderen tot vrije mensen”.

(2) *Fr. 80* (zie eerst blz. *39 supra*, onderaan): “Men behoort te weten (‘eidenai’) nl. door eigen of andermans aanschouwing Zie hoger *blz. 33* (*opm. 3*) - dat de strijd het gemeenschappelijke is, - dat ‘dike’, ‘recht’ twist is en, meteen, dat alle zijnden ontstaan (‘ginomena’) ten gevolge van ‘twist’ (‘kat’ erin’) en wel noodzakelijkerwijze”.

Dit is blijkbaar een toespeling op Homeros en Hesiodos, waar zij, boven de godheden, onderaan de mensen, en, binnen de mensenwereld, bovenaan de vrijen, onderaan de slaven, aan het werk tonen hetzij in het epos (Homeros) hetzij in de theo- en antropogonieën (Hesiodos, de Orfiekers).

Wij staan hier dicht bij de beruchte dialectiek van de heer en de knecht, bij Hegel en Marx. Hier is een eerste aanloop daartoe: uit de strijd der godheden (zie *P. Ricoeur, Finitude et culpabilité,* II (*la symbolique du mal*), Paris, 1960, 167/198 (*Le drame de création et la vision ‘rituelle’ du monde*), waar steller de oorsprong (noodz. en volde voorw.) van het kwaad, hetzij fysisch hetzij ethisch-politisch, situeert in de strijd der godheden, die samenvalt met de ‘schepping’ (versta: ordeschepping in de wanorde, die ‘in den Beginne’ is)), -- uit die strijd, dus, leidt Herakleitos af zowel de onderscheiden ‘godheid/ mens’ als die van ‘vrijen/ slaven’ of van ‘kindsen, resp. aapsen/ niet-kindsen, resp. niet-aapsen’ (zie *hoger blz. 36*) of, zelfs, van ‘Herakleitos zelf/de medeburgers van Efesos’ (ibid.).

(3) *Fr. 104:* “Van welke aard, toch, is hun identificeervermogen (noös’) - zie *hoger blz. 14* (Parmenideïsche variante) - of hun hart (‘frèn’)?

MHD43

Aan straatzangers hechten zij geloof (‘peithontai’). Als leermeester huldigen zij de menigte (‘homiloi’). Dit doordat zij niet door aanschouwing weten (‘eidotes’) dat “de menigte boosaardig, de zeldzamen niet-boosaardig” (zijn)”.

M.a.w.: een duidelijk elitisme beheerst het resultaat van de natuurlijke selectie (schifting, oordeelsschifting), die de strijd, eventueel in de vorm van twist, veroorzaakt. Zoals het onderscheid ('discriminering') tussen mensen en godheden of tussen slaven en vrijen - zie hierboven, waar de resultaten van de strijd (twist) kort genoteerd werden - eveneens een 'natuurlijk', d.i. op grond van machtverhoudingen ontstane ('genesis') of 'vergane' ('fthora') selectie, d.i. oordeelsschifting, is.

(4) ***Fr. 114:*** "Indien de mensen met 'identificeervermogen' ('xun noöi') zich willen uitdrukken, dan is het noodzakelijk dat zij zich versterken met dit 'alle zijnden gemeenschappelijke' ('toi xunoi') Zie hoger *blz. 31* (*Fr. 2*), *36* (hetzelfde Fr., doch taalspelig bekeken en, dus, enigszins anders vertaald, doch met volstrekt behoud van de eigenlijke betekenis).

Indien zij zich zo gedragen, dan maken zij zich tot sterken ('machtigen'), zoals een polis (stadsstaat) door middel van 'nomos' (stadsstaatwetgeving). En op een nog veel sterkender wijze behoren zij zich tot sterken te maken: alle menselijke stadsstaatwetgevingen, immers, worden, als met voeding voor de geest ervan, gevormd ('trefontai') door de enige goddelijke (wetgeving).

Immers deze (ene goddelijke wetgeving) doet haar sterke macht gelden ('kratai') over een domein zo groot als ('tosouton hokoson') zij maar zelf beslist ('ethelei'). Meteen is zij souverein ('exarkei') t.o.v. alle zijnden en zij is ze meester ('periginetai')".

Opmerking van rechtshistorische aard.

F. Flückiger, gesch. d. Naturrechts, I (*Die Gesch. der europäischen Rechtsidee im Altertum und im Frühmittelalter*), Zolikon/Zürich, 1954, 96f., schrijft letterlijk: "(Herakleitos') grondidee beheerst zijn rechtsidee. (...).

MHD44

Aangezien de goddelijke wetgeving, uitgerekend, de wetgeving van de strijd is, betekent (Herakleitos') uitspraak omtrent de 'voedende vormingswaarde' van de 'goddelijke' wetgeving) dat alle wetgevingen haar 'sterktevoeding' uit de strijd halen. (Fr. 114).

Die strijd is als 'verwekker', van alle zijnden - zie hoger *blz. 42* (*Fr. 53*) --, is, meteen, de dragende ondergrond van alle wetgevingen. Het recht is een machtsevenwicht. Zoals alle zijnden, in Herakleitos' wereldvisie, uit de strijd der tegengestelden resulteren, zo ook de stadsstaatswetgevingen: nl. als

situatiegebonden resultaat, dat, uit de krachtmeting van politische machten, voortvloeit.

Met deze opvatting stemt ook:

(i) de reeds vernoemde uitspraak overeen, dat nl. 'Dike' (rechtsuitvoering), d.i. die goddelijke macht, die, meestal, in zaken van rechtsherstel, Zeus' uitspraken ten uitvoer legt, -- dat nl. die dike zelf, op zich reeds, strijd is of, althans, twistvorm van strijd - wat op hetzelfde neerkomt - zie *hoger blz. 33* (*opm. 3*), *42* -;

(ii) alsook stemt daarmee overeen dat andere woord van Herakleitos omtrent 'recht' (*Fr. 44*): "Vechten ('machesthai') - zo is het noodzakelijk -, dat doet het volk ('ton dèmon') met de wapendragende hand boven de wetgeving, zoals boven een stadstaatmuur".

Overduidelijk verdedigt Herakleitos dezelfde succesethiek, -politiek, die wij reeds bij Euripides van Salamis (-480/-406) - blijkbaar in tijd, een paar decennia later - (o.c., 43/51) - vastgesteld hebben,

(a) de wetten zijn eenvoudigweg de weerspiegeling (*zie hoger blz. 5/6, 7 (model-begrip)*) van de politische machtsverhoudingen; wie het door macht haalt,

(b) heeft, in ieder geval, het 'recht' aan zijn kant, aangezien uitgerekend de 'goddelijke' 'dike' zich juist in de strijd, die het kosmisch humaan gebeuren wezenlijk is, zegevierend uitwerkt. Achter de aardse macht gaat de 'goddelijke' wereldleiding schuil.

Bijgevolg: tussen macht en recht kan, in wezen, geen onderscheid meer ontwaard worden. Men zou deze opvatting reeds als een natuurrechterlijke rechtsopvatting kunnen bestempelen, - dit des te meer daar Herakleitos de heelalwetgeving inzake de strijd reeds uitdrukkelijk met de 'fusis' (natuur) in verband gebracht heeft, ook al gebruikt hij het woord 'natuurrecht' nog niet zelf".

MHD45

Tot daar Flückiger, die o.m. verwijst naar *Fr. 10*: "Verbindingen ('sunapsies', -- blijkbaar een ander woord voor 'harmonieën') zijn dingen die geheel, en anders, die niet-geheel zijn, wat samenwerkt en wat tegenwerkt, samenklank en wanklank; meteen: uit alle zijnden het en(ig)e en uit het en(ig)e alle zijnden".

Ook verwijst Flückiger naar *Fr. 123*: “Al wat ‘fusis’ (natuur) is, gaat liefst geheimzinnig te werk”. Van dit laatste zien wij niet goed het verband met het natuurrecht als machtsverschijnsel, tenzij men, zoals Flückiger, als protestant overigens, graag de (menselijke) natuur (vooral) pessimistisch-pejoratief duidend, natuur en machtsverhoudingen in de vorm van harmonie der tegengestelden identificeert. Doch dit is één mogelijke duiding van het, op zich, veel omvattender begrip ‘fusis’ (natuur), al was het maar dat dit woord ‘wezen’ of zijnswijze, neutraal bedoeld, betekent.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat meer dan één denker, later, ‘natuurrecht’ verstaat als dat soort recht dat bij de hogere, gewetensvolle natuur van de mens past. Dit belet niet dat Flückiger met zijn duiding van *Fr. 123*; o.i. meer dan gelijk heeft, in feite, maar dan pas contextueel of taalspelig, En niet o.g.v. het louter protestants-pejoratief geduid woord ‘natuur’.

(3) *Het verband tussen hermeneutiek en ‘dialectiek’*

(harmonie der tegengestelden bij Herakleitos.

(a) *Fr. 123* (hier bovenaan zo-even vertaald en van uitleg voorzien) biedt een uitstekende inleiding. ‘Technè hermèneutikè’ (hermeneutiek), zo zei Ricoeur (zie hoger *blz. 26*), was, aanvankelijk duidingskunst inzake godsspreken (oraculeuze hermeneutiek), voordat zij, overgedragen naar profane objecten, gewoon tekstuitleg werd.

(b)1. Sacrale hermeneutiek.

Eerst een uit Herodotos van Halikarnassos (-484/-425), een tijdgenoot van Euripides (*zie Hoger blz. 44*), gehaald voorbeeld van orakelduiding, niet om reden van de anekdote, doch om reden van de duidingsstructuur ontleed. *G. Daniels, religieus-historische studie over Herodotos*, Antw./Nijmegen, 1964, 71, geeft ons daarvan een prachtig schema.

MHD46

Het gaat over *Herodotus, Historiën, 1:66*. De Spartanen, na Lukourgos’ wetgeving krachtig geworden als volk (Lukourgos situeert men in de IX-de e. voor Chr.),

(i) vervallen in ‘hubris’ (zelfoverschatting, grensoverschrijding); gevolg: zij raadplegen het orakel te Delfoi m.b.t. het hele grondgebied van de Arcadiërs, in de waan ‘sterker te zijn dan de Arcadiërs’, en, meteen, deze geringschattend. Zij stelden zich, bij de Puthia, de godsspraken meedelende

vrouw te Delfoi, niet tevreden met een deel van het Arcadische grondgebied: zij willen het geheel.

(ii) Het antwoord van de Puthia geeft hun wel niet geheel Arcadië, maar zegt toch: "Ik zal u (enk.) geven

(1) het feit dat er te Tegea 'orchèsasthai' (dat zowel 'dansen' als 'in de tuin ('orchos' = tuin, rij wijnstokken) arbeiden' kan betekenen) zal geschieden;

(2) het feit dat een mooie landbouwvlakte met de meetkoord 'diametrèsasthai' (dat zowel 'het land verdelen' als 'als krijgsgevangenen op het land arbeiden' kan betekenen) zal gebeuren.

(iii) Analyse der structuur.

(i) De Spartanen lijden aan landhonger ('imperialisme') een vorm van hubris.

(ii) a. De godheden beslissen een immanente sanctie: Zij geven de Spartanen in het orakel te raadplegen. Daarmee zet wat de Grieken heten 'dikè', uitvoering van het 'goddelijk' (versta: polytheïstisch-polydemonisch) besluit, in.

(ii)b. De puthia, als instrument, in 'mania' uitgetreden toestand, deelt het hierboven vermelde orakel mee. - Hier zet nu formeel de orakelhermeneutiek in.

Structuraal gezien, d.i. rekening houdend met een meervoud van gecodeerde, d.i. geheimgehouden betekenissen ('boodschappen'), is de verhouding 'tekst'/ 'lezing van de tekst' in de grond, één-veelduidig De ene, enige tekst is vatbaar, combinatorisch gezien, voor meer dan één duiding.

'Combinatorisch' betekent 'dat wat meer dan één element van een gegeven verzameling op meer dan één wijze verbindt tot (meer dan één) (hier) betekenis-geheel.

MHD7.

Hier zijn de elementen ('momenten') o.m. en vooral de volgende. -

(1) De godheid te Delfoi, Apollon, van wie Herakleitos zelf tekstueel zegt: (*Fr:-93*) "De vorst ('anax'), wiens eigendom het orakelheiligdom te Delfoi is,

a. Spreekt niet (duidelijk),

b. verbergt (ook) niet (zonder meer),

c. Doch geeft een teken ('sèmainei')". -

(2) Verder element: de Sibullè of tempelwaarzegster. Tekstueel, weerom, zegt Hier zijn Herakleitos van haar: “De sibullè (sibylle) spreekt met de mond van iemand die in vervoering (uittreding) is (orakelspreuken) uit, die geen voorwerp van lach zijn (‘agelasta’) - cfr. *supra blz. 36vv*. -, die niet opgesmukt zijn noch van parfum voorzien (…) op grond van (de kracht van de) godheid”. (*Fr. 92*).

(3) De orakelraadplegenden, die, in hun ‘geestesgesteldheid’, voor zover deze bewust is en voor de medemensen vaststelbaar, (‘èthos’), hun dieper gelegen ‘daimon’ aan de openbaarheid prijsgeven (cfr. *Fr. 119*): “De eigen aard (voor zover zichtbaar) is, bij de mens, zijn ‘daimon’, (die zich niet, tenzij via tekens toont)”.

Gevolg: niet zonder reden waarschuwen alle orakelduiders voor het onbewuste in de mens, die het orakel der ‘polydemonistisch-polytheistische’ godheden raadplegen.

Reden: Men krijgt, vanwege de godheid (in de zo even bedoelde zin), uitgerekend die raadgeving, die het model van de persoonlijke en/of groepsdaimon uitmaakt (zie hoger blz. 5/7 (modelbegrip)).

Het orakel verloopt alsof het uw eigen ‘lotsbepaling’ weerspiegelt. Het is een waar, ofschoon polydemonistisch-polytheïstisch, model van uw eigen grondsituatie-in-het-heelal, vooral als oerstoffelijk leefmidden gedacht.

Inderdaad, ‘daimon’ - indien dit woord, tenminste niet ofwel een bepaalde godheid ofwel een rang binnen de polydemonistisch-polytheïstische godhedenhiërarchie aanduidt, -- wat wel meer voorvalt (de taalspelcontext beslist) - ‘Daimon’, dus, betekent onpersoonlijke kracht of macht(sstof). Zie hoger: *blz. 3/4* (*hylisch-dynamistische abstractie*), *27/30* (Herakleitos’ eigen geaarde hylisch-vuurlijke abstractie, die een sluitstuk van zijn filosofie uitmaakt). Meteen zij verwezen naar *blz. 31/32* (*diepte- en paraps*.).

MHD48

Samengevat: de tekst van de orakelspreuk is het kruispunt van een veelheid van ‘factoren’ (‘momenten’), die, op hun beurt, op een veelheid van combinatorische verbindingen kunnen uitlopen. - Zo b.v. alleen al ‘doso’, ‘ik zal geven’: -- wat betekent dat juist? Wie is het ‘ik’ van dat futurum (toekomende tijd) van ‘geven’? Wat betekent, hier-en-nu, ‘geven’? -- We zeggen

wel: 'hier-en-nu'. Er is, in het feitelijke leven, niet alleen maar 'abstractie', d.i. algemeen geldige betekenissen van b.v. een werkwoord; er is steeds het concreet-individuele (cfr. cursus eerste jaar*: idiografische structuur*).

Zo is er de aangesproken persoon: 'toi', wie juist is bedoeld? De concreet-individuele man of vrouw, die de Spartanen gezonden hebben naar Delfoi? Of: de vorst, de bevelhebber? Wie nog, misschien? -

'Tegeèn', 'Tegea': - Wat is bedoeld, juist? De stad? De stadsbewoners? De stadsoverheid? Het er rond liggend grondgebied? Of wat nog, dat onder de naam 'Tegeèn' kan bedoeld zijn?

'Possikroton' - het opzettelijk, op blz. 46, overgeslagen adjectief bij 'Tegeèn' kan zowel in het Grieks van die dagen, 'geslagen' ('vertrappeld') met de voeten als 'slaande' ('vertrappelende') met de voeten betekenen! Dus zowel de passieve als de actieve betekenis van het werkwoord (cfr. *Ma. Bailly/ Me. Eger, Dictionnaire Grec - Français*, Paris, 1903, 1611).

M.a.w. zal Tegea met de voeten slaande of met de voeten geslagen zijn? Van " 'chrèsmos' (godsspraak, orakel) 'kibdèlos' (vals, verraderlijk)" gesproken! Deze uitdrukking gebruikt Herodotos in dit verband, zoals op menige plek elders in zijn boek, en wel terecht!

Voor de twee andere werkwoorden 'orchèasthai' en 'diametrèsasthai' en hun grondige semasiologische veelduidigheid verwijzen wij naar *blz. 46 supra*.

Besluit van deze korte (onvolledige) semasiologische analyse van combinatorische momenten: statistisch al een heel aantal mogelijke combinaties.

Vermenigvuldig deze semasiologische momenten en hun verbindingen met de situatieve momenten (kort overlopen op blz. 45/47 supra; samenvatbaar in
(1) godheid,
(2) tempelzienster,
(3) raadplegenden)), en gij berekent, intuïtief reeds, het aantal combinaties!

MHD49

Vooral, als men even, analyseert, - b.v.:

(1) de godheid is zogenaamd 'Apollon': wie is juist die 'Apollon'? In Delfoi werden oorspronkelijk nog andere godheden en 'daimones' (verpersoonlijkte of, zelfs, persoonlijke oerstoffelijke wezens): is de tempelzienster, in 'mania' (mediumnieke uittreding) wel zo zeker door Apollon - en niet door een ander 'numen' (zoals de Romeinen zegden) - geïnspireerd? Alleen al deze numineuze analyse stelt voor onoverkomelijke kritische problemen.

(2) De puthia: is zij, vandaag, dat de Spartaanse afvaardiging daar voor haar staat, wel in haar juiste mantische toestand? Verder: er zijn gevallen van niet-echte mania, waarin de zienster of ziener bedrog pleegde! Pleegt ook zij, nu-en-hier, geen bedrog of laat zij zich niet, te goeder trouw, bedriegen? Op zich reeds is de mediumnieke analyse een zwaar probleem, kritisch gesproken.

(3) De raadplegenden: zie hoger *blz. 47* (*ad (3)*). Deze analyse is de meest beslissende, blijkbaar, althans in de ogen van de orakelhermeneutiekers.

Reden: enkel wie - oerstoffelijk en totaal (in het heelalverband) - 'sterk', d.i. machtdragen, krachtdrager, was, kon, in beginsel, zeker zijn van de juiste orakelspreuk en, indien deze niet de juiste was, dan van de juiste duiding.

Voor de theoretische grondslag hiervan, verwijzen wij naar *blz. 26/40*: Herakleitos wist overduidelijk waarover het ging, indien men van duiden sprak (hermeneutiek). Juist daarom hebben wij dat hoofdstuk zo uitvoerig aan dat over de dialectiek laten voorafgaan. Zonder grondig inzicht én in de kennisleer op oerstoffelijke ('subtiele', fijnstoffelijke, 'fluïdieke') basis én in de eraan aansluitende duidingsleer, kan men de dialectische grondstructuur van en gij berekent, intuïtief reeds, het aantal combinaties! Herakleitos' filosofie niet, tenzij 'verminkt' verstaan.

(b)2. *Filosofisch dialectische hermeneutiek.*

(a)1. ***Inleiding.*** -- "Deze kosmos, die dezelfde is voor alle zijnden, heeft noch de een of andere godheid noch de een of andere mens geordend ('epoièsen'). Hij was, integendeel, altijd en zal altijd zijn een altijd levend vuur ('pur aeizoön'), dat, 'naar maat' oplaait en 'naar maat' uitdooft". (*Fr. 30; zie hoger blz. 28*).

MHD50

Wat ons, hier en nu, interesseert, is niet de oerstoffelijke grens eerbiedigende structuur, doch het woord 'kosmos', dat zowel natuur- als menselijke cultuurordening betekent, niet zonder esthetische inslag (zie wat de paleoputhagoreeërs daarover, binnen hun systeem van getalmatig-ruimtewiskundig denken, hebben geïntegreerd: *blz. 4/5 supra*).

Herakleitos bedoelt, onder meer en, zelfs, vooral een rechtsordening. *Cfr. hoger blz. 43/45*. -- Wij onthouden dat noch godheid noch mens 'ordestichtend' optrad. Toch is er 'maat', grens in: het vuur, d.i. de wortel van al wat zicht- en tastbaar is, de oerstof dus, beweegt doorlopend 'metra,' met maat of naar maat. Wat juist veroorzaakt, verwekt, die 'maat'?

Anaximandros van Miletos (*zie hoger blz. 3*) antwoordde daarop, in het fragment, dat zijn taalspel (*zie hoger blz. 33vv.*) niet heeft, waarbinnen het, uitdrukkelijk althans, kan begrepen worden, dat de 'rechtsorde' ('taxin') - zo vertaalt W. Jaeger, althans, het woord - niet zonder echte reden, overigens - nl. de rechtsordening van de 'tijd' ('chronos') ontstaan-en vergaan (wat reeds, enigszins, dialectiek impliceert) regelt.

Herakleitos, in *Fr. 52,* heeft daar een variante op: "De 'aion', d.i. de tijd, maar met een schakering van bovenmenselijke, ja goddelijke 'tijd' ('eeuwige tijd') is een kind ('pais'), dat zich kinds gedraagt (paizon') - wat o.m. doch niet alleen 'spelen' impliceert; dit woord enkel door 'spelen' vertalen is Herakleitos' gedachte onjuist weergeven-, dat triktrak speelt ('petteuon'): kindereigendom is het vorst - zijn ('paidos hè basilèiè')".

'Triktrak' is een kansspel - let wel op: één soort spel, kansspel -, gespeeld op een dubbel bord met puntige figuren, schijven en dobbelstenen, die overspringen van het een naar het ander deel. Cfr. het Griekse woord 'halùa' dat zowel 'bord' als 'sprong' betekent.

Indien wij, dus, goed duiden, dan is de (hogere) tijd, die het leven (de lagere tijd) regelt, te vergelijken met een kind, dat kinds optreedt.

MHD51

(a)2. *Het dialectische begrip 'omslag'* (in het tegengestelde)

Fr. 88 - dat vergelijkbaar is met de uitdrukkingen, die ook 'omslag' kunnen weergeven, die hoger op blz. 39v. werden genoteerd -:

"Hetzelfde is in (de zijnden): levend-en-gestorven, wakend-en-slapend, jong-en-oud. Het ene soort (zijnden) is, immers, na omslag, het andere en dit

laatste, na, opnieuw, omgeslagen te zijn, het eerste soort".

Fr. 90: "De hele verzameling der zijnden is vuuromwisseling en vuur is omwisseling van alle zijnden, vergelijkbaar met (omwisseling van) goud tegen koopwaar en koopwaar tegen goud".

Men ziet, telkens weer, het taalspeelse moment, hier in de woordkeuze: 'omslag', 'omwisseling', bij behoud van de harmonie der tegengestelden. Bij dit alles ontkomt men niet aan de uiteindelijke indruk dat Herakleitos 'speelt' èn met ideeën én met woorden: is het dan zo verwonderlijk dat dat wat, in die ideeën en woorden, ter sprake komt, ook als speels, spel, triktrak overkomt? De Harmonie der ideeën, resp. woorden weerspiegelt de harmonie der zijnden

(b)1. ***Het*** (overigens algemeen-Griekse) ***begrip 'maat'***.

Reeds in de hylisch-vuurlijke orde is, wezenlijk 'Maat' ('metra') aanwezig (zie hoger blz. 28; 50 (bovenaan)). Dat dit dieptegegeven er werkelijk is, ziet Herakleitos, o.m., in de 'kosmische' natuurfenomenen: "De zon (...) zal de Maat ('metra') niet overschrijden. Indien zij dit niet (als wet onderhoudt), dan zullen de Erinues (de wraakgodinnen), de helpsters ('epikouroi') van Dikè (de uitvoerende gerechtigheid), het bloottrekken".

De wraakgodinnen zijn een typisch chthonisch (tellurisch) fenomeen, met de onderwereld verbonden: zij bewaken, met Dikè of b.v. ook nog Moira, die de gerechtige lotsverdeling verzorgt, de grensoverschrijdingen (hubreis; *zie hoger blz. 46)* inzake bloedverwantschap, gastrecht, dodenverering en aanverwante. Zij behoren tot de oudste rechtslaag in Hellas. - de vraag rijst in hoever Herakleitos die, onbetwistbaar, aan 'dikè' en zo gelooft nog aan eigenlijke 'godheden', zo kenmerkend voor de volksreligie, gelooft. De 'verlichting' (*zie hoger blz. 21* (*Xenofanes*)) had de neiging ofwel te loochenen ofwel louter zinnebeeldig (metaforisch) te duiden.

MHD52

M.a.w.: alles wijst erop dat Herakleitos de numina (godheden, daimones als persoonlijke wezens begrepen, deze keer) enigszins tot kosmisch-fysische' 'machten', 'instanties' herleidt. Wat men, heden, een vorm van ontmythologisering zou heten. Of van secularisering. Maar met behoud van de 'religieuze' 'schijn' of 'schemer', die er rondhangt. Dit verraadt de reden waarom *Cl. Ramnoux, Héraclite* (*ou l'homme entre les choses et les mots*) - *zie hoger blz. 34vv.* (*taalspelen, die van archaïsch-sacraal naar vakwetenschappelijk (kosmisch-fysisch) reiken*) - juist in haar titel reeds dit

tussen de woorden en de zijnden hangen vermeldt.

Wat, terloops, gezegd, vele 'gelovige' tijdgenoten, maar dan m.b.t. onze eigen katholieke 'numina' (H. Drie-eenheid, Maria, zeker de 'heiligen' (volksheiligen), erfzonde, doopsel, katholieke geslachtsmoraal, enz.) ook nog heden doen.

M.a.w. de verlichting - Xenofanes, Herakleitos en zovele filosofen, vakwetenschappers, retoren - van toen verschilt, in wezen, niet zo sterk van die van nu.

(b)2. ***Dobbelstenen, die overspringen*** van het ene deel van de speelplaats naar het andere.

Slotbemerking.

Op. blz. 36 supra zagen wij ons gesteld voor de vraag naar ernst of onernst (spotlach, grijnslach) bij Herakleitos. Het woord voor 'nacht' 'welwillende' keert, bij Herakleitos, meermaals - en bij iemand, die zo zorgzaam zijn taalspel overweegt, als Herakleitos, zeker niet toevallig - weer. Zou de ware uitleg niet zijn dat hij de nacht als zo 'welwillend' aanvoelt en verkondigt, doordat hij de gevangene is van het polydemonisch-polytheistisch pantheon (godheden- en daimonessysteem)?

Dit 'systeem' is een echt machtssysteem, al zij het een machtssysteem, dat allereerst op vuurlijk-oerstoffelijke basis zijn macht uitoefent. - Voor de laatste keer: zie blz. 27vv. - de hylisch-vuurlijke abstractie is en blijft, voor Herakleitos, hoewel mythisch-archaïsch, geldig (ongeseculariseerde taalspel), maar wezenlijk confrontatie met 'welwillende nacht', d.i., voor de mens, die nadenkt - zie hoger blz. 31/33 (verstandelijk (redelijke kennis) - 'tijd' (aion), maar triktrak spelend.

MHD53

Opm.-- "Harmonie (ineen voeging van tegengestelden), indien zij verborgen is, is sterker ('kreitton') dan de onverborgene".

Dat verstaan wij nu wel enigszins, niettegenstaande alle herakliteische 'duisterheid' Door te werk te gaan als de godheid te Delfoi en op andere orakelplaatsen (Herodotos vernoemt er zo maar zestien), nl. niet duidelijk spreken doch ook niet zonder meer verzwijgen, doch tussenin - een veelduidig teken geven -, behoudt de verborgen harmonie der tegengestelden haar

overheersingspositie (zie hoger blz. 43 (machtsverhoudingenrol)): degene, die in haar ondoorzichtelijk netwerk, als een vlieg in een spinnenweb (vgl. *Fr. 67a*), gevangen zit, ziet niet klaar, hij werkt met niets dan lemmata, onbekenden, alsof zij bekend waren, maar dan zo dat de 'analyse' die zijn leven is, geen enkele opheldering impliceert. De 'inductieve' toetsing leidt nergens heen, tenzij tot eeuwig herbeginnen. Ziedaar de echt tragische wereld- en levensbeschouwing van Herakleitos.

Opm. -- Dat deze lemmatisch-analytisch doodlopende zienswijze wel degelijk die van Herakleitos is, blijkt overduidelijk uit *Fr. 123* (zie hoger blz. 45, maar dan rechts-historisch):

"Al wat natuur is, gaat liefst geheimzinnig te werk". Nu, die 'natuur' is wezenlijk 'harmonie' (der tegengestelden), zoals in de opmerking hierboven nog genoteerd. De fysiek, ooit met zoveel overmoed - hubris - gesticht door de Milesiërs, gaat hier ten onder in echt irrationalisme: wat is dat 'verborgene', dat 'geheimzinnig te werk gaan' anders?

Herakleitos, immers, is en blijft denker, d.i. een zijnde dat klaar en duidelijk wil 'abduceren' (verklaren), deduceren, induceren. Doch die inductie verifieert telkens weer juist geteld een abductief-deductief lemma, geheten 'harmonie der tegengestelden', die, verborgen, steeds sterker is dan de denker.

Dit is dan de tweede niet zuiver hylische fysiek, nevens de Eleatisch-Zenonische (*zie hoger blz. 19*), die eindigt op een bekentenis: 'ook gij, evenmin als ik' ziet er klaar en duidelijk in hoe de fusis werkt, irrationalisme maar met louter rationele middelen. Alleen Xenofanes biedt een dialectisch geldige uitweg. *Cfr. blz. 24*.

MHD54

Inderdaad: denken, dat geen macht over het doordachte en gedachte verleent, bewerkt, is dan ook machtloos. Is zulks nog denken? Ja en neen onmachtig denken.

(i) ***Xenofanes***, in het begin van de filosofisch-vakwetenschappelijk-retorische verlichting, kon nog op 'vooruitgang' rekenen inzake de grondslagen. Niet de onderdelen, ook niet de bovenbouw, d.i. wat op de grondslagen (axiomata, noodzakelijke en/of voldoende redenen) opgebouwd wordt, zijn doorslaggevend voor verlichting: de verlichte metatheorie, heden, komt tot één conclusie, nl. ieder denken kiest, zonder voldoende, enkel maar

met noodzakelijke reden of grond, zijn abductieve vertrekpunten (axiomata, definities, -- lemmata).

Zolang de 'theorie' een gesloten systeem mag blijven, kan men met de noodz. en voldoende redenen voortredeneren. Maar zo een denkproduct is door een bijzondere, nl. de theoriestichtende complementering, recht gehouden: men abstraheert welbewust van de rest (het complement) van het zijn.

Gevolg: 'bene currunt, sed extra viam' - zei S. Augustinus ooit, in een andere taalspelige context - "zij lopen goed, maar buiten de loopbaan". Hier toegepast: zij denken goed, maar buiten het 'zijn', d.i. de onverminkte werkelijkheid. Alleen binnen de grenzen van de theoretische abstractie (d.i. complementering) kan de 'rede' in haar verlichte vorm zich 'sterk' weten en/of voelen, daarbuiten, in de zich geheimzinnig omhullende fusis, in het gebied van de verborgen harmonie, vooral indien deze de verlichte geest persoonlijk raakt,-- daar houdt de verlichte grensoverschrijding op.

Zo eerlijk waren Zenon van Elea en Herakleitos van Efesos dat zij die grens hebben aangevoeld en, ieder op zijn wijze, geformuleerd (eristiek, dialectiek, -- beide wezensverwant).

(ii) *Fr. 116*: "Alle mensen is het gegeven ('netesti' (d.i. zij hebben er aandeel aan), zichzelf te leren kennen ('ginoskein') en zich te bezinnen ('fronein')". (54/55). Het werkwoord 'fronein' - aldus *W. Jaeger, A la naiss.*, 123 - in de fragmenten 2, 17, 64, 113, 116 met zekerheid door Herakleitos gebruikt, betekent "de juiste intuïtie (directe aanchouwing), de 'rechte' (d.i. juiste) wijze van 'denken' (de explicitatie, resp. duiding (zie hoger blz. 31vv.)".

MHD55

('fronimos', 'fronèsis' zijn adjectief en substantief bij 'fronein'). Deze kenactiviteit is in uitdrukkelijk verband met het praktisch gedrag van de mens. In tegenstelling tot 'noèsis' ('noèma') van Parmenides, dat speculatief is (*zie hoger blz. 4* (*overzicht*), *14*).

Jaeger geeft twee voorbeelden.

a. Aischulos van Eleusis (-525/-456), de grote tragieker, in zijn tragedie *Agamemmnon* (176) gebruikt het woord 'fronein' in het gebed tot Zeus: daar betekent het het begrip (inzicht), eigen aan de gelovige, van (in) de tragische

situatie, die door de godheid verwekt is, alsook van (in) het gedrag van de mens, dat daaruit voortvloeit, in geweten.

b. De apollonisch-delfische wijsheid, die de kern van de leer van het heiligdom te Delfoi uitmaakte, past dat 'fronein' toe op de 'maat' (grens), die de mens, zoals alle zijnden, overigens, behoren te eerbiedigen in hun projecten, uit vrees in hubris te vervallen. Wie zich zo gedraagt, 'fronei', handelt bezonnen. Bezonnenheid-in-tragisch-denkkader, -- ziedaar de betekenis kern van 'fronein'.

Volgens Jaeger, o.c., 124, is Herakleitos de eerste denker, die het abstracte denken (van de harmonie der tegengestelden, natuurlijk) wil toegepast zien in het praktische leven, privaat en publiek (*cfr. supra blz. 36*, waar (zoals in het orakel der Delfische zienster tot de Spartanen-in-Hubristoestand (*zie hoger blz. 46/49*), waar, volgens Herodotos, de afloop (teleute) voor de Spartanen catastrofaal was (alleen de inductieve falsificatie volgde, niet de verificatie van hun eigenzinnige duiding (zie hoger blz. 32,.33))), zo ook de Efeziërs, doordat grondwet en stadsstaatsleven steeds heillozer werd, een analoge falsificatie van hun eigenzinnige duiding van Herakleitos' boodschap, ondergingen). Dat is - voor Spartanen en Efesiërs - tweemaal een tragische situatie. 'Fronein', 'fronèma', enz. zijn tragische termen.

MHD56

B. *Fr. 117* (56/57): "Een man, telkens wanneer hij bedronken is, wordt gedreven (vgl. ons woord 'drijfveer'), door een onvolwassen knaap tot wankelen gebracht. Hij weet niet waarheen hij strompelt, want zijn ziel is 'hugrèn', vochtig'."

Fr. 119 (*zie hoger blz. 47*) zei dat het 'èthos', het (zicht- en tastbare) gedrag, in de mens zijn 'daimon', zijn diepteziel, is.

Dit herinnert aan wat Herakleitos, als Griek van die dagen, zelf moet gezien hebben, de Dionusoscultus:

Fr. 15 (dat zijn sacrale uitleg geeft van die cultus) verduidelijkt - wat bij Herakleitos als 'verlichte geest' van veel religieus begrip, d.i. verstaan, getuigt - de idee, die Fr. 119 dekt.

Meer nog: ***Fr. 15*** legt de ware wortel bloot van Herakleitos' tragisch-

dialectische zienswijze. De tekst luidt: “Indien de bakchanten (dionusosvierders) (…) niet Dionusos ter ere de feeststoet hielden en in een godsdienstig lied (‘humneon’) de schaamdelen (fallos) bezongen, dan begingen zij de allerschaamtelooste daden dezelfde (werkelijkheid) is nl. de hades (onderwereld) en Dionusos, ter ere van dewelken zij in vervoering geraken (‘mainontai’) en de wijnpersfeesten vieren (‘lènaizousin’) en/of mededingen voor de dichtkunstprijs gedurende die feesten (tweede betekenis van ‘lènaizo’)”.

M.a.w.: Herakleitos als verlichte geest is, in beginsel, tegen zulke schaamteloze vieringen; maar zijn breeddenkendheid, juist als verdraagzaam-verlichte geest, doet hem de internalistische duiding die de vierders zelf, niet hij, natuurlijk, huldigen, waarderen,

M.a.w. wij staan hier voor een zeer merkwaardig applicatief model van ‘verstehen’ (d.i. ‘begrijpende methode’) zoals b.v. Gb. Vico (1668/1744),- later, W. Dilthey (1833/ 1911) dit voorstonden maar dan in de zin van duiders en duidingstheoretici inzake menselijke daden, producten e.d.m. en wel op grond van wezensverwantschap tussen duider en geduid menselijk object. Zo b.v. hier, de ergerlijk-seksueel magische riten der Lènaia (Bakchosvieringen).

Opm. -- E.*v. Tunk, Kurze gesch. der altgriechischen Literatur*, Einsiedeln/ Köln, 1942, 14, zegt: “ (…) De dramatische dichtkunst der Grieken dankt haar ontstaan aan de Dionusoscultus.

MHD57

(…). De Dionusoscultus vertoonde een ernstige en een vrolijke zijde.

a. Als vegetatiegodheid stond Dionusos in verband met alle bezielde wezens, alsook met de gestorvenen. (*cfr. supra blz. 51: chthonische religie*).

b. anderzijds, bood zijn bekendste gave, de wijn, gelegenheid tot allerhande vormen van uitgelaten gedragingen. (…)

c. Uit de gemengde aard van de Dionusosverering kwamen, als resultaten, tevoorschijn:
1. De Tragedie, **2.** Het saterspel, **3.** De komedie”. Doch daarover straks meer, als over Euripides sprake is (en zijn dieptepsychologie).

Alleen dit m.b.t. Herakleitos: de Dionusoseredienst - zowel in de

intentionaliteit (bewustzijnsstructuur) van de vierders (deelnemenden) zelf, als in zijn cultuureffecten, zo-even vernoemd, - bewees dat hij meer was dan vulgaire seksmagie, ofschoon die, aan de basis ervan, niet te loochenen viel. Dat zag Herakleitos duidelijk in.

Meer nog: zijn eigen dieptepsychologie (*zie hoger blz. 32 o.m.*) had hem bijgebracht dat de mens twee zijden heeft:

1. De bewuste en voor medemensen, enigszins, inleefbare (waarop zijn versie van 'verstehen' (begrijpende methode) - *zie hoger blz. 38* - berustte);

2. De onbewuste, maar zeer belangrijke, in de diepte, 'daimon' geheten; deze zag hij o.m. in de Dionusosverering, als cultuurstichtend, naar boven komen. Op die zekerheid, als blijkbaar meer dan toeschouwer, moet zijn eerste versie van de harmonie der tegengestelden berust hebben. Wij keren, nu, tot zijn basisaxioma, het steeds brandend vuur. Terug (*zie hoger blz. 27vv.*).

(b)3. "Vesta is dezelfde als 'de aarde', het steeds brandend vuur maakte de bestaansgrond van beiden uit". (*Wb. Kristensen, verz. bijdr., 306*). 'Vesta' is de naam van een typisch Romeins 'numen', nl. de godin van de huishaard.

MHD58

WB Kristensen, verz. Bijdr., 306vv., legt de rol van de haardvuurnumina of - krachten, resp. machten (zowel persoonlijk als onpersoonlijk), zoals steeds nader uit.

Wij vatten samen (om reden van het feit dat de eigenlijke draagwijdte een uitvoerige studie zou vereisen, - wat ons te ver zou leiden).

a. Het haardvuur - aldus steller - is, in feite, het aardvuur. Het was archaïsch-antieke religie, o.m. bij de Hellenen en de Romeinen, dat - men luistere naar de veroorzaakstersrol - door het haardvuur (causatief verband: het onderhouden, maar dan eerbiedig-gelovig, van het haardvuur schept, verwekt, veroorzaakt de aarde (als aardgodin en aardfluïdum tegelijk) in alles, wat zij verwekt (voortbrengt), leeft.

b. *Applicatieve modellen* (58/60)

1. De bij de Romeinen 'lar' (huisnumen) geheten, een natuurgeest(je), dat 'woonde' (fetisj-begrip), zoals Kristensen letterlijk schrijft (o.c., 307), "in het

vuur (‘pur’ zegt Herakleitos in het Grieks, dat zowel allerlei soorten echt letterlijk te verstaan ‘vuur’ betekent als o.m. ook ‘kwaad’ (zoals in de uitdrukking ‘vuur op vuur gieten’ (kwaad met kwaad vergelden, -- omwisselen; cfr. Supra blz. 51(*omslag*)))) op de huishaard”, de ‘lar familiaris’ (gezins- en familiehuishaardgeest), dus, “deed het leven der familie opgaan” (o.c.,307).

Kristensen legt nader uit: de ouden schreven aan het haardvuur een levenwekkende energie toe. De godheid van het vuur der aarde - men lette op de samenhang ‘vuur/ aarde’ - was de verwekker van het leven der aarde (nl. o.m. in het gezin, de vruchten der aarde e.d.m., die met dat éne gezin, dat de lar vereerde in en door het altijd levende - zie hoger blz. 49v. (‘pur aeizoön’) - , samenhangen).

Het hoofdmotief in de tot die ideeënkring behorende mythen en riten was, daarom, het mysterie (in de godsdienstwetenschappelijke zin van ‘ritus’ ineen met mythe, die, via getoonde ‘zinnebeelden’ (gewoonlijk seksuele organen, - aldus het algemene vermoeden; want de zwijgplicht der archaïsche mysterievierders laat daar een waas over hangen), de levenskracht der aarde aan de vierende deelnemenden doorgaf) van de opgang en ondergang van het leven (der aarde).

MHD59

Kristensen heet dit fenomeen ‘geboorte’ - of ook nog ‘mystieke procreatie’. De verwoording ervan was - zo zegt Herakleitos - steeds dezelfde: “De maagdelijke moeder doet het leven opgaan”. Deze ‘maagdelijke moeder’, nu, was de gemalin van de godheid van de onderwereld, -- in dit geval - nl. van het altijd levende aard- en haardvuur - van de godheid van het aardvuur.

Zo b.v. - als applicatief mythisch model van deze regulatief-mythische stelling - geeft Kristensen het volgende:

(a) volgens Dionusios van Halikarnassos (4:2) werd de godin Athènè Polias (d.i. stadsstaatbeschermster) samen met de god Hèfaistos (d.i. de godheid van het vuur) in het Erechtheion (d.i. de tempel t.e.v. Erechtheus, letterlijk vertaald: ‘aardschudder’, de stamvader van één der grote families van Attika), op de Akropolis (d.i., letterlijk vertaald: ‘versterkte vesting’) door het volk van Attika en vooral de stadstaat Athene vereerd.

Meer nog: daar, in het Erechtheion, werd, althans in de archaïsche tijden, het stichtingsvuur van de polis Athene dag en nacht onderhouden. Reden:

het altijd levend vuur (‘pur aeizoön’) was het ‘beeld’ (zie later, wanneer sprake is van het begrip ‘beeld’ (afbeelding, model, bij Platon) d.i. de zichtbaar makende tegenwoordigstelling, van het - wat Kristensen heet - ‘blijvende’ of ‘aardleven’.

Men herleze, nu dat de hiëro-analytische achtergrond verduidelijkt werd blz. 27/28 (het altijd levend vuur, met de twee mogelijke en geldige duidingen), en men verstaat hoe een ernstig en scherp denkend ‘fysieker’ als Herakleitos tot zoiets als een kosmos die ‘altijd levend vuur’ is, kan komen.

M.a.w. de absoluut noodzakelijke (en misschien voldoende, althans voor de kernintuïtie) reden of grond (abductieve hypothese) van zijn filosofie is uitgerekend zo een hiëro-analytisch fenomeen.

(b) Volgens Kristensen, die wij doorlopend weergeven, maar met toelichtende gegevens, werd als abductieve hypothese van dat haardvuuronderhoud en -verering op de Akropolis, de mythe verhaald, die als volgt luidt.

De godin Athènè werd, maagdelijk als zij was, door het vanuit de aarde opstijgende vuur van de vuurgod Hefaistos tot ‘moeder’ van Erichthonos, De ‘uit de aarde’ (versta: uit het via de vuurgod Hefaistos uit de aarde, als subtiele of fijnstoffelijke (oerstoffelijke) werkelijkheid verstane fysicale aardbol, opgestegen fluïdum - met - vuuruitzicht) ‘geboren’ - mystieke procreatie - stamhouder van het Atheense volk. - Hiermede is één moment van Herakleitos’ vuurfysiek duidelijker.

MHD60

.

2. Een nog veel duidelijker hiëro-analytisch model biedt ons, aldus steeds Kristensen, o.c., 307, de Romeinse tegenhanger van de Attische godin, de maagdelijke Athene, nl. de vestalin Ocrisia, de dienstmaagd in het paleis van koning Servlus Tullius, de zesde koning van Rome (-578/-535).

(i) ‘Vestalin’ of ‘Vestaalse maagd’ was eigenlijk een merkwaardig én privaat én publiek applicatief model van archaïsch-sacrale dienstbaarheid (aangezien wij daar niet nu op in kunnen gaan, zij verwezen naar WB. Kristensen, o.c., 201/229; waar o.m. naar één Bijbels model verwezen wordt, nl. de Ebed Jahweh, de lijdende en stervende maar tevens als verheerlijkte heer gevierde dienaar van de Heer (d.i. van Jahweh);

Kristensen had er, gerust, kunnen bijvoegen Maria, die zich, volgens Lukas de evangelist-geneesheer, 'dienstmaagd' van de Heer heet, zoals, overigens, Jezus zelf, uitdrukkelijk, de titel 'dienaar van de Heer' voor zich heeft opgeëist.

Meteen zij één tekst aangehaald: "De sacrale positie der slavinnen heeft geheel aan die van de slaven beantwoord. Ook zij waren aan de godheden der onderwereld gewijd. Doch zij hebben, in het bijzonder, het mysterie van de vrouwelijke energie bij de opgang van het leven vertegenwoordigd en verwerkelijkt - zie hoger blz. 59, waar het begrip 'beeld' in platonisch-sacrale zin ter sprake kont -.

Daarom waren zij (…) de dienaressen van Juno (de zuster-echtgenote van de oppergod Jupiter) en de Junones (deelgodheden van de oppergodin Juno). Meteen stonden de slavinnen in bijzondere betrekking tot Vesta, de haardvuurgodin der Romeinen, meteen tot de 'aardmoeder' ('terra mater'), en tot de 'vestalinnen', d.i. de vestaalse maagden, de bewaaksters van het haardvuur". (o.c., 217). Op deze voorrang der vrouwelijke energie hebben zo goed als alle oerreligies haar wezen gesteund)

MHD61

(ii) Dat Vesta, ofschoon een andere godheid ('numen') dan de aardmoeder door een minimaal aantal Romeinen met deze 'omgewisseld' (*zie hoger bl. 51, voor het Herakliteisch analogon*) werd, betuigt de Latijnse dichte *Ovidius van Sulmona* (-43/+17), in zijn *Fasti* (6: 267;// 299, 460): "Vesta is dezelfde als de 'aardgodin' ('terra'). Het steeds levend vuur - zie opnieuw, met de moed der wanhoop - zouden we zeggen - hoger *blz. 27/28* - maakt de bestaansgrond van beiden uit". Men heeft het goed gehoord: de bestaansgrond. Niet enkel Herakleitos ziet in het 'altijd levend (haard) vuur)' een noodz. en/of vold. grond of reden.

B.bis. ***Applicatieve modellen type 2.***

(1) Het 'mystieke huwelijk' - een uitdrukking, die ook onze katholieke mystiekers en vooral mystiekerinnen hebben, overdrachtelijk overigens, overgenomen - van

a. een haardvuurgodinnelijke maagd, beter dienstmaagd, en

b. een onderwereldlijke haardvuurgod, wordt ook te Rome erkend als vorstenhuis- en staatsstichtend (privaat en publiek, dus): De mythe als abductief vooropgestelde hypothese, te Rome, luidt als volgt. In het private

huis van koning Tarquinius Superbus, de zevende en laatste koning (in de strenge, archaïsche zin van dat woord) van Rome (-534/-509), - zo luidde het 'verhaal' of 'fabula' der zien(st)ers - verscheen - het is geen fysicaal fenomeen, weerom benadrukt - een 'fascinus', fallos (mannelijk lid), die, bij de dienstmaagd Ocrisia, de vestalin, een zgn. vorstelijk kind verwekte.

Plinius de oudere (+23/+79), *historia naturalis*, 28;39, vertelt hierbij: "Fascinus, het mannelijk lid, dat als godheid ('deus') onder andere voor de Romeinen 'sacra' (heilige dingen) door de vestalinnen vereerd wordt".

De duiding van de fallos of wijpenis verschilt - aldus Kristensen - : de ene duidt hem als de lar familiaris (*zie hoge: blz. 58*), de andere als volcanus, het equivalent van de Helleense haardvuurgodheid Hèfaistos. "Beide opvattingen komen op hetzelfde neer: de vuurgodheid der aarde was de gemaal van de maagdelijke moeder, in dit geval, van de vestaalse maagd". (Kristensen, o.c; 307).

MHD62

(2) zoals de hierboven vernoemde historisch betwijfelbare Ocrisia, zo ook waren alle vestalinnen 'amatee', 'welbeminden: door de pontifex maximus (oorspronkelijk 'iemand, die thuis is in de belangrijke magie van 'bruglegging" (cfr. *The oxford classical dictionary*, Oxford 1950, 716); later: vlg. Cicero, Har., 18, een priester, thuis in het in toenemende mate ingewikkelde riten van de staatseredienst); -- door de 'opperpriester van staatswege' aangesteld.

Zij droegen, dan ook, de karakteristieke haartooi van bruiden (*zie hoger blz. 59; 61* ('mystiek of mysteriecultueel, beter, huwelijk'). Bij gebleken ontrouw werden zij levend begraven, d.i. aan haar 'werkelijke' (oerstoffelijk gesproken, natuurlijk) gemaal, de vuurgodheid of vuurnumen in de aarde wonend, overgelaten. "Zij waren de 'bruiden' van de god der onderwereld, d.i. de verwekkende godheid in het 'altijd levende' haardvuur". (Kristensen, o.c., 308).

c. *Applicatieve modellen type 3*.

Ditmaal nemen wij, lukraak, een werk over godsdienstwetenschap van recentere datum, nl. *M. Eliade, De mythe van de eeuwige terugkeer*, Hilvrest, 1964, 30vv.. -

(a) Het hoofdstuk heet 'Goddelijke oer-beelden (= modellen) der rituelen'. Het begrip 'oer-beeld' zal, later, in deze cursus, als over Platon sprake is,

uitvoeriger behandeld worden.

Applicatief model: “In Hellas bootsten de huwelijksriten het model van Zeus en Hera na (vlg. Pausanias van Ludia (?; +/- +150), Periègésis, 2: 36: 2, verenigde de oppergodheid Zeus zich met Hera ‘in het geheim’ (toespeling op de geheim te houden mysterieriten))”. (Eliade, o.c., 29). -

(b). ibid., 30, vermeldt Eliade, die een wereldfaam bezit terzake, dat reeds de Soemeriers (die als zelfgegeven naam ‘Kengir’ hadden en zich, in het vierde millennium voor Chr., in het tweestromenland (Irak/Iran) vestigden), op nieuwjaar, de ‘vereniging’ der - luister goed toe: - der ‘elementen’ (d.i. de kosmische numina, die tegelijk grofstoffelijke werkelijkheden waren, b.v. de hemel en de aarde).

MHD62.1

In heel het antiek-archaïsche oosten wordt nieuwjaar, dat de kringlopige zichtbaarmaking-en-tegenwoordigstelling (= ‘beeld’ in Platonisch-archaïsche zin) is van de ‘schepping’ (versta: ordestichting) van de kosmos als goede-en-schone heelalordening, gevierd in de luisterrijke ritueel-mythische vereniging van de fysicale, seculair wereldlijke koning - b.v. de vorst van Babulon - met de oerstoffelijk aanwezig geachte godin (van het altijd levende haardvuur, zowel privaat als publiek).

“Op nieuwjaar ‘slaat’ (d.i. verenigt zich) Isjtar (d.i., in het Foinikisch (Fenicisch), Asjtar, in het Grieks Astarte, de oorspronkelijk Soemerische Inanna, die, Akkadisch-babulonisch, tegelijkertijd (harmonie der tegengestelden) liefdes- of beter, minnegodin en oorlogs- of strijd- en twistgodin was), -- de minne- en strijdgodin Isjtar; dus, ‘verenigt zich’ met Tammouz (Tammoez) (het equivalent van de Helleense of Romeinse haardvuurgodheden).

Op diezelfde nieuwjaarsdag nl. bootst de fysicaal werkelijke vorst de goddelijk-fluïdieke hiërogamie (sacraal huwelijk) na, door de voltrekking, doorheen de fysicaal werkelijke tempelpriesteres, die haar godin op aarde zichtbaar stelt en vertegenwoordigt, in een geheim vertrek - weerom mysteriereligieuze geheimhouding - van de godinnentempel, waar het ‘mystiek-rituele’ bruidsbed der godin in kwestie staat, met de fluïdiek aanwezig geachte godin (Eliade, o.c., 30).

Doch men leze nauwkeurig wat Eliade daar onmiddellijk aan toevoegt: “de

goddelijke vereniging is een waarborg - d.i. in wijsgerig-vakwetenschappelijke termen: de noodz. en/of vold. reden of grond (abductieve hypothese) - voor de vruchtbaarheid van de aarde - (nu begrepen als verzamelnaam van 'al wat fysicaal leeft in en rondom de betrokken vorst, vorstin en de hun onderhorige onderdanen, die zij mystiek (mysteriereligieus), zichtbaar tegenwoordig stellen')". (ibid.).

Opm. -- Deze lange, ja, vervelend ingewikkelde zinnen bevattende uitweiding kan zinloos lijken. Goed, maar men herleze nu eens *blz. 42* (strijd, en vooral, in dat strijdverband, 'vorst' ('basileus', d.i. het typisch oosters woord voor regeerder)), terwijl men eraan denkt dat Efesos in de Perzisch-oosterse levenssfeer ligt).

MHD63

(c) *Pandora.*

WB. Kristensen, Verz. Bijdr., 299vv., legt uit de juiste betekenis van de Muthos van Pandora, d.i. de aardgodin als 'harmonie der tegengestelden'.

Hij begint met te situeren. Het denkbeeld van de rijkdommen der aardgodin, die zich van ondergeschikte numina of daimones (zowel onpersoonlijk als persoonlijk te verstaan) bedient, in o.m. en vooral - exemplarisch dan nog, d.i. als regulatief model terzake - uitgedrukt in de mythe van 'de allesgeefster' ('pan' = alles, + 'dora' = geefster).

a. De godheden, - zo luidt het sacraal-fluïdieke verhaal, dat én verhaalt én, al verhalend, stichtend (en wel rijkdommen der aarde stichtend) werkt (verwekt, veroorzaakt, d.i. - wijsgerig-vakwetenschappelijk noodz. en/of vold. grond is) -- begiftigen Pandora (= aardgodin of allesgeefster) met alle denkbare schoonheid, die tegelijk dubbelhartigheid en/of onbetrouwbaarheid is.

Opm.-- Deze dubbelhartigheid, beter: 'harmonie der tegengestelden' want zij is meer en anders dan bewuste psychologische 'onbetrouwbaarheid', die er maar het hatelijkste onderdeel van is, is typisch, natuurlijk.

b. Hermes, de goddelijke heraut, leidt Pandora uit het onderaardse rijk (Hades). Meteen 'verrijst' (stijgt op) zij in deze seculaire wereld met haar gaven in een vaas ('pithos'). De 'pithos' is, voor wie Griekse mythologie kent, het bekende 'beeld' (d.i. in een schijnbaar fysicaal voorwerp, hier een soort vaas, zichtbaar tegenwoordig-zijn) van de onderwereld (aardmoeder).

c. Zoals de Eleusinische Kore is ook Pandora, in haar 'anodos' (opstijging uit de onderaardse fluïdieke sfeer): zij wordt door de (naïeve) mensen (die zich van haar wezen, nl. 'Harmonie der tegengestelden', geen rekenschap geven) met vreugde ontvangen. Doch spoedig slaat deze vreugde in verdriet om (omslag): de inhoud van de sacraal-mythische 'pithos' was tweesnedig, behalve heil, gezondheid, leven, bevatte hij ook onheil, ziekte, dood. De mensen kwamen tot de conclusie, die Herakleitos, *Fr. 110* uitspreekt: "Voor de mensen is het feit dat wat zij wensen, zich verwerkelijkt, geen verbetering".

MHD64

Pandora staat voor 'wat de mensen wensen' (modelbegrip). En nog een ander *Fr. (125a)* is, in dit kader, zeer sprekend: "Mocht het u nooit aan rijkdom ('ploutos') het woord, dat uitgerekend weergeeft wat de aardgodin als pandora 'schenkt' in haar 'pithos ') ontbreken, Efeziërs, opdat het overtuigend bewijs geleverd wordt van het feit dat gij verloederd aan het worden zijt ('ponèreuomenoi')".

M.a.w. Rijkdom, eens voldoende aanwezig, is de mogelijke noodz. en/of volde reden van 'booswording', zedelijk-maatschappelijke peilverlaging. Rijkdom is, als al wat Pandora schenkt, 'genesis te kai fthora' (opgang-en-neergang), d.i. harmonie der tegengestelden. Herakleitos' eerste en laatste filosofisch woord.

Opm. -- M. Scheler (1874/1928), husserliaans gericht fenomenoloog stelde zijn conformiteitssysteem m.b.t. de verhouding tussen religie en filosofie ('metafysiek) voorop: hij reageerde, hiermee, zowel tegen (zowel algehele als gedeeltelijke) identificeringen (fil. = (minstens gedeeltelijk) religie) als tegen scheidingen ('dualismen' geheten).

Religie - aldus Scheler - kan niet gegrondvest worden op 'metafysische inzichten' in de 'laatste en hoogste heelalgrond' (die, dan, ergens met God identisch moet zijn).

Het verste dat men komen kan - aldus Scheler - is dat de resultaten der metafysiek 'conform' (vormgelijk) zijn met de religiegronden.

Men zou, i.p.v. 'conformiteit' ook van het feit kunnen gewagen dat, naar model (*zie hoger blz. 5vv.*), religie en filosofie ergens identisch zijn (partiële identiteit, dan).

Het is duidelijk dat de filosofie van een Herakleitos 'conform' is, in hoge mate, met de religie der aardmoeder of 'nacht' (de welwillende' (*zie hoger blz. 34v.*))

Maar, was Herakleitos dan toch, niettegenstaande wat wij, hoger blz. 49v., vast meenden te mogen stellen, nl. dat de ordestichting niet o.m. van godheden uitging, ergens zeer religiegelovig, maar verborg hij het?

"Het leeuwenaandeel van de godheid betreffende dingen ontglipt, door 'ongeloof' ('a.pistièi'), met als gevolg dat het zich niet laat kennen". (*Fr. 86*). Misschien verborg Herakleitos zijn geloof, net als de 'fusis' ervan houdt zich te verbergen!

MHD64.1

Opm.-- Projectie.

Scheler' s 'conformiteit' kan, onbewust, verward worden met 'projectie' inzake religie. -- Omdat het begrip 'projectie', 'projecteren' zo vaak gebruikt wordt, ziehier een semasiologisch schema.

1. *Expressieve betekenis:* '***veruitwendiging***'.

Een subject legt, in z 'n voor medemensen (en, meteen, zichzelf) waarneembaar gedrag inwendige fenomenen (denk-, gemoeds- en wilsinhouden) aan de dag, in z' n waarnemingswijze, taalspel (33vv.) en gebarenspel, algeheel gedrag; -- Diltheyaans gezien, 'objectiveert' het subject z' n 'innerlijkheid' ('geest'); cfr. 38/40 supra).

2. *Creatieve betekenis: 'ontwerp'*

Een subject, of groep subjecten, natuurlijk, scheppen ('creatief moment': iets onbestaands creëren of iets reeds bestaands hercreëren, vernieuwen) b.v. een ontwerptekst of ontwerptekening (van een gebouw, een onderneming, e.d.m.). -

3. *Interpretatieve betekenis*. *'Toeschrijving', 'overdracht'*.

3a. *EB. de Condillac* (1715/1780), de Franse sens(ual)ist (*191v. infra*,), verstaat onder 'projectie':

a/ een intellectuele bewerking,

b/ zo dat de inwendige fenomenen van een subject

(i) distributief, in de uitwendige werkelijkheden, rondom hem, modelidentisch afgebeeld en

(ii) collectief, in diezelfde werkelijkheid, buiten hem,

schijnonafhankelijk gedacht worden.

3b. Het toeschrijven met al of niet overdragen (afreageren) neemt veel vormen aan. Doch het is en blijft steeds een vorm van abduceren (*1; 10 supra*), d.i. vrijblijvend hypothesen formuleren omtrent de erin betrokken uitwendige wereld.

3b.1. Logi(sti)sch: een model construeren van iets in iets dat, buiten dat iets, bestaat, is 'dat iets in iets anders en onafhankelijks projecteren' (*5vv. Supra*);

Zo is de 'projectieve geometrie' gecentreerd rond het modelidentisch overbrengen ('overdragen') van meetkundige vormen b.v.;

zo is cartografie het modelgetrouwe afbeelden van aardrijkskundige werkelijkheden;

zo is, projectietechnisch, het afdraaien van een film of het te zien geven van diapositieven 'projecteren' op een scherm (die anders en onafhankelijk is).

MHD64.2

Meteen is duidelijk dat de sens(ual)istische betekenis zeker niet identisch is met de logi(sti)sche betekenis (de onafhankelijkheid van de projectie is de inzet van het onderscheid). M.b.t. de modeltheoretische 'projectie' zij verwezen naar 101/109 (analogische reductie).

3b.2. Hermeneutisch (38/40)

Gewoonlijk wordt duidingstheoretisch projecteren verward met de zgn. psychologie van het projecteren).

(i) Zeer vaak betekent 'projecteren' niets anders dan eigenrecht- en/of vrijzinnig duiden (*abduceren; 31; 33; 177vv.; 233v. infra*);

Zo zegt *J. Delay* (*La jeunesse d' A. Gide* (1869/1951)) dat "de kinderachtige ('enfantines') reacties van André Gide t.o.v. de ethiek, resp. politiek, die men hem had onderwezen, 'slechts' de projectie waren van zijn gemoedsreacties t.o.v. zijn moeder, die ze hem opdrong".

Inderdaad, Gide, eigenzinnig, duidt én zijn moeder, die hem opvoedt, en haar ethisch-politische ideeën, die Gide met zijn moeder associeert (*5 supra: analogie*), als identisch of, althans, zeer identisch, zowel distributief (proportionele analogie) als collectief (attributieve analogie). Zodat dit type van 'projectie' slechts een onjuiste analogieredenering is (zie verder 101/109). Of,

althans, een zeer kwestieuze.

Opm. -- De fameuze projectieproeven (geen 'tests' geheten, om reden van het omstreden wetenschappelijk karakter ervan; Rorschach; t.a.t.) situeren zich, veelal, hier: zij leggen individueel-stroeve (eigenzinnig), sociaal-stroeve (rechtzinnig) en/of individueel-soepele (vrijzinnig) abducties inzake b.v. vlekken bloot. (*cfr. infra blz. 233*).

Verder zijn sociale 'attitudes' als aprioritair antisemitisme, antilinksheid, antirechtsheid, typisch 'abductieve' daden; meer niet. Telkens al of niet expressief.

(ii) De dieptepsychologen (freudianen op de eerste plaats) hanteren graag 'projectie', 'projecteren'. Meestal is de betekenis ofwel expressief (zie hoger) ofwel interpretatief. Doch er zijn - vaak vaag omschreven - andere semasiologische varianten., zo o.m. gecentreerd rond de systechie 'introjectief' (met 'lustaangename' gemoedsreacties geassocieerd (zie hierboven))/ pro - of (zelfs) of zelfs extrojectief (met 'lustonaangename' gemoedsreacties geassocieerd).

MHD 64.3

Voorbeelden daarvan - eerder pathologisch dan normaal - worden geacht waandenkbeelden (men waant zich door iemand 'vervolgd' (vervolgingswaan, - waarbij men hem/ haar de wil toeschrijft (in hem/ haar 'projecteert') te vervolgen); men is 'bijgelovig' (krachts- of godheidswaan, -- waarbij men aan iets, dat noch kracht noch godheid bevat, toch deze eigenschappen toekent, -- ze erin 'projecteert')).

Meer normaal zijn de (sterk) gemoedsgeladen reacties d.i. abducties (duidingen), t.o.v. medemensen, -- op de eerste plaats de beide ouders, -- dan de buren, werkgenoten, leiders, artsen, allerlei verzorg(st)ers.

Freudianen spreken, dan, van 'overdracht' (transfert). B.v., enerzijds, begeerte (o.m. in de vorm van de beeldindruk ('imago') van de 'geliefde', 'gekoesterde', 'tedere' vader of moederfiguur (we zeggen opzettelijk 'figuur' van de reële, 'waargenomen (*cfr. infra blz. 232vv.*) vader of moeder 'zijn' - objectief - vaak anders));

anderzijds, de 'dreigende', 'strenge', 'onderdrukkende' vader of moederfiguur. Evenzovele 'projecties' van eigen, d.i. subjectieve, reacties

(abducties).

Heel bijzonder is de 'projectie', wanneer zij lustonaangename innerlijke abducties (reacties) buiten het subject, dat er zich, vaak, helemaal niet van bewust is, 'toekent' (toeschrijft', -- 'wijt' (ongunstige of negatieve projectie)) aan medemensen.

Jantje heeft de bloempot omgestoten, in de klas. Hij wijst, met de vinger: "Ik heb het niet gedaan! Rik heeft het gedaan". (regulatief model: "De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet"). Het lustonaangename van aan de breuk van de bloempot schuldig te zijn (met schaamrood, gebeurlijk, gekleurd 'projecteert' Jantje in Rik-die-er-dichtbij-stond (collectieve structuur, handig 'geduid', d.i. analogisch misbruikt; *cfr. infra 101/109*), d.i. hij wentelt dit lustonaangename op de medemens af (afwentelings-projectie).

Hetzelfde gebeurt, doch diachronisch-praxeologisch (praxis = handeling), als Jantje zegt: "Meester, Rik is 'eerst begonnen".

(iii) de godsdienstheoretici, vooral diegenen, die externalistisch (want te weinig, zelf, of helemaal niet religieus) de religieuze 'waarneming' ('ervaring') minimaliseren en de 'verklaring' (d.i. abductie) maximaliseren.

MHD64.4

(1) De simpelste vorm is het antropomorfe taalspel.
Reeds Xenofanes van Kolofon (*zie hoger 21vv.)* gispte, net als al vele tijdgenoten en voorgangers (Homeros b.v.), het feit dat de mensen "zich de godheden voorstellen alsof zij mensen waren" (wat dan impliceert dat zwarthuidigen zich hun godheden als zwarthuidig indenken).

Het is overduidelijk dat dit een universeel fenomeen is. De religieus nauwkeuriger waarnemende en denkende mensen, echter, reageren daarop met op de analogie (*5; 101 vv.*) te wijzen: in zelfs zeer antropomorfe godsbeelden steekt steeds een minimaal-essentiële waarheidskern.

(2) Behalve voornoemde 'mensvormige' godheidsvoorstelling, kan 'religieuze projectie' ook en zelfs vooral betekenen een zeer bewust geformuleerde theorie (= abd.) inzake oorsprong en wezen van de godheid en de religie.

Het verklarende subject, in dit geval, kent aan de religieuze mens als

religieuze mens toe het feit dat deze aan de (transcendent, wereld- en aardevreemd, autoritair-repressief geachte) godheid toeschrijft ('projecteert in') eigenheden, die die godheid, op zich genomen, niet bezit, maar die, in feite, eigendom zijn van die (immanent, wereld- en aardegebonden, onmondig geachte) mens.

'Humanisme' (*zie infra 180vv (protosofistische denkwijze*)) is, gewoonlijk de geheimgehouden wezenskern van dat type van religie en godheidsduiding. Deze neemt vele vormen aan. Zo b.v.

(a) identificatie (de godheid bezit het verstand van de mens, die ze vereert, maar in hoger, ja, verheven (transcendente) graad;

(b) overdracht (zie hoger: dieptepsychologische projecties); zo kent de religieuze mens aan de godheid de kenmerken (beeldindruk) toe van zijn ouders of, zelfs, gezins- en familiegenoten (zo in het totemisme, dat van 'broeders en zusters in de godheid' spreekt);

(c) aanvulling (zo b.v. bezit de godheid wat de mens, als religieus, ontbreekt, zo dat deze zijn noden en lot kan verbeteren (agogisch moment)

(d) Lustonaangename toeschrijving (zo 'werpt' de religieuze mens 'in de godheid' wat hijzelf als lustonaangenaam in zich ervaart: godheden en, zelfs, het opperwezen worden als de 'ware' oorzaak van mislukkingen allerhande 'opgevat' (men 'projecteert' in die godheden en/of het opperwezen zijn eigen kwaad (cfr *Ekklesiastikus* (*Ben Sira*) 15: 11/20, waar deze 'negatieve' projectie op oudtestamentische wijze verwoord wordt).

MHD64.5

Deze vorm van 'projectie' is, natuurlijk, ultrafrequent in het polydemonistisch- polytheïstisch religietype der oude Grieken b.v. en denkers als Herakeitos en Euripides demonstreren dit overduidelijk. (*cfr infra 250* (*Jezus' rechtsherstel in dit verband*)).

Tot daar de typologie.

Opm.-- Deze theorie der religieuze projectie kan, o.m., tweevoudig opgevat worden:

1. De enen zien in de religieuze projectie(s) een modelidentiteit met de niet religieuze (intersubjectieve en sociale b.v.);

2. De anderen zien er, behalve dat, een waan in aan het werk (zo brandmerkt Freud iedere religie als dusdanig als 'eine illusion').

Slotopm. --

(a) Indien men, over religieuze gegevens, in het taalspel der religievriendelijke filosofie spreekt (analogietype 1) of, over filosofische gegevens, in religieuze taal (analogie type 2), dan kan men, met Scheler, van 'conformiteit' (logi(sti)sche projectie; 64.1v.) gewagen.

(b) Indien, apriori (eigen-, recht- en/of vrijzinnig), een religieverklaring religie als opium' (Kant, Marx), 'illusion' (Freud) abduceert, dan getuigt zij, ipso facto, van gebrek aan de meest elementaire cognitieve (= reductieve) religieuze waarneming.

(1) Zij verwart, om te beginnen, de eigen, recht-, en/of vrijzinnige religievormen met de reductieve vormen ervan (sacrale ervaring van het type 'waarneming'/ abductieve, deductieve en volreductieve reductie') (*cfr. Supra 10vv.*)

(2) Zij is zelf een vorm van interpretatieve projectie van het hermeneutische, niet-logi(sti)sche type, ook en vooral wanneer zij deze subtiele projectie vermomt in (pseudo)wetenschappelijke betogen (*retoriek; cfr. 184vv.*), want, dan is zij regelrecht ideologie (*cfr. 173; 18; 54; 223*).

Zo b.v. als zij iedere religie als 'infantiel', 'primitief' (ongeëvolueerd), 'pathologisch' (neurotisch, psychopathologisch) d.i. 'onverlicht' (261vv.) afschrijft.

MHD65

2. De neergang van het wijsgerig natuuronderzoek. (-450/-350) p. (65/186)

Inleiding

(1) Samenvatting van het voorgaande.

a/ Twee grote duidingstypes (abstractietypes) zijn ons bijgebleven: de hylisch-speculatieve' en de overwegend speculatieve denkwijzen. Deze laatste (Puth., El., Herakleitos) zijn onderling slechts gedeeltelijk overeen te brengen.

b/ de grondslagencrisis hebben wij op verscheidene punten zien ontstaan.

(2) Overzicht der oplossingen (uitwegen).

Er zijn er hoofdzakelijk twee grote. --

(A) Sceptiserende, ja, scepticistische abducties (65/66)

(A)1. De commonsensefilosofie houdt zich aan de concreet-individuele leefwereld met zijn gemeenschappelijke abducties (van het 'gezonde verstand').

Doch de sceptieker, die hetzelfde doet, is negatief ingesteld: de fenomenen (d.i. wat onmiddellijk gegeven is; *cfr. infra blz. 232vv.* (*fenomenologie*)) - fenomenisme, eigen aan de directe waarneming - empirisme - ons bezorgd door de in- en uitwendige zintuigen - sens(ual)isme-, -- ziedaar wat hij aanneemt; De rest (scept. ccomplementering), buiten de directe ervaring, betwijfelt hij. Ab-, de-, reduceren is steeds betwistbaar (eristiek; cfr. Supra blz. 15vv.).

(A)2. Speciaal scepticisme geldt

a. De wetenschappelijke inductie (met haar algemene waarheden en wetmatigheden) en

b. De transempirische, bovenzinnelijke (religieuze, mantisch-magische) abducties. De eerste gaan het concreet-individuele te buiten, de tweede de aards-seculaire evidenties.

(B) eclectiserende ja, eclecticistoïsche abducties (66/67).

(**B)1.** 'Eclexis' is uitkiezen. -- Een Eerste type kiest uit de bestaande systemen, de onderling verzoenbare en, in alle geval, praktisch bruikbare abducties uit, zonder een nieuw systeem op te bouwen.

Summerend eclecticisme, dat soms zeer uiteenlopende stellingen ineen voegt.

(B)2. Creatief eclecticisme verzoent, op hoger vlak (synthese), (schijnbaar antithetische, onverzoenbare abducties. Dat hoger, omvattende standpunt, basis van een nieuwe systeemaanhang, is typisch. (in Hegeliaans-Marxistische taal heet men zulks 'dialectiek' (cfr. infra blz. 226vv.).

MHD66

2A. De mechanistisch-atomistische abstractie. (66/180)

Fr. Krafft, gesch. d. Naturw., I, 241, zegt: de belangrijkste oplossingspogingen op natuurfilosofisch gebied, in de loop van de v-de e. v. Chr., zijn die van Empedokles van Akragas (-483/-423), van Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428), de eerste vakwetenschappelijke fysieker in de hedendaagse zin van dat woord (op de mathematische analyse na), en de atomisten Leukippos van Milete (tss. -500 en -400) en vooral Demokritos van Abdera (-460/-370), de eerste atoomtheoreticus (binnen antieke

gezichtseinder).

(1) *Mechanicisme*.

Twee axiomata kenmerken ieder mechanistisch wereld- en levensbeeld:

a. Alle beweging (verandering) geschiedt o.g.v. uitwendige 'beginselen' (noodz. en/of voldoende grond), aangezien de 'elementen' (oerstofdeeltjes), uit zichzelf, inert (traag) zijn;

b. Alle elementen zijn onderscheidbaar (eigen volle identiteit is bedoeld) o.g.v. kwantitatieve, vooral ruimtelijke of uitgebreidheidseigenschappen, doordat de zintuiglijk of verstandelijk-redelijk ervaren 'kwaliteiten' slechts secundair, d.i. afhankelijk van de 'primaire' (ruimtelijk-kwantitatieve) eigenschappen, zijn.

(2) *Stoicheiosis.*

Dit is een betere naam dan 'atomisme'. Reden: in de strenge zin is 'atomistiek' enkel de leer van Leukippos en Demokritos, die strikte 'atoma' absoluut ondeelbare oerstofbestanddelen vooropstellen. Dit, terwijl Empedokles en Anaxagoras ook wel oerbestanddelen vooropstellen, maar dan niet streng 'atomistisch'.

Meer nog: beide laatste fysiekers stellen ook, axiomatisch steeds, oerstofdeeltjes voorop, die, behalve 'kwantitatief-ruimtelijke', ook nog kwalitatief-doorleefde eigenschappen bezitten. Zij zijn, derhalve, geen extreem-mechanistische denkers, doch 'gematigd-mechanisten'. Daarom stellen wij, het echt Griekse en, daarbij, echt door de latere ontwikkeling van het denken - bij Platon b.v. - op de voorgrond gekomen 'elementatio', d.i. het onderscheiden van oerbestanddelen, voor als gemeenschappelijke eigenschap der vier grote recentere natuurdenkers.

MHD67

A. *Voor de louter vakwetenschappelijke punten*

(zowel de wiskundige als de fysische) golden de abducties van de Eleatische henologie (cfr. *Supra blz. 14v.*): 'zijnde' (d.i. continuum) is één (én ondeelbaar én infinitesimaal continu), -- niet discontinu ('atomair', micromonadisch').

Empedokles, Anaxagoras, Leukippos, Demokritos (deze twee laatsten de atomiekers) vertrekken, i.p.v. de Eleatische denksfeer (redeneersfeer), van

(A) *De waarneming.*

De macroscopische zijnden vertonen, manifest,

a. Synchronisch: een veelheid van losse en autonome wezens, materietypes, betrekkingen allerhande (discontinuïteit) en

b. Diachronisch: een bewegingsvermogen, veranderingen allerhande implicerend. -- uitgaande van Eleatische abducties die enorme indruk maakten, om reden van het geredeneer (cfr. *supra blz. 15vv.* (*eristiek*)), los van de empirie, de direct waargenomen fenomenen, de zintuigen, stonden zij voor het verwonderlijke, ja radeloos makende feit (cfr. *Supra blz. 10vv.*): enerzijds, manifeste waarneembare en dagelijks (*common-sense; cfr. Supra blz. 2;18*) waargenomen veelheid, zowel syn- als diachronisch, anderzijds, indringende 'bewijzen' (en tegenbewijzen) van radicale negatie van de waarneembare veelheid in naam van een continuïteitsontologie (*zie hoger blz. 14v. (Parmenides*)).

(B) *Abductie.*

"Indien, in de onzichtbare wezenskern van de manifeste veelheid, een echte veelheid van microscopisch kleine, ja, infinitesimale (*cfr. supra blz. 15*) 'bestanddelen' (stoicheïosis) - gelijksoortig (homogeen) en gelijktijdig (simultaan), althans tot op zekere hoogte (cfr. Fr. Krafft, o.c., 241), als hypothese werd geabduceerd, dan zou het conflict tussen waarnemende levenservaring en redenerende continuiteitsontologie 'opgelost' (*creatieve eclectiek; cfr. Supra blz. 65*) zijn".

(B).1. *Deductie.*

De hele filosofie van voornoemde denkers is een lange deductie (met veri- en falsificatie)

B. Filosofisch zijn er vier markante systemen, die wij afzonderlijk bestuderen. (67/70)

B1. *Empedokleïsche theosofie.*

Wij beperken ons tot de werkelijk nu nog significante momenten.

MHD68

1.-- *Creatieve eclectiek kenmerkt Empedokles,*

W. Röd, Die Phil.d.Antike, 1, 146ff., zegt:

a. *Empedokles, is Milesisch hylisch denker.*

Wat *J. Zafiropulo, Empédocle d' Agrigente*, Paris, 1953, 36, 215 als volgt preciseert: "De opvattingen der Grieken van de V-de e. - de (proto)sofisten uitgezonderd - bleven algeheel gedrenkt in voorouderlijke ideeën. Daardoor is

het begrip 'wereldziel' (zie *hoger blz. 4, 12v.*) (…) kenmerkend voor de platonische fysiek (cfr. *Infra blz. 193vv.*) en a fortiori voor de fysiek voor Platon. Na ondergedoken te zijn bij Aristoteles (cfr. *infra blz. 210vv.*), duikt zij weer op bij de Stoa (cfr. *infra blz. 241*)".

b. *Empedokles, is speculatief denker*,

die de puthagoreïsche (zijn basisinzicht), Eleatische en Herakliteïsche stellingen (abductie, selectief verbindt tot een theosofische synthese. *Cfr. supra blz. 65.*

2.-- *Eerste ernstige aanloop tot echte theosofie.*

zoals gezegd hoger blz. 13 (onderaan) is 'theosofie' echte filosofie,-- geen archaïsch relict. Dat Empedokles, ons een echt appl. mod. van theosofie biedt, blijkt uit punt 1 (zijn creatieve eclectiek), doch ook uit volgende feiten:

Empedokles, is mantisch-magisch blijkbaar zeer begaafd (daarvandaan zijn antieke faam als 'thaumaturg' (wonderdoener); -- zonder min of meer ontwikkelde Mystisch-magische 'gaven' (zie hoger blz. 13) heeft filosofie, die de naam 'theosofie' terecht wil dragen, niet veel zin. Cfr. ook *infra blz. 242vv.*.

Verder blijkt Empedokles' theosofisch statuut ook uit de twee, ogenschijnlijk niet - samenhangende, werken:

a. *'Peri fuseos'* (over de natuur, dat, naar algemeen getuigenis, fysisch overkomt en

b. '*Katharmoi*' (reinigingen) (*cfr. supra blz. 13* (*ad 4 en ad 5*).

3.-- *"Empedokles postuleerde (= abduceerde) een unieke wereld.*

(cfr. Eleatisch Postulaat), die hij onderwierp aan de werking van twee 'zielen': 'minne' en 'strijd' ('filia' (Afrodite); 'neikos') geheten. Deze twee ('godheden'), om beurten, vormden de werkelijkheid om hetzij tot eenheid hetzij tot verscheurdheid". (Zafiropulo, o.c., 107).

Steller voegt eraan toe dat 'Een eeuwig herbeginnen' of 'cyclische ontwikkeling' daarin vervat lag.

MHD69

4. -- *M.b.t. de leer der rizomata (wortels): vuur (Zeus),*

Het warme element, tegengesteld aan aarde (aidoneüs), het koele element; lucht (heire of hera), het droge element, tegengesteld aan water (nestis), het vochtige element.

Deze vierledigheid (men denke aan de 'tetraktus' van Puthagoras) komt van de puthagoreïzerende geneesheer Alkmaion van Kroton (+/- -500), die met de systechieën (niet harmonieën van tegengestelden in Herakliteïsche zin) - 'warm/koud' en 'vochtig/droog' - werkte (cfr. *J. Zafiropulo, Empédocle d' Agrigente*, Paris, 1953, 99). Ook heet Empedokles ze niet 'stoicheia', doch 'rizomataz', 'wortels' (de Puthagoreïsche term).

Doch, waar Alkmaion de vierledigheid enkel op de mens als lichaam-en-ziel toepaste, verbreedt Empedokles de omvang tot de hele bezielde kosmos. (analogie, -- cfr. *supra blz. 7*). Daarin was - aldus Zafiropulo - Empedokles consequent Puthagoreïsch (o.c., 99/100; de mens is 'microkosmos' (de wereld in het klein) t.o.v. De 'macrokosmos', het heelal).

Aristoteles nam deze vierledigheid over. Vandaar bleef zij meegaan tot in de XVII-de eeuw (en zelfs, in occultistische middens, tot op heden; de reden is dat deze 'rizomata' genetisch-generatieve beginselen van hylische - d.w.z. fluïdieke aard zijn, zoals Zafiropulo ook duidelijk merkt. Cfr. o.c., 35vv. ('animisme' heet Zafiropulo dit geloof aan oerstof of subtiel-fluïdieke materie.

Deze ongeschapen, eeuwige, bezielde 'rizomata' zijn godheden, in-en-toch boven de zon, de aarde, de aither en de zee. Binnen de wereldziel zijn de rizomata passieve oerstof. Het actieve moment, dat deze oerstof bezielt, is een harmonie der tegengestelden, nl. 'filia' (Afrodite), -- toeneiging (vriendschap e.d.m.) en 'neikos',-afstoting (vijandschap e.d.m.), die het heelalproces beheersen.

Men beweert dat Freud (1856/1939), de stichter der psychoanalyse, dit oerkoppel als 'mythisch' model genomen heeft voor zijn systechie 'eros (libido)/ thanatos (agressie)!

Opmerking omtrent orfisme.

Dit punt is fundamenteel in de theosofie zowel van de puthagoreeës als van Empedokles. *Er. Dodds, The Greeks and the irrational*, Berkeley/Los Angeles, 1966, 149, zegt dat de oerkern van het orfisme drieledig was:

a/ het lichaam is de kerker van de ziel (daimon);

b/ de nare gevolgen van de zonde, zowel in deze wereld als in de komende, ritueel kunnen weggezuiverd' ('catharsis', reiniging) worden;

MHD70

c/ vegetarisme - uit eerbied voor het (dierlijke) leven - is een essentiële

leefregel. Het vierde punt, de zielsverhuizing ('metempsuchosis', 'palingenesia', wedergeboorte of, beter, wederbelichaming, reïncarnatie), is - aldus Dodds - niet direct bewezen in de oudste documenten, maar het kan indirect bewezen geacht worden uit de term 'lichaam als kerker', waarin de daimon 'boet' voor zijn zonden uit het verleden.

Opm. -- M.b.t. Empedokles' leer inzake 'reiniging' zie Dodds, o.c., 153vv.; zie ook Zafiropulo, o.c.., 95/125 (*la théorie de l' âme chez Empedocle*), waar blijkt dat Empedokles een typisch fysisch zielsbegrip, nevens het traditioneel-fluïdieke, invoerde: waar men, tot dan toe, enkel zielen, die eeuwig en rein oerstoffelijk waren, erkende, sprak hij van zielen, die uit de vier 'zijnswortels' bestonden.

B2. *Anaxagoreïsche sciëntistiek of natuurwetenschap.* (70/123)

(1) "In de richting van de natuurwetenschappelijke wereldverklaring zagen we reeds de profeet Empedokles aan het werk. Zijn elementenleer wees aan **(i)** Anaxagoras en **(ii)** Leukippos en Demokritos de weg, bij hun natuurwetenschappelijke bespiegelingen. Daarbij vertonen deze natuurfilosofen een geheel andere geestesstructuur: Zij zijn minder profeet en meer wetenschapsmens". (*A. Vloemans, de voorsocratici*, 125).

(2) Anaxagoras was:

(a) "de eerste westerse vertegenwoordiger van een met volle bewustzijn van de dagdagelijkse wereld afgekeerde, 'beschouwelijke' mens, gericht op een intensief wetenschappelijk **a/** vorsen en **b/** denken" (cfr. Fr. Krafft, o.c., 266);

(b) een man, die encyclopedisch geleerd was: "Hij omvatte het ganse weten van zijn tijd" (Vloemans, o.c., 136), d.w.z. natuurkunde, scheikunde, sterrenkunde, ja, wiskunde. -- Dit alles belette - volgens Platon - niet dat hij, in zijn omgang, een koele maar innige verbondenheid met de medemens aan de dag legde. Hij had overtuigde aanhangers van groot formaat: Perikles van Athene (-492/-429), het beroemde staatshoofd van Athene, naar wie zijn tijdvak ('het Perikleische') geheten werd; alsook Euripides van Salamis (-480/-406), de derde en reeds protosofistisch gerichte tragieker (zie hoger blz. 57 (Dionusoseredienst). Over wie straks meer.

MHD71

(c) *Methode.*

1. *Algemeen.*

-- DE. Gershenson (klassiek filoloog)/ *DA. Greenberg* (theoretisch-fysicus),

*Anaxa-goras and the Birth of Physic*s, New York / Toronto / London, 1963,

-- id., *Anaxagoras and the birth of scientific method*, ibid., 1964 (een uittreksel uit voornoemd werk, ingeleid, overigens, door de bekende epistemoloog Ernest Nagel, - wat een volstrekte waarborg biedt), -- beide werken menen, o.g.v. filologisch-vakwetenschapshistorisch onderzoek, te kunnen staande houden dat, met Anaxagoras de hedendaagse natuurwetenschap, althans in haar pre-galileiaanse fase (d.i. zonder de mathematische zijde van heden) ontstaan is.

"Ofschoon de oorsprongen - (aldus *The birth of sc. M.*, 1/2) - van de wetenschap teruggaan op voorhistorische tijden (...), toch - zo kan beweerd worden - deed het opdagen van 'natuurlijke filosofie' - *opm.*: 'natural philosophy', is, in het Engels, vaak synoniem van 'natuurwetenschap', met of zonder filosofische aanspraken -, begrepen als een proefondervindelijke en theoretische bezigheid - en wel in een vorm zo dat zij grondig dezelfde is als die van heden, zich voor in de Griekse wereld (...).

De eerste natuurfilosoof (in de huidige betekenis van die term),
(i) wiens naam ons bekend is,
(ii) wiens systeem standhield, en
(iii) wiens faam - als de stichter van de nieuwe 'natuurlijke filosofie' (zie hierboven voor de juiste betekenis) - geroemd werd, de hele oudheid door - was Anaxagoras".

Ziedaar een formeel getuigenis van onbetwistbare waarde: het weerlegt de heden meermaals geuite 'mening' (zie hoger blz. 15, doch in niet-Parmenideïsche zin) dat het oude Hellas niet tot echte natuurwetenschap in de modern-hedendaagse zin ontwaakt zou zijn.

MHD72
2. *Bijzonder*
Beide stellers vatten de methode, die wij, voortaan, de 'Anaxagoreïsche' heten, als volgt samen.

a. Voorop verwijzen we
1/ naar *blz. 14/1*, supra (*grondslagencrisis*), *66/67* (*grondslagencrisis*),
2/ naar blz. *19/2* supra (*eristiek, vorm van scepsis*), 65 (*scepticistische complementering*)
3/ naar blz. *65 supra* (*creatief-eclectische methode; appl. mod. sui generis: 68 (Empedokleïsch model*)).

Deze drieledigheid

a) grondslagencrisis, gevolgd door

b) eristiek-scepticisme en/ of

c) eclectiek (in een van beide vormen)

is een invariant (onveranderlijke), d.i. - met Thoekudides - 'n 'ktèma es aei', ', vaste verworvenheid, ook van het natuur- en menswetenschappelijke denken in zijn ontwikkelingsgang.

b. Gershenson/ Greenberg,

o.c., 6/7, vatten de Anaxagoreïsche methode, in haar eigen identiteit, als volgt, dus, samen.

(i) het object.

a/ de wezensaard van de stof;

b/ de wezensaard van het fysicale heelal. Wat hedentendage nog als 'paradigmatisch model' van 'object' geldt.

(ii) de benaderingswijze.

a/ waarneming is het aanvangspunt (vergelijk, doch met zin voor het grondige verschil van object, niet van benaderingswijze, *blz. 10 supra*). Wij zullen daarvan straks applicatieve modellen ontleden.

b/1. Abductie.

zie, weerom *blz. 10 supra*, doch weerom met de nadruk op het verschil van object natuurlijk. Hier ontstaat de 'vakwetenschappelijke', beter: 'natuurwetenschappelijke hypothese' (zie verder voor appl. mod.), die een 'lemma' schept, - een modelschets van de waarneming.

b/2 Deductie.

Weerom, mutatis mutandis supra blz. 10; doch ditmaal is het lemma niet noodzakelijk 'eristisch-dialectisch weerleggend ('ongerijmdheidsbewijs'), natuurlijk. Zie verder voor het appl. mod.

b/3. Reductie. -- zie, weerom hoger blz. 10 (waar reeds, vooruitlopend, over de experimentele vormen van reductie even gewaagd werd.

MHD73

(3) ***Overzicht over de Anaxagoreïsche fysiek.*** (73/109)

(3) A. Methodebeschrijving.

Wij delen dit kapittel in twee delen in:

(i) Anaxagoras' houding t.o.v. de stand van zaken (probleemstand);
(ii) Anaxagoras' werkwijze (methodefasen). (73/78)

A1. Probleemstand.
We nemen twee steekproeven:
1/ zijn houding t.a.v. de grondslagencrisis;
2/ zijn houding t.a.v. Empedokles, zijn onmiddellijke voorganger.

(3) A1a. ***Anaxagoras' houding inzake natuurfilosofie.***

W. Jaeger, A la naiss., 168, schetst deze prachtig: de Milesiërs (*zie hoger blz. 3/4*) waren - wat Jaeger heet - 'empirisch' ingesteld; d.w.z. zij vertrekken van de waarneming. Vanuit dit Ionisch midden verspreidde dit Empirisme zich over de deelfysieken - zie cursus tweede jaar - , zoals allereerst de geneeskunde (*zie hoger blz. 13.1* (*Alkmaion*); *68/69* (Empedokles, die zelf ook 'arts' en 'genezer' tegelijk was)) en de andere menswetenschappen, enerzijds, en, anderzijds, de aardrijkskunde, resp. de geschiedwetenschap ('aard- en volkenkunde').

Jaeger kon er, met reden, de cultuurkritische 'verlichting', uitgaande van Xenofanes (*zie hoger blz. 21/24*), bijgevoegd hebben met haar karakteristieke (meta)-theoretische instelling, die, zoals die der Puthagoreeërrs en Eleaten en Herakliteeërs, typisch 'speculatief', d.i. het empirisme overschrijdend, was (zie daarom onze titel, van samenvattende aard, op blz. 4 supra: de speculatieve abstracties).

Dit behoort, met klem, tegen Jaeger's nadruk op het empirisme in, bevestigd en herhaald te worden. Zoniet, verstaat men Anaxagora's houding, zoals, overigens, Gershenson en Green deze met klem samenvatten (zie hoger blz. 71: én proefondervindelijk én theoretisch), hoegenaamd niet.

Tweede applicatief model van wat men nu zou heten 'traditiehermeneutiek' (d.i. leer omtrent de duiding, niet van eigentijdse en gelijktijdige, doch van overgeleverde en verleden menselijke feiten), hier, in casu, de strijd tussen Eleaten die onveranderlijkheid en eenheid benadrukken, enerzijds, en, anderzijds, de Herakliteeërs, die verandering en veelheid benadrukken.

MHD74

W. Röd, Von Thales bis Demokrit, 165, zegt, schitterend overigens: "De Filosofie van Anaxagoras kan begrepen worden als de poging om het axioma "Dat het waarachtig zijnde ongeworden is" - hetgeen Eleatisch is - in overeenstemming te brengen met het feit dat - zoals de waarneming toont -- "wording bestaat".

Dit 'in overeenstemming brengen' is typisch eclectisch-creatief (*zie hoger blz. 65*): uit een antithese (Elea/ Herakl.) puurt men, op hoger peil van denken, een synthese.

Hierop zal F. Hegel (1770/1831), de leermeester van de Marxistische 'dialectiek' - die overal uit antithesen synthesen 'puurt' -, terecht de allergrootste nadruk leggen: de antieke Grieken hebben het voorgedaan (echter zonder de uitgewerkte theoretische dialectiek, die vooral Hegel schiep).

Parmenideïsch-Zenonisch denkmodel.

Anaxagoras, in *Fr. 3* (één van de uiterst zeldzame van zijn nochtans te Athene veelgelezen werk), zegt het zoals *EW. Beth, De wijsb. d. wisk.*, 11 (*de prae-socratici*) en vv., het zeer juist gezien heeft, duidelijk:

(1) bij het kleine is er geen allerkleinste, maar een steeds kleiner (hoegrootheid); reden: dat het 'zijnde' - zoals Parmenides het opvatte (*zie hoger blz. 15 supra* (*infinitesimale zijnsopvatting*)) - er niet (meer) is, is onmogelijk.

(2) Doch, bij het grote, eveneens, is er steeds een nog groter (hoegrootheid). Het grote is, nl. onder oogpunt van 'aantal' ('plèthos '), even groot ('ison'). Ieder zijnde ('hekaston'), op zich ('pros heauto'; *zie hoger blz. 22/23* (kath' heauto) genomen, is tegelijk groot en klein".

Modern infinitesimaalrekenend uitgedrukt: ieder (onderverstaan: uitgebreid, d.i. hoegrootheid (kwantitatief 'zijn') bezittend) 'zijnde' is grenzeloos deelbaar naar het verkleinende en naar het vergrotende toe. (cfr. limiet- of grenswaardebegrip).

Excursus.

Gershenson/ Greenberg, a.c., 8, begaan een ontologisch zware vergissing, waar zij zeggen, in hun commentaar op het Eleatiserend 'moment' van Anaxagoras' fysiek: "De wet van de ongerijmdheid (zie hoger blz. 9, onderaan), eens toegepast op de basiseigenschap 'bestaan' ('existence'), loopt uit op een soort 'wet van het behoud van de bestaande ('existing') dingen."

Dergelijke uitspraak is, natuurlijk, in flagrante tegenspraak met het elementaire ontologische inzicht, dat daarin bestaat dat het werkwoord 'zijn' uitzegbaar is zowel van veranderlijke als van onveranderlijke ('het behoud van het bestaande') werkelijkheid. Indien iets, hoe dan ook, 'werkelijk' is, dan valt het onder het bereik van 'zijn'.

Wat, natuurlijk, wel waar is, is dat het nog naïeve begrip 'zijnde' ('eon') van Parmenides en zijn leerlingen hier als axioma - en dan nog louter fysicaal - vooropgesteld wordt.

Uitgerekend de zinsnede, die dat uitzegt, werd in het *Fr. 3*, op blz. 74 supra, overgeslagen - klaarheidshalve.

Na **(1)** en vóór **(2)** zegt Anaxagoras nl. "Het is immers, onmogelijk dat het 'zijnde' (op gegeven ogenblik) 'niet (meer) is'".

Hier klinkt het 'taalspel', (zie hoger blz. 35vv.) der nog erg sacraal-hylisch denkende Milesiërs door: de oerstof - bij Parmenides 'Het zijnde' - heeft hetzij daimonische hetzij 'goddelijke' eigenschappen. *Fr. 8* van Parmenides, immers, luidt als volgt: "Eén boodschap ('muthos') rest nog van de weg (der waarheid; zie hoger blz. 15): (Het zijnde) is.

Daaraan zijn erg vele merktekens ('sèmata', d.i. zijnseigenschappen): aangezien het 'ongeworden' (a.gnèton') is, is het ook onvergankelijk, 'geheel', 'eniggeboren', 'onbeweeglijk', zonder afwerking ('ateleston'); het 'was' nooit en 'zal' nooit 'zijn', aangezien het nu ineens geheel en gans is, 'een' ('hen') - *zie, hoger blz. 14* (*henologie*) -, continu ('suneches') - zie *hoger blz. 14; 15*.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat *W. Jaeger, A la naiss.*, 107, zegt: "Net als Hesiodos verkondigt (Parmenides), in eigen naam, een bijzondere openbaring. Zijn voorwoord - dat 'verkondigt' dat zijn gedicht de 'alètheia' (waarheidsonthulling), afkomstig uit de mond van een godin 'openbaart' - getuigt van de religieuze diepte van zijn boodschap". Cfr. id., 115 (waar W.J. zegt dat de 'merktekens' hierboven, 'een absoluut zijnde, gans anders' dan deze 'fysische' wereld betreffen.

Wel is waar dat Anaxagoras dit sacraal-mythische kenmerk, nl. de onvergankleijkheid, begint fysicaal te duiden, nl. in de richting van 'de wet van het behoud van de materie.

MHD76

Zoals hoger blz. 3 vv. reeds, voor Herakleitos, met *Cl. Ramnoux, Héraclite*, vastgesteld, is ook hier een meervoud van taalspelen aan het werk, o.m. het sacrale en het fysicale (dat erg seculair klinkt).

Meteen blijkt, voor de zoveelste maal, dat wat de huidige 'hermeneutiekers' - zie *hoger blz.13*. (*Alkmaion*); *26vv., 45vv*. (*Herakleitos*) - met zoveel klem staande houden, juist is: zelfs de fysieker - of antiek of hedendaags - situeert zich in een of meer taalspelen, vooral indien hij dat taalspelig-hermeneutisch 'moment' niet helder beseft.

Indien de sceptisch-onhermeneutische lezer bovenstaande hermeneutische bewering - althans voor Anaxagoras - niet gelooft, leze hij - maar dan met open oog voor de taalspelenboodschep van L. Wittgenstein - *Fr. 14*:

"De (heelal)geest - 'nous' -, die er altijd is ('hos aei esti', vgl. hoger blz. 27 ('vuur' van Herakleitos, analogon van de 'nous' (heelalverstand) van A.); 28 ('pur aeizoön', d.i. altijd levend vuur)) (…)". Zelfs de woordkeuze is dermate 'gelijkend', op het werkwoord - dat in beide gevallen typisch is - na.

Welnu, bij Herakleitos is het verpletterend duidelijk: het sacrale woordgebruik (taalspel) was, bij Herakleitos, doorslaggevend (zie *hoger blz. 57/64*, voor het hiëro-analytisch bewijs).

Indien dezelfde sceptisch-onhermeneutische lezer nog een aanduiding wil, dan leze hij wat *W. Jaeger, À la naiss.,* 173, zegt: "Men heeft er (…) de aandacht op getrokken dat de verklaringen van Anaxagoras betreffende de 'nous' (heelalverstand) een eigenaardige gelijkenis, inzake taalvorm, vertonen met de stijl van de 'humnos' (hymne, d.i. ernstig, ja religieuze lied), die zij duidelijk en welbewust als model ter navolging nemen. (…).

In feite schakelt Anaxagoras zich, hier, in een overlevering in, die reeds gevestigd was en waarvan men de sporen bij bijna alle voorsocratische denkers kan vinden, ook al zijn er individuele verschillen". (*Zie ook W. Jaeger, o.c., 38, 56, 105, 125, 149, 178*). Ook de fysieker, hoe modern ook, situeert zich in een taal. Om het met CSS. Peirce te zeggen: ook de fysieker is een 'interpretant' (duider')

MHD77

Herakliteïsch denkmodel.

Wij verwijzen, natuurlijk, naar blz. 27 (vooral ad b, waar gezegd wordt, door Röd nl., dat verzameling van de oerstof, het vuur, onveranderlijk blijft te midden van de onophoudelijke veranderingen! Totdaar Anaxagoras' houding te midden van de grondslagencrisis, voor zover zij Eleaten en Herakliteeërs betreft.

(3) A1b *Anaxagoras' houding t.o.v. Empedocles.*

Fr. 8 zegt: "Iets anders wil ik u (enk.: 'toi') verkondigen. 'Fusis' - hier, nog, in de oorspronkelijke zin van 'verwekking' ('baring') - is het geval bij geen enkel van alle sterfelijke ('zijnden'). Ook is er (voor diezelfde verzameling van alle zijnden) geen einde ('teleutè'), dat in ondergang met zich brengende dood bestaat. Doch slechts vermenging ('mixis') en uitwisseling ('diallaxis') van de vermengde (dingen) bestaat.

'Baring' ('geboorte') b.v. is, toegekend aan zulke dingen, een naam (door) de mensen (gegeven)".

Anaxagoras, in *Fr. 17*, zegt: "Inzake geboren worden en vergaan ('ginesthai', 'apollusthai') huldigen de Hellenen een onjuist taalgebruik ('nomizosin'). Immers, geen 'ding', ('chrèma') wordt geboren of vergaat, doch, uitgaande ('apo') van er reeds zijnde ('eonton') dingen ('chrèmaton'), wordt een (ding) 'vermengd' en 'uiteen-getrokken' ('diakrinetai').

Meteen, zo gezien, zouden de Hellenen juist zich uitdrukkend, van 'zich vermengen' i.p.v. 'ontstaan' en van 'uiteengaan' i.p.v. 'vergaan' spreken". Men kan, uit de reine vertaling reeds, zo de sterke gelijkenis opmaker.

Toch is Anaxagoras' houding t.o.v. Empedokles, in haar geheel gezien, grondig anders. Niet zonder reden hebben wij, *hoger op blz. 67*, Empedokles' denktype als 'theosofie' betiteld. Zoals *W. Jaeger, A la Naiss.*, 169, zegt spant Empedokles zich ertoe in van de geneeskunde b.v. een echte vakwetenschap te maken, doch hij vermengt deze vakwetenschap met 'algemene theorieën' - met name: 'theosofische' inzichten.-. Uitgerekend

MHD78

dat 'theosofische' - versta: religieus - paranormale - bant Anaxagoras zoveel mogelijk, uit. Dat is secularisering der vakwetenschap. Dit seculaire kenmerk is haar tot op heden bijgebleven. Een Ktèma es aei". Een Verworvenheid! Natuurlijk blijft Anaxagoras steken in preseculaire resten,

waarover straks meer (vitalisme (hiërozoïsme), fijnstoffelijkheidsidee inzake de nous b.v.).

Weerom: meer dan één taalspel, natuurlijk.

Samengevat.

(1) Met Herakleitos heeft hij gemeen: 'de wet van het behoud der totaliteit', doch met een even grote nadruk op beweging, en in die zin, veelheid. Maar de harmonie der tegengestelden, zoals de daimonisch-theologische Herakleitos die opvat, - dat is wat anders!

(2) Met zowel Empedoklès als de Atomiekers heeft Anaxagoras gemeen wat hij 'chremata' (dingen) heet. Deze zijn

(a) macroscopisch, b.v. een stuk vlees, doch

(b) zij zijn ook microscopisch ('ultraklein, -- ja, infinitesimaal (*zie hoger blz. 74*)).

Slotsom: er zijn twee types van 'dingen': de gewone (macroscopische) van onze ervaring en de aan onze ervaring ontsnappende (microscopisch-infinitesimale) 'dingen' (beter 'bestanddeeltjes').

Door - zoals Röd, o.c., 165, zegt - 'associatie' en 'dissociatie' van de infinitesimale bestanddeeltjes ontstaan - schijnbaar - en vergaan - even schijnbaar - de niet-infinitesimale dingen.

(2).1. Doch

a. t.o.v. Emdedokles verschilt Anaxagoras: waar Empedokles spreekt van 'lichtende Zeus' (vuur)/ 'Aidoneus' enerzijds, en, anderzijds, 'levengevende Hera' (lucht)/ 'Nèstis, die, d.m.v. haar tranen de stervelingen een levensbron toevloeien laat' (water) - de fameuze vier systechische 'elementen' (beter: zijnswortels) -, daar heeft Anaxagoras het over infinitesimale deeltjes.

En **b.** t.o.v. de Atomisten verschilt Anaxagoras: waar zij van ondeelbare bestanddeeltjes ('a.toma'), spreken, daar spreekt Anaxagoras van onbegrensd deelbare (limietbegrip) bestanddeeltjes, die 'homoiomerè' zijn.

(3) A2. Methodefaseologie. (78/109)

Wij verwijzen, nu, eens en voorgoed, naar *blz. 10* (*waarneming/ speculatie*) *16/ 18* (*waarneming/ speculatie*).

MHD79

Voorop: applicatief model. (79/85)

Vloemans, De voorsocratici, 133v.:

a. -- Toen, op zekere dag, een grote meteoorsteen te Aigospotamoi neerkwam,

(1) oordeelde Anaxagoras terecht dat deze uit de wereld der 'sterren' (versta: hemellichamen) moest afkomstig zijn.

(2) in aansluiting bij deze vooropstelling, kwam Anaxagoras tot de slotsom dat het heelal fysicaal/ fysisch gelijkaardig moest zijn.

M.a.w.

Fase 1 (waarneming) - de meteoorsteen -, wordt verwerkt (geduid) tweevoudig:

Fase 2.1- (abductie 1). De meteoorsteen komt uit het heelal -;

Fase 2.2 (abductie 2) - het heelal is 'gelijkaardig' (homogeen, gelijksoortig) -.

Deze abductie sluit niet zonder meer aan het waargenomen feit aan - in tegenstelling tot abductie 2.1. Hier is het waargenomen feit slechts aanleiding tot het formuleren van een thesis, die, in beginsel, wel toetsbaar is, maar die zeker het waargenomen feit te buiten gaat ('extrapolatie, d.i. een veralgemening of inductie, die, blijkbaar, niet zonder meer bij het feit, waaraan de inductie vastknoopt, aansluit).

M.a.w. streng genomen formuleert Anaxagoras hier een 'theorie' (abductie) naar aanleiding van een feit dat er kan de illustratie (applicatief model) van zijn. Doch dit laatste is een gissing, meer niet.

Excursus.

De Peripatetiekers - d.i. Aristoteliekers - heetten een (twist)gesprek 'pragmatisch' ('pragmatikos'), wanneer het uitging van 'beginselen' (d.i. abducties), die strikt eigen zijn aan het besproken object ('to pragma'),-- die - om met E. Husserl (1859/1938), de stichter der intentionele fenomenologie, te spreken - 'zu den Sachen selbst' ('(tot) de zaken zelf) (toe)behoren.

Of nog - aristotelisch uitgedrukt - Abducties, die wortelen in de wezensaard ('natuur') van het 'pragma"zelf.

M.a.w. een gesprek, dat pragmatisch (objectgetrouw) is, kan maar over dat ene object gehouden worden. Het thematiseert nl. een natuurgetrouw

(werkelijkheidsgetrouw) 'model' - *zie hoger blz. 5/7*-; meer niet.

Hier toegepast: abductie 1 (uit het buitenaardse heelal) is pragmatisch; Abductie 2 (alle hemellichamen zijn van dezelfde aard, is misschien pragmatisch, misschien niet-pragmatisch).

MHD80

.

b.-- Vloemans, o.c., ibid., vat verder samen - wat men zou kunnen heten - de eenheidstheorie inzake het heelal van Anaxagoras.

Twee (noodz. en voldoende) 'factoren' (abductieve redenen) werken:

(i) de middenpuntvliedende kracht van de snel draaiende aarde, die zowel steenmassa's wegslingert als deze in een kringvormige baan vasthoudt, waardoor zij ze verhindert terug op de aarde te vallen;

(ii) de gloeiende of vuurlijke 'aihter' (d.i. de hogere luchtlaag rond de aarde, die, min of meer, overeenstemt met wat wij, nu, de troposfeer en de stratosfeer zouden heten, met de blauwe of azuren kleur), die, zelf, een draaiende beweging heeft; deze aithèr maakt dat de door de aarde weggeslingerde steenmassa's zelf aan het gloeien gaan en worden mee gewenteld. Dit zijn dan de 'hemellichamen'.

Ziedaar de gelijkaardigheidsleer (eenheidsleer) van Anaxagoras. Deze zin voor eenheidstheorie. Die een toepassing is van het denkeconomische of vereenvoudigingsbeginsel, dat vraagt dat men, met een minimum aan denkmiddelen (abducties), een maximum aan feiten 'verklaart', is een 'ktèma es aei' (Thoekudides), een verworvenheid van de moderne natuurwetenschap (pragmatische denkeconomie.

c. -- Vloemans vat verder, ibid., samen.

Het verschil tussen de hemellichamen - zon, maan, planeten, sterren - 'abduceerde' en 'deduceerde' (uit zijn steenmassasabductie) als volgt.

a. De sterren, resp. planeten stralen, 's avonds en 's nachts, in het duister, haar licht uit; ook verwarmen zij de donkere en koude aarde.

b. De zon, echter, die hij zich als een geweldige, gloeiende steenmassa abduceerde, ergens ver in het hemelruim verwijderd en haar omloop doende, is veel sterker inzake licht en warmte.

c. De maan, eveneens, was 'geweldiger' en verder verwijderd in haar omloop dan de gewone sterren en planeten. Zij was veel kleiner dan de zon. Toch stelde hij haar oppervlakte gelijk met die van de Peloponnesos.

Opmerking. -- De eigenlijke reductie, d.i. de afleiding van toetsbare deducties (progressieve reducties) en de feitelijke toetsing d.m.v. nieuwe 'pragmata' (feiten), gevolg van proefneming), is er niet.

MHD81

Pas met Copernicus (1473/1543), bekend om zijn heliocentrisme, Tycho Brahe (1546/1601), J. Kepler (1571/1630) bekend om zijn wetten inzake het zonnesysteem, en vooral G. Galilei (1564/1642), die de exacte, d.i. mathematisch-experimentele fysiek stichtten, zal het tijdvak van de toetsing aanbreken. Christiaan Huyghens (1629/1695), bekend om zijn onderzoek inzake zwaartekracht, zal de middenpuntvliedende kracht typisch modern-hedendaags formuleren.

Toch heeft Anaxagoras definitief de weg gewezen, in het spoor van Empedokles, doch 'fysikaler', d.i. fysisch, doch seculariserend. Men ziet dit zeer duidelijk in zijn abductieve reactie op de in -468, te Aigospotamoi (aan de Hellespontos) gevallen meteoorsteen.

(i) Men vereerde daar ter plaatse de steen als een wijsteen van 'goddelijke oorsprong'!

(ii) doch Anaxagoras ziet er gewoon een stuk aarde, eens weggeslingerd en nu teruggevallen, in. Meer niet. Wel was hij ooit gloeiend geweest dankzij de hogere, gloeiende aither, maar was teruggevallen.

Excursus. - 'Gevaarlijk taalspel'.

Zie steeds blz. 33vv. (Wittgenstein's tweede periode). Anaxagoras behoorde tot de 'verlichte kringen' (rond Peèriklès). Welnu, de archaïserende, 'fundamentalistische' (op religieus gebied behoudsgezinde) adel, gesteund door Sparta, organiseerde een oppositie tegen Perikleès. Zij legde klacht neer tegen Feidias van Athene (-490/-431), de protagonist van de nieuwe Attische kunst, -437; tegen Perikleès' zeer ontwikkelde 'hetaira' (minnevriendin) en later echtgenote, de mooie Aspasia van Miletos (-432/-431), en tegen Anaxagoras, -432.

De processen luidden 'misdaad tegen polisreligie'. Anaxagoras werden

'ketterse' (de officiële of politische religie miskennende) ideeën over de 'godheden' zon en maan, verweten. Hier ziet men dat 'woorden' en 'taal' (taalspel) van vernieuwende aard 'gevaarlijk' kunnen zijn. Men heeft de seculaire tendens van Anaxagoras duidelijk en klaar aangevoeld. (cfr. *Fr. Krafft, Gesch. D. Naturw.*, i, 267f.).

MHD82

En, inderdaad, Vloemans, o.c., 137, zegt: "In de kring van de Anaxagoreeërs leefden de traditionele goden slechts in 'symbolisch' spraakgebruik voort, als gemakkelijk te hanteren allegorieën".

Men heeft dat 'symboolfideïsme' geheten: het 'geloof', dat men aan de traditionele sacrale gegevens hecht ('fideïsme') - niet meer een 'weten' -, ziet er slechts 'zinnebeelden' en wel van seculaire dingen in, meer niet. Een andere manier van 'zeggen' ('all.ègoria'), meer niet. -- wat nog steeds actueel is.

Excursus.

Harmonie van **(i)** 'waarneming', resp. 'proefneming' (zie verder) en **(ii)** analyse' (versta: abductie hetzij deductief hetzij reductief).

Gershenson/ Greenberg, o.c., 6/7: "Deze twee methoden waren de basiswerktuigen, gebruikt door Anaxagoras, bij de studie van

a. de natuur van de stof en

b. de natuur van het fysische heelal als een geheel.

Inderdaad, het belangrijkste kenmerk van Anaxagoras' theorie is het eenvoudige feit dat hij beide methoden gebruikte: hij stond erop dat **(1)** alle waarnemingen **(2)** in een logisch kader werden ingepast.

Hij was de eerste, die eiste dat **(1)** waarneming en **(2)** logica hand in hand gaan in de 'natuurlijke' filosofie, - dat geen van beide voorrang heeft op de andere, - dat, indien zij, schijnbaar, onderling in conflict komen, zij moeten verenigd, geharmonieerd worden, ja, onderling gecompromitteerd, zonder dat een van beide ooit losgelaten wordt.

Wij zullen applicatieve modellen zien van Anaxagoras' pogingen om deze harmonie waar te maken. Doch de werkelijke betekenis van deze pogingen ligt zonder meer in het feit dat zij aangewend werden, dat, meteen, Anaxagoras nooit toeliet dat zijn fysiek

(1) heel en al opging in het rijk van de abstractie en de fantasie of

(2) volkomen gebonden lag aan de fenomenen, die de zintuigen waarnemen". Tot daar *Birth of scientific method*.

Wij kunnen dit, na het eerste appl. model (meteoorsteen), beamen. Zijn er ook uitspraken van Anaxagoras, tussen de zeer zeldzame fragmenten, die zulks bevestigen? Ja.

HD83

(1) *Fr. 1* zegt dat 'oneindig kleine' niet 'andèlon hupo (s)mikrotètos' (niet duidelijk waarneembaar om reden van de kleinheid) was.

(2) *Fr. 7* zegt: "(Zodat) wij de verzameling ('plèthos') der zich afscheidende ('apokrinomenon') (dingen) noch dankzij rede ('1ogoi') noch dankzij feit ('argoi') kunnen 'weten' ('eidenai'). Wat aantoont dat Anaxagoras kennis meervoudig opvat: feit en rede(nering).

(3) *Fr. 21b*. Zegt: "(Inzake kracht en snelheid zijn wij de minderen van de dieren). Doch wij maken gebruik van wat ons (als mensen) eigen is, nl. ervaring ('empeiriai'), geheugen ('mnèmèi'), wijsheid ('sofiai'), vaardigheid ('technèi')".

(4) *Fr. 21:* "Wegens de zwakheid van (onze zintuigen) zijn wij er niet toe in staat het ware te schiften (van het onware; 'krinein t'alèthes')".

(5) 'opsis ton adelon ta fainomena': de zich tonende (dingen), 'fenomenen' ('verschijnselen') zijn het 'zicht op' ('opsis') de onzichtbare dingen. Voeg daarbij wat Diogenes Laërtios (Laërte, stad in Kilikië; tss. + 200 en +300) als anekdote vertelt:

Toen men aan Anaxagoras de vraag stelde 'wat voor soort 'leven' ('bios') hij wilde leiden, antwoordde hij: 'een bios', leven dat besteed is aan de 'theoria' (beschouwing, 'theorie'; zie *hoger blz. 21* -(*Xenofanes' metatheorie*)) van de zon, de maan en de hemelen".

Anekdote, die men vaak van Puthagoras vertelt. Na het samenleggen van de fragmenten en deze laatste (desnoods) anekdotische (maar toch historisch gefundeerde) uitspraak, wordt het duidelijk dat, onder 'theoria', Anaxagoras inderdaad, én waarneming (proefneming desnoods) én duiding ('analyse', ab-, de- en reductie) verstond. -- Vgl. Herakleitos (*blz. 27; 30/32; 33*); doch ook reeds Alkmaion *blz. 13.1*). Doch elk op een andere wijze.

Uitweiding. -- ***De systechie 'zichtbaar/ onzichtbaar'.***

De (noodz. en/of voldoende) reden (grond, factor), die de abductie (met haar gevolg, de- en re- ductie) blootlegt, is vaak onzichtbaar.

(1) *JP. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs* (*essai de psychologie historique*), Paris, 1971, II, 105, n. 26, zegt: "De tegenstelling, zo beslissend in het religieuze denken, tussen 'fanera' (de zichtbare, evidente dingen) en 'adèla' (de onzichtbare, niet-klaarblijkelijke dingen) keert, analoog, in (1) de filosofie, (2) de vakwetenschap en (3) het juridische onderscheid tussen 'zichtbare' en 'onzichtbare' bezittingen terug."

MHD84

Vernant verwijst naar:

1/ P. *Schuhl, adèle,* in : *homo* (*Etudes philosophiques*), I (*Annales publiées par la faculté des lettres de Toulouse*), 1953, 86/ 94 ;

2/ *L. Gernet, Choses visibles et invisibles*, in : *revue philosophique*, 1956, 79/87.

Vernant, II, 55: "Men stoot (…) op de traditionele tegenstelling 'fanera/ adèla' (zichtbare/ onzichtbare (dingen)).

(1)- Het zichtbare is het object van de 'empeiria', de ervaring - *zie blz. 83 supra* (voor Anaxagoras' woorden daarover).

(2) Het onzichtbare vergt een andere verstandsverrichting:

(2)a. Hetzij de (door de godheden ingegeven mantiek (wichelkunst))

(2)b. Hetzij de reine redenering ('logismos: ratiocinatio)". Zie weerom Anaxagoras daarover, hierboven.

M.a.w. de strijd tussen religieuzen, resp. theosofen (denk aan Empedokles; zie *hoger blz. 67/70*; denk aan Herakleitos; zie *hoger blz. 64* (Scheler' s conformiteitssysteem)), d.i. religie en 'filosofie' gaat niet over het feit dat de religie, resp. de theosofie onzichtbare dingen benadrukt.

Die strijd, waarin Anaxagoras, dankzij zijn secularisme, gewikkeld was, gaat over een welbepaald type van onzichtbare dingen: de religie en theosofie hebben het over een mantisch onzichtbare; de 'filosofie' en de vakwetenschap hebben het over een 'rationeel-intellectueel' inzichtbare. Beide denkvormen overschrijden de onmiddellijke, empirisch-sceptische fenomenen - *zie hoger blz. 65* (*scepticisme*); zie *ook hoger blz. 45/49* (*Archaïsch-religieuze scepsis in*

de vorm van orakelhermeneutiek); *53* (‘*ook gij, evenmin als ik*’); *56/64* (‘*begrijpende methode*’); zie ook *hoger blz. 21/24* (*Xenofanes’ metatheorie als overschrijdingsbewustzijn t.o.v. de empirisch-sceptische gegevens*).

(2) *O. Willmann, Die Wichtigsten philosophischen Facheusdrücke in historischer Anordnung,* Kempten/ München, 1909, 20/21: “De uitdrukking ‘theoria’, waarvandaan onze ‘theorie’, d.i. beschouwing, komt, wordt aan Puthagoras toegeschreven.

MHD85

Naar verluidt, zou hij zichzelf een beschouwer van de waarheid, ‘theatès’, geheten hebben. (…).

Platon van Athene (-427/-347) heet ‘wetenschap’ ‘beschouwing van het zijnde’ (‘theorètikè tou ontes’).

Aristotfles van Stageira (-384/-322) stelt het theoretische leven tegenover het praktische leven. (…).

De Romeinen vertaalden ‘theates’ door ‘speculator’ (hetgeen, eigenlijk, gluurder, bespieder betekent, verwante met ‘specula’ (uitkijkpost)) en ‘theorein’ door ‘speculari’, beschouwen.

Wij heten ‘speculatie’ de eigenlijke wijsgerige beschouwing: de belangstelling, die (typisch) ‘speculatief is.

(1) onderzoekt,
(2)a. Uitgaande van de ‘empirische’ belangstelling

(2)b. De samenhangen, die achter de empirie of ervaring liggen”.

Tot daar Willmann, die, daarmee, Anaxagoras’ instelling weergeeft.
M.a.w. De abductie is de kern: het empirische feit lokt een (regressieve) reductie (= abductie of verklaring; een noodzakel. of zelfs volde reden) uit, die een verklaring biedt, die het empirische feit ‘begrijpelijk’ maakt. Zie *hoger blz. 10vv.*

*-- **(3)*** Dat dit reeds in de oudheid zo was - en wel op zeer zakelijk terrein, nl. de technologie -, bewijst het volgende.

Vernant, o.c., ibid., haalt aan: “Heron van Alexandreia (+/- 0/100), in zijn Baroulkos (mèchanè), benadrukt dat de ‘reden’ van alle moeilijkheden in mechanische vraagstukken en van de ondoorzichtelijkheid, die op het terrein van het vorsen naar de ‘oorzaken’ (d.i. de afzonderl. noodz. en gezamenlijk voldoende redenen) weegt, in dit vak, daarin ligt dat men noch de krachten, die, in de aan de zwaartekracht onderhevige lichamen, aan het werk zijn, noch de wijze waarop zij gespreid worden, kan zien.

Aangezien de ‘kracht’ thuis is in het onzichtbare, beheerst onvermijdelijk de ‘logismos’ (de redenerende taalvorm) de mechanica”.

Vernant wijst er, meteen, op dat de Systechie ‘faneron/ adèlon’ (zichtbaar/ onzichtbaar), behalve voornoemd technologisch terrein, ook dat van de Helleense geneeskunde en geschiedschrijving beheerst.

MHD86

Verdieping: tweede applicatief model. (86/89)

W. Jaeger, A la naiss., 254, Wijst erop dat, behalve de buitenmenselijke natuur, Anaxagoras, ook en vooral, biologisch-menselijke particuliere ervaringsfeiten, Milesisch-empiristisch, als uitgangspunt nam. Twee types van processen vallen in het oog.

(1) *Fr. 10*: “Hoe zou uit niet-haar haar ontstaan en uit niet-vlees vlees?” M.a.w. het voedingsproces interesseert Anaxagoras (en wel als model van zijn fysiek). Bij de planten: bladeren, hout, schors, - bij de schelpdieren: schelpen, - bij de dieren (mensen): spieren, beenderen, merg, bloed; -- dat alles ontstaat uit het opgenomen voedsel, dat alle bestanddelen, hierboven opgesomd, bevat, die dan in het voedingsproces uit hun ongedifferentieerde toestand zich differentiëren tot de genoemde onderdelen der organismen. Deze bestanddelen heet Anaxagoras ‘Homoio.merès’ (enk.), d.i. gevormd uit gelijkaardige (= analoge; deels identische, deels niet identische) bestanddelen.

(2) *W. Jaeger, À la naiss.,* 251: “Het methodologische beginsel (d.i., in de taal van deze cursus, het abductief-reductief beginsel) van Anaxagoras is verwoord, in *Fr. 21a* (opsis ton adelon ta fainomena; de fenomenen tonen ons de onzichtbare gronden; vgl. onze eerste vertaling op blz. 83). Zo b.v. Anaxagoras’ ‘theorie’ over de ‘homoiomereiai’ (term van Aristoteles, maar die perfect Anaxagoras’ gedachte weergeeft).

Deze steunt zich niet op een pure ‘speculatie’ (*zie hoger blz. 73* (*synthese*

van empirisme en 'speculatieve' abstracties); *82* (*'harmonie' van waarneming en 'analyse'*), doch op de waarneming - aldus Jaeger zelfs, steeds aangehaald - van bepaalde fenomenen (cfr. hierboven *Fr 10*, waarnaar Jaeger zelf in deze tekst verwijst)".

Tot daar deel 1 van dit citaat.

Nu deel 2 van hetzelfde citaat: "Natuurlijk, zijn er ook andere waarnemingen, ontleend aan **(1)** de kleuren-uitleg van deze aanhaling: de schilder schildert, met dezelfde kleuren, een verscheidenheid van werken (hij schildert ermee mensen, dieren, planten, voorwerpen);

MHD87

(2) de bewegings- of mechanische processen dat zijn uitgangspunt het vraagstuk van **(1)** de voeding - zie hierboven *blz. 86, ad (1) - en*

(2) het groeiproces van de levende lichamen was, wordt door Simplikios verklaart (+/- +400/+500), ad. Arist. Phys., 3, 4, 203a19 (Anax. A 45).

Simplikios verklaart dat Anaxagoras onder de indruk was van de studie van de voedingsfenomenen ('trofè'). Cfr. ook Anaxagoras. A 46."

Wij sloegen, opzettelijk weerom, een zinsnede over, duidelijkheidshalve: "In *Fr. 10* - zie hierboven - wordt gezegd dat Anaxagoras zich afvroeg hoe de meest verscheiden delen van het organisme - zo b.v. het haar, de nagels, de aders, de slagaders, de pezen, de beenderen - konden voortspruiten uit eenzelfde zaad, tenzij er, vanaf het begin(sel), in aanwezig waren".

M.a.w. het voortplantingsproces was het tweede biologisch hoofdfenomeen dat Anaxagoras boeide als model voor zijn fysiek.

Uitweiding. -- Het hierboven - blz. 77v. (associatief/ dissociatief proces) - aangeraakte basisproces van Anaxagoras' fysiek - d.i. een type van 'Stoicheiosis' (*zie hoger blz. 2*) - werd, natuurlijk, voor hem voorbereid.

(a) Reeds Anaximines van Miletos (*zie hoger blz. 3/4*) spreekt van 'air' ('pneuma'), - luchtoerstof, ademoerstof, - die verdicht ('pyknosis') tot vloeibare en/of vaste aggregaattoestanden of die verdunt ('manosis') tot vuuroerstof.

Röd, Von Thales bis Demokrit, 46, zegt, hierbij, dat op die wijze,

kwalitatieve onderscheiden tot kwantitatieve herleid werden.

Opgemerkt zij dat Röd hier modern duidt: de fluïdieke oerstof, ofschoon kwalitatief, is tegelijk ook kwantitatief (korrelig, - hetzij atomair hetzij infinitesimaal).

(b) Alkmaion van Kroton (*zie hoger blz. 13/13.1*) gebruikt, volgens W. Jaeger, o.c., 255, het woord 'krasis' (net als later, Parmenides van Elea), d.i. vermenging, -- weerom een kwantitatief moment van kwalitatieve gezondheids- of ziektefenomenen.

(c) Parmenides van Elea (zie hoger blz. 15 (de weg der meningen, waarin hij zijn 'fysiek' uiteenzet) heeft het over 'vermenging' van de veelvuldig zich vergissende organen. -- op zich is dit 'fysisch' woord eerder kwantitatief makend van kwalitatieve gegevens.

MHD88

(d) Empedoklès van Akragas (*cfr. supra blz. 68v.: rizomata*) beweegt zich tussen het kwantitatieve en het kwalitatieve gezichtspunt: als Pythagoreeër zou hij micromonaden (*cfr. Supra 4/9*) behoren voorop te stellen; doch zijn 'rizomata' of werkelijkheidswortels (een Puthagoreïzerend term) zijn, eerder, ontworpen vanuit de school voor geneeskunde te Kroton (*cfr. Supra blz. 13.1*).

Overzicht. - Gaan wij na waar wij, met Anaxagoras, nu staan.

(A) ***Waarneming.***

Overduidelijk vertrekt Anaxagoras van de commonsenseleefwereld (*cfr. Supra blz. 2*). Doch, even duidelijk, kiest hij welbepaalde sectoren uit die commonsenseleefwereld uit (particuliere ervaringsfeiten) en dit met een gebeurlijk tweevoudig doel:

(i) enerzijds, om een particulier fenomeen - b.v. de verwerking der voedingsstoffen - modelgetrouw te duiden;

(ii) anderzijds, om - en hier toont hij zich ofwel eenheidstheoreticus (*zie hoger blz. 80*) ofwél echt filosoof (*cfr. supra blz. 40*) - analogisch (*cfr. infra blz. 101vv*) - de totaliteit, de 'Horizon', waarbinnen de mens - of hij nu gewoon commonsensistisch leeft en denkt ofwel fysieker (vakwetenschapper) is - altijd zich situeert, al levend en denkend, te duiden (d.i. te abduceren).

Dit laatste zal overduidelijk blijken, wanneer Anaxagoras, zeer tegen de

zin van menig huidig fysicus b.v., als 'wereldgrond' de 'nous' abduceert (*cfr. infra blz.11vv.* (*teleologie*)).

(B) *Abductie.*

Zoals wij, later, n.a.v. Aristoteles' ontologie (*cfr. infra blz. 217v* (*Aristotelische wetenschapstheorie*), zullen uitvoeriger bespreken, is echte filosofie steeds:

(a) singulier en/of particulier in haar aanleiding (= waarneming); neem b.v. de doelgerichtheid in een aantal evident doelmatige en/of doelgerichte processen.

(b) doch, na zo nauwkeurig mogelijke empirische waarneming, stelt zich, voor de filosoof als filosoof, de vraag: "Hoe behoort, logisch-streng gesproken, het 'zijn' (d.i. de totaliteit, die ons tot 'horizon' van levend denken opgedrongen is, geabduceerd (opgevat) te worden zo dat, deelidentisch (*cfr. supra 5; 9; 114 vv.; 40*), b.v. het vastgestelde fenomeen mogelijk is?".

Ziedaar wat eenheidswetenschap van echte filosofie streng onderscheidt.

MHD89

De Anaxagoreïsche oplossing.

Vatten we samen, dan komt Anaxagoras' oplossing van het probleem van het ene in het vele (versta: van de hem eigen stoicheiosis of bestanddelenordening) hierop neer.

Fr. 11 zegt het samenvattend: "In ieder (zijnde, 'chrèma') is, van ieder (zijnde, (chrèma', een deel ('moira')". Röd, a.c., 166, heet dat 'het beginsel "Alles in alles", geldend zowel voor (macroscopisch grote) dingen als voor de (microscopisch infinitesimale) delen (bestanddeeltjes, als men wil, doch als limietbegrip (*zie hoger blz. 74: 'geen allerkleinste'*) van die (in beginsel, eveneens, steeds grotere (limietbegrip, opnieuw, doch naar het grotere toe)) (macroscopisch grote) dingen.

Het klinkt voor de lezer van deze tekst zeer zeker 'abstruus', maar het is de juiste weergave van Anaxagoras' basisidee, die, inderdaad, even ingewikkeld is als onze moderne fysicale theorieën (op het logisch-mathematisch apparaat na, natuurlijk).

Röd, ibid., tracht dit abstruse wereldbeeld 'begrijpelijker' te maken door het volgende: "bij willekeurig doorgevoerde deling, b.v. van een stukje vlees,

komen, steeds weer, slechts vleesdeeltjes tevoorschijn. Dit, terwijl, anderzijds, door Anaxagoras beweerd wordt dat 'vlees' nooit slechts 'vlees' is, doch steeds - 'alles in alles', d.i., hier, in 'vlees' - bloed, beenderen, haar, enz.".

Deze schijnbare tegenspraak van 'reine' (volidentisch ene) en 'gemengde' (deelidentisch ene) 'stoffen' (of, liever, infinitesimale (grotere af kleinere) bestanddelen) wordt dialectisch (*zie hoger blz. 51* (*omslag, doch Herakliteïsch*); *veeleer blz. 40/41* (*totaliteit (alles) èn harmonie der tegengestelden* (*in alles*)) of nog: creatief- eclectisch (= dialectisch in de huidige, eerder hegeliaans-Marxistische zin), (*zie hoger blz. 65*) op hoger (denkvlak opgelost door de in Anaxagoreïsche zin juiste hypothese dat b.v. 'vlees' alle in de kosmos aanwezige 'homoiomerieën' (Aristoteles' woord voor 'bestanddelen') bevat, doch, in een voor vlees exclusieve mengelingsverhouding.

Tot daar Anaxagoras' fysicaal basisinzicht. Het is, voor de beginnende modern aandoende natuurwetenschap typisch dat zij verstrikt geraakt in (schijn- of echte) tegenspraken, die zij met louter 'dialectisch-eclectische' denkmiddelen denkt op te lossen.

MHD90

Verdieping: derde applicatief model. (90/101)

Samenvattend kunnen wij zeggen dat de volgorde der methode (*zie hoger blz. 72*) - het object, waargenomen, daarna vierledig geduid (ab-, de-, reductief en evaluatief) in de applicatieve modellen, hierboven (*blz. 79/88*) in het stadium de regressieve (abd.) en progressieve (ded.) reductie blijven steken zijn.

Gelukkig bieden *Gershenson/ Greenberg, Birth of sc. Meth.*, 38/46, ons applicatieve modellen van de toenmalige illustratieve (niet: fundamentele) experimentele methode, die ook de Peirastisch-experimentele fase van de methode omvat.

-- 1. *We zeggen 'illustratieve' methode.*

Waarom? Omdat, toen althans het experimenteren niet absolute voorwaarde van 'positieve' (Aristotelisch: 'pragmatische' (*zie hoger blz. 79*)) wetenschap was. Zij diende 'ter illustratie', meer niet. Men ziet dit aan de twee vorige applicatieve modellen, die, juist daardoor, in het louter hermeneutisch-verbale stadium blijven steken (ab- en deductief; meer niet). -- Doch ter zake.

-- 2.a.1. *Eerste lemma.*

Om te kunnen de juiste draagwijdte begrijpen van de door Gershenson/ Greenberg ontlede voorbeelden, behoort men, allereerst, het begrip 'structuraal' te werk gaan te begrijpen.

'Structuur' is stoicheiosis (*zie hoger blz. 2*) of het resultaat (de daardoor ontstane configuratie ervan). 'Structureel' is wat met 'structuur' overeenkomt (strookt; -- gelijkenis o.g.v. distributieve kijk) en/of ineenloopt (-- samenhang o.g.v. collectieve kijk).

Doch 'structuraal' is 'structureel', maar met de nadruk op beperkingen, uitgevoerd op met talige elementen gelijkgestelde (of, simpelweg, talige elementen, natuurlijk) gegevens. Straks zullen wij zien - het doet aan de 'bewerkingen in de stijl van Cl. Lévi-Strauss (1908/2009), de fameuze Franse structuralistische antropoloog, denken, met zijn tegenstellingsparen - hoe Anaxagoras, al proefnemend, het koppel 'vol/ leeg'; 'opwaarts/ neerwaarts', enz. onbewust (inzake het structurale, natuurlijk, toepast.

MHD91

-- 2.a.2. *Tweede lemma.*

'gesloten systeem', nu een bewust begrip zowel van de 'algemene systemen-theorie '(cfr. *Ludwig von Bertalanffy,* Boulding, Gerard, rapport: stichting, in 1954, van de society for general Systems research) als van de cybernetica (stuurkunde; cfr. Norbert Wiener (1894/1964), de stichter-theoreticus van de stuurkunde in de mathematisch-technologische zin: *Cybernetics* (*control and communication in the animal and the machine*), New York, 1948-1, 1961-2), is impliciet, maar, voor wie erop let, zeer duidelijk aan het werk in de proefnemingen van Anaxagoras.

'Black box' (zwarte doos).

W. Fuchs, Denken met computers, Den Haag, s.d., 237v., brengt de 'zwarte doos' ter sprake: "Het woord 'zwarte doos' ontstond in de elektrotechniek. (…) Het ontwerpen van een 'zwarte-doos'-theorie is, evenwel, een zaak van de wiskundigen. (…).

Experimenten aan de schakelkast, met systematische registratie en controle van 'inputs' (aanvoer) en 'outputs' (afvoer), geven ons informatie over het schema van de schakeling binnen de kast, zonder in de kast te behoeven kijken, -- om de doodeenvoudige reden dat we er vaak niet in kunnen kijken. Hoe de schakeling er, in alle details, uitziet, weten we dan nog niet. Maar wel weten we wat de structuur is.

Welnu, deze kan gerealiseerd worden door middel van 'isomorfe' (= modelidentische; cfr. *Supra blz. 11/12*) toestellen."

Men zal deze 'zwarte-doos'-methode aan het werk zien bij Anaxagoras. Duidelijk is, voor wie vergelijkt, dat de 'zwarte doos' uit de elektrotechniek fungeert als lemma (*zie hoger blz. 8/9*). Hoewel minstens gedeeltelijk onbekend, toch wordt ermee gewerkt. Hier Geschiedt de analyse (betrekkingenonderzoek) niet door middel van semiotisch-kunsttalige symbolen (zoals *hoger blz. 7/9*, in het ongerijmdheidsbewijs), maar d.m.v. fysicale bewerkingen. Deze verlopen liefst 'structuraal', d.i. volgens het model der fysicaal uitgevoerde tegenstellingsparen ('vol/leeg', 'opwaarts/ neerwaarts').

Het grondmodel der stuurkunde is het quasi-gesloten systeem (cfr. *Henry Greniewski, cybernétique sans mathématiques*,

MHD92

Paris/ Warszawa, 1965, 1/2 (alsook in de inleiding van L. Couffignal, XI). Het schema ziet er grosso modo als volgt uit:

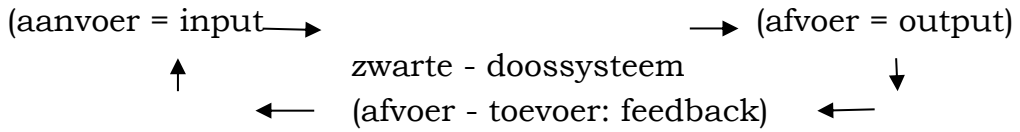

Men ziet dat zowel aanvoer als afvoer tweevoudig kunnen zijn: een deel van de toevoer komt van de omgeving (het 'supersysteem', waarvan het zwarte-doossysteem subsysteem is); een ander deel komt, van de afvoer, terug in de toevoerstroom, terwijl een ander deel van de afvoer uitmondt in de omgeving.

Men kan, zoals Greniewski, o.c., 2, zegt, de termen "'stimulus' (prikkel)/ 'respons' (antwoord, reactie)" verbreden en met aanvoer (prikkel) en/of afvoer (antwoord) gelijkstellen. In dat geval voert men, in het stuurkundig taalspel (zie hoger blz. 33vv.), informatieleerstellige termen in. Het is nl. alsof het zwarte-doossysteem 'verstaat' (prikkel) en 'reageert' (antwoord) met een soort immanent verstand van zaken.

De antieke Grieken zouden van een 'sofon' in de fusus (natuur) zelf aanwezig inzicht (informatieverwerking), gesproken hebben. Of, Platonisch,

een objectieve 'idea' (verstandelijk-redelijk ordetype) is, immanent, in de zijnden der fusis zelf aanwezig en, bij experimentele manipulering van die fusis, in een van haar subsystemen, aan het werk als een antwoord van 'zinnige' aard op 's mensen ingreep.

-- 2.b.1. *De baconiaanse inductie.*

Ch. Lahr, Cours de philosophie, I (*Logique*), Paris, 1933-27, 591, heet Socratische inductie (zie verder) de veralgemening (van S (singulier) en/of P (particulier) naar U (universeel) concluderen), cfr. supra blz. 12: inductief type van reductie).

Baconiaanse inductie sluit aan bij *Francis Bacon of Verulam* (1561/1626), *Novum organum scientiarum* (1620).

(1) het fenomeen wordt geduid als gevolg van een oorzaak (Causale of oorzakelijke inductie);

(2) o.g.v. Socratische inductie, maar experimenteel i.p.v. 'dialectisch' (= gespreksmatig), besluit men tot een causale wetmatigheid.

MHD93

"Men heet dit type van inductieve reductie 'baçoniaans', niet omdat Bacon het uitgevonden heeft - men 'vindt' de natuurlijke methoden van de menselijke geest niet 'uit' -, doch omdat hij, als eerste, er de vakwetenschappelijke draagwijdte van belichtte, er de regels van verwoordde en er de toepassing in de vakwetenschappen van vulgariseerde". (Lahr o.c., 591).

Men kan de Baconiaanse inductieve reductie ook nog anders formuleren.

-- 1. *Waarneming.*

Appl. mod.: na toediening van een dosis vocht (geneesmiddel), reageert een patiënt gunstig: hij begint te genezen. Cybernetisch: de 'input' is vocht; de 'output' is genezingsbegin. Het is alsof de zwarte doos (de ziektetoestand) 'verstaat' wat zij behoort te doen (informatieproces). Of: men nam als lemma een zekere duiding van de zwarte doos, die de ziektetoestand is; men past de regel van Bacon 'sortes experimenti' (de 'gerandomiseerde' of lukraak uitgevoerde proefneming) toe: het resultaat belicht het lemma, dat, door zowel de toediening als de reactie op die toediening, geanalyseerd tevoorschijn komt (de betrekkingen tussen vocht en organisme worden geactiveerd èn meteen, belicht).

-- 2a. *Abductie.*

Uit dit singuliere experiment veralgemeent men, weerom lemmatisch (men weet het niet zeker). Indien dit medicament, inderdaad het juiste, d.i. de zwarte doos der ziekte sanerende, medicament is, dan, causale wetmatigheid, socratisch geïnduceerd, moet, normalerwijze, d.i. indien de gecontroleerde en ongecontroleerde factoren der zwarte doos der ziekte dezelfde zijn, ook in andere gevallen dezelfde zwarte doos der ziekte genezen tevoorschijn treden ('fenomenaal vaststelbaar zijn).

Men ziet hier het mechanisme der inductieve (regressieve) reductie - zie weerom *blz. 10vv*. - letterlijk aan het werk in de eerste duidingsfase, de abductieve: men veronderstelt algemene wetmatigheid op causaal vlak.

-- 2b. *Deductie.*

Deze is reeds geformuleerd, hierboven: (progressieve) reductie (voorspelling van fenomenen). -- zie hoger blz. 10vv.

MHD94

-- 2c. *Effectieve (Peirastische of volle) reductie.*

Lees nu eerst opnieuw *blz. 13* (*toetsingstypes*). Wij staan, hier, met Anaxagoras - het gaat doorlopend over de filosofisch-epistemologische doorlichting van wat Gersheson/ Greenberg over Anaxagoras beweren - voor een vierde type van veri- of falsificatie (behalve het wiskundige, het oerstoffelijke en het ethisch-politische), nl. het grofstoffelijke' of fysicale, in tijd en ruimte, desnoods wiskundig meetbaar, in alle geval publiek, d.i. door iedereen, die de proefondervindelijke voorwaarden kan en wil realiseren, uitvoerbaar (en dit op grenzeloos herhaalbare wijze) experiment. Tot daar wat betreft het type over het algemeen.

Doch Bacon reeds, die maar aan het begin van het modern-hedendaagse raffinement van de experimentele methode stond, onderscheidde meer dan één subtype. Wij zullen ze, concreet, ter sprake brengen, wanneer we, eindelijk, de experimenten zelf van Anaxagoras aanpakken.

Toch voorop één type naar zijn structuursoort (modeltype), nl. de ook voor de moderne en huidige dialectiekers gewichtige verhouding tussen geleidelijke kwantitatieve veranderingen en de eraan 'causaal' verbonden kwalitatieve veranderingen (eventueel 'kwalitatieve sprongen' of bruuske veranderingen).

Het is, natuurlijk, niet Hegel of Marx, die deze verhouding het eerst duidelijk gesteld hebben als een frequent fenomeen.

(1). Ainesidemos van Knossos (+ -50),

een herakliteïzerend scepticist (*zie hoger blz. 65*) cfr. *V. Brochard, les sceptiques Grecs*, Paris, 1969 (1887-1), 253/298; *RG. Bury, Sextus Empiricus*, 4 vol. Cambridge (Massachusetts, USA), 1961, I (outlines of Pyrrhonism), XXXVI X1), in zijn tien 'tropen' (methoden van meningsvorming), onderscheidt, onder de objectieve (in het object eerder dan in het subject gefundeerde) tropen, het verband - blijkbaar, meermaals, echt oorzakelijk - tussen wijzigingen van het object en de kwalitatieve sprongen ermee gepaard gaande.

(i) Distributieve wijzigingen: indien iets (object) frequenter of zeldzamer (structuraal koppel (zie hoger blz. 90/91) voorkomt, binnen éénzelfde tijds- of ruimte-interval, dan verandert het kwalitatief:

MHD95

(1) een komeet, om reden van haar zeldzaam voorkomen, wekt sensatie; de zon, om reden van haar degelijks voorkomen, niet (wat de Romeinen heettten: 'assueta vilescunt' (dingen, eens dat zij 'gewoon' zijn, dalen in sensationeel effect);

(2) in streken, waar de aarde regelmatig beeft, schrikt men er, op de duur, veel minder van op; -- dit bewijst dat niet het fenomeen op zich, doch zijn al of niet frequent optreden kwalitatief overkomt of, althans, mee - overkomt.

(ii) Collectieve wijzigingen: de 'massa' van een fenomeen haar delen- of aspecten - wijziging werkt kwalitatief in; zo b.v.

(1) elk afzonderlijk zijn zandkorrels stekelig; in 'n hoop bijeen komen zij zacht over;

(2) 'n kleine dosis ('massa') of kwantitatieve maat wijn "versterkt de ziel"; indien men ze geleidelijk vergroot, zal zij kwalitatief, op de duur, op gegeven ogenblik, omslaan in haar tegendeel (cfr. *Supra blz. 39; 51: Herakliteïsche duiding*): de wijn, niet op zich, als zijnssoort, doch kwantitatief, gedoseerd, zal schadelijk inwerken op zintuigen, lijf en ziel; -- wat de huidige hegeliaans-marxistische dialectiekers heten: "De geleidelijke kwantitatieve wijziging wekt een kwalitatieve sprong".

Vooruitlopend op Anaxagoras' experiment met de met lucht gevulde leren zak, kunnen wij zeggen: indien Anaxagoras er steeds meer lucht in opperst, - wat op hetzelfde neerkomt als de zak met identische luchtmassa steeds meer

de nek draaien, zal hij op zeker ogenblik - 'kwalitatieve sprong' - barsten.

(2) Francis Bacon heeft dat fenomeen uitstekend gezien, doch niet dialectisch als Hegel of Marx, doch experimenteel geduid. Hij heet dit proefondervindelijk procedé 'productio experimenti (letterlijk: intensiteitswijziging van de proef).

Zo b.v., om in het medische taalspel te blijven: men dient een vocht in steeds wisselende doses toe (dosering) en wacht het resultaat, effect, af. Men wijzigt de oorzaak, en ziet of het gevolg mee evolueert in dezelfde mate. Men ziet dat Bacon, menselijke oorzakelijkheid en natuurnoodzakelijkheid koppelt: het karakteristieke van experimentele wetenschap.

MHD96

Opm.-- Huidige hermeneutiekers en, zelfs, dialectiekers durven erover te klagen dat de sciëntistiek (d.i. de eerder natuur- en wiskundige denkstijl) - men denke aan het bekende boek van *PC. Snow, two cultures* - steeds maar kwantificeert (men denke aan de statistiek en tal van andere berekeningstypes, zelfs in de menswetenschappen).

Doch men kijke: sedert Ainèsidèmos van Knossos, de sceptieker, die, daarmee, het al te simplistische wezensinzicht van een aantal dogmatiekers wilde bekritiseren, is het toch overduidelijk dat kwantiteit (wiskundig uitgedrukt of niet) kwalitatief veroorzakend werkt. M.a.w. kwalitatief denken willen uitspelen tegen kwantitatief denken is, in hoge mate, ongegrond en een typische misvatting van het kwalitatieve op zich, dat intrinsiek, naar wezen, een kwantitatief moment bevat.

-- 3.1. *Eerste appl. Mod. van Anaxagoreïsche proef.*

(a) Alle volkeren weten, sinds de oertijd, dat lucht ergens, hoe dan ook, fysicale kracht impliceert. Iedere 'geweldige' (kwalitatieve sprong) luchtverplaatsing bewijst het (stormwind; in iemands gezicht blazen).

(b) Anaxagoras, door structurale intuïtie (zie hoger blz. 90 (onderaan)), past het tegenstellingspaar 'beweging/ bewegingsloosheid' toe: voor zijn gehoor van studerenden vulde (cfr. structuraal koppel van tegengestelden: eerst leeg, dan vol) een lederen zak (cfr. supra blz. 91/92: gesloten systeem, behalve op een punt, nl. de 'mond' van de lederen zak (wat er een quasi-gesloten of partieel gesloten systeem van maakt) met lucht (in stilstand). Hij draaide de nek van de lederen zak - menselijke oorzakelijkheid - totdat de

samengeperste lucht hem bol en hard deed staan – natuuroorzakelijkheid.

M.a.w. uit dit applicatief model van experimentele reductie 'abstraheren' wij het regulatief model: het ineen (harmonie) van menselijke causaliteit en natuurcausaliteit is één der noodzakelijke gronden van proefondervindelijk reduceren.

-- 3.2.a. *Tweede appl. Mod. van Anaxagoreïsche proef.*

(i) Zo - even zagen we dat Anaxagoras kracht tegen (tegen)kracht-werk en weerwerk, actie en reactie - weerom 'n tegenstellingspaar, maar van fundamenteel formaat - toepast. De lucht in de wijnzak fungeert als tegenkracht tegen de Anaxagoras' eigen spierkracht.

MHD97

(ii) in de dubbele waterproef speelt Anaxagoras, weerom, met zo een koppel tegenkrachten, doch het water speelt nu een hoofdrol.

Voorop de beschrijving van het nieuwe quasi gesloten systeem. - *zie hoger blz. 91v.* (*systeemleerstellig-cybernetisch taalspel*), nl. de klepsudra (waterklok). De klepsudra is vooreerst een vat, met minstens één gaatje bovenaan, waarin een stop kan gestoken worden, en met minstens één gaatje onderaan, waaruit het water kan neerwaarts stromen. Dan is er een tweede vat, het opvangvat, dat onder de waterklok geplaatst werd; het is voorzien van een schaal, die de uren aanduidt. Dit tijdmetend instrument, van Egyptische makelij, werd als uurwerk gebruikt.

(iii) De nu volgende twee proeven gaan, onbewust, uit van de structurele tweeledigheid 'leeg/ gevuld' - zie *hoger blz. 90* - (onderaan) -. Baconiaans geduid komt deze systechie neer op wat Bacon heet 'inversio experimenti' - (proefomkering).

Deze kan, natuurlijk, allerlei vormen aannemen, - onder meer die van de omslag (zie *hoger blz. 94v.* (dosering, zo dat het resultaat negatief wordt (kwalitatieve sprong)), 95 (het barsten van de zak onder plotselinge overdruk (kwalit. spr. type 2)).

Ook, i.p.v. het gevolg (resultaat), kan men de oorzaak omkeren. -- Wat hier structuraal gebeurt: 'leeg/ vol' (quasi - gesloten systeem). nl. de klepsudra.

(iv) *Beschrijving*

vlg. Gershenson/ Greenberg, o.c., 40ff.

(1) Anaxagoras nam de lege waterklok, stopte de bovenopening en dompelde ze, leeg, d.i. met lucht gevuld - men ziet hoe relatief het koppel 'leeg/ vol' zijn kan - in het opvangvat. Zijn humane ingreep (eerste causaliteit) toonde aan ('opsi ton adèlon ta fainomena' (het zien van de onzichtbare dingen ligt in de zich tonende (hier veroorzaakte gevolgen); *cfr. supra blz. 83*) dat de binnenste luchtdruk de noodz. en vold. tegenkracht uitmaakte tegen het opwaarts - zie hoger blz. 90 (onderaan: structuraal variatie moment) opdringende water.

MHD98

De tweede causaliteit ligt in de 'zwarte doos' (zie *hoger blz. 91v.* (*systemenleer; stuurkunde*)), die, als lemma (zie hoger blz. 8/9 (semiotisch-kunsttalige variante), werd ingevoerd - abductief en die gelegen is in de onzichtbare en toch in de fysikale bewerkingen geïmpliceerde 'kracht', die de lucht potentieel is.

Men ziet, nu, denkelijk, waarom wij, met zoveel zorg (en langdradig overkomend), de inleiding (zie *hoger blz. 90/95*) uitwerkten met denkmodellen van actuele (of in alle geval, moderne) aard: zonder die denkmodellen 'ziet' men niet wat juist Anaxagoras aan vernieuwing ingevoerd heeft en waarom hij de hele oudheid door gevierd werd als de stichter van een toen 'nieuwe natuurfilosofie' geheten vak.

Kant (1724/1804), de Duitstalige hoofdfiguur der moderne Europese verlichting ('aufklärung') zei: 'zonder begrippen is de aanschouwing blind; zonder aanschouwing zijn de begrippen leeg".

De experimentele methode van Anaxagoras, voor zover wij deze uit de uiterst schaarse fragmenten kennen, natuurlijk, miste de huidige begrippen. Daardoor kon zij, gewoon, niet doorbreken als, later, de moderne fysiek zal doorbreken. Doch dit is het cultuurhistorisch bepaalde van alle denken. Kant's bedenking, ondertussen, belicht waarom wij de inleiding zo uitvoerig en modern - hedendaags maakten.

Samenvatting:

Anaxagoras' duiding van zijn experiment, ook al bezat hij niet het modern-hedendaagse begripsapparaat (denkmodellen), was juist: zijn regressief-reductief (= abductief) vooropgezette noodzakelijke en volde reden van het niet-opwaarts lopen van het water, onderaan het bovenvat, bestond in het feit

dat

a/ de lucht, binnen de waterklok,

b/ voor zover opgesloten (en meteen als mede gecontroleerde factor - zie *hoger blz. 13* (helemaal onderaan) - in Anaxagoras' 'historia' (onderzoek) betrokken) in 'quasi-gesloten systeem (het vat),

c/ voldoende tegendruk uitoefende aan de onderingang ervan

d/ om het opdringerige water buiten te houden. Hèron van Aleksandreia's 'moeilijkheid' inzake mechanische vraagstukken waarover hoger blz. 85, was, in zekere zin, lang voor hem door Anaxagoras' proefondervindelijk gedrag omzeild.

MHD99

De 'zwarte doos' der onzichtbare 'kracht' was a.h.w. fenomenaal, zich tonend gemaakt, door wat Bacon, zoveel later, in zijn metaforisch geladen stijl, zal heten: "De natuur onderwerpen aan een ondervraging, begeleid van foltering".

De foltertuigen - die aan de toenmalige gerechtelijke methoden herinneren - zijn de 'gesloten of quasi-gesloten systemen', waarin b.v. de zich aan de ondervraging onttrekkende 'zwarte dozen' (in Anaxagoras' geval: de lucht als kracht) enigermate opgesloten worden ter onderwerping.

-- 3.2.b. *Tweede appl. mod. van Anaxagoreïsche proef (omgekeerd).*

Het experiment wordt nu aan 'inversio experimenti' onderworpen. Dezelfde waterklok, die hierboven als 'leeg' (luchtgevuld) (*cfr. supra blz. 97*) werd aangewend, wordt nu met water gevuld, -- doch, onmiddellijk begint een nieuw structuraal model te werken, bij de sciëntistieker Anaxagoras, nl. het tegenstellingspaar 'stop erin/ stop eruit' (*zie hoger blz. 90*).

Dit herinnert aan de binaire logica, die slechts met twee 'waarden' werkt nl. 'ja' (+) en 'neen' (-). Iets dat o.m. in de informatica frequent is. Wat, weerom, aantoont dat de stelling van mensen als M. Foucault en andere structuralistische systeem-technologen juist is, nl. dat indien een systeem (hier het sciëntistisch systeem der experimentele natuurwetenschap) begint te bestaan, het er, ineens helemaal is. Gaan wij nu de tweeledige proef, kort, na, zoals Gershenson/Greenberg, o.c. 41, ze ons bieden.

(1) Anaxagoras neemt de klepsudra (bovenvat), vult ze me water met de stop bovenaan erin. Hij keert ze, na vulling, om. Resultaat: het water loopt er niet uit. Noodz. en voldoende reden: de lucht als onzichtbare of 'zwarte-doos'-

kracht toont zich, onrechtstreeks, doordat zij opwaarts tegendrukkend het water als gewichtskracht tegenhoudt. Cfr. *supra blz. 90* (*structuraal koppel*).

(2) Anaxagoras trekt de stop bovenaan eruit. Resultaat: de gewone luchtkracht volstaat niet meer, opwaarts werkend; het water loopt eruit.

Besluit: slechts een verschil tussen de twee fasen, nl. de stop erin of de stop eruit. Binaire logische bewerkingen.

MHD100

Opm.-- Gershenson/ Greenberg, 41f., noteren dat Anaxagoras geen rekening hield met de atmosferische druk. Hij zag gewoon niet de luchtlaag, die de aarde omringt als kracht (in de vorm van 'gewicht'). –

Dit bewijst het cultuurhistorisch gebonden taalspel. -- Het enige dat Anaxagoras experimenteerde, was in een quasi-gesloten systeem opgesloten lucht, die, in feite, slechts een onderdeel is van de atmosfeer.

Anaxagoras kende dezelfde 'kracht' toe aan niet-opgesloten lucht (als zij het water, door tegendruk, in de waterklok houdt), ofschoon hij daarmee niet had geëxperimenteerd.

Opm.-- Dezelfde stellers, o.c., 42, besluiten: "Het feit dat Anaxagoras zijn wetenschappelijke lessen illustreerde met proefnemingen, is op zichzelf ver dragend.

-- (1) Het toont aan dat, in zijn dagen, het niet ongebruikelijk was
a/ rechtstreekse waarneming (empirie)
b/ met actieve (ingrijpende) proefneming (experiment) aan te vullen.
-- (2) Het toont ook aan dat de proefondervindelijke tak van de natuurfilosofie - die, geleidelijk, de rein waarnemende ('empirische') tak zou evenaren en overtreffen, een reeds erkende 'partner' was van de theoretische tak, zodra de tijd van de strenge wetenschappelijke methode was aangebroken".

M.a.w. de twee hoofdmomenten typeren strenge of 'harde' wetenschap:
(a) waarneming (empirie), desnoods proefneming (experiment)
(b) theorie.

Opm. -- *Th. Kuhn, The structure of Scientific revolutions*, 198 (Ned: Meppel,

1974) wijst op het historisch gegroeide van wetenschap. Er zijn kortstondige revoluties en er zijn tijden van 'rust en vlijt' Het is evident dat Anaxagoras van Klazomenai zo'n kortstondige revolutie heeft betekend.

De inzet is een of ander paradigma (schoolvoorbeeld) van wetenschappelijke methode. Dit is: toonbeeldige problemen (voorkeurproblemen), ontdekt door baanbrekers als Anaxagoras, met toonbeeldige oplossingen, eveneens geschapen door baanbrekers.

Doch beide zo dat een hele reek navolgers in die richting kunnen werken (flexibiliteit).

De hoofdvoorwaarde is een abductieve verzameling. Deze omvat:

MHD101

a. *'Beginselmatige' abducties:*
b.v., hier, 'werk en weerwerk' (zie hoger de voorbeelden); structureel koppel (id.); quasi-gesloten systeem (id.); enz..

b. *Axiologische abducties:*
b.v. Anaxagoras' voorkeur van affectieve aard voor 'symmetrie' (op zijn Grieks); voor 'eenheidstheorie' (alles verklaren met liefst (voorkeurabductie) één type van model); voor fysicalisme (verstaan als secularisme); enz.

Th. Kuhn zegt van die abductieve voorkeuren (cognitief, affectief) dat zij worden aangenomen zonder voldoende bewijs. M.a.w. (steeds min of meer ongekend, worden zij toch gemanipuleerd en dus) zij zijn lemmata (*zie hoger blz. 8/9*), waarvan de juiste waarde slechts achteraf blijkt (de 'analyse', hier, is het werk der wetenschappers, vooral dat der navolgers in de periode van 'rust en vlijt'.

Verdieping: vierde applicatief model 101/110).
Wij herinneren, even, aan de reductieve volgorde (na waarneming: ab-, de-, vol reductief).

De analogische reductie.
(1) laat ons beginnen met de literaire of esthetische analogie (metafoor, metonymie).
Fr. Bacon, hierboven als leider gevolgd, is bekend voor zijn pittige stijl. Ziehier hoe hij, eclectisch-creatief (zie hoger blz. 65), de drie hoofdmethoden

der beginnende moderne wetenschap 'karakteriseert' d.m.v. analogie:

De empiristen gelijken op de mieren, voor zover zij materialen ophopen zonder samenhang. Daarmee stellen zij zich tevreden.

De partijgangers van de a-priori-methode (intellectualisten, speculatieven) gelijken op de spin die, uit haar eigen lijfsstof, prachtige webben schept, vol verfijning en symmetrie, doch zonder stevigheid noch bruikbaarheid.

De partijgangers van de proefondervindelijke methode gelijken op de bij, die, uit de bloemen, de stof vaar haar honing trekt, om deze, dankzij een vermogen dat haar eigen is, uit te werken zodat haar nectar eruit tevoorschijn komt. -- en het *Novum Organum* commentarieert letterlijk: "Zodoende kan men alles verwachten van de nauwe verbondenheid van ervaring en rede, wier teleurstellende 'echtscheiding', tot nog toe, alles verstoord heeft in de wetenschappen".

MHD102

M.a.w. hier verbinden zich twee denkrichtingen:
(i) het begrip 'model' (zie hoger blz. 5vv.) en
(ii) het begrip 'taalspel' (cfr. *Supra blz. 33vv.*).

Wij leggen dit uit: indien Anaxagoras, zoals Gershenson/ Greenberg, o.c., 23f., zegt,
a. over het ene particuliere singuliere fenomeen spreekt 'in termen van een ander' particulier of singulier fenomeen (zo b.v. in termen van gewoon vuur over de bliksem, in termen van roodgloeiend erts over de zon; in termen van dierengedrag over het gedrag der planten);

b. over het universele zijnde in termen van het particuliere of singuliere zijnde (zo b.v. in termen van vloeistofwervelbeweging over de ordestichting in de heelaloermassa ('schepping' nl. verstaan als ordestichtende schepping), in termen van de levensfuncties over de voortgezette ordestichting in het heelal, dan gaat Hij duidelijk uit van een hem (min of meer) bekend systeem - gewoon vuur, roodgloeiend erts, dierengedrag; -- vloeistofwervelbeweging, levensfuncties - om informatie (dankzij gelijkenis of desnoods modelgelijkenis) te verwerven over een hem (min of meer) onbekend systeem - bliksem, zon, plantengedrag; -- ordestichtende of ordevoortzettende 'schepping'.

Het model, verwoord in het ene taalspel, wordt aangewend in de

verwoording van het andere taalspel.

Gershenson/Greenberg, o.c., 24 zegt uitdrukkelijk dat de analogische methode

(i) fundamenteel is in het menselijke denken en

(ii) frequent toegepast in vakwetenschappelijk denken.

-- (2) *Inductieve en analogische reductie.*

zie nu eerst *blz. 92vv.* (*inductieve reductie*).

Ch. Lahr, Logique, 609, zeg dat de structuur de volgende is.

-- I. *Waarneming.*

Men neemt minstens twee fenomenen waar. Men stelt een gelijkenis vast tussen beide (of meer dan twee) fenomenen. -- zo b.v. stelt men vast dat de planeet mars, net als de aarde (gelijkenis), een aswenteling, een baan om de zon en een atmosfeer heeft.

-- IIA. *Abductie.*

Op grond van waargenomen gelijkenis(sen) stelt men als hypothese op dat er ook niet-waargenomen gelijkenissen zijn.

MHD103

Zo b.v.: “Zou ook mars, net als de aarde, bewoond zijn?”

Hierbij wordt verondersteld dat de kenmerken van de aarde en die van mars één coherent geheel vormen (collectieve structuur). Wat niet waargenomen is.

Men ziet: **1/** de inductieve reductie neemt steekproeven (singulier of particulier) en veronderstelt (abductief) dat alle (universeel) exemplaren van éénzelfde type identisch zijn (veralgemening); zij gaan van helemaal hetzelfde naar helemaal hetzelfde (Lahr, o.c., 609); o.g.v. distributieve structuur:

2/ de analogische reductie stelt een deel van de gelijkenissen vast en, o.g.v. (hypothetische) collectieve structuur (dat de andere erbij horen), veronderstelt dat de andere, niet-vastgestelde gelijkenissen erbij zijn; m.a.w. men abdiceert van één deel van de kenmerken tot een ander deel o.g.v. de hypothese dat het geheel der kenmerken er is. Zij gaat van gedeeltelijk hetzelfde naar (geheel) hetzelfde.

-- IIB. *Deductie en Peirastische reductie.*

Deze volgen, natuurlijk, de regels van wat hoger gezegd is.

M.a.w. de (regressieve) reductie dat mars, behalve de vastgestelde kenmerken, ook de niet-vastgestelde heeft, leidt tot de (progressieve) reductie (deductie) dat, indien de hypothese juist is, men b.v., behalve in natuurlandschap op mars, ook net zoals op aarde, een cultuurlandschap moet kunnen vaststellen. -

Wat met kosmo- en astronauten b.v. kan geverifieerd of gefalsificeerd worden (Peirastische reductie).

Besluit: de inductieve reductie stelt het geheel der kenmerken vast in iedere steekproef; de analogische reductie stelt slechts een deel vast in de steekproeven.

Opm.-- Appl. model.
E. Geoffroy Saint-Hilaire (1772/1844) paste de analogische reductie geniaal toe. Als eerste stelde hij de analogie vast tussen de arm van de mens, het been van de viervoeter, de vleugel van de vogel en de vin van de vis. Deze analogie zette G. Cuvier (1769/1832) op de weg van de vergelijkende anatomie, die hij stichtte. Het verband (collectieve structuur) tussen orgaan en functie werkte als geheel, waarvan een deel was vastgesteld.

MHD104

Opm.-- Heuristische waarde der analogie.
Men kan, uitgaande van de (abductief gestelde) samenhang tussen oorzaak en gevolg, een ontdekking maken.

Zo B. Franklin (1706/1790):
a. *Waarneming:* Hij neemt op zekere dag de uitwerksels (gevolgen) van de bliksem en van de elektrische vonk waar;

b. *Abductie:* plots wordt het hem duidelijk ('heureka'), nl. indien, net zoals de elektrische vonk, ook de bliksem, als 'vonk', als oorzaak, een soort 'elektriciteit' (de atmosferische nl.) had, dan zou de gelijkenis van de gevolgen dezelfde oorzaken verraden. Meteen stond de weg naar de deductie (voorspellingen) en de Peirastisch-experimentele reductie open.

Opm.-- Cybernetica en analogie.
Cfr. *supra blz. 91v.*. De stuurkunde houdt zich, fundamenteel, op met de

quasi- gesloten systemen, d.i. die systemen, die, op welomschreven punten en op welomschreven wijze, in interactie (en communicatie) zijn met het supersysteem, waarvan zij subsysteem zijn - de zgn. omgeving.

Doch - aldus *L. Couffignal, Préface à l' édition Française*, in: *H. Greniewski, Cyb. sans math.*, IX/XV - Het meest oorspronkelijke van de cybernetica is het gebruik van modellen (zie *hoger blz. 5/6*, en dit op een systematische wijze. Er zijn b.v., aldus Couffignal, logische en gecodeerde, praxeologische, verder biologische en economische modellen. Zij betreffen domeinen als vertaalmachines, onderwijsmachines, automaten, geconditioneerde reflexen, economische planning.

Het eenvoudigste model is dat van de geconditioneerde reflex (men denke aan de hond van Ivan Pavlov (1849/1936), Nobelprijswinnaar van fysiologie en geneeskunde in 1904).

De cybernetische beschrijving van het model terzake

(1) somt de elementen op, waaruit het model bestaat, alsook hun verbindingen (d.i. de 'organen', de structuur van het model) en

(2) bevat de beschrijving, faseologisch (fase na fase) van de informatie-uitwisselingen tussen de 'organen' van het model en het model en zijn omgeving (de beschrijving m.a.w. van het functioneren van het model).

MHD105

-- Het zo beschreven 'mechanisme' (systeem in beweging of 'functie'), structureel en functioneel, is het model van een geconditioneerde reflex. Waardoor?

(1) De structuur verschilt: inderdaad, de simulatie (nabootsing op technologisch vlak: schematisch min of meer nabootsen, met het oog op proefnemingen) 'is' nooit volkomen wat de levende hond van Pavlov was.

(2) Het functioneren, echter, is hetzelfde. "Deze twee mechanismen hebben gemeenschappelijke eigenschappen nl. die welke het functioneren betreffen, maar ook verschillende eigenschappen, nl. die welke de structuur kenmerken. Zij zijn analoog, doordat zij gemeenschappelijke eigenschappen hebben. Deze gemeenschappelijke eigenschappen maken de analogieën uit van beide mechanismen.

Het door prof. Greniewski beschreven mechanisme is een 'model', doordat

het uitgevonden is om analogieën te vertonen met het origineel, dat de hond van Pavlov is". (o.c., XII).

Opm.-- Hier ziet men dat Couffignal het begrip 'analogie' beperkt tot het identische. Doch de gedachte is ideëel dezelfde als de onze hierboven.

Verder: Couffignal wijst erop dat **(a)** analogie vaststellen of **(b)** simuleren zo dat analogie bestaat tussen het gesimuleerde en het model (afbeelding), geen deductie is, doch iets eigens, nl. de analogische redenering (o.c. XIII). "De analogische redenering suggereert mogelijke waarheden en de 'ervaring' (de Peirastische reductie, m.a.w.) verifieert of falsificeert ze".

-- "Het cybernetische denken kan modellen construeren van alle gegevens. Kan de meest verschillende modellen onderling bijeenbrengen. (…) Deze modellen kunnen 'elementen' ontlenen aan de meest uiteenlopende domeinen van het menselijke weten. (…) Deze kunnen grondig verschillen van de gebruikelijke modellen en, dankzij hun nieuwheid, het kennen doen vooruitgaan. (…) De cybernetica is een denkmethode (…). De analogische redenering en de constructie van modellen is er het essentiële van". (o.c., XV).

Opm.-- Wiskunde en analogie.

L. Couffignal, ibid., geeft 'n glashelder appl. mod. van de functie van de wiskunde t.o.v. de niet-wiskundige werkelijkheid. Wij geven het, met commentaar, weer.

MHD106

(a) waarneming.

(1) wij kennen allen de beleving van een nachtegaal, die, in een zomernacht, zijn lied zingt - musicologisch spreekt men van noten. Doch, daarmee, zitten we reeds in de duiding.

(2) -- Anaxagoras, in zijn waarnemingstheorie, gaat uit van het axioma dat interacties, die leiden tot een waarneembaar fysikaal verschil, slechts plaats grijpen tussen lichamen, die hoe dan ook verschillen.

Op de waarneming toegepast: een waargenomen object (b.v. een geluid) is een materieel iets; een waarnemend subject (b.v. het gehoorsorgaan) is, eveneens, een materieel iets. De waarneming bestaat in het verschil van toestand tussen beide, object en subject, en in de verandering (verschil), veroorzaakt in het subject zelf. Zo b.v. - aldus steeds Anaxagoras - wordt het geluid, door(heen) de lucht doorgegeven, gehoord, indien het doordringt tot in

de gehoorsholten van het hoofd. Vlg. Gershenson/ Greenberg, o.c., 28ff., is de rest van Anaxagoras' leer inzake gehoor verloren. -- Men ziet: een fysicale duiding van de beleving. *cfr. supra blz. 81*.

(B)Ia. *Abductie.*

1. De klanken van de nachtegaal kunnen, modern-fysisch in een model vertaald: men spreekt dan van trillingen van de luchtdeeltjes en van de gehoororganen. Iets waartoe Anaxagoras de weg baande

2. De klanken kunnen echter ook modern-wiskundig in een model vertaald worden. Dan zijn er factoren: de onafhankelijk veranderlijken (factoren) - *zie hoger blz. 6* (y = f(x)) - zijn, hier,

a (amplitudo, maximale slingerwijdte of -uitslag),

w (omega = slag, evenredig met de frequentie);

t (tijd); de afhankelijk veranderlijke is x (slingeruitslag of -afwijking, 'noot' (als verschil tussen de rusttoestand van een deeltje, dat trilt, en de triltoestand)). Het eerste moment van 'stoïcheiosis'. Deze factoren worden tot een structuur ineen gevoegd: x = a sin (w)t. ('sin' = sinus (driehoeksmeetkundig taalspel; w = omega))

Het tweede moment van 'stoicheïosis' (*zie hoger blz. 2*). Indien de beleving b.v. twee gelijktijdige noten verneemt, dan worden deze wiskundig afgebeeld in het model: xl = a sin w1t en x2 = a sin w2t.

MHD107

De slingeruitslag (= afwijking), in dit dubbele geval, is de som van de twee aparte: y = a sin w1 t + a sinw2 t.

Ziedaar - abductief - de modellen: indien deze modellen aangenomen worden, dan is het dubbelgeluid 'begrijpelijk' (wiskundig}.

(B) II.a. *Deductie.*

Men kan de wiskundige modellen wiskundig transformeren (modelverandering): andere modellen worden zo, axiomatisch-deductief - *zie hoger blz. 8* (lemmatransformaties) - gegenereerd. De axiomata behoren hier tot het trigonometrisch taalspel, natuurlijk.

y = 2 a cos (w1-w2)/2 * t . sin (w1+w2)/2 *t.

Hierbij is 'cos' cosinus. -- Deze transformatie is logisch geldig aangezien zij het ene model in het andere vertaalt volgens axiomatisch-deductieve

methode.

(B)II.b. *Deductie.*

Men kan van deze formule een interpretatie (vertaling) geven in het taalspel der muziek en der geluiden:

Sin (w1+w2)/2 * t duidt men als slagnoot; a cos (w1-w2)2 * t duidt men, fysicaal weerom, als met de tijd wisselende amplitudo (maximale slingeruitslag).

Uitweiding: Couffignal, o.c., XIII, zegt: men herkent in deze redenering drie fasen:

ad (A) waarneming:

Vertrekkend van fysicale waarnemer, construeert men een mathematisch model

(x = a sin w t); wat ad (b) abductie is;

ad (b)II.a.

Men vormt het model, wiskundig, om; wat deductie is;

ad (B) II.b.

Men interpreteert dit omgevormd model in fysicale termen. -- Zoiets is een analogische redenering.

(1) tussen de formules 'x = a sin wt' en 'y = 2 a cos (w1-w2)/2 *t.sin (w1+w2)/2*t is er analogie: de termen 'sin w t' en sin (w1+w2)/2*t' hebben dezelfde functie. Ook de termen 'a' en 'a cos (w1-w2)/2 *t hebben dezelfde functie.

(2) De functie toegekend aan deze termen in het getransformeerde model, worden ook toegekend aan 'elementen' van het fysicale systeem. Welnu, indien de wiskundige transformatie, hierboven, logisch geldig is (verificatie), dan is, daardoor alleen, de eigenschap toegekend aan het fysicale systeem nog niet geldig.

MDH108

Zij kan het zijn. -- M.a.w. Men heeft, hypothetisch-deductief, een voorspelling gemaakt betreffende fysicale fenomenen aan de hand van wiskundige transformaties. Meer niet. Maar juist deze analogische redeneringen vanuit de mathesis naar de natuur toe hebben de modern-hedendaagse natuurwetenschap enorm vooruitgeholpen.

(B)III. *Experimentele reductie (verificatie! falsificatie).*

(1) De verificatie, mathematisch, valt samen met de logisch correcte deductie. Cfr. *supra blz. 8; 10.*

(2) De volle reductie, fysicaal, verschilt van de voorspelling.

(i) Indien de nachtegaal twee gelijktijdige noten (b.v. do en sol) laat weerklinken dan neemt het oor deze onderscheiden waar. Zie hoger: y = a sin w1 t + a sinw2 t. Maar het neemt de noot, die als model heeft de helft van de slagnoten, b.v. de noot mi, niet waar.

(ii)a. Doch indien de noten voldoende dicht bij elkander liggen zodat het oor ze niet meer onderscheidt, dan, ook, onderscheidt het oor de klank, die als model heeft de helft van de slagnoten, niet.

(ii)b. Doch het oor onderscheidt wel de traagjes wijzigbare amplitudo (maximale slingeruitslag, afgebeeld in de term 'a cos (w1-w2)/2 * t. Dit mathematisch model wordt fysicaal de kloppen, die de pianostemmer b.v., die deze aanwendt om de juiste 'stemming' van een snaar te toetsen en bij te sturen (cybernetisch taalspel).

(B)IV. *Evaluatie.*

De analogische reductie wordt gedeeltelijk geverifieerd, gedeeltelijk gefalsifieerd. M.a.w. wiskunde is niet steeds fysicaal. L. Couffignal vat samen: "Besluit: in de redeneringen, die 'slaan op' (model) natuurfenomenen, dient de wiskunde

(1) om van de waargenomen fenomenen, modellen te construeren en

(2) om deze te transformeren in andere modellen, die logisch geldig (want axiomatisch deductief verworven) zijn. Doch de zo getransformeerde 'modellen' verwerven slechts een werkelijkheidswaarde (extra wiskundig)

(a) dankzij een bijkomende analogische redenering en zij verkrijgen waarheidswaarde als model van 'iets', slechts

(b) indien zij geverifieerd zijn dankzij waarneming of proefneming

MHD109

De analogische redenering 'suggereert' mogelijke waarheden, de ervaring (waarneming, proef) bevestigt ze of weerlegt ze". (o.c., XIV).

Opm.-- Meteen is overduidelijk

(1) dat Anaxagoras, waar hij analogisch redeneert op fysicaal (fysica en astronomie) gebied, de weg gebaand heeft- een 'ktèma es aei' (Thoekudides) -;

(2) dat hij, vergeleken met de modern-hedendaagse natuurwetenschap slechts in een beginstadium wast. Daarom deze uitweidingen, die comparatieve epistemologie zijn.

(3)B *Anaxagoras' fysiek naar enkele grondtrekken.*

(3)B1. *Algemene fysiek.*

De vraag luidt: "Kent, zoals Gershenson/Greenberg beweren, o.c., xi, 'a unified theory of natural phenomena, for which he (=Anaxagoras) believed he had good observational Reasons' (een eenheidstheorie omtrent de natuurverschijnselen, voor dewelke Anaxagoras, naar zijn overtuiging, degelijke klaarblijkelijkheid dankzij waarneming had)?"

Het antwoord behoort sterk bevestigend te zijn. -- *cfr. supra blz. 80* (denkeconomisch beginsel; zie ook *blz. 101* (*axiologische abductie*)). -- Doch er is meer

(i) *Fr. 1* spreekt van 'homou panta chrèmata' (alle dingen samen), 'panton eonton' (van alle zijnden), 'en tois sumpasi' (in de gezamenlijke massa); -- allemaal termen uit een taalspel, dat niet bedriegt wat betreft een totaliteit (vgl. 40 (Herakliteïsch-dialectisch));

(ii) *Fr. 8* is nog formeler: "De in onze ene kosmos (ta en toi heni kosmoi') bevatte (stoffen) zijn, onderling, niet afgezonderd noch 'met de bijl afgehouwen': noch het warme van het koude noch het koude van het warme".

Hier is zelfs de collectieve structuur (samenhang) in de precisering duidelijk naar voren gehaald, waar in *Fr. 1* eerder de distributieve structuur verduidelijkt naar voren komt.

(iii) Dit zal straks nog blijken, wanneer de nous (intellectus, verstand) - zie *hoger reeds blz. 76* (*heelalverstand*) - ter sprake komt. Die heelalgeest is éénmakend.

(3)B2a. *Bijzondere Fysiek: Anaxagoras' vitalisme.*

Overduidelijk is dat Anaxagoras dacht dat het leven het substraat was van het fysicale heelal.

(i) cfr. *supra blz. 86* (*voedingsproces*); **(ii)** cfr. *supra blz. 87* (voortplantingsproces).

Beide processen zijn van biologische aard. -- Hoewel ook mechanische modellen en culturele modellen (denk aan de schilder die kleuren vermengt) ingevoerd worden, in het heelalproces - en heel bijzonder in het tot stand komen van de chremata, de macroscopische dingen - *cfr. blz. 86* (onderaan), -- toch mag men zich niet laten misleiden: Het zijn de biologische processen die fundamenteel zijn. -- We leggen dit kort uit.

(A) *Basaal vitalisme.*

Na de lezing van blz. 86v. hoger, is zijn basaal vitalisme gemakkelijk te begrijpen:

a. in alles is alles - cf. *blz. 89 supra* -;

b. merkwaardigerwijze geeft Anaxagoras telkens weer biologische voorbeelden (vlees b.v.);

c. dit is niet toevallig: alle oerdeeltjes (homoiomerieën) zijn wezenlijk levend.

Het probleem, voor Anaxagoras is dus niet dat de macroscopische 'dingen' levend (organisch) zijn, doch wel dat zij niet-levend (anorganisch) zijn. Het is een kwestie van (mechanistisch opgevatte) stoicheiosis (zie *hoger blz. 2*) of combinatoriek, die configuraties sticht (of opnieuw afbreekt).

Gershenson/Greenberg, o.c., 16, geven een appl. Mod.

1/ Een graankorrel, die tussen twee molenstenen verpletterd en tot meel geworden is, is - aldus Anaxagoras - levenloos. Reden: zijn structuur (ordening, organisatie), die zijn leven was, is afgebroken.

2/ Een graankorrel, die gaaf is, is levend. Reden: hij bezit de structuur van het microscopisch levende. Die structuur is enkel en alleen een kwestie van dosering zo dat het dieper gelegen leven (microscopisch) zich kan tonen. Dankzij de ordening.

M.a.w. alle stof is levende stof, infinitesimaal-microscopisch gezien. Enkel toont zich dat leven niet, indien de ordening er niet is.

Dit knoopt, natuurlijk, voor wie godsdienstwetenschap voldoende kent, aan het archaïsch 'hiërozoïsme' (alle fluïdum is tegelijk levend en 'heilig') aan. Anaxagoras duidt dit fysicaal.

(B) Biologische inzichten.

Tot nog toe bleek Anaxagoras eerder Fysieker en sterrenkundige dan bioloog. Toch zijn de schaarse resten, die bewaard zijn, meer dan de moeite waard.

Ofschoon dit inzicht verouderd voorkomen kan, toch is wat *Ch. Lahr, logique*, 604ss., beweert inzake 'biologie' als wetenschap nog steeds filosofisch geldig: zij bestudeert niet enkel 'feiten' (processen), doch ook en vooral 'wezens'. I.p.v. Enkel maar van singuliere en/of particuliere feiten (als applicatieve modellen) tot universele 'wetmatigheden' te besluiten (die regulatieve waarde hebben), besluit de biologie van individuen tot typen. De collectieve structuur speelt hier een bijzondere rol in de biologische reductie.

(1) Lahr, 606, geeft een applicatief model: het herkauwende 'type' impliceert altijd gespleten hoeven, samengestelde maag, maaltanden met platte kroon en sluit altijd uit klauwen, enkelvoudige maag, hoektanden en maaltanden met geknobbelde kroon, die 'typisch' zijn voor het roofdierlijke type.

(2) Lahr, ibid., definieert het Regulatief model: Een verhouding (d.i. standvastige betrekking van een meervoud van levensvormen (zo b.v. de lijst van het appl. mod.) zo dat:

(a) deze onderling inclusief zijn op invariante en noodzakelijke wijze en

(b) deze exclusief zijn op t.o.v. welbepaalde andere levensvormen.

Aangezien alle levende 'wezens' op ondergeschikte punten onderling verschillen, ook indien zij tot dezelfde biologische groep behoren, gedefinieerd door bovenstaand regulatief model, staan wij, methodologisch hier voor een bijzonder type van inductie, de biologische of typische, typologische veralgemening.

Cf. (i) *de socratische inductie* (*hoger blz. 92*);

(ii) *de baconiaanse inductie* (*hoger blz. 92vv.; causaal type*

(iii) de biologisch-typische inductie is, vooreerst, socratisch-veralgemenend (van s en/of p naar u); doch zij is vooral analogisch (zie *hoger blz. 101vv.*; vooral appl. mod. op *blz. 103* (*vergelijkende anatomie*)).

Immers, zij verloopt in twee fasen.

a. Fase 1. De steekproeffase.

De bioloog onderzoekt (waarneming) een willekeurig (stochastisch) of lukraak gekozen aantal individuen ('wezens' is hier in de volidentische zin genomen; cfr. supra blz. 5).

MHD112

Abductieve fase zet, meteen, in: hij merkt op dat een meervoud van levensvormen telkens weer samen horen (zie *appl. mod. op blz. 111*), met uitsluiting van een welomschreven aantal andere.

b. ***Fase 2. -- De veralgemenings- of inductieve fase.***

Plots wordt het hem duidelijk: indien alle individuen van een welomschreven groep deze 'typologische' complementering ('inclusief' voor een verzameling levensvormen en 'exclusief' voor de rest ('complement') vertonen dan ook en o.m. de door hem lukraak gekozen en onderzochte groep (beter: 'subgroep');

Welnu, deze 'subgroep' (nog beter: steekproefgroep) vertoont, na verificatie van de inclusieve verzameling levensvormen, en na falsificatie van de exclusieve verzameling (complementaire verzameling), inderdaad, genoemde kenmerken;

Dus alle individuen ('wezens' met de volksnaam) vertonen de typologische complementering. -- *Zie hoger blz. 11/13*.

Tot daar één steekproef van biologisch redeneren.

Waarom staan wij erbij stil op die grondig-logische wijze? Omdat, heden, de microscopische processen (let op: processen en niet: 'wezens') de meeste spitsonderzoekers inzake biologie dreigen te misleiden. Het is juist dat 'het leven' een micro-fysicaal (microchemisch) substraat heeft, dat zijn eigen wetmatigheden vertoont. Doch dit éne moment mag onze onderzoekers niet doen vergeten dat, behalve dit moment, 'het leven' - bemerk de biologische abstractie (zie *hoger blz. 3* (*hylisch type*); *4* (*speculatieve types van 'abstractie'*) - ook en, in de directe ervaring en omgang met 'het leven' - dat, existentieel, steeds een abstractie, doch nu in de zin van levensvreemde 'abductie', blijft -, eerst en vooral het moment der 'wezens' vertoont. 'Het leven', inzonderheid 'het microscopisch substraat van het leven' komt na de directe waarneming, en dit als een abductieve duiding.

MHD113

Metatheoretische opmerking.
Zie *hoger blz. 21/24 (Xenofanes*). -- *Lahr, Logique, 607*, merkt op dat de typologische complementering een noodz. en, wellicht, vold. reden (a-priori-voorwaarde) heeft.

De fysicale wetmatigheden (fysicaal, chemisch, biochemisch, enz.). - Ook de biologische wetmatigheden 'verklaren' (zie *hoger blz. 10* (*regressieve reductie*)) slechts gedeeltelijk het feit der waarneming, juist geduid, 'type' geheten.

De teleologische zienswijze, zo misprezen, heden, in de 'geest' - (versta: abductieve en voorlopig radicaal onbewezen duiding, meer niet) van zo vele 'positivistisch-sciëntistische vakidioten' - verontschuldiging voor deze uitdrukking van Mcluhan (1911/1981), de Canadese communicatietheoreticus, en bijgevallen door menig kritisch (maar dan wetenschapskritisch) denker -, de finalistische duiding - zeggen wij - 'verklaart mede (let op: 'mede', en niet: 'zonder meer') het feitelijke en volidentische bestaan ('existentie' in de middeneeuws-ontologische zin) van 'types' (die ook een abstractie, versta: abductief denkstadium), zijn.

De reden: de individuen van eenzelfde type zijn onderworpen aan éénzelfde leefregel. -- cybernetisch-systeemtheoretisch uitgedrukt: zij vormen samen - en met heel hun structuur - een subsysteem binnen een welomschreven - hoewel in de loop der geschiedenis der aardkorst variërend - 'leefmidden' ('milieu'), dat hun supersysteem uitmaakt. Cfr. *supra blz. 91/92*.

Meer nog: om te leven, resp. te overleven - de minimale doelstelling of doelgerichtheid -, ja, om 'behaaglijk' ('ideaal') te leven - maximale doelgerichtheid - behoren de enkelingen, samen en met hun hele structuur, zich aan te passen op 'harmonische' wijze (aldus Lahr zelf, o.c., 609). Deze 'harmonie' - zie hoger blz. 4/5 (onderaan) - is meer dan de heden algemeen aanvaarde inpassing, cybernetisch systeemtheoretisch verstaan.

Zij bevat zelfs een esthetisch moment, dat de Puthlagoreeërs reeds duidelijk vooropgesteld hebben als minstens noodzakelijk moment van alle 'zijn'.

Deze harmonie is ook 'dialectisch' - *cf. hoger blz. 41 vv*. (*vrl. 42/43; 63* (*Pandora*). Waarover later meer.

Lahr, o.c., 607, als theoloog - wat filosofisch volstrekt verantwoord is, inzake grondslagenonderzoek der biologische vakwetenschap (filosofie is, immers, wezenlijk 'ontologie', d.i. co-extensief met alle werkelijkheid, ook de goddelijke) - zegt, in dit louter biologisch verband: "De bestemdheid (der types, nl. tot overleven, leven, ja, harmonieus leven) vooronderstelt, op haar beurt, het feit dat er een natuurplan bestaat. Dit impliceert, nl., dat de enkelingen niet lukraak tot bestaan komen doch dat ieder onder hen afzonderlijk - volgens zijn 'species' (type) zich laat besturen door een ideaal type. Dit laatste kan niets anders zijn dan de idee van de schepper, die, zowel de eerste totstandkoming als de verdere ontwikkelingsgang in zijn wetmatigheid beheerst".

(B)1. *Anaxagoras' biologische grondlaag.*

Onder 'grondlaag' verstaan wij, met hem, het feit dat alle leven één is en wel teleologisch.

a. *Probleemstand.*

Cfr. supra blz. 73 (*het begrip*).

Volgens *W.Jaeger, A la naiss.*, 174ss., is Anaxagoras de eerste fysieker - want dat was hij, niettegenstaande alles, op de eerste plaats - die welbewust de doelgerichtheid van het 'hele' heelal - in niet-nutteloze overtolligheid - als vaststelbare waarheid stelde. Het woord daartoe luidde 'diakosmèsis' d.i. door uiteen te plaatsen - *zie hoger blz. 2* (*stoïcheïosis*) - ordentelijk opstellen. Merkwaardigerwijze waren het niet de typische fysiekers, doch de theologen - Xenofanes van Kolofon op de eerste plaats (cfr. *supra blz. 21/24*); ook, enigermate Herakleitos van Efesos (cfr. *supra blz. 26* (*'logos' = heelalverstand*); *30 ('vuur' = stuurkundige macht*) - die de doelgerichtheid 'zagen'.

We zeggen wel 'zagen', want de idee 'doelgerichtheid' is een abductieve bewerking en behoort niet tot de waarneming, althans niet universeel.

Verder noteert Jaeger, o.c 175, ook de felle opkomst van de techne, in alle domeinen van het leven in de V-de e. voor Chr. 'Technè' is zowe1 vaardigheid als vakwetenschap.

Welnu, blijkbaar, creatief eclectisch - zie *hoger blz. 65* (*regulat. model*); *68* (*appl. mod.*); *74* (*app1. mod.*) - heeft Anaxagoras al deze aanlopen a.h.w. op hoger denkvlak verzoend.

Blijkbaar, even creatief-eclectisch ging Diogenes van Appolonia, (+/- -500/-400), leerling van Anaximines van Miletos (*cfr. supra blz. 3/4*), te werk; doch, i.p.v. de doelrichtende 'kracht' -- veel meer is het niet, wat Jaeger er ook voor theologisch aan vindt -- apart, zoals Anaxagoras, te abduceren t.o.v. de dingen en processen der fusis, abdiceert Diogenes ze immanent, ja, volidentisch met de lucht en adem als hylisch, - fluïdieke 'grond' (beginsel) van dingen en processen.

Met deze twee, Anaxagoras en Diogenes, die Jaeger terecht als teleologische denkers typeert, zet een 'ktèma es aei", een verworvenheid voor altijd, in, hoe omstreden zij ook, achteraf, mag zijn.

Maar wat Jaeger (en hij is ver van alleen) niet ziet, is dat Diogenes nog archaïsch-hylisch denkt, te midden van zijn fysicaal-seculaire denkbeelden, terwijl Anaxagoras radicaal fysicaliserend te werk gaat.

In die zeer beperkte zin is Diogenes vergelijkbaar met Empedokles van Akragas (*zie hoger blz. 67/70: Empedokleïsche theosofie*).

Socrates van Athene (-469/-399) - cfr. Jaeger, o.c. 179ss., Platon van Athene (-427/-347), die Anaxagoras' teleologie opmerkelijk vond (Jaeger, o.c., 179) vooral Aristoteles van Stageira (-384/-322) zullen de teleologische abductie van beiden teleologische denkers zo volledig mogelijk uitwerken.

Jaeger merkt, o.c., 175, op dat Aristotoles van Anaxagoras beweerde "dat hij, te midden van de eerste denkers, met zijn 'nous' (wereldverstand), ordestichter in het heelal, overkwam als een nuchtere te midden van dronkenen".

Samengevat. -- We staan vaar een complementaire beweging (denk aan de beide armen van een weegschaal):

1. Naarmate de hylisch-dynamistische heelalopvatting - zie nu *hoger blz. 3/4* (*Milesische vorm van hylisch-dynamistisch denken*) - verdween en

2. de oergrond van hylisch-dynamistische aard 'speculatief' en louter denkproduct werd - *zie hoger blz. 4* (*de drie grote speculatieve abstracties, vooral de eleatisch-zenonische*) - nl. een simpele abstracte materie, in dezelfde mate "groeide het mysterie" - aldus Jaeger, o.c., 183 -, nl. (...) hoe dergelijk

opgevatte 'materie', blind opeengehoopt, toch zich kon tonen, in de vele 'werker' ('erga') van de fusis, als in dienst staande van een vindingrijke orde en als doelgericht van nature".

MHD116

En Jaeger voegt er, terecht, aan toe: "In diezelfde mate werd het een noodzaak er een tweede 'kracht' aan toe te voegen. Deze werd dan opgevat als, analoog aan de menselijke geest, een kracht die bewust de wereldorde heeft gesticht". (o.c., 183).

Precies dat, **(1)** dat humane en **(2)** bewuste, zal het probleem worden inzake teleologie voor zover zij buiten de mens en zijn bewustzijn - in de anorganische materie, in de plantaardige en dierlijke natuur, dus - evidenterwijze aan het werk is.

Niet de teleologie (der hylisch-dynamistische denkers) op zich, doch de humanistische abductie ervan wordt problematisch.

Men vindt dit, mutatis mutandis (analoog), terug in de theorie der doelgerichte systemen: ook daar rijst verzet - en terecht - tegen een humaan opgevatte doelgerichtheid.

b. Anaxagoras' diacosmische oplossing.

Nu wij de noodz. en denkelijk voldoende axiomata klaar gesteld hebben, kunnen wij Gershenson/ Greenberg, o.c.,55/57, kritisch volgen.

(1) ***Eenheidstheorie.***

"De eenheid - versta: gelijksoortigheid (homogeneiteit) - van de levende wereld, in Anaxagoras' theorie, is dermate volkomen dat er, zo lijkt het, geen criterium ('kritèrion', middel om te schiften, schiftingsmiddel) is, bruikbaar ter differentiëring van de mens, enerzijds, en, anderzijds, de rest van het planten- en dierenrijk.

In feite 'zag' Anaxagoras weinig grondig verschil. Naar zijn zeggen, was datgene dat de mens onderscheidt van de andere levende 'dingen' (sic: 'things'), enkel een van de evidentste fysiologische kenmerken, de hand van de mens. Volgens Anaxagoras stellen enkel zijn handen de mens ertoe in staat de verst gevorderde dieren achter zich te laten in de manipuleervaardigheden en technische bekwaamheid die hun de schijn van 'wijsheid' schenken".

Men ziet hier de oorsprong van het verhaaltje dat de hand de mens kenmerkt of dat, bij de Grieken, de hand de fase der techniek typeerde. Het is een eenheids-theoretische 'gleichschaltung' - verontschuldiging voor dat fascistisch woord - van de mens met wat niet-menselijk is.

(2) Momentopnamen.

(2) A. *Het ademen der planten.*

Men herleze eerst *blz.101vv.* (*analogie; analogische reductie*). We zien, immers, hier opnieuw aan het werk de analogische redenering en, meteen, het analogische taalspel.

a/ Anaxagoras' waarneming gekleurd door zijn eenheidstheorie, doet hem het volgende 'vaststellen', nl., planten delen met dieren kenmerken ('levensvormen'; cfr. *supra blz 111v.*), -- hetgeen tot typologische eenvormigheid leidt; zo b.v., net als de dieren, bouwen zij haar weefsels op uit voedsel (zie hoger blz. 86; 110 (basaal vitalisme)), -- waardoor zij bewijzen dat, net als dieren, zij hoogenergetisch geordend peil vertegenwoordigen t.a.v. het supersysteem (omgeving) waarin zij zich situeren;

Als de dieren, zijn de planten informatieverwerkende systemen (zie *hoger blz. 92* (*immanent verstand van zaken*)):

1/ zij bewegen zich naar een lichtbron toe;

2/ vaak openen af sluiten zij bladeren en/of bloemkelken als respons op een of andere stimulus;

3/ Zij 'richten' (sturen) hun wortels naar water toe. —

Anaxagoras - aldus Gershenson/ Greenberg, o c., 56 - 'ziet' daarin - hetgeen geen waarneming, doch abductieve duiding is - 'uitingen van begeerte en wil, "net zoals bij de dieren".

Anaxagoras - aldus weerom uitdrukkelijk stellers, ibid., ziet, in deze vastgestelde (versta: geprojecteerde) levensvormen (*zie hoger blz. 111*), het feit - versta: projectie vanuit zijn eenheidsvisie - dat, net als de dieren, de planten over 'nous' (intellectus, verstand) beschikken.

b/ Analogisch deel nl., na deze 'vastgestelde' (theoriegebonden duiding) gemeenschappelijke levensvormen - zie *hoger blz. 102* (dier als model van plant; dierlijk taalspel, m.b.t. planten; 102/103 (van een deel der gelijkenissen

besluit men tot het 'vermeende' geheel) veronderstelt Anaxagoras een in zijn ogen, blijkbaar, niet 'vastgesteld' fenomeen, nl. het feit dat alle planten, net als dieren, ook ademen (Gershenson/ Greenberg, o.c 55).

MHD118

Wat, in feite, in ons huidig taalspel gezien, juist is. Doch wat, in zijn taalspel, een deel van zijn analogische redenering is.

(2) B. *Het ademen der vissen.*

Op een hoger peil van 'leven' 'ziet' Anaxagoras eveneens, o.g.v. analogische reductie, het ademen der vissen, d.i. onder water levende wezens; nl. hij vertrekt van het waarnemen der kieuwen; net als de borstbeweringen, zijn die der kieuwen ritmisch: "haar beweging suggereert onmiddellijk dat zij, in de functie van het ademen, een rol (functionele gelijkenis of rolidentiteit) spelen, behalve het feit dat het zeer onwaarschijnlijk is dat water lucht bevat voor het ademen der vissen".

Men ziet er is slechts gedeeltelijke identiteit (zie *hoger blz. 5* (*analogie*)).

Anaxagoras kan, echter, op grond van zijn basistheorie (zie *hoger blz. 77/78*; *86/88; vooral 89*), gemakkelijk lucht in water situeren: 'alles in alles'; hier toegepast: verborgen in water is o.m. lucht aanwezig. Gevolg: de vissen kunnen, net als alle onderwaterwezens, de luchtdeeltjes uit het water afzonderen.

Anaxagoras preciseert, echter, nog het mechanisme (*zie hoger blz. 91/92* (*aanvoer/ afvoer; quasi-gesloten systeem*)): de kieuwen betrekken de lucht uit het water en vullen zo het vacuüm op dat ontstaat doordat de vis b.v. regelmatig water, langs de mond, uitstoot. Meteen ademt de vis de uitgezogen lucht zijn longen in. Net zoals landdieren, die echter niet, onder water, kunnen ademen, uitgerekend doordat zij 'kieuwen' missen en het teveel aan ingezogen water niet langs de mond uit kunnen stoten.

Weerom gedeeltelijke identiteit. En dus analogie! D.i. van een deel der 'vastgestelde' levensvormen besluiten tot het geheel. Behalve waar het 'gezonde verstand' dit niet meer duldt. Of, ook, de theoretische axiomata.

MHD119

Besluit. -- *G. Bachelard, Le nouvel esprit scientifique*, Paris, 1934-1, 27,

waar hij het heeft over de begripsveralgemening (in de context gaat het over de niet-euclidische meetkunden), zegt dat men slechts de inhoud hoeft te verminderen om de omvang te vermeerderen. Cfr. Cursus logica (eerste jaar).

Anaxagoras is daar een meester in. Bekijk zin begrip 'Nous' (verstand): op *blz. 117 supra* zagen we hoe, net als de dieren, de planten, ook, 'verstand' hebben. Hoe minder begripsinhoud, des te groter begripsomvang: hoe minder - vertaald - 'verstand' menselijk is, des te meer is 'verstand' applicatief m.b.t. dieren en planten.

Dat Anaxagoras het meent - zo stellen Gershenson/ Greenberg het, in ieder geval -, blijkt uit het feit dat Anaxagoras slechts een verschil ziet t.o.v. de dieren (de meest gevorderde dan nog), nl. de handen.

1/ 'analogie' is een voorzeker vruchtbare methode. De huidige wetenschap werkt er voortdurend mee. Daarom stonden wij er dan ook zo lang en grondig mogelijk bij stil.

2/ Maar de nous-leer van Anaxagoras, die wij nu aanvatten, leert ons toch voorzichtig te zijn met begripsverarming naar inhoud en begripsverrijking naar omvang.

(B)2. *Kosmisch verstand.*

Gershenson/ Greenberg, o.c. 25, zegt: "De hypothese van een kosmisch verstand was het volmaakte complement van Anaxagoras' theorie omtrent de samenstelling van de stof.

(i) Immers, (…) in het hart van zijn theorie inzake de natuur, situeert hij het leven. Dit 'leven' was, grondig verbonden met alle materiële dingen. Uitgerekend hier, aan de basis van zijn theorie omtrent de beweging en de verandering - zie *hoger blz. 73/74* -, vinden we het dynamisch, rationeel en geordend aspect van het leven, nl. verstand.

(ii) Gevolg: het hele universum kreeg het uitzicht van een oneindig groot, volkomen gestructureerd organisme. Dat heelalorganisme was opgebouwd uit dezelfde basisstof als de levende organismen en bestuurd door de sturende macht van het (kosmisch) verstand." Men ziet dus hoe we met reden begonnen zijn met het 'basaal vitalisme' van Anaxagoras (*zie hoger blz. 110*). En hoe we terecht voortdeden met 'biologische inzichten'.

MHD120

(iii) Wetmatigheld is een ander kenmerk: “Nous” impliceert de idee van natuurwet. -- ‘Nous’ bezit noch gril noch wil noch het beslissingsvermogen.

Daartegenover (…) is ‘nous’ de bron van alle veranderingen in het universum, net zoals het de bron van alle onveranderlijke orde is.

Anaxagoras’ theorie omtrent de kosmische nous was de uitdrukking van de overtuiging dat al wat in de natuur is, zich strikt wetmatig gedraagt. M.a.w. er is niet zoiets als ‘ongeordend gedrag’; de natuur kent geen chaos noch lukraak proces.

Kortom: wet en orde karakteriseren alle stof in het universum, waar zij zich ook aangetroffen wordt.

Aangezien ieder ding bestuurd wordt door rede, is, volgens Anaxagoras, ‘nous’ (verstand) in al dingen en beheerst ‘nous’ alle dingen”. (o.c., 25).

Wat zijn wij ver van Fr. Bacon’s spot met het onderzoek naar de doelgerichtheid: “Het vorsen naar de doelgerichtheden is onvruchtbaar: als een maagd, die Godgewijd is, baart zij niets”. Men herkent de pittige stijl, dankzij analogie, van Bacon (*zie hoger blz. 101*).

Wat zijn wij ver van de spot van de XVIII - d’ eeuwse verlichte ‘filosofen’ met het opsporen van doelgerichtheid in ‘wetenschap’. Doelgerichtheid leek hun enkel een kwestie van genot of nuttigheid ven de mens: “de neuzen zijn niet gemaakt om een bril te dragen; de vingers zijn niet gemaakt om met ringen versierd te worden; de benen zijn niet gemaakt om zijden kousen te dragen”.

Zo maakte men, toen ten tijde, het finalisme of de teleologie belachelijk. En, meteen, de mensen die men, in Frankrijk, met het spotwoord ‘causefinaliers’ afmaakte.

Maar de teleloog kan repliceren: “De ogen: zijn die niet ‘gemaakt om te’ … zien?”

Dezelfde teleoloog kan Bacon van antwoord dienen met zijn eigen theorie: Baconiaanse inductie is opsporing van wetmatigheden (*zie hoger blz. 92vv.*). En wel oorzakelijke wetmatigheid. Gesteld één ogenblik dat de ‘natuur’, die Bacon wil ‘folteren’ op die wetmatige werkdadigheid, niet-doelgericht werkdadig en veroorzakend was, wat dan met die inductie en haar resultaat,

wetmatigheidsgeloof? Wetenschappelijke 'methode' is op zich reeds 'doelgerichte handeling'.

MHD121

(iv) In wezen, dus, bestonden twee grondig verschillende soorten 'dingen' in werkelijkheid (…):

a. Onbegrensd gevarieerde stof, met haar kenmerken, de eigenschappen en

b. 'verstand'. De enige dynamische agent, verantwoordelijk voor al wat gebeurt". (o.c., 25f.).

Wat *Fr. Krafft, gesch. d. Naturw.,* 1, 278, bevestigt: "Empedokles en Anaxagoras (…) werden ertoe gedwongen een veelheid van éénsoortig 'zijnde' aan te nemen, waartegenover zij de bewegende oorzaak, als een (…) afgezonderd, slechts voor het denken toegankelijk beginsel, stelden.

Bij Empedokles was dit neikos (strijd) en filia (liefde); bij Anaxagoras Nous (verstand). Beide denkers zijn 'dualisten (…): voor hen bestaan twee wezenlijk onderscheiden types van beginselen,

(1) Een passief type, waarmee iets gebeurt, en
(2) Een actief type, dat het gebeuren bewerkt;
(1) een lichamelijk-stoffelijk type en
(2) vooral bij Anaxagoras, bijna reeds onstoffelijk en onlichamelijk gedacht type. Deze beginselen werden, analoog aan de - sedert Hesiodos (+/--700) geleidelijk in het algemene bewustzijn gedrongen tweedeling van de mens, uitgelegd, als lichaam en ziel, het ene lichamelijk opgevat, het andere zielkundig opgevat, ja, geestelijk verstaan".

Wat Jaeger - *zie hoger blz. 115v.* - bevestigt.

(v) We luisteren nu naar Anaxagoras zelf: "Al de andere (dingen) hebben aandeel aan alles. De 'nous', echter, is iets oneindigs, zelfheerlijks ('autocrates') en is met niets vermengd, doch alleen, zelfstandig, op zich bestaande. Indien hij niet op zich bestond, doch 'vermengd' met iets anders, dan zou hij aandeel hebben aan alle dingen; welteverstaan: indien hij er mee 'vermengd' was, - immers, in alles is een deel van alles aanwezig, zoals ik in het vorige (deel) heb gezegd - dan zouden hem de met hem vermengde (stoffen) hinderen, met als gevolg dat hij niet op dezelfde wijze over ieder ding zou

'heersen' ('kratein') als hij dit doet als op zich bestaande en alleen.

Hij is, immers, het fijnste ('leptotaton'), (fijnstoffelijkste) onder alle dingen en het reinste ('katharotaton'). Hij bezit iedere gedachte over ieder (zijnde) en de grootste kracht.

MHD122

(…) Al wat vermengd werd en afgezonderd en gescheiden, daar had de nous inzicht in. Al wat in de toekomst zijn zou, al wat was, al wat nu niet meer is, al wat is, dat ordende de nous door uiteen te plaatsen ('di.ekosmèse')". (*Fr. 12*, gedeeltelijk).

(3)b2b. *Bijzondere fysiek:*

Een fysicaal ongerijmdheidsbewijs.

Wij verwijzen naar *blz. 6; 7/8; 9; 10/11 supra*. Daar komt een ongerijmdheidsbewijs ter sprake in het domein van de semiotisch-kunsttalige sfeer (nl. de tekentaal der wiskunde). Hier staan wij voor een appl. mod. in de fysicale orde.

1. *De aither als neerwaarts gerichte kracht.*

Volgens Anaxagoras verwarmt het (gereflecteerde) zonlicht de aardkorst. Aangezien dit met het stijgen in de hoogte afneemt, verkoelt de dampkring, naarmate men de hoogte ingaat.

Doch, op gegeven moment, benadert men, bij verdere stijging, de brandend-hete sfeer van de 'aither'. Soms kan deze aither neerwaarts dalen: donder en bliksem worden veroorzaakt door neerwaartse aithèr. Wanneer dat gebeurt, dan komt dit 'hemelvuur' in wolken terecht en ontvlamt, daarin, als 'bliksem'. De wolken bevatten vochtigheid: de aithèr wordt ogenblikkelijk afgekoeld met een knetterend geluid, 'donder' geheten.

Overigens: Anaxagoras duidde **a**. gewoon vuur (als gloed), **b.** de zon, - *cfr. blz. 79vv.* -, **c.** de bliksem, **d.** alle andere vormen van (vuur)gloed, als 'vuurgloed'.

Dermate hield hij vast aan het economiebeginsel: met een minimum aan abductieve middelen een maximum aan waarnemingen duiden. *Cfr. blz. 30* (*eenheidsleer; denkeconomisch beginsel*); *100v.* (*paradigma*).

2. *De aither als opwaarts gerichte kracht.*

‘Aithèr’ is volgens Anaxagoras het lichtste ‘ding’ (‘chrèma’) en het ‘heetste’ onder alle dingen. Gevolg: ‘normaliter’ is het opwaarts gericht. Anaxagoras geeft, nergens, in de overgeleverde teksten, in noodz. en/of volde reden aan voor het feit der neerwaartse aithèrvormen, die niet-normaal zijn.

De aardbevingen duidde Anaxagoras als veroorzaakt door massa’ s aither, in de ondergrond ‘gevangen’.

MHD123

Deze ‘trachten’ een uitgang af te dwingen, opwaarts, totdat de aardkorst het begeeft, -- waarbij deze ‘beeft’.

De waarnemingsbasis is blijkbaar het feit dat aardbevingen vaak begeleid worden van vulkaanuitbarstingen, waarbij vlammende gassen en gloeiendhete lava van allerlei type uit de bodem opwaarts gedreven worden. De waarneming ‘suggereert’ (leidt tot abductie) geweldige druk, wellicht veroorzaakt door de gloeiende lavamassa’s, die naar boven komen, gedurende en na de aardschokken.

We weten al dat Anaxagoras gassen ‘kracht’ toeschreef - *zie hoger blz. 96vv.* (*lucht als ‘gas’ dat ‘kracht’ impliceert*) -. Ook was Anaxagoras ervan overtuigd dat hete gassen opwaarts zijn.

Anaxagoras geeft geen noodzakelijke en voldoende reden aan waardoor en hoe aither neerwaarts, valt en in de onderaardse regionen terecht komt. “Hier is de leemte meer gapend dan zo even: de twee mechanismen, geïmpliceerd in een aardbeving, zijn contradictorisch (*zie hoger blz. 9* (onderaan)).

Immers, aardschokken worden veroorzaakt door de opwaartse aither, -- hetgeen uitgerekend - tijdelijk - neerwaarts werkt, telkens wanneer de alther valt”. (Gershenson/ Greenberg, o.c., 53).

“We zien dat:

a. Geen ‘bijzondere’ onderaardse fornuizen,

b. demonen,

c. onderwereldvuren gepostuleerd (= geabduceerd) werden door Anaxagoras, met het oog op de verklaring (regressieve reductie; cf. *Supra blz. 11vv.*) van dergelijke schrikbarende rampen.

Hij zag erin de werkdadigheid van dezelfde gloeiendhete aither, die dient ter verklaring van zovele fenomenen in zijn theorie". (id., 54).-- M.a.w. het economiebeginsel (*zie hoger blz.122*).

B3 *Euripideïsche hermeneutiek.* (123/168)

(1) *Inleiding.*

"De ziekte, waaraan mettertijd, de Griekse cultuur leed, heeft vele namen.

a. Volgens sommigen lijkt zij een dodelijke vorm van scepticisme (*zie blz. 65).*

b. Volgens anderen een dodelijke vorm van mysticisme (*zie hoger blz. 12v.* (*beginnende theosofie*) *1; 67/70* (*theosofie; appl. mod.*).

c. Professor Murray heeft ze 'Failure of Nerve' (het versagen van de (levens)-moed)) geheten.

d. Mijn eigen titel ervoor is 'systematisch irrationalisme'. (*ER. Dodds, der Fortschrittsgedanke* in der Antike, Zürich/München, 1977 (vert. v. *The ancient concept of progress*, Oxford, 1973), 111).

MHD124

Men kan geen beter inleiding hebben tot Euripides van Salamis (-485/-406), die tot de perikleïsche (naar de Oudgriekse staatsman Perikles) vriendenkring behoorde (*zie hoger blz. 71*; Euripides als Anaxagoreeër, althans tot op zeer beperkte hoogte).

(2) *Hoofdidee.*

"**(a)** Het hele leven - de voorgrond (waarneming) - is 'smart' - *zie hoger blz. 24/26* (WB. Kristensen's tekst) -. Er is, meteen, geen ophouden aan het verdriet.

(b) Maar 'het andere' ('ta d' hetera': letterlijk, 'De andere (werkelijkheden)') (Bakchai, 1005) - wat dat ook zij (*zie hoger blz. 55* (*scepticisme*)) - is kostbaarder dan 'het leven': het verbergt het omhullende duister in wolken. Een naamloos iets, dat, over de wereld heen, 'licht' geeft. Duidelijk is dat wij er ons ziek naar verlangen". Ziedaar, volgens Dodds, o.c., o.m. 108f., de kernidee van Euripides. Doch, daarmee, overschreden wij, met Euripides, de fenomenale voorgrond, om er de transfenomenale achtergrond van te abduceren.

(3) *Applicatieve modellen.*

(3)A.-- *Euripides' inwijdingsherinneringen.*

Noch de mythische theologie (de homerische en de volksreligieuze inbegrepen) noch de politische theologie (wat wij de 'officiële' zouden heten, in haar verantwoording), doch ook niet het brute ongeloof, dat, rondom hem, o.m. de 'natuurrechtelijk denkende' protosofisten (*zie hoger blz. 42/45*) aan de dag legden, typeren Euripides' religie zoals Dodds, o.c., 106 ("Euripides (...), in de bredere zin van het woord - *zie hoger blz. 118v.* (*begripsverwarring*) -, een diep religieus dichter") terecht zegt.

Zeker ook niet de al te teleologisch-optimistische religie van Socrates van Athene (-469/-399), die één van zijn 'vrienden' blijkt geweest te zijn, in de bredere zin. (cfr. Dodds, o.c., 107)).

Doch of Dodds, o.c., 107, gelijk heeft, waar hij beweert dat ook de Orfische religie Euripides niet typeert, doordat deze, samen met o.m. de politische religie (stadsstaatgodsdienst) en de Socratische, "geloofde in een of andere zin in een 'apodeixis' (bewijs) der dingen onder de aarde' dat trekken wij met andere duiders in grote twijfel.

MHD125

Deze mening 'bewijzen', is natuurlijk onmogelijk. Doch men kan ze aannemelijker maken. *A. Di Nola, La prière* (*anthologie des prières de tous les temps et de tous les peuples*), Paris, 1958, 348s. biedt een uittreksel uit 'de Kretenzers', van Euripides, waarin de orfische inwijding ter sprake komt op een wijze, die slechts op eigen inwijding kan gesteund zijn.

De tekst, eventueel met hoofdletters onderbroken ter uitlegging, luidt:

"O gij, Geboren uit een Turische, zoon van Eur.opè - Eur.opè werd, op Kreta, de moeder van koning Minos, de zoon van Zeus, de oppergodheid, en Europè.

Deze Minos werd, na zijn dood, één der drie rechters in de onderwereld, -- feit dat een licht werpt op de ware aard van dat soort 'orfisme' - dat Di Nola erin ziet (ten onrechte, overigens) - doch Dodds, o.c., 109f., duidt, o.i., juister:

In de '*Kretenzers'*, nl., drukt Euripides 'het diepe religieuze gevoel' (aldus Dodds letterlijk) uit, dat hij heeft voor de mysteriën der 'Kouretes', d.i. de 'priester van Zeus-de-Kretenzische, -- mysteriën, aldus weerom Dodds, ibid., die nauw verwant zijn met de Dionysische mysteriën (*waarover hoger blz.*

56/64).

O koning van Kreta met zijn honderd steden. Ik kom, nadat ik deze goddelijke tempel heb verlaten, die de cipressen van het eiland, gehakt met de stalen bijl, bedekken met balken, kunstig aaneengevoegd en nauwkeurig de ene aan de andere aangepast".

Tot daar 'une introduction de circonstance' (een inleiding om de inleiding, die meer verbergt dan zij onthult (*zie hoger blz. 45/49* (*sacraal-archaïsche hermeneutiek*); *53* (irrationalisme, doch louter filosofisch-herakliteïsch)).

Doch luister nu naar de ingewijde, die, blijkbaar, zijn zwijgplicht breekt: "de reinheid - niet zomaar 'orfisch', doch gewoon chthonisch (tellurisch), d.i. in verband met de onderaardse godheden ('numina'), te begrijpen - is de wet van mijn leven, sedert de dag, waarop ik ingewijd werd in de mysteriën van de Zeus van het Idagebergte (de huidige Psiloriti op Kreta).

MHD126

Na deelgenomen te hebben aan de omofagieën (riten van het eten van rauw vlees) om met de godheid één te worden, volgens de regel van Zagreüs (de eerste naam van Dionusos, die Euripides 'vereenzelvigt' met de 'Zeus Idaios', de Zeus van het Ida- gebergte), die de vriend der nachtelijke tochten is en na, ter ere van de Grote Moeder (d.i. de aarde als fijnstoffelijke bron van zowel leven als dood), de fakkel van de berg te hebben gezwaaid, heb ik daar (d.i. in de mysteriën) de dubbele naam van 'Koereet' en 'Bakchant' (die aan de optocht deelnemen) gekregen. Bedekt met gewaden van een volmaakte witheid, vlucht ik de geboorte der stervelingen, benadert mijn hand niet het lijk, dat men begraaft, en duld ik, tussen mijn spijzen, niets dat geleefd heeft".

Opm.-- *K. Kuiper, wijsbegeerte en godsdienst in het drama van Euripides* (*bijdrage tot kennis van het godsdienstig leven der Atheners ten tijde van Perikleès*), Haarlem, 1888, 114, wijst er, reeds verleden eeuw op, dat "althans ten tijde van Euripides, de Kretenzische Zeus-Idaios-eredienst dergelijke voorschriften" vertoonde. Steller wil daarmee zeggen dat het Orfisme er niet noodzakelijk moet in geabduceerd worden. Meer nog: hij wil bewijzen, het hele boek door, dat Euripides allesbehalve Orfisch-puthagoreïsche religie vertegenwoordigde.

Opm.-- Met het aanhalen van bovenstaand uittreksel willen wij aantonen

dat Euripides zonder twijfel een ingewijde was. Zo niet, zou hij dergelijke teksten, die, zonder twijfel zijn eigen persoon betreffen, niet neergepend hebben en op het toneel laten opvoeren.

(3) B1. -- *Euripides' 'religie'*.

Kuiper, o.c. 383, zegt dat "Euripides de voetstappen van Herakleitos drukte. Met het oog op de Kretenzische Zagreus-legende had deze verklaard: "Eénzelfde wezen is Hades en Dionusos' - *zie hoger blz. 56* (*Fr. 15*: *tragisch - dialectische zienswijze*)-, daarmee doelend op de eeuwige wisseling van sterven en leven in het scheppend goddelijk vuur en, de wet van de eeuwige kringloop ook op het menselijk leven toepassend, had Herakleitos gezegd "dat de stroom van de oorsprong ook de stroom van de ondergang (...) is en dat dezelfde oorzaak, die ons het levenslicht doet aanschouwen, ons de duistere hades voor ogen voert". (Aldus Ploutarchos van Chaironeia (+45/+12s), die Herakleitos' ideeën juist weergeeft, ofschoon niet letterlijk). —

MHD127

Kuiper, o.c., 384, preciseert:"zo ook vindt Euripides, in de God van Kreta, (...), een duidelijke verpersoonlijking van de 'godheid' die hij 'aanbidt': de aither - cf. *supra blz. 122v.* (*Anaxagoras' fysikale duiding*) -, uit wie alles ontstaat en tot wie alles keert - *zie hoger blz. 3v.* (vooral *Anaximandros van Miletos* de rechtsorde van het hylische beginsel) -, 'Zeus' de verwekker van het leven, maar tevens Hades de verdelger van het leven.

Kuiper, ibid., preciseert in welke zin juist Euripides uitgerekend, de sceptieker, in de mysteriën belang stelt: "Nu, bovendien naar Kreta geroepen door de symbolische reinheid der Idaiïsche Zeus-aanbidding, legt hij deze 'god' het liefst zijn ernstige vragen voor. De twijfelaar, die, bij zo menige, door kunst rijk gewelddadige tempel van zijn vaderland, het hoofd had afgewend, zien wij, thans, de toppen van de panakra - d.i., zoals de naam ('pan.akra') het zegt, de heel hoge bergen van Kreta - bestijgen, om, met de eenvoudige gelovigen, in de mysteriën van deze geheimzinnige 'god' te delen en hem, als wijgeschenk, de bede van zijn ganse leven te brengen: -- De bede om licht".

M.a.w. de rationalist Euripides - *zie hoger blz. 19* (*Aristoteles' duiding van Zenon' s paradoxen*); *21* (*Xenofanes' metatheorie*); *51* (*onderaan: Herakleitos' secularisering met als gevolg 'irrationalisme'*) - "ziet het niet meer zitten", niet op grond van niet-denken, doch op rationele gronden.

Hetgeen Dodds, o.c., 105, bewijst o.g.v. teksten, zoals “welzalig” (‘olbios’) - de term der mysteriën, als zij over het eeuwige leven spreken - is degene die de methode (‘mathèsin’) der ‘historia’ (onderzoek) zich eigen maakte. (*Fr. 910*).

Deze en andere teksten laten er geen twijfel over: Euripides was thuis in de Milesisch-natuurfilosofische vorsingsmethode. Hoewel zelf eerder dichter dan denker, heeft hij zich

grondig verdiept in ‘filosofie’ doch, zoals Dodds, o.c., 105, schitterend samenvat: “Al te diep in de natuur van de wereld een kijk nemen is zeer gevaarlijk”. Inderdaad, zoals Dodds uitlegt, de ‘welzaligheid’ van de ‘historia’, als teruggetrokken leven - zie b.v. *blz. 70 supra* (Anaxagoras, Empedokles’ vriend) -, redt het ‘beschouwelijke’ leven van o.m. politische moeilijkheden - een thema dat de Epikoureeërs zullen opnemen (-400/+400: zeer lange tijd, dus) -.

Doch de uitdieping, louter speculatief - zie hoger blz. 4 (De verzameling der niet hylisch abstraherenden) -, van de levensvragen heeft Empedokles - net zoals zovele twijfelaars - uitgeput. “(Het beschouwelijke leven) - aldus Dodds, o.c., 106 - is (…) de toevlucht der vertwijfeling”.

Vergelijken wij nu met Empedokles van Akragas - zie *hoger blz. 67/ 70* -, dan zien wij, onmiddellijk het kleine verschil: Empedocles is gelovig-theosofisch; Euripides is gelovig, doch kritisch-fysisch. Als beiden zeer grote belangstelling hadden én voor religieuze én voor paranormale werkelijkheden; toch is het verschil duidelijk: Euripides is een hermeneutisch en waarlijk ‘balladesk ‘ingestelde denker der oudheid.

In onze tijd van pragmatisten en behavioristen, van theosofen en spiritisten, van freudianen en jungianen, - aldus weerom Dodds, o.c., 112 - “Is Euripides, die Ca. Swineburne (1837/1909), de Engelse schrijver, een toneelsofist en een mismaakte aap kon heten, voor onze generatie, een der meest sympathieke figuren der antieke letterkunde”. Van ‘duidingen’ gesproken van éénzelfde Euripides!

(3) B2a. *De noodlotsreligie.*

F. Flükkiger, gesch. D. Naturrechtes, I (*Die gesch. D. Europ. rechtsidee im Altertum und im frühen Mittelalter*), Zollikon/ Zürich, 1954, 43ff., belicht, als rechtshistoricus en -theoloog, een ander moment van Euripides’ filosofie, nl.

de noodlotsidee.

"Voor deze dichter, die reeds in de tijd der Griekse verlichting leeft - zie *hoger blz. 21vv.* (*Xenofanes van Kolofon*)-, zijn de olympische - versta: de niet-chthonische - godheden, stellig problematisch geworden, doch des te machtiger treedt daarvoor in de plaats opnieuw het oeroud lotsgeloof op de voorgrond.

MHD129

Doch de 'macht' van het lot werkt - in Euripides' ogen - niet enkel middellijk, doorheen orakel (zie *hoger blz. 45/49* (*Herakliteisch denkkader*)) en vloekwoord (d.i. een magisch-mantisch spreken, dat lotsbepalend werkt), doch onmiddellijk, d.i. doorheen demonische 'natuurkrachten, -- dit voor zover wij (d.i. F. Flükkiger) als 'demonisch' een hogere macht aanduiden die in de mens zelf opstijgt en hem beheerst".

M.a.w. het humanisme - zie *hoger blz. 115/116* (*Anaxagoreïsch analogon*) - met zijn humane abducties, doet zich, hier in de naturalistisch-dieptepsychologische vorm voor.

F. Flükkiger, o.c., 44, preciseert: "Euripides is de eerste, die 'natuur' ('fusis' en 'goddelijk recht' ('dikè') in een intrinsiek-noodzakelijke samenhang gebracht heeft. Hij deed dit, nl., in de voornoemde zin: het 'goddelijke' lot werkt zich uit in de natuurkrachten, die **(1)** de drift en **(2)** het karakter zijn ('thumos', 'mania'). Zij geraken de mens meester en eisen van hem 'dike' (rechtsherstel).

Hier is (…) de oorsprong van het natuurrecht te zoeken" (*zie hoger blz. 40/45* (*dialectiek*))-- nog anders drukt steller, ibid., deze uiterst belangrijke basisidee uit:

- a/ "Wat de 'godheid' - in de Euripideïsche zin, natuurlijk (*zie hoger blz. 127* (aithèr- of vuurgodheidskracht in de fusis zelf gesitueerd - als lot bepaalt, dat uitgerekend moet 'anankaios' (noodzakelijkerwijze) zijn volvoering krijgen".

- b/ "Doch de abductieve basis is nieuw: de 'goddelijke' oorsprong is niet meer werkelijk Zeus of moira (de lotsgodin), doch de macht, die, onmiddellijk in de fusis zelf, doorleefd wordt". – Tot daar deze eminente rechtshistoricus.

(3) B2b1. *Applicatief model 1.*

F. Flükkiger, o.c., 44f., ontwikkelt zijn stelling. -- in '*De razende Herakles*',

één van *Euripides'* drama' s (wellicht van -416), is de natuurkracht de 'Lussa' (waarvan de eerste betekenis 'hondsdolheid' is, maar dat overdrachtelijk - analoog (*zie hoger blz. 101vv.*) - menselijke agressie in al haar vormen kan aanduiden).

MHD130

De 'lussa', aanvalsdrift, wordt door de 'Aither' (vuurgodheid) 'overgezonden' (deze taal is louter overdrachtelijk, natuurlijk): zij is de woede, die zich van de 'held' meester maakt.

Zij verloopt in twee tijden:
(1) Herakles, onder de druk van deze onbewuste drijfveer, vernielt zijn eigen huis en doodt vrouw en kinderen.

(2) Dan: de razernij verlaat hem, alsof zij een soort autonome, in zijn binnenste genestelde 'macht' was; pas dan - niet eerder - komt hij tot inzicht (de 'rede of het verstand' komt pas achteraf), wordt angstig, stort ineen.

Hij 'rationaliseert' - Freudiaanse term om aan te duiden dat iemand, hoewel blijkbaar onbewust 'gedreven' (drijfveer), zich toch een 'rationeel schijnende verklaring' (d.i. de eigenlijke 'rationalisering') indenkt - en zegt - ditmaal in chthonische taal - "gezamenlijk zijn wij verpletterd door de hand van Hera (de oppergodin, echtgenote van Zeus)" (Herakleitos, Main., 1392). Het is, ogenschijnlijk, een 'door de godheid overgezonden onheil' (id., 919vv.). Niet eigen schuld - men ziet de typisch dieptepsychologische vergoelijking hier reeds aan het werk -, doch een lot, dat hem 'Lussa' overzendt, stort hem en wat van hem is (huis, gezin) het onheil in.

Opm.-- Euripides gaat zover de mythologie te gebruiken om zijn 'rationeel-intellectuele onmacht te verhullen achter de 'belachelijke' mythologie van de volksreligie.

Daarbij wordt niet eens verborgen dat, in de archaïsch-volksreligieuze zin, 'Lussa', als door een godheid overgezonden, meer is dan een natuurproces en zeker, zeer zeker meer is dan een goedkope vergoelijking en 'verrechtvaardiging' (hier in de pre-freudiaanse zin 'rationalisering') voor immorele daden.

De archaïsche mens erkent, immers, twee types van schuld:
a. de onbewuste schuld, maar die echt 'schuld' is en blijft (en om vergeving

vraagt);

b. de bewuste schuld, die, hier in verlicht denkkader ('taalspel'; cf. *supra blz. 33/40*), in de grond de enig erkende schuld is.

MHD131

P. Ricoeur, Finitude et culpabilité, ii (*Le symbolique du mal*), Paris, 1960, 9/150 (les symboles primaires: souillure, péché, culpabilité), heeft er, op zijn eigen - protestants-rationele - wijze, op gewezen hoe het ethisch-politische 'kwaad' drie types vertoont:

1/ smet, vlek, onreinheid' (erg ritueel opgevat, aldus Ricoeur);

2/ zonde (vergrijp tegen een of andere orde);

3/ schuldbesef, schuldbewustzijn (psychologisch doorleefde vorm).

Ricoeur ziet er, eerder, fasen in, die, cultuurhistorisch, elkaar opvolgen. Hetgeen juist is. Doch zij zijn, o.i., duurzame momenten van éénzelfde aanwezigheid van het ethisch-politisch kwaad. En dus: gelijktijdig (of zo goed als).

Gaan we even na, in Herakles.

Waarneming.

Het brute, ongeduide feit der Lussa (met de gebeurtenissen), *hierboven blz. 129v*. kort geschetst.

Duiding. -- abductieve fase.

De lussa, als natuurkracht, die zich van de held meester maakt, is de noodzakelijke en/of voldoende reden (de 'thumos', de onberedeneerde, voorbewuste grond, waaruit het 'razende' handelen opborrelt, dwangmatig, laat Lussa doorkomen). Eigenlijk, in Euripides' zienswijze, is dit de reden zonder meer. Doch hij vermoedt - o.m. en vooral als ingewijde - dat er 'meer' ('het andere'; *zie hoger blz. 124*) achter schuilgaat: nl. de fusis voor zover 'irrationeel', 'demonisch".

Duiding. -- Abductief-mythische

De 'mythe' is, voor Euripides, de stuntelig-suggestieve formulering van dat 'andere', dat, mysterieus blijft, maar zich, wellicht, enigszins prijsgeeft.

Dan, in die abductievorm, is de noodzakelijke en voldoende reden (regressieve reductie) tweeledig:

(i) het genealogisch 'kwaad': op het geslacht zelf van Herakles weegt een

aloude bloedschuld (er is ooit, door een voorouder, een moord gepleegd, die hemzelf en zijn afstammelingen 'onrein', 'besmet', 'bevlekt' maakt, na zo een vergrijp tegen de met macht geladen ('heilige') orde - wat 'zonde' is (in Ricoeur's taalspel)); deze vergt - voor de rechterstoel van de 'tijd' (zie *hoger blz. 3* (Anaximandros' rechtsorde)) - een 'tisis' (boete, rechtsherstel);

(ii) Het begaan van de doding van Lukos, de veroveraar, die, ook zijn vrouw en kinderen bedreigde, - en dit eigenmachtig, d.i. zonder machtiging der godheden, die, als bepaalsters van het lot, de eigenlijke gedragsregels voorschrijven.

MHD132

Weliswaar heeft Lukos zelf zich een lot op de hals gehaald: hij heeft de godheden honend uitgedaagd (gevolg: hij is 'bevlekt' (Ricoeur's eerste type), na die grensoverschrijding tegen een bestaande orde in (zonde; in Ricoeur's taalspel)). Hij zal dikè, herstel van rechtsorde, moeten ondergaan.

Doch dat maakt Herakles' rekening niet: tweevoudig zal hij 'tisis' (boete) betalen. De godin Iris, die de bode ('engel') is zowel van de ene godheid naar de andere als van de godheden naar de mensen (hier: de held Herakles), en ook van de helden naar de godheden, wordt door Hera, die Herakles achternazit gestuurd: Iris brengt een 'boze' (onheilstichtende) daimon (wat bij Euripides lot, doch met die mysterieus-mythische sfeer er rond, betekent) en benadrukt - aldus Flückiger - dat het schrikwekkende, dat zich gaat afspelen, 'dike', rechtsordeherstel is. Zij eindigt haar toespraak met de woorden: "De godheden zouden nergens meer staan, indien (Herakles) geen 'dikè' moest geven". (Her. Main. 841).

Opm.-- Men vergisse zich niet:

(i) De fysiek is de ware abductie: de menselijke natuur (met haar immanente daimon der Lussa, in het hart zelf van de held) is het ware toneel;

(ii) de mythe is een soort 'aura', die de verborgen rechtsorde betreffende het lot, onder woorden brengt en onthult (doch onderwereld, Olumpos; Hera, Iris e.d.m. zijn gedemythologiseerd).

(3)B2b2. *Applicatief model 2.*

In *Medeia* stoten wij op een analoge structuur. -- Het drama 'Mèdeia' (Medea) dateert van -431. -- Om de 'tragiek' van het stuk goed te begrijpen, behoort men een beetje de argonautensage te kennen.

Jason, de leider der Argonauten, slaagt erin het gulden vlies (de vacht van een goddelijke ram), afkomstig uit Thessalië (het land der magie), te verwerven, doch niet zonder de magie van de kolchische Medeia, die op de jeugdige Helleen verliefd geworden was en die Jason, uit denkbaarheid, huwt. Mettertijd vestigt het koppel zich te Korinthos, waar de tragedie zich afspeelt.

MHD133

In *Medeia* komt, m.a.w., een type (zie hoger *blz. 111vv.*, waar het type biologisch is; hier gaat het over een mythologisch type) tevoorschijn: een jonge held vecht tegen een gevaarlijke vijand (hier: Aiètès, koning van Kolchis, aan de oostkust van de Zwarte zee); dankzij de hulp van de dochter van die vijand (hier: Medeia), overwint de held (hier: Jason).

Blijkbaar, zoals in alle mythen, wordt die structuur (grondmodel) in allerlei varianten uitgewerkt (een taal- en cultuurfenomeen dat de structuralisten bestuderen, liefst logisch onderbouwd (nl. met schemata, die de stoicheiosis (*zie hoger blz. 2*) weergeven; m.b.t. structuralisme, zie ook *hoger blz. 90* (binaire bewerkingen, die, overigens, ook in taal- en cultuurfenomenen als de mythen voorkomen).

Gevolg: Euripides had een zekere keuze.

In *Medeia* ontmoeten we nog een ander mythologisch type: “Medeia (…) is de dochter van de onderaardse heerser, Hades (klankverwant met Aietes). Zij helpt Jason (…). Doch het huwelijk tussen de onsterfelijke (Medeia) en de sterveling (Jason) is, zoals vaker, niet door het geluk begeleid (*J. Geffcken, die Griechische Tragödie*, Leipzig/Berlin, 1911-2, 110).

In *Medeia* is het scenario, kort weergegeven, het volgende: te Korinthos verlooft Jason zich met Glaukè, de dochter van Kreon, vorst van de stad die Medeia in ballingschap wil sturen.

Medeia, zeer sluw, vraagt één enkele dag uitstel van vertrek.

(1) Zij stuurt Glaukè een kleed en een gouden kroon. Als deze dat kleed en die kroon draagt, sterft zij. Haar vader, Kreon, vangt haar in de armen op: ook hij sterft.

(2) Zij doodt, eigenhandig, de twee kinderen, die zij bij Jason heeft. Het stuk eindigt met een ‘deus ex mechina’: de zon stuurt haar een wagen, getrokken door gevleugelde draken, waarmee zij naar Athene vlucht, waar zij huwt met Aigeus, de zoon van Pandion.

Op die demonische wijze ontneemt Medeia haar ex-man wat hem het dierbaarst is en vernietigt hem psychologisch.

MHD134

Dieptefilosofische hermeneutiek.

cfr. supra blz. 32/32.12 (metafysisch en menselijk onbewuste als scenario-duiding.

(A) *Waarneming.*

Het verhaal (scenario) is het waargenomen feit

(B)1. *Het menselijk onbewuste als noodzakelijke en of voldoende reden.*

Mèdeia-Exodos (1002/1419) - mediteert: "Bij de wraakgodheden van de Hades! Het zal niet gebeuren dat ik mijn kinderen laat vernederen door mijn vijanden! (…).

Het gebeuren ('scenario') is volkomen geprogrammeerd en niet omkeerbaar. Reeds nu, de kroon op het hoofd, sterft de jonge vorstin (Glaukè). Dat weet ik beslist! Maar, ga ik de weg van het uiterste onheil op, dan zal ik hun (d.i. de twee kinderen) een nog erger onheil overzenden. Ik ga hun dan ook een afscheidswoord toespreken". (Mèdeia geeft teken: de twee kinderen komen tot bij haar).

"Geeft, kinderen, Uw rechterhand aan uw moeder ten groet!" -- (Mèdeia kust, ze omarmend, haar kinderen). - "O allerliefste hand! O allerliefste mond! O edele verschijning en gelaat! Weest gelukkig … maar aan de overzijde! De dingen - hier, op aarde - heeft uw vader (d.i. Jason) u afgenomen. O aangename omhelzing! O zachte huid en aangenaamste adem van mijn kinderen! Gaat weg! Gaat weg!"--(Mèdeia ontslaat ze).

"Ik kan gewoon mijn kinderen niet meer aankijken, verpletterd als ik ben onder mijn onheilen. -- en, daarbij, begin ik te beseffen ('ma(n)thano') welke boosaardige daden ik aandurven zal. Doch de 'thumos' (de drift) is sterker dan mijn wilsbesluiten. Ja, de drift ('thumos') is de oorzaak van de grootste boze dingen onder de stervelingen". (1059/1080).

Zoals *Flückiger, geschichte des Naturrechts,* I, 45, zegt: de 'daimon' (= lotsmacht, die zowel godheid als in de mens werkende drift ('thumos' --

enigszins met Freud's drift en 'begeerte' identisch) is) - hier de daimon der wraak is de drijfveer, totdat Mèdeia het begint te beseffen (beweegreden).

(B)2. *Het metafysisch onbewuste als abductietype 2.*

764vv.: Mèdeia zegt: "O, Zeus en Dikè (rechtsvergelding) van Zeus en licht der zon. Nu zullen we zijn als wie een mooie overwinning behaalt op vijanden. Die weg zijn we op. Nu is er hoop dat mijn vijanden naar recht straf betalen.

MHD134.1

Hermeneutische structuur.

Onder 'hermeneutische structuur' zij hier verstaan de wijze waarop Euripides het scenario duidt.

Waarneming.

Het ongeduide feit is in het scenario verhaald.

Abductie. (1)

Een uittreksel zal E Euripides' duiding verduidelijken. Medein in de Exodos (1002/1419), mediteert a.h.w.: "Bij de wraakgeesten van de Hades, het zal niet gebeuren dat ik mijn kinderen laat vernederen door mijn vijanden. (…) Het feit is volkomen afgewerkt en niet te ontvluchten. Reeds nu, met de kroon op het hoofd, sterft de jonge prinses (Glaukè) in haar sluiers. Dat weet ik beslist. Maar, ga ik de weg van het uiterste ongeluk op, dan zal ik hun (de twee kinderen, die in het paleis, in een ander vertrek zijn) een nog erger ongeluk overzenden. Ik ga ze dan ook een afscheidswoord toesturen".

Medeia geeft een teken: de twee kinderen komen in haar vertrek.--"Geeft, kinderen, uw rechterhand aan uw moeder ten groet". - Medeia omarmt haar kinderen en kust ze.

"O allerliefste hand, allerliefste mond. O edele verschijning en gelaat. Weest gelukkig, maar aan de overzijde. De dingen hier, op aarde heeft uw vader (Jason) u afgenomen. O aangename omhelzing en zachte huid en zoetste adem van mijn kinderen. Gaat weg! Gaat weg!"

Medeia laat ze van haar weggaan. -- "Ik kan gewoon niet meer mijn kinderen aankijken. Ik word overweldigd door mijn ongelukken. Daarbij begin ik te beseffen ('manthano') welke boze daden ik aandurven zal. Doch de 'thumos', de drift, is sterker dan mijn wilsbesluiten. De 'thumos', de drift, is de oorzaak van de grootste onheilen (boze dingen) bij de stervelingen".

(1059/1080).

Zoals Flückiger, Gesch. d. N., I, 45, zegt: de 'daimon' (lotsmacht) der wraak is de drijfveer (onderscheiden van beheerste beweegreden).

Abductie. (2)

Doch Euripides ziet dieptepsychologisch. -- In het derde Epeisdion (663/823), 954vv., zegt Medeia zelf het uit: "O Zeus en 'Dikè' (= rechtsvergelding) van Zeus en licht der zon". Nu zullen we zijn als wie een mooie overwinning behaalt op vijanden. Wij zijn die weg zijn we opgegaan. Nu is er hoop dat mijn vijanden gerechtige straf betalen ('teisein dikèn').

MHD135

(…). Al mijn wilsbesluiten ('boulumate') zal ik u (steeds: Zeus, dikè, zonnegodheid) uitzeggen. Vang dus woorden op die niet lustgevoel opwekken. -- Ik zal één van mijn dienaars sturen naar Jason en ik zal hem laten vragen dat hij onder mijn ogen komt. Eens dat hij hier is, zal ik hem lieve woorden toespreken, nl. dat ik akkoord ga, - dat een vorstelijk huwelijk (met de prinses Glaukè) een mooie zaak is, nadat hij ons (Medeia) heeft verraden. (…). Ik zal (…) de kinderen sturen met geschenken in de handen naar de bruid (Glaukè). (…) Een lichte sluier en een kroon van gedreven goud. Indien zij die 'kosmos' (sieraad) aanvaardt en draagt, zal zij ellendig wegsterven, alsook al wie dit jonge meisje zal aanraken. Met dergelijke tovermiddelen ('farmakois') zal ik de geschenken zalven.

Doch nu verander ik mijn gebedswoord: ik ween over het soort werk dat daarna ons te verrichten staat. Want de kinderen zal ik doden, de mijne. Niemand is er die ze daaraan zal onttrekken. Nadat ik het hele huis van Jason te gronde heb gericht, zal ik dit land uittrekken, op vlucht voor de moord op mijn allerliefste kinderen en gedrukt onder de last van een zeer onheilig werk. Want, vriendinnen, uitgelachen te worden door mijn vijanden is niet te dragen. Tot daar toe! Welk gewin zou het voortleven de kinderen bezorgen? Ik heb noch vaderland noch huis noch toevlucht tegen de onheilen".

Opgemerkt zij dat Medeia, hier, liegt, want zij heeft, zo-even, een toevlucht gevonden bij Aigeus (te Athene): zij maakt zichzelf een drogreden wijs, om haar 'thumos' een rationalisering te bezorgen. -

"Ik heb een zonde begaan de dag dat ik het vaderlijke huis verliet, nadat ik mij heb laten overreden door de woorden van een Griekse man, die met de

medewerking van een godheid ('sun theoi'), gerechtige straf zal betalen ('teisei dikèn'). Nooit meer zal hij de kinderen uit mij geboren zien. Uit zijn nieuwe bruid zal hij nooit kinderen verwekken, daar, dankzij tovermiddelen, de 'ananke' (de noodzaak) er is dat deze ongeluksvrouw op een ongelukswijze sterft, een zachtzinnige.

MHD136

Integendeel, men neme mij voor het tegenovergestelde soort: onuitstaanbaar voor mijn vijanden, voor mijn vrienden welwillend. Het beroemdste leven is zo een mensen eigen". Weerom in de Exodos, 1231/1235, zegt de koorleider: "Blijkbaar slaat 'ho daimon' (de lotsgodheid), met vele onheilen, vandaag, terecht ('endikös'), Jason, o ongelukkige (nl. Glaukà), hoe voelen wij medelijden, dochter van Kreon, naar aanleiding van uw lotgevallen.

Gij die naar de poorten van de onderwereld zijt gegaan ('eis haidou pulas') om reden van het huwelijk met Jason".

"Het koor stemt ermee in dat de daimon der wraak - steller drukt hiermee de twee abducties in eenzelfde titel uit - Jason met recht ('endikos') treft.

Daarenboven geeft het lot Medeia gelijk. Dike laat het haar halen. Helios (de zonnegodheid) redt Meadeia in de drakenwagen uit de greep van haar vervolgers.

Gelaten sluit het koor de tragedie af: 'Van vele (dingen) is Zeus, op de Olumpos, de lotsverdeler ('tamias'). De godheden ('theoi') volvoeren ('krainousi') op onverhoopte wijze ('a.elptos') vele (dingen). De dingen, die men meent, verwezenlijken zich niet. De een of andere Godheid ('theos') vindt een uitweg voor dingen, die men niet meent dat zij zich zullen voordoen. Het feit (dezer tragedie) -'tode prasma'- had zijn afloop op zo een wijze!

De gerechtigheid eigen aan het lot is niet enkel heilstichtend en ordebrengend, doch ook vernietigend en beangstigend." (F. Flückiger, o.c ., 46).

M.a.w. om met WB. Kristensen te Spreken, het lot is 'harmonie der tegengestelden' (*zie hoger blz. 24/ 26*).

Opm. -- Zelfs in de *kuklops*, een nog, in hoge mate, saterspelig stuk, is sprake van 'dike': de bijzonder sluwe Odusseus maakt de grof-materialistische

kukloos, een fantastisch schepsel dat enkel genot en bloeddorst kent, een dracula avant la lettre -, met wijn dronken, terwijl hij mompelt: “Wel wetend dat wijn hem schade berokkenen zal en gerechtige straf hij, snel daarop, zal betalen”. (421/422)

MHD137

(3)B3. *De balladeske noodlotsreligie.*

(1) *Applicatief model van ballade.*

J. Van Eichendorff (1798/1857), uit de Heidelberger jongere romantische school, heeft ons een typologisch zuiver (*zie hoger blz. 112*) model van ballade (afkomstig van het laatlatijnse ‘ballare’ (dansen); ballade is een soort danslied achtergelaten, dat wij, voor wie het Duits niet beheerst, (trachten te) vertalen.

Lorelei (deze titel bergt
(i) ‘die (ook: der) Lei, d.i. rots en
(ii) ‘Die lure’, d.i. de (vrouwelijke) elf of natuurgeest).

a. “Het is al laat. Het is al koud. Wat rijdt gij, eenzaam door het woud? Het woud is lang. Gij zijt alleen, gij, schone bruid. Ik voer u mee naar huis”.

b. “Groot is der mannen bedrag en list. Van smart mijn hart gebroken is. Wel dwaalt de woudhoorn heen en weer. Oh! Vlucht! Gij weet niet wie ik ben!”

c. “Zo rijk gedost is ros en wijf. Zo wonderschoon het jonge lijf!
Nu ken ik u! God sta me bij! Gij zijt de heks, de lorelei.

d. “Gij kent mij wel. Van hoge rots kijkt, stil, mijn slot diep in de Rijn. Het is al lat. Het is al koud. Gij komt nimmermeer uit dit woud”.

Opm. -- Op TF 1, op 25.03.84, werd, onder de titel ‘la plus belle soiree de ma vie’ (een Italiaanse film (1972) van Ettore Scolo), een van Friedrich Dürenmatt, De panne (het verhaal van dottore Rossi, die, met zijn ultradure wagen, ‘in panne’ valt) afgebeelde film gedraaid, die typologisch (*zie hoger blz. 112; ook 133* (*mythologisch type*) modelidentisch is.

Dottore Rossi komt inderdaad, op een soort bevreemdend slot terecht, waar gewezen rechters om de tijd te doden, een soort gerechtelijk spel opvoeren “om niet, in hun pensioentijd, te vervallen”. Rossi laat zich als beschuldigde op een rijkelijk voorzien avondmaal, op die ‘akelige’ wijze, beoordelen en veroordelen … om het pure spel.

‘s Anderendaags, echter, wordt hem een peperdure rekening voorgelegd, die hij, rijk als hij is, dan toch maar betaalt. Hij wordt met koor en zang en

muziek uitgeleid. Doch - en hier komt de 'lorelei':

MHD138

(i) voordat hij een nachtrustverblijf zoekt, ontmoet Dottore Rossi, in de stad, waar de Zwitsers-precies op tijd sluitende bank hem voor een gesloten deur stelt, een sexy meisje, met lederdracht en wulpse boezem, op een peperdure moto tegen. Meegesleept door zijn drift der rijke mensen voor al wat sexy is, achtervolgt hij, in een snelle rit, de moto, die hem ontglipt. Totdat hij in 'panne' valt. Zo komt hij op het gerechtsslot terecht. Echter zonder enig begrip van wat dat slot, schijnbaar een zeer gastvrij restaurant, eigenlijk is.

(ii) De hele typisch jetset- of reizende-schatrijke avond door, dient een even sexy kelnerin op, met wie het - zowel vanwege de gepensioneerde rechters als, vooral, vanwege de hete Italiaanse zakenman 'Dottore Rossi', die op de ware herkomst van het vele geld, dat hij op een Zwitserse bankrekening komt zetten, als maar door getoetst wordt, - tot 'Liebeleie' komt, zelfs na hevig gedroomd te hebben van een dolle motorrit met de geheimzinnige kelnerin.

's Morgens, dringt het nog altijd niet tot Dottore Rossi door dat die kelnerin identisch met het verlokstertje van de vooravond is, wiens moto opzettelijk zo opgesteld was, op de parking, dat hij niet zonder haar weg kon.

(iii) Totdat Dottore Rossi, onderweg naar de bank, doch, ongelukkigerwijze, met zijn veroordelingsperkament waaraan hij, als aan een kostbaar aandenken, met heel zijn ziel, houdt, nevens hem in de wagen, opnieuw op de 'lorelei', langs hem wegscherend, stoot: pas dan gaan hem de ogen open. Hij herkent en het motorijdstertje en de Kelnerin. Op 'jacht' (in snelheid en naïefheid) achter haar aan, neemt hij, ondertussen één der gewezen 'rechters' van het 'gerecht' van de vooravond op, in zijn wagen.

Discussie: totdat Dottore Rossi, woedend, haar doet uitstappen omdat deze geheimzinnige 'rechter' hem niet juridisch - het menselijk gerecht is, voor gewezen rechters als hij, slechts een komedie - maar ethisch-politisch 'schuldig' stelt. Dan pas scheert de moto verleidelijk langs hem voorbij. In wilde achtervolging wil Dottore Rossi de lorelei inhalen, begerig.

MHD139

Op dat tragisch komische moment lokt ze hem in een haarspeldbocht, waar hij moet remmen, doch het opgerolde, in een stijve huls opgesloten

'veroordelings-perkamentje', dat hij niet opmerkte, is tussen zijn rempedaal en de carrosserie 'gevallen' - schijnbaar toevallig, allemaal, - en verhindert dat de rem greep heeft op zijn dolle vaart. Met de 'zalig-erotische glimlach' op het gelaat stort Dottore Rossi te pletter 'in de afgrond'.

Opgemerkt zij, dat, in tegenstelling tot de volwaardige ballade, zelfs op het moment van zijn ondergang, nog steeds Dottore Rossi niet beseft wie dat meisje is en wat zij eigenlijk aan hem voltrekt: zijn '(gods)oordeel.

In de ballade van von Eichendorff, daarentegen, zoals in de Euripideïsche tragedie, meestal houdt de typische begripsvertraging op: de tragische held(in) ziet, plots, waar hij (zij) aan toe is, nl. wanneer het te laat is.

(2).- ***Appl. model van de ballade.***

L.Uhland (1787/1862) (Duitse Romantiek) met von Eichendorff. één der topfiguren van de 'gelouterde' romantiek (Schwabische schule), liet ons *Die Rache* (de wraak) na. -- Ziehier een vertaling -

a. De knecht heeft de edele heer doodgestoken. De knecht was, zelf, graag, een ridder.

b. Hij heeft hem doodgestoken in het donkere bos. En het lijk geworpen in de diepe Rijn.

c. Heeft aangetrokken de uitrusting blank. Op 's heren ros zich geworpen frank.

d. Als hij springen wil over de brug. Plots staat het ros en steigert terug.

e. Als hij de gulden sporen hem gaf, plots slingert het hem, -- wild --, in de stroom beneden.

f. Met de arm, met de voet, hij zwemt en worstelt. Het zware pantser hem nederd wingt.

Tot daar - zo letterlijk mogelijk- om de precieze sfeer enigszins weer te geven - deze weerom typologisch zuivere ballade. *Zie hoger blz. 111*.

(3).-- ***Het regulatief model (type, idee).***

(i) *Holger Olof Nygaar* (Duke university), *Ballad*, in *Enc. Brit.*, Chicago, 1967, 3: 20/22, heet 'ballade' een 'folksong' (volkslied), door naamloze dichters telkens met varianten gedicht, oraal overgeleverd, internationaal verspreid, dat wezenlijk een verhaal van een dramatische handeling is.

MHD140

Doch het, sinds de XVIII-de e., specifiek-balladeske vermeldt Nygaard

praktisch niet. (in *R. Foncke, honderd Duitsche Balladen*, Antwerpen, 1944, 10/12, geeft de boeiendste specificaties (type-omschrijvingen).

Steller haalt Börries von Munchhausen (1874), één der naturalistische balladedichters, aan. Het lyrische gedicht is uitspraak van het gemoed. Het epos is het lange verhalende gedicht; de ballade de korte vorm ervan. Von Münchhausen onderscheidt, in de structuur van de ballade, twee lagen.

a/ De onderste laag is empirisch-werkelijk. D.w.z. het verhaal beschrijft een schijnbare doodgewoon, ofschoon desnoods schokkend gebeuren. Methodologisch heten wij dit moment (levend aspect) het moment der waarneming. cf. *supra blz. 10*.

b/ De bovenlaag of het bovenproces, zoals von Munchhausen zegt. "Wezenlijk is dat de handeling - het eigenlijke object van het verhaal is bedoeld - niet enkel 'Grund' (d.i. toetsbare empirische werkelijkheid) heeft, doch ook 'achtergrond', d.i. dat boven de kamp der helden, op de heide, onzichtbaar in de lucht, de 'einherier' (d.i. de gevallen strijders in het walhalla strijd leveren". (o.c., 11).

Indien wij v. Munchhausen juist duiden, dan omschrijft hij metaforisch de volgende gedachte: de noodzakelijke en/of voldoende 'Grund' of regressieve reductie (zei hoger blz. 10v.) van het voorgrondverhaal ligt in het mythisch-sacrale domein.

Men herleze nu - uitgaande van wat v. Munchhausen zegt - *hoger blz. 124* (*het hele leven/ het andere*); *129* (*goddelijk bepaald lot* (achtergrond)/ *natuurkrachten* (*voorgrond: drift, karakter*); *130* (*natuurproces* (voorgrond)/ *mythologie* (achtergrond)) *131* (*meth. schema*); *132* (*opm.-- fysiek/ mythe*); *134/136* (*meth. schema*).

Opm.-- Als gezagsargument namen we hier *J. Geffeken, Die griechische Tragödie*, Leipzig/ Berlin, 1911, 95/101 (de 'weltanschauung' van Euripides).

a. Een 'gesloten rationeel systeem' hoeft men bij Euripides niet te zoeken. Daarvoor is hij te veel echt dichter.

b. Grondinzichten, - dat wel.

b1. De kritisch-sceptische waarheidsdrang der 'rationalistisch' geheten protosofisten (o.c., 95f.) 'beherrscht Euripides ganz' (beheerste Euripides gans).

b2. "(…) Deze waarheidsdrang (…) dwingt Euripides er, onophoudelijk, toe

beide momenten ten gehore te brengen.

MHD141

Hij heeft het voor en het tegen van bijna iedere vraag in eigen overleg heen en weer bewogen. In deze tegenspraken bevangen, komt hij, vaak, niet tot werkelijke besluitvorming". (o.v., 96).

B2. *Euripides een protosofistisch aandoende houding*

Euripides heeft, t.a.v. de mythologisch-traditionele religie, die in zijn werken, niettegenstaande alles, een doorslaggevende rol blijft spelen, een protosofistisch aandoende houding.

B2.1. *Enerzijds, is het overduidelijk:*

De onderwerpen van de dag, zedelijk-politische overwegingen vooral, het nagaan van het gedrag der medemensen, -- allemaal dingen - aldus Geffcken, (o.c., 97) - die "bijna heel en al de oorspronkelijke gedaante van (…) de mythe illusorisch maken".

Zo b.v. vertoont zelfs de priesteres van Artemis (de zuster van de 'schitterende' zonnegod Apollon), Ifigeneia, het meest krasse ongeloof inzake de zgn. 'Goddelijke' instelling der mensenoffers: "scherper kon Euripides de sage niet loochenen". (o.c., 97).

Zo b.v., wanneer, in zijn *Elektra*, de godheid, die de moedermoord beveelt, zeer hard afgekeurd wordt (ibid.); -- waarmee de mythe meteen 'opgeheven' (afgeschaft) wordt.

Zo, verder, de polemiek tegen de godhedenlegenden zonder meer. "Indien de godheden boosheid begaan, dan zijn ze geen 'godheden'."

Zo luidt Euripides' oordeel, in een spreuk samengevat, -- oordeel dat in talrijke aanvallen op het slechte voorbeeld van de - alle wetten zelf brekende - godheden, op haar maar al te 'menselijke' gedrag, op haar leugenachtige orakels (*zie hoger blz. 4549*:: een appl.mod. van 'meerduidig' orakel geverifieerd wordt". (ibid.).

b2.2. *Gerechtig en waarheidlievend*

Anderzijds, aldus steller, is de dichter veel te gerechtig en waarheidlievend om niet de andere zijde van de 'godsdienstkwestie' recht in het oog te kijken en met nadruk tot eigen overtuiging te maken.

"Zo b.v. heeft hij (...) in zijn *Bakchen* (een theaterstuk, dat de Dionusoseredienst (*zie hoger blz. 126v.*) 'verheerlijkt' (aldus Geffcke letterlijk, o.c.95)), niettegenstaande sterk 'rationalistische' ideeën, die ook hier, in de *Bakchen*, naar voren komen, en niettegenstaande

MHD142

het feit dat Euripides, in degene die de Dionusos-eredienst vervolgt, geen misdadiger ziet, het overweldigende orgiastische wezen der bakchos-dienaren en -dienaressen in zo meeslepende scènes laten zich op het toneel dat men goed begrijpt hoe de mening van degenen die beweren dat Euripides zich bekeerd heeft op hoge ouderdom, heeft kunnen wortelschieten". (o.c., 97).

Wij verwijzen, hierbij, naar zijn toonbeeld, Herakleitos (zie hoger blz. 56vv 'Begrijpende methode').

Geffcken, o.c., 97/98, vervolgt, samenvattend "Want niets is verder van deze ernstige en over alle raadsels van het bestaan mediterende denker verwijderd dan ongodsdienstigheid: uitgerekend uit 'religiositeit' (steller bedoeld: echte religiositeit) belijdt hij geen 'religie' (steller bedoelt: een niet-verantwoorde vorm van religie), voor zover een Griek, die door duizend banden met de voorvaderlijke zede verbonden is, dit kan". (ibid.).

b3. Wat, o.i., nog het meest, wellicht, Euripides' levensduiding tot een balladeske maakt, is zijn '*Historia*'. Doch de historia ('nauwkeurig onderzoek'; Geffcken, o.c., 98: 'gnau betrachtet') van het (zelf)bedrog en de schijnwerkelijkheid. -- Dit leggen wij nu, eerst, eigentijds, uit.

b3.1. *P. Ricoeur, le conflit des interprétations* (*Essais d' herméneutique*), Paris, 1969,148/151, behandelt kort de drie grote ontmaskerende denkers van deze huidige tijd:

(i) K. Marx (1818/1883), die de schijnrechtvaardigheid van een zgn. Platonisch-idealistische en christelijke cultuur ontmaskert, uitgaande van haar economische basis (infrastructuur);

(ii) F. Nietzsche (1844/1900), die de schijnwaarachtigheid van een al te retorisch denken ontmaskert, uitgaande van de vitale 'retoriek' van het 'leven', dat zichzelf en de medemens 'bedriegt' (uit 'machtswil'); cf. *S. IJsseling, Retoriek en filosofie* (*Wat gebeurt er, wanneer er gesproken wordt?*), Bilthoven, 1975, 130/143 (Nietzsche en de filosofie),-- en dit, alle idealisme en

christendom ten spijt;

(iii) S. Freud (1856/1939), die de schijnwerkelijkheid van het zgn. bewustzijn, vooral in de 'deftige' middens van onze idealistisch-christelijke cultuur ontmaskert, uitgaande van de onbewuste mechanismen, die het bewuste psychische leven 'veroorzaken'.

MHD143

Alle drie - aldus Ricoeur, 149, ontmaskeren het bewustzijn en van zichzelf en van het 'zijn'. Ofschoon ieder van hen van dat 'valse bewustzijn' een ander moment bloottrekt.

(a) Doch dit is slechts de kritisch-dialectische zijde (zie hoger blz. 21vv. (Xenofanes' maatschappij- en religiekritiek; zijn kritiek van de kritiek of meta-theorie); 65 (scepticisme)).

(b) De andere zijde is een hermeneutiek of duidingsleer en praxis (*zie hoger blz. 1; 13.1* (*Alkmaion*); *22vv.* (*Xenofanes*); *26v., 33/36, 45/49* (*Herakleitos' hermeneutiek*). Zij bestaat erin de producten van ons bewust leven te ontcijferen op hun 'echtheid'.

B3.2.

(i) Euripides ontmaskert duidend de schijngerechtigheid der toevallige maatschappij.

a. "Welke treurige rol speelt toch het geld! Hoe ongehoord is zijn macht!" (Geffcken, 98).

b. "Euripides ziet doorheen het leven: aan zijn klare blik onttrekken zich niet de verloederende gevolgen ook van de armoede, waarvan men, kort na zijn tijd, niet moe wordt ze aan te prijzen als de normale, de ware levenssituatie van de zedelijk hoogstaande mens". (ibid.).

c. "Wat is de adel, die niet over de nodige middelen beschikt! Wat zijn 'koningen'! Hoe miserabel is toch zo vaak hun wezen'".

d. *E. De Waele, Medeia*, Antw., 1949, VIII/IX, zegt: "De toestand van individuele en sociale minderwaardigheid, waarin de Atheense vrouw uit de V-de e. nog steeds verkeerde, bracht Euripides' gemoed in opstand. In het leven van afzondering, dat de vrouw leidde - nooit ging zij niet vergezeld uit;

zij ging niet op bezoek; zij ontving aan huis slechts vrouwen en verwanten - vond de dichter de oorzaak van menige onbegrijpelijke levenshoudingen, onderdrukte stemmingen en verlangens een opvallend mengsel van goede en slechte karaktereigenschappen."

(ii) Euripides "verwerpt de offers, indien zij niet aan vrome levenshouding ontspringen. Hij bekampt, vooral, de gilde der zieners. (…) zo zijn de waarzeggers, die Euripides ten tonele voert, slechts opdringerige praatjesmakers. (…)

MHD144

Hij wil de godheid zonder bemiddelaars benaderen; hij scheurt het weefsel van het volksgeloof open; hij doorbreekt de sluitboom, die de priesterlijke eigendunk heeft aangebracht. Daarop gelijkend is, in zijn ogen, dan ook al wat luisterrijk opgeblazen is, dat, waarachter zich 'niets' verbergt. Het is hem een gruwel". (Geffcker o.c., 98).

Men kan dergelijke samenvattingen van Euripides' kritiek van zowel het bedrog als het zelfbedrog, enigszins, met de Nietzscheaanse cultuurkritiek vergelijken.

(iii) De Waele. ibid. zegt: "Euripides vatte het als zijn dichterlijke roeping op die psychologische raadsels in concrete gevallen te belichten.

(a) Euripides voelde zich minder aangetrokken tot de typische (*zie hoger blz. 111: van individuen naar types*) en geïdealiseerde mens. Zoals Sofokles van Kolonos (-496/-406) hem ten tonele bracht.

(b) Maar des te meer tot het individuele geval, -- met al het hatelijke, gruwelijke, ziekelijke of pathologische, dat erin schuilde, -- met alles wat buiten de 'norm' lag.

Sofokles heeft het verschil van opvatting tussen hem en zijn jongere tijdgenoot kernachtig uitgedrukt: "Ik beeldde de mensen uit zoals ze moeten zijn. Euripides zoals zij zijn!".

Samengevat: Sofokles: typologisch en geïdealiseerd; Euripides: individueel en ongeïdealiseerd.

a. "Te midden van oorlogsellende levend, schat hij roem en glans van de veldslag gering. Zo intens hij van Athene houdt, zo verbitterd is Euripides op Sparta, waarvan hij de leugenachtigheid, het militarisme en de onzedelijke

vrouwenopvoeding heftig gispt. Dermate zijn oorlogslauweren hem niets en is de roem van veldheren vaak maar al te duur gekocht. Daarom verlangt hij de vrede". (Geffcken, o.c., 98).

b. "(…) In Euripides' werken komen niet enkel de interessepunten van het ogenblik op de voorgrond. Ook de mensen van zijn tijd. Bijna al het heroïsche is van deze alledaagse mannen afgerukt. Menelaos wordt tot een slecht soldaat voor Troje.

Een Jason (zie hoger blz. 132vv.) is een versleten jonker. Orestes is een pathologische figuur.

MHD145

Menig opgelapt lompenkoning trok, tot spottend gejubel der komedie, door de orchestra (d.i. de ruimte tussen de scène en het kijkerspubliek, waar het koor zich bevond)". (Geffcken, o.c., 99).

Weerom: niet zonder analogie met Freud's cultuurkritiek. Vooral als men er de rest bijrekent (men denke aan de 'Lussa' (zie hoger blz. 129vv. (agressie); 134vv. (drift, daimonisch gezien); *E. von Tunk, kurze Gesch. der altgriechischen Litteratur*, Einsiedeln / Köln, 1942, 23:

"De door Euripides opgevoerde wereld is vol driften en passies. De door zijn collega's (Aischulos, Sofokles) niet of slechts op aanduidende wijze verwerkte eros (minnedrift) beheerst in alle varianten de scène. Op die scène spelen moordlust en bloedroes, lafheid en verraad geen geringer rol".

Waarbij steller wijst op de nawerking op de wereldliteratuur "over de klassieke tijd heen tot in het realisme en naturalisme. De eerste van alle naturalisten is het net zo vergaan als met al zijn navolgers. In het streven naar het vermijden van het verhevene, geïdealiseerde, het onware en onwerkelijke, greep hij naar het hatelijke, het weerzinwekkende, het ziekelijke en het pathologische". (K. Heinemann)".

Tot daar het krasse maar waarheid bevattende oordeel van von Tunk. Wat hem met een zekere psychoanalytische sfeer verwant maakt. Ongetwijfeld.

(iv) Maar één groot verschil, behalve andere, is er tussen de drie grote actuele 'kritisch-materialistische' ontmaskeraars - Marx, Nietzsche, Freud - en Euripides:

Euripides vertrekt van een zeer specifieke godsdienstige abductie (*zie hoger blz. 124/126* (*inwijding*); *126/ 128* (*Aitherreligieuze fysiek*); 1*28vv.* (*noodlotsreligie*).

De **a.** economische reductie (Marx), **b.** taalkundig-retorische en vitale (Nietzsche en **c.** de mechanismen van het onbewuste (Freud) zijn er wel, doch slechts als voorgrond.

De achtergrond is de rechtsorde van de Aitherreligieuze fysiek (*zie ook blz. 3* (*Anaximandros' rechtsorde*). Men denke aan de Dike, hierboven meermaals aangehaald. Die archaïsch-religieuze en tegelijk fysische rechtsorde met haar balladeske structuur doet Euripides grondig verschillen van de drie genoemde 'ontmaskeraars', al is Euripides zelf, ontegensprekelijk, ontmaskeraar.

MHD146

Uitweidingspunten.

1. *Het juridische moment.*

(1) *Cultuurhistorisch aanknopingspunt.*

F. Flückiger, gesch. d. Natur., I, 52, onderscheidt drie rechtstypes en -lagen.

a. Het archaïsch-sacrale recht, waarover van Anaximandros (*zie hoger blz. 3/4*) tot Euripides, sprake, in hoof zaak, althans.

b. Het gewoonterecht, dat, natuurlijk, de oudste rechtslaag verwoordt in een soort rechtsspraak, waarbij 'rechters' leren recht' spreken volgens groeiende en gegroeide 'gewoonten' (men denke aan een rechter, die een bijzonder, in de stam, gewaardeerde uitspraak deed, waarmee hij toonbeeldig wordt in volgende gevallen

c. Het 'politische' of stadsstaatsrecht, dat, eens dat de steden als rechtseenheden ontstaan, opkomt, - deels traditievast deels vernieuwend; meteen komt de rechtsspraak los uit de greep der chtonisch-sacrale familie- en stamgebonden rechtspraak en wordt louter - wat wij nu enigszins kunnen typeren als - burgerlijk recht.

(2) *Etnologisch aanknopingspunt.*

P.Schebesta, Oorsprong van de godsdienst (*resultaten van het prehistorisch en volkenkundig onderzoek*), Tielt/Den Haag, 1962, 59, geeft

een nog heden bestaand overblijfsel. ('superdtitio', wat overleeft van vroeger) van archaïsch-sacraal recht, met gewoonterecht, natuurlijk, vermengd. Hij heeft het over het magisch- dynamistisch moment: "Een neger, die bestolen of beledigd wordt, eist geen 'schadevergoeding' of 'straf' (steller bedoelt: in onze westerse zin) voor de dader, maar herstel van levenskracht.

Wij verwijzen, hiervoor, naar *supra blz. 3/4* (*speculatief-hylische abstr.*); *12* (*Euripides' speculatief-hylisch. abstrionisme, nl. Aither als oer- en zielestof* (cfr. *ook 12/ 13.1; 67/ 70*)).

De aitherisch-hylische rechtsopvatting van Euripides is een deductie voor door hem - als gewoon commonsense-mens - vastgestelde feiten van bijzonder aangrijpende aard, die, steeds, betwistbaar zijn van louter seculair standpunt, maar "die - om Ricoeur's uitdrukking te gebruiken, wanneer hij over mythe spreekt - te denken geven".

(3) *M. Heideger,* *Sein und Zeit, I, Tübingen*, 1949-6, 134ff. (*Das Dassein als Befindlichkeit*) spreekt over het gemoedsleven.

MHD147

(A) *Zijn waarnemingsbasis* is wat hij heet "het bekendste en meest alledaagse: de stemming, het (zo of anders) gesteld zijn".

(B) *De abducties*, die hij mogelijk acht, o.c., 134, zijn:

(1) de psychologie der stemmingen; - m.a.w. de positieve zielkunde, waarvan hij zegt dat zij, m.b.t. tot het stemmingsleven, 'noch völlig brach' (nog volkomen braak) ligt;

(2) de fundamenteel-ontologische of 'exsistentiale' abductie:
"de stemming legt bloot 'hoe men eraan toe is of wordt!" Hij geeft een appl. mod.: "De vaak aanhoudende, gelijkmatige en kleurloze afwezigheid van 'gestemd' zijn - die niet met 'ongenoegen' mag verwisseld worden - is dermate niet niets dat juist daarin het (menselijk bestaan ('dasein') als voorwerp van tegenzin overkomt.

Het 'zijn' is, als last, blootgetrokken. Waarom 'weet' men niet". (Ibid.).-- Het is in die waarnemingsstreek dat Euripides zijn basiswaarnemingen moet gehad hebben.

Het grote verschil met b.v. de fenomenoloog (*cf. infra vlz. 232vv.*) Heidegger ligt in het feit dat Euripides, als zowat alle voorsocratische wijsgeren, niettegenstaande de verlichting (*cf. supra blz. 21vv. 70* (*sciëntistiek*)), hylisch, d.i. oer- en zielestoffelijk, blijft denken.

Uitleg. -- Wij zagen dat echte filosofie (*cf. supra blz. 5* (*analogie 9* (*zijnsaxiomata*); *12* (*ontologische 'horizon'*); -- tot daar de identitieve wijze van filosoferen; -- *2* (*heelalbeginsel*); *3/4* (*oer- en fijnstoffelijk beginsel*); *4* (*wereldziel(estof*); *12vv.* (*mystisch-magische identificering 40* (*totaliteitsidee, zowel hylisch* (*oer- en ziele-stoffelijk*) als *logisch 88* (*eenheidstheorie als onderscheiden naar haar wezen van filosofie*)), - m.a.w. dat echte filosofie telkens weer daarin bestaat dat men hetzij van een waarneming hetzij van een abductie uitgaat en zich, daarbij, de vraag stelt: "hoe behoort het heelal, het 'zijn', de totaliteit (of hoe men het concreet-levende geheel, waarin men, als in zijn leefwereld, 'thuis' is, ook heten mag) te zijn zo dat het waargenomene of geabduceerde juist in dat heelal, in dat 'zijn', in die totaliteit, mogelijk denkbaar, 'zinnig', integendeel wordt?".

MHD148

Welnu, dat situeren in het geheel - steeds op grond van deelidentiteit (*cf. supra blz. 5;12*) of, zoals Heidegger pleegt te zeggen 'in-der-welt-sein' (cf. Sein und Zeit, 52ff. (Das in-der-welt-sein überhaupt als grundverfassung des Daseins, d.i. het 'in-de -(leef)wereld-zijn' zonder meer als basisstructuur van het (menselijk) bestaan) kan op meer dan één wijze geschieden.

Aristoteles b.v. drukt zich uit in termen van (identitieve) ontologie (*zie infra blz. 217vv.*); Hegel in termen van (denk- en lots)-dialectiek (zie *infra blz. 226vv.*); Heidegger in termen van existentiële ontologie (identitieve' ontologie (zie hierboven), Scheler in termen van ideatie (*zie infra 231*).

Doch steevast zal de sensitieve ('ziende') mens al deze louter speculatieve wijzen van situeren in de totaliteit van het 'zijn' echt funderen (d.i. als verantwoordbaar stellen) door zich ijl- of fijnstoffelijk te identificeren met 'het geheel' ('zijn', 'totaliteit', 'welt' enz.). De theosofieën der oudheid, in al haar vormenrijkdom, 'funderen' zich op die oer- en zielestoffelijke wijze (*cf. supra blz. 13* (*Ad 4: De mens als 'ziel'* (versta: daimon) is het 'trefpunt' ('ek-sistenz' zou Heidegger zeggen) van al wat oer- en zielstoffelijk is).

Zonder dit - men hete het 'theosofisch' of hoe dan ook - inzicht in de mens als microkosmos, die thuis is, hoe dan ook, in de macrokosmos (cfr. *supra*

blz. 5), is enig inzicht zowel in de leef- en denkwereld van heel veel wijsgeren als in die van de meeste echte kunstenaars als b.v. een Euripides, niet mogelijk.

De echte kunstenaar - zo zei Platon reeds - is 'mainomenos', 'buiten zichzelf', d.i. zich situerend in het geheel van het zijn, dankzij zijn (kunstenaars)sensitiviteit.

Men kan hierover spreken in termen van 'befindlichkeit' (bevindingsvermogen), zoals Heidegger doet (die (zie verder blz. 186) naar de voorsocratische 'waarheidsdragers' (kunstenaars o.m.) terugkeert) of in termen van 'sensitiviteit', zoals de paranormologen dit doen, -- de kern is echte filosofie, d.i. zich, m.b.t. een waarnemingof eenn abductie, situeren in het hele 'zijn' (heelal, 'welt', totaliteit). In die welomschreven en o.i. onweerlegbare zin was Euripides een echt filosoof, maar die zich van de tragedie bediende om zijn 'eksistenz' (zich in het geheel situeren) uit te zeggen.

MHD148.1

(4) Toegepast op het begrip 'recht'/ 'onrecht' komt dit hierop neer. --

(A) ***Waarneming***.

"Zalig al wie de methode van het 'onderzoek' ('historias') verwierf en zich niet beweegt o.g.v. benadeling van (mede)burgers of ongerechtige praktijken ('praxeis'), maar die onderzoekt ('kathoron') de altijd jeugdige 'kosmos' (rechtsorde) van de onsterfelijke 'fusis', met name de wijze waarop die kosmos ontstond en langs welke ontwikkelingsweg ('hopèi')". (Fr. 902).

'Onderzoek' inzake (on)recht, ten tijde van Euripides, begon van langs om meer in de handen van sofisten (rechters, advocaten) te vallen met goed en … met kwaad (geknoei met het dossier, geknoei met geld, 'invloed'). Daartegenover stond, net zoals nu, het in de meeste mensen onuitroeibare 'gevoel' ('Befindlichkeit'; cf. supra) dat ergens en ook eens tot 'echt' recht zal geschieden.

(B) ***abductie.***

Indien - ergens en ooit (tijd; cf. supra blz. 3/4 - 'recht' bestond in de diepere, kosmisch-fluïdieke zin, dan is er, zelfs voor de meesten die door 'het 'apparaat' der gesofistikeerde rechtsspraak verontrecht werden, hoop op 'dike', rechtsherstel.

Vanuit die abductie deduceert Euripides rechtssituaties - soms balladeske, maar steeds reële -, die de kern van zijn tragediën uitmaakten. In die welomschreven zin hebben wij - *supra blz. 137vv.* - *la plus belle soiree de ma vie* kort overlopen in zijn structuur.

Opm.-- Scheler's conformiteitssysteem (*zie hoge blz. 64*) leerde ons én onderscheid én gelijkenis te zien tussen religie (verwoord in theologie, en wijsbegeerte. Euripides geeft ons een typisch voorsocratisch model van conformiteit (modelidentiteit) tussen dionysische religie en filosofie.

2. *Het Dionysische moment.*

Koning Archelaos, de zeer muzische vorst der Macedoniërs, roept, naar het einde van Euripides' leven toe, hem naar zijn hof. De 'demonische' schepping (aldus althans Geffcken, o.c., 94), die de dionusos-eredienst verheerlijkt, de bakchen en de 'aangrijpende' tragedie Ifigenia in Aulis dateren van die tijd de Kretenzische verering van Zeus en de (Thrakische) eredienst voor Dionysos in zijn recentste vorm funderen Euripides' filosofie (Kuiper, o.c., 384/390)". Het lag niet in de bedoeling van Euripides deze volksovertuigingen te verwoesten.

MHD149

Of, als een tweede Lukoërgos, zich te wagen in een strijd tegen de 'razende godheid' (steller bedoelt Dionusos). Zonder onoprechtheid kon, hier, de dichter het hoofd buigen, omdat Dionusos, hoe ook in alomvattende macht en veelzijdige betekenis toegenomen, van meer daimonische dan 'goddelijke' (steller bedoelt 'goddelijk' in een hetzij rationeel-intellectuele zin (*zie hoger blz. 147*) hetzij Bijbels-christelijke zin) aard was gebleven.

Hij was niet zozeer in persoonlijkheid als een kracht en Euripides behoefde hem dus ook niet voor diezelfde rechtbank der zedelijkheid te dagen, door dewelke de andere olympiërs waren gevonnist.

Vandaar dat Euripides deze godheid niet ontwijkt maar, veeleer, hogelijk vereert:

(i) niet slechts in (…) een koorzang, waarin, wellicht, de betovering der oude sage de dichter beheerste (…);

(ii) neen, in de gang van een gehele tragedie, zocht Euripides de gelegenheid om de diepere betekenis van die kracht te tekenen, die de menigte in Dionusos huldigde".

Men kan niet beter de hylische abstractie, die Euripides uitgevoerd heeft op de godheden, uitdrukken dan Kuiper het, bijna een eeuw geleden, met Hollandse degelijkheid van grondig onderzoek, deed.

Hij zegt, o.c., 385v.: "Het is niet, in de eerste plaats de gever van de wijn, die we door Griekenland in Dionusos gehuldigd zien, maar een chtonische godheid, wie de fanatische vrouwenschaar (de bakchai) . (…), met wild enthousiasme, placht te smeken om aan de aarde, van winterkoude verstijfd, de lang onthouden vruchtbaarheid weer te geven".

Niet enkel in het minder verfijnde Macedonië, in het noorden, -- ook in Attica zelf werd, op die wijze, Dionusos, gaandeweg meer en meer, vereerd: "Bij de schijn van heilige fakkels wiegden de Thuiades (d.i. de in bakchisch-Dionysische vervoering meegesleepte vrouwen) de Attische vrouwen, ter aanbidding naar Delfoi opgegaan, het wiegje van de kleine Dionusos Liknites - 'liknites', aan wie men de heilige (koren)wan offert - , hem dwingend om zichzelf en de slapende natuur tot nieuw leven te wekken. Tegelijkertijd bracht het college der 'hosioi' (de reinen), uit Delfoi' s eerste burgers samengesteld, bij het graf van de chtonische godheid plechtige offers". (o.c., 391).

MHD150

Doch luistaren wij naar de dichter zelf, *bakchai 272vv.*: "Deze is de daimon, de nieuwe daimon, die gij bespot. Ik zou niet kunnen uitzeggen zijn grootheid ('megethos') inzake kracht ('megethos' is, hier, filologisch, de omvang van de kracht), hoe omvangrijk hij, over Hellas heen zal zijn. Twee ('krachten'), immers, o jonge vorst, zijn eersterangs bij de mensen:

(1) Demeter, de godin - zij is 'ge', de aarde (…). Zij voedt, met droge (voeding) de stervelingen;

(2) degene die evenwaardig werd, de zoon van Semele (= Dionusos); hij vond de vochtige drank uit en bracht hem voort ten gerieve van dezelfde stervelingen. (…)".

Bakchai, 297v.: "'Mantis' (d.i. ziener) is deze 'daimon'. Immers dat wat eigen is aan de bakchische mysteriën ('to bakcheusimon') en wat op waanzin gelijkt, bezit veel zienerskracht".

"Willen wij de waarde van deze uitspraak bepalen, dan (…) beginnen wij met op te merken dat een in het oog vallend onderscheid bestaat tussen de eerbiedige toon van Teiresias' waarden over Dionusos en Demeter en de

bitterheid der verwijten, daar Euripides' helden aan de andere godheden vaak toegevoegd. Die eerbied is ongeveinsd en verklaarbaar.

Euripides eert, in deze twee godhedentypes, de eeuwige vruchtbaarheid der onsterfelijke natuur, de 'kracht' der aarde, die zichzelf telkens herschept, onder de bevruchtende adem (*pneuma; zie hoger blz. 3*) van de 'aither'. Zij hete dan 'Demeter', 'Ge', Dionusos". (Kuiper, o.c. 397v.)

(4) ***De voorrang van de vrouw bij Euripides.***

(a*) Getuigenissen.*

1. *E. De Waele, Medeia, Antwerpen*, 1949, viii/ix: "Psychologische studie is Euripides' drama geworden. Elke tragedie, die hij schrijft, is een streven naar inzicht in het hart van de mens, -- naar inzicht vooral in het hart van de vrouw".

2. *J.Geffcken, Die griechische Tragodie,* Leipzig/ Berlin, 1911, 99 "Das von Euripides entdeckte weib" (het door E. ontdekte vrouw-zijn), dat Euripides, in telkens weer nieuwe typische - zie hoger blz. 111/112 (biologisch); 133 (mythologisch) - verschijningsvorm ten tonele voerde:

MHD151

a. Als daimonisch zich wrekend, wanneer het zich, in zijn diepste vrouweneer gekwetst voelde (*zie hoger blz. 134/136* (*hermeneutische of duidingsstructuur*), zoals Medeia.

b. Als heldhaftig zich opofferend voor haar echtgenoot, zoals Alkèstis, of heldhaftig haar echtgenoot in de dood (door verbranding met hem) volgend, als Euadnè;

c. Als uit onbeantwoorde drift (bedoeld is minnedrift) in gloed ten ondergaand en, sluw-boosaardig, de 'geliefde' ten ondergang voerend, als Faidra;

d. Als kokette verleidingskunst - tot het laatste ogenblik - beoefend, als Helenè.

Meer dan één vrouw, onder voornoemde vrouwen, is geen 'heldin', maar elk onder haar is een 'ware, empirisch waargenomen verschijningsvorm van 'de vrouw".

Euripides lijkt hier de 'harmonie der tegengestelden' (*zie hoger blz. 24/26 (Kristensen's geniale tekst*); *40/43* (*dialectiek*); *51* (*het dialectisch begrip 'omslag'*); *56/64* (*begrijpende methode*)) te hebben aan het werk gezien, veel

duidelijker dan in de ziel van de man, die, door zijn intellectueel-rationeel accent (meer dan een nadruk is het niet), die 'harmonie der tegengestelden' minder duidelijk vertoont.

Wat Geffcken lijkt te insinueren: "De schrede, die van Medeia naar Alkestis leidt, is groot. In beide drama's zien wij vrouwen vóór ons, wier lot (*zie hoger blz. 128vv*) de echtgenoot is. Beide vrouwen tonen ons een scène van afscheid als moeder van haar kinderen. Maar, wat aan Alkestis roerend en aangrijpend is, heeft Medeia in het angstaanjagend daimonische vertaald". (o.c., 116).

Dat Geffcken, hierdoor, juist geduid is, mag blijken uit wat hij zegt ter inleiding op Alkestis: "De Thessalische koning Admètos (cfr. Homeros, ll., 2: 713), die we, in het drama, ontmoeten, voor wie zijn echtgenote in de onderwereld afdaalt, is, oorspronkelijk de godheid van het duistere rijk zelf.

MHD152

Alkestis was, oorspronkelijk, in archaïsche- grijze oertijd, de hem gelijkende vrouw, die als Persefonè (d.i. de onderwereldgodin), een andere naam voor de 'echtgenote' van Plouton (d.i. de god van de onderwereld), met haar echtgenoot in de schoot der aarde afdaalt en, opnieuw daaruit opstijgt". (o.c., 101)

3. *ER. Dodds, der Fortschrittsgedanke in der Antike*, Zürich/ München, 1977, 99: "(...) die vrouwenfiguren, die, als Euripides zelf, denkende wezens zijn: (...) Medeia, Faidra, Hekabe (Hecuba), Elektra (want het is een eigenaardigheid van Euripides dat zijn 'denkers' bijna uitsluitend vrouwen zijn".

Een groter motivering, om bij Euripides grondig te blijven stilstaan kon Dodds, de grote classicus van Oxford, ons niet ter hand doen! We staan, hier, voor een filosofisch sterk geschoold dichter, die ook aan het 'mooie' geslacht denkvermogen toekent, -- en dit, in volle vrouwminachtende maatschappij (*zie hoger. 143*).

Euripides moet een bijzonder noodzakelijke en/ of voldoende, zelfs, reden of grond gehad hebben om zoiets revolterends voor de toenmalige 'mentaliteit' der mannen te riskeren. O.i. ligt die noodzakelijke en/of voldoende grond in zijn religie zelf (en nergens elders). Behalve dat deze een lotsreligie (het woord 'noodlotsreligie' - zie hoger) heb ik aan F. Flückiger ontleend, maar, hoe waar

ook, het is eenzijdig) is, is zij ook een vrouwenreligie.

JP. Vernant, mythe et pensée, II, 80 : "Le dionysisme est, d'abord et par predilection, affaire de femmes". (Het dionysisme is, allereerst en door voorliefde, een vrouwenaangelegenheid).

4. *K. Kuiper, Wijsbegeerte en Godsdienst in het drama van Euripides* (Bijdrage tot de kennis van het godsdienstig leven der Atheners t.t.v. Perikleës), Haarlem, 1888, 40svv., vraagt de aandacht voor 'vier vrouwengestalten': Alkestis, Poluxenè, Makaria, Ifigeneia.

Zonder de nadruk op het onsterfelijkheidsvraagstuk van Kuiper te volgen, overlopen we deze vier uiterst verscheidene en toch ergens 'gelijke' figuren.

MHD153

4.1. *Alkestis.*

Homeros, Ilias, 2: 714/715, zegt van haar: "(…) Eumèlos, die, bij Admètos, Alkèstis, de 'goddelijke' (in de zin van 'als Zeus naar zijnswijze': 'dia') onder de vrouwen, baarde, de edelste ('aristè') naar schoonheid ('eidos') onder de dochters van Pelias".

Het scenario.

De sage vertelt het volgende. -- Pelias, de vader van het jonge meisje, belooft haar als bruid te 'schenken' aan de jongeman, die hem leeuwen en everzwijnen, gespannen voor een wagen, zou aanbrengen. cf. *Supra blz. 133* (*mythologisch type*). Dankzij de god Apollon lukt Admètos in de krachtproef. Hij huwt met Alkestis.

Maar, op de bruiloftsdag, terwijl hij offers brengt aan de godheden, 'vergeet' - cf. *supra blz. 128vv*. het noodlot (dat, bij Euripides, namen draagt als 'Moira', de (on)persoonlijke, macht, die alles beschikt, --'Ananke', de allesbeheersende noodzaak, -- 'nomos' de hoogste wet, waaraan alle menselijke wetten haar ontstaan danken (*zie hoger blz. 43*), -- 'dike' (*zie hoger blz. 3* (*boete*); *132* (*boete*) *134* (*gerechtige straf*, enz.)) -- Nemesis', de ordeherstellende noodzaak, -- enz.) - Dat noodlot, dus, 'wil' het zo – Admètos, Artemis, die, wanneer hij in zijn bruidskamer komt, hem een vertrek vol slangen - het voorteken van de niet ontwijkende dood - bezorgt.

Maar Apolon, met de familie zeer bevriend (hij had er nog als slaaf gediend), bekomt van de lotsgoddinnen dat Amètos, die stervende was, aan

het lot ontsnapt, indien iemand uit zijn omgeving, zijn familie, dus, op de eerst plaats, zich opoffert ten dode (afdaling in de Hades), in zijn plaats (plaatsvervangend 'offer van het leven'.

Wij staan zo uitvoerig stil bij dit mythisch thema, omdat het een zeer frequent thema in de noodlotsmythen en ook wel de echte balladen (zie hoger blz. 137vv.) is.

Het bewijst dat het typisch onontkoombare in de zgn. noodlotsreligie, eigenlijk, in beginsel, niet bestaat. Indien er maar iemand bereid gevonden wordt om, door het offer van zijn louter aards, overigens, - het 'hylisch-aitherische' leven kan men wel niet zomaar 'offeren', indien men niet van een allerhoogste niveau van hylisch-aitherische levenskracht is - door het offer van het louter aardse 'leven', de 'kuklos' (kringloop) van leven en dood, zoals de demonistisch-egoïstische mens dit ooit in het denken heeft ingevoerd, hier, op aarde, te doorbreken.

MHD154

M.a.w. de noodlotsreligie, zoals zij meestal verstaan wordt, is een misduiding van de archaïsch-hylische religie en 'filosofie', -- misduiding die, enkel en alleen, op rekening komt van 'egoïstische' wezens, zowel onder de mensen als onder 'daimonische' en/ of 'goddelijke' wezens.

Juist daardoor is 'daimon' als term, gaan samenvallen met 'duivel' of 'demon' in de Bijbels-christelijke zin.

Ferès, de vader van Admètos, en zijn vrouw, Admètos, moeder, weigeren, ofschoon reeds oud en zonder nog kinderrijkdom te kunnen verwachten; -- kinderen zijn, in de archaïsch-hylische culturen, echt 'rijkdom', d.i. aan de onderwereldse welwillendheid te danken leven(skracht). Enkel Alkestis wordt bereid bevonden.

Luisteren we naar haar gebed: "Wanneer zij vernemen dat de 'hèmeran tèn kurion', de koninklijke dag', daar was, heeft zij een bad genomen, in stromend water, met haar mooi lichaam. Zij haalde, meteen, uit een cederhouten kamer, kleren en juwelen en tooide er zich eerbaar mee. Daarna, staande voor de haard, bad zij "Despoina, heerseres (opgemerkt zij dat, waarschijnlijk, Persefonè, de onderwereldgodin, bedoeld is), aangezien ik 'kata chthonos' (onder de aarde) ga, zal ik u, voor de laatste maal, vragen, (voor uw beeld) geknield, voor mijn weeskinderen te zorgen. Breng het ene

kind, mettertijd, bij een geliefde bruid en het andere bij een edele bruidegom. Zorg ervoor dat niet - zoals degene die ze baarde, sterft, - mijn kinderen voor hun tijd sterven, maar, integendeel, dat zij, als gelukkige mensen ('au.daimonas', letterlijk: begaafd met een goede daimon), op vaderlandse grond, een aangenaam leven ten einde beleven. (…)". Daarna ging zij de bruidskamer in en wierp zich op het bruidsbed. Daar weende zij en zei wat volgt: "O legerstede, waar ik mijn maagdelijke gordel losmaakte om reden van die man, voor wie ik sterf, vaarwel.

MHD155

Want ik haat u niet. Gij hebt enkel mij verloren. Ik sterf als iemand die ervoor terugschrikt u en haar echtgenoot te verraden. U zal een andere vrouw bezitten, die niet zinniger zal zijn, maar wellicht een goed lot machtig. Op de knieën vallend kust zij eerbiedig haar bruidsbed."

Eerlijk gezegd: deze 'heidense' - want zij 'aanbidt' b.v. huisgodheden, die onze katholieke missionarissen, zowat overal, heftig, als 'demonistisch' bestreden hebben - lijkt toch over huwelijksmoraal te beschikken! We maken deze schampere opmerking om erop te wijzen dat men niet al te gemakkelijk hoeft 'neer' te zien op 'die heidense godsdiensten'. Er zullen christelijke vrouwen zijn, die zullen 'aarzelen' bij het aanvaarden van Alkestis offer. Of niet? (cfr. Alk.,158/183).

4.2. *Poluxene.*

Deze dochter van Priamos, Troie's vorst, en Hekabe verneemt dat zij als slachtoffer op het graf van Achilles zal moeten vallen. Wanneer zij dit hoort, "beweent zij wel haar moeder, maar haar eigen lot beklaagt zij niet". (Kuiper, o.c., 406).

Zelf verklaart zij "Sterven is mij te beurt gevallen als een beter lot" (Hek., 213). Reden: haar leven was dermate zwaar uitgevallen dat zij zo spreken mocht.

Zij zegt - Hek., 547vv. - dat zij 'vrijwillig' sterft en haar hals ter slachtoffering zonder beven biedt en, daarbij, slechts één voorwaarde stelt, nl. 'in naam van de godheden gedood te worden, maar vrij en ongeboeid: "Als vrije vrouw wil ik sterven. Ziet: een koningskind schaamt er zich voor 'slavin' te heten in het dodenrijk".

4.3. *Makaria.*

Deze dochter van de zonnegod Hèrakles wordt, in Euripides' Hèrakleidai (Heraclidae), als wijsgerig en vooruitstrevend ten tonele gevoerd. Doch haar jeugd 'vol van de gevaren der ballingschap' (Kuiper, o.c., 408) had ze 'verbitterd tegen het leven' gemaakt (ibid. wanneer zij verneemt dat het geslacht der Heraklieden (afstammelingen van Heraklès) pas zal gered worden, indien minstens één onder hen de onderwereld ingaat (d.i. sterft) is zij "terstond bereid haar leven ten offer te brengen". (Kuiper, o.c. 407).

MHD156

4.3. a. De achtergrond van Hèrakleidai kan modelidentisch geacht worden met *Mario Puzo, De peetvader* (1969: op A2 (29.03.1984) startte *La saga du parrein*, een negendelig feuilleton naar genoemd roman). cf. *ook M.Puzo, De peetvader-documenten* (M. Puzo over zichzelf en zijn mafia-onthullingen), De Haag, s.d.

Dat *The Godfather* 'iets' - een echt balladeske structuur - in zich draagt, -- dat 'voelt' iedereen. Maar het 'noemen'!!! –

Dat *The godfather* als gedragsmodel heeft ingeslagen; op pedagogisch terrein, bewijst wat *M. Puzo, De peetvaderdocumenten*, 269v., schrijft: "Er is nu een spel voor kinderen op de 'markt' En hoe ze 'het peetvaderspel' hebben genoemd en dat verondersteld wordt de kinderen te 'leren' hoe ze stelen moeten en hoe ze de 'mensen' moeten beroven en uit de weg moeten ruimen".

Welnu, indien Hèrakleidai onder meer daardoor actueel kan worden, dan een ultraklein woordje over Makaria 's plaats in de 'maffia' van haar dagen.

Argos is de hoofdstad van Argolis (Peloponnèsos). Eurustheus (in Hom., II., 19: 123, o.m., koning van Mukènè) is 'turannos', het niet-democratisch type van lokaal vorst in het antieke Hellas.

Iolaos, de zoon van Ifikleès, is de neef van Hèraklès, met wie hij, in zijn jeugd, samen gestreden heeft. De Hèrekleidei (afstammelingen van Herakles) worden gehaat door Eurustheus en, door deze tiran - want zo schildert Euripides hem af -, in ballingschap gestuurd. (Heraklettos, 164vv. - Athene is de vrije, d.i. democratisch bestuurde, polis (o.c., 198vv.).

Daar hebben de Heraklieden een toevlucht gevonden, na van de ene polis naar de andere te zijn gevlucht. "Overal waar Eurustheus verneemt dat wij oponthoud hebben gevonden, stuurt hij zijn 'herauten' en doet ons uit die

polis wegjagen". (o.c., 16vv.).

Zo zijn zij te Marathon, een wijk in Attica (bij Athene de vrije), aangeland. Daar als 'hiketai 'smekelingen), d.i. als mensen zonder uitzicht, die op de godheden en de sacrale gastvrijheid van de heiligdommen dezer godheden beroep doen, 'zitten' zij bij het altaar der godheden, beschermd door 'themis', het oudste sacrale recht.

MHD157

W. Schilling, Religion und Recht, Urban Bücher, 1957, 139/144 ('*Menschenrechte' im lichte der religionsgeschichte*), zegt dat "in het licht der religiegeschiedenis, de rechten van de mens (versta: van het individu als eigen wijze van zijn (als enkel met zichzelf totaal identisch; cf. *supra blz. 5*)) niet allereerst het resultaat van de natuurrechtsleer van de Franse revolutie (1789/1799) zijn, die de godheden onttroonde en, in de plaats daarvan, 'de rede' stelde". M.a.w. de secularisering der maatschappij doorzette.

"Met als gevolg - aldus W. Schilling, o.c., 187, - dat, uitgerekend ten gevolge van deze onttroning, de als 'onvervreemdbaar' en 'onontwijkbaar' geprezen 'rechten', in de loop der verdere ontwikkeling, zeer vervreemdbaar en ontwijkbaar werden". Vgl. hoger blz. 145 (onderaan).

Steller wijst op een innerlijke tegenspraak binnen het systeem der archaïsche religie, die hij, eenzijdig, overigens, maar op beperkte wijze zeer juist, als 'volksreligie' brandmerkt.

1. Enerzijds, doordat bloed- en aanverwantschap de basis is van 'volk' als volk, is degene, die juist niet bloed- en aanverwant is, 'vreemdeling(e)', ja, 'vijand' en/of 'vijandin'. Het volkse recht beperkt zich tot de volksgenoten. 'In mindere of meerdere mate beantwoordt dit rechtstype overal aan de grondhouding eigen aan de primitieve mentaliteit".

Voeg daar o.m. bij dat, binnen dat archaïsch rechtskader, zeer vaak enkelingen of groepen met bijzondere voorrechten, bestonden.

Resultaat: 'mensenrechten' in de modern-huidige zin van 'absolute rechtsgelijkheid van ieder individu als individu' bestonden, blijkbaar, niet.

2. Anderzijds, zijn er, even duidelijk, voorvormen van echte 'mensenrechten' - en, dus, geldig ook buiten het enge kader van het volksrecht

-.

a/ Daar, waar, in de 'moderne', d.i. 'progressistische' en 'verlichte' totale staat, een vervolgde, binnen de grenzen van juist dat type van gemeenschap, volstrekt geen 'toevluchtsoord' vinden kan, daar bestaat, in de archaïsch-religieuze maatschappij, wel een dan nog institutioneel toevluchtsoord. De Grieken heetten dat 'hiëron a.sulon', onschendbaar heiligdom (asiel).

MHD158

Ieder vervolgde had de mogelijkheid zich daarheen te begeven en was daar onaantastbaar, juist omdat hij - en ook doordat hij - zich onder de bescherming van een godheid had gesteld. (o.c., 142).

Het 'zitten bij het altaar' was de zinnebeeldige uitdrukking van dat beroep. Ook slaven, resp. slavinnen en vreemden hadden dat recht. -- Met het feit dat de Heraklieden 'bij het altaar' - als 'smekelingen' - 'zitten', begint Euripides' tragedie. Iolaos, die, met Heraklès, o.m. één der twaalf 'werken' had uitgevoerd, bij Eurustheus, -- de oude Alkmènè, haar kleindochter Makaria en haar zusters en broers, -- ziedaar de 'smekelingen'.

b/ nog andere vormen lopen op de mensenrechten vooruit. - Zo b.v. geloven de Grieken aan een ingreep der godheden, indien de polis geen rechtshulp verstrekt. Reden: hetzij als themisrecht hetzij als dikèrecht of de twee samen (d.i. het recht, eigen aan hetzij de chthonische hetzij de oeranische godheden), de godheden verschaften rechtshulp.

Als appl. model: zo had Athene een heiligdom, toegewijd aan Thèseus, een Attisch 'held', het Thèseion of asiel der slaven: daardoor hief de slaaf het eigendomsrecht van de eigenaar (*zie hoger blz. 42*) op, doordat hij kon verlangen aan een andere verkocht te worden.

F. Flückiger, gesch. d. N., I, 14, geeft een prachtig voorbeeld: in de 'agora' (leger- en/ of volksvergadering) heerste, onder Zeus' bescherming, vrijheid van spreken, zelfs indien men zich b.v. tegen de legerleider verhief. Met de scepter van Zeus in de hand b.v. wendt Diomèdès zich tegen Agamemnon, zeggend: 'Atreuszoon, u eerst behoor ik tegen te spreken, als zonder inzicht, zoals dit themis is (d.i. archaïsch of oerrecht)!
Opgemerkt zij dat Euripides overtuigd democraat was.

Dèmofon, Athene's leider, die, niettegenstaande de praktisch zekere

oorlogsverklaring vanwege Argos' tiran, de smekelingen, ook met krijgsmacht, desnoods, wil beschermen, zegt (vv. 468vv.): "Vreeswekkend (…) zijn, voor hun vijanden, opgroeiende edele jongelui, die de Harde behandelingen, hun vader aangedaan, indachtig zijn. Dat zijn de dingen, die (Eurustheus) moet voorkomen".

MHD159

Keren wij nu even terug naar 'la saga du parrain' (de peetvader), dan stellen wij vast dat, uitgerekend met juist dezelfde 'zorg' de maffioso (maffialid en/of -leider) 'begint': m.a.w. de 'intrige' of 'knoop' (dat waardoor de spanning en de dramatiek inzet) is identisch. Met deze van Euripides' drama 'de Heraklieden', -- natuurlijk, op het reddende heiligdom na, aangezien de peetvader zich in een geseculariseerde maatschappij, meteen, zonder transcendente, o.i. extra-seculaire, uitweg, situeert als in een denk- en leefkader, dat volstrekt 'tragisch' (d.i. uitzichtloos) is. Bij Euripides is er één tragische zijde. De 'negatie' of uitweg daaruit is, behalve het 'asiel', de vrouwelijke zelfopoffering.

4.3.b.

Als een donderslag komt het tweevoudige bericht binnen.

a. Dèmofon meldt dat Eurustheus, met het Argeïsche leger, in aantocht is, doch ook dat Athene onder de wapens is.

b. Hij bericht, echter, ook dat hij alle zieners bijeen heeft gebracht - typisch voor de archaïsche onderlaag der toenmalige maatschappij - en dat, enerzijds, er vele verschillen zijn, onderling, tussen de godsmededelingen, maar dat, anderzijds, op een punt zij alle eenstemmig zijn nl. aan Kore, de dochter van Demèter, behoort een 'maagdelijk meisje, geboren uit een edele vader', geslachtofferd te worden. (vv. 389/409).

Nu is Dèmofon geen vorst 'in het bezit van een tirannie, zoals die over barbaren uitgeoefend wordt' (vv. 423v.)! Gevolg: het slachtoffer kan niet van Atheense zijde komen. Op dat dramatisch hoogtepunt treedt Makaria uit de asieltempel en verneemt de juiste toedracht: "In de ten uitvoerlegging van dat (orakel)woord zullen wij redding verwerven?" Iolaos antwoordt: "Daarin, inderdaad! De rest: dat hebben wij met geluk opgelost". - Makaria: "Vrees nu niet meer de vijandige lans der Argeiers; want, ik, voordat het mij door bevel opgelegd wordt, grijze man, ben bereid tot sterven en tot geslachtofferd worden.

MHD160

Immers, wat zullen wij zeggen, wanneer wij, indien deze stad (Athene) het de moeite waard acht een groot gevaar te lopen, om onzentwil, zelf de lasten op anderen afkantelen, voor de keus om ons te redden gesteld, het niet aandurven te sterven? Neen! Dit des te meer daar het terecht een spotlach zou uitlokken, enerzijds, te klagen, terwijl wij, als smekelingen der daimones bij hun altaar zitten, en, anderzijds, als afstammelingen van degene die onze vader is, niet van nature ertoe in staat lijken de tegenvallende dingen in de ogen te zien. In welke situatie gaat zoiets samen met mensen, die op hun plaats zijn?" (vv. 498/510).

Wat verder zegt Makaria: "Leidt mij maar daarheen waar mijn lichaam behoort te sterven. (…). De mooiste en beste vondst ('heurèma kalliston') heb ik die toch niet meer aan het leven vasthoud, gevonden: 'eukleos lipein bion', op roemvolle wijze het leven verlatend". (vv. 533.)

'Eukleia', - met goede faam, imago, beeldindruk, begaafd zijn, wordt, door ons, modernen en christenen, wel eens al te vaak met minachting bekeken. Doch, indien men de zaak te gronde wil analyseren, dan ontdekt men, wel, enerzijds, een soort eergevoel (te gemakkelijk met freudiaans narcissisme vereenzelvigd), dat én eigenwaarde én zedelijk-maatschappelijke zin ineen voegt, maar, anderzijds, het doorwegen van een objectieve orde, voor wier hoge heiligheid en 'waarde' (niet in de nietzscheaanse zin, weerom, van 'Werteschaetzung', maar van eerbied voor de waarde) men zich effectief inzet (alle 'lustprinzip' ten spijt) en offert.

Wij blijven ervan overtuigd dat onze 'kritische' ('psychoanalytische', - 'nihilistische' en/ of 'maatschappijkritische') tijdgenoten wel iets kunnen leren van dat ideaal, die abductie, van 'eukleia'. Zij zullen dan wellicht met meer 'roem' dit leven verlaten! De zelfopoffering voor de anderen is zeker niet de sterkste zijde van de huidige, door Marx, Nietzsche en Freud, 'kritisch-ontmaskerend' gemaakte mens. (*cfr. supra blz. 142; 145*). Daarvoor gelooft hij te weinig in een waarde die hem te boven gaat".

Opm.-- Het is nochtans klaar dat Makaria, na dat offer, voor zichzelf, niet veel meer verwacht.

MHD161

(i) wel vraagt zij: "Indien ooit de bevrijding uit uw onheilen en de terugkeer

(naar uw vaderland) u te beurt vallen als gunst der godheden, denkt dan aan uw 'soteira' (redster) als nood hebbend aan een uitvaartplechtigheid.". (vv. 586v.)

(i)a. Met dit woord, dat Euripides - waarschijnlijk opzettelijk - Makaria in de mond legt, drukt zij een zeer hoge waarde uit. *WB. Kristensen, Verz. Bijdr. tot kennis der ant. gods.*, A'm, 1947, 201/229 (*de antieke opvatting van dienstbaarheid*), legt, schitterend, d.w.z. met begrip voor de archaïsch-sacrale onderbouw, uit wat juist een 'soter', een 'soteira' is; vooral o.c., 223vv. is revelerend: Herakles - de voorouder van Makaria, per toeval - is de typische heros - aldus Kristensen - d.w.z. "de goddelijke mens of de menselijke god, die, in de dood, vereerd wordt als weldoener en heiland der mensen". (o.c., 223)

Dat - hiermee - de stap naar de Bijbelse religie gezet wordt, heeft Kristensen, blijkbaar, ook gevoeld: hij verwijst naar het onsterfelijke hoofdstuk van Jesaja over 'de dienaar van de Heer' en, meteen naar Daniëls bladzijde over 'de mensenzoon'. Zie ook, o.c., 283vv. (de Heiland is de 'derde'), die over de Balladeske structuur van de redder(inne)schap handelen.

Met nadruk staan wij stil bij Euripides' 'soteirai', redsters, omdat wij, o.i., heden meer dan genoeg 'kritische' mensen hebben, maar wel veel te weinig 'redders' (redsters) o.g.v. dienstbaarheid. Die abductie (dat ideaal) kan men in de heidense werken van de 'demonist' Euripides leren.

(i)b. Doch het geheel van Makaria's offerbereidheid komt in haar volle balladeske sfeer, als men voort leest: "Dat ik de mooiste en beste (uitvaart) krijg, is 'gerechtig' ('dikaion'; cf. dikè), want ik was u nabij, niet als beneden mijn peil ('andeès'), doch ik stierf voor mijn 'genos', (geslacht). Die schatten zijn mij (voortaan) bezit in plaats van kinderrijkdom en een leven als jong meisje, indien, tenminste er iets te bezitten is, 'kata chthonos', onder de aardbodem. Mocht, echter, daar niets ter beschikking zijn! Want, indien de gestorvenen, ook aan die overzijde, zorgen zullen hebben, dan weet ik niet waarheen iemand zich zal wenden. Immers, het ter ziele gaan gaat door als het machtigste tovermiddel tegen onheilen". (vv. 589/596).

MHD162

Inderdaad, zowel voor de meerderheid der archaïsche Grieken als, inzonderheid, voor Euripides zelf, is het nadoodse bestaan een schimmig-dwalend bestaan, indien niet, door een religieuze ingreep (o.m. een passende

uitvaartliturgie, zoals Makaria die vraagt), aan die toestand verandering wordt aangebracht.

(ii) De vraag - heden over de hele wereldbol gesteld door de zgn. Revitaliseringsreligies - rijst: waarvandaan halen vrouwen, die zich, met zo een balladesk-uitzichtsloze nadoodse perspectief, offeren, de noodzakelijke en voldoende voorwaarden, d.i. de nodige energie of levenskracht, om dit aan te kunnen?

(ii)a. Wij verwijzen naar *blz. 124* (*het andere, een naamloos iets, dat 'licht' geeft*); *124/126* (*de Kretenzische-Zeusreligie*); *148/150* (*Dionysische rel.*); *126v.* (*hylisch-aitherische duiding der twee voornoemde religies*); *145* (*de aan die hylisch-aitherische rel. eigen rechtsorde; zie ook 148*). M.a.w. ofschoon protosofistisch, ja, Socratisch naar louter begripsdenken gedreven; met de uitmergeling der levensenergie, aan zo'n intellectueel rationalisme eigen, toch overwint Euripides deze devitalisering door een herduiding (hermeneutiek) van de archaïsch-mythische grondslag; bij die herduiding speelt de hylische abstractie (bij hem aitherisch) een hoofdrol.

(ii)b. Hedendaags gezien, kan S. Kierkegaard (en het typisch kierkegaardiaans existentialisme) (1813/1855) als die 'denker' gelden, die het probleem der 'Malakia' (Thoekudides, 1:122; 2:40; enz.), energieloosheid, in de context van het moderne 'rationalisme' (in zijn intellectualistisch-speculatieve en zijn empiristisch-sceptische vormen) gesteld heeft.

a. Inderdaad, Thoekudides (-465/-401 (-395)), in zijn lijkrede van Perikleïsch (40), zegt: "Wij filosoferen zonder energieloosheid" ('filosofoumen aneu malakias'). De reden van dit zinnetje ligt daarin dat 'denken' gemakkelijk ontkrachtend werkt en de vitaal-archaïsche voedingsbodem in het onderbewustzijn wegvreet of aantast.

b. Kierkegaard heeft een analoog (*zie hoger blz. 101vv.)* fenomeen vastgesteld.

MHD163

Beluisteren wij zijn teksten.

(1) "Ach! Wat een verschil.
a. De heilige drie koningen gingen slechts op een gerucht af. Maar dat bewoog hen om die lange weg af te reizen.

b. De Schriftgeleerden wisten het heel wat beter. Zij zaten in de schrift te studeren - als professoren. Maar het zette hen niet 'in beweging'.

a/b. Was er nu meer 'waarheid' a. in die drie koningen, die achter een gerucht aanliepen of b. in de Schriftgeleerden, die ondanks hun weten bleven zitten?" (*A. Van Munster, Kierkegaard* (*een keuze uit zijn dagboeken*), Utr./Antw., 1957,

(2) "Overal 'verstand'!

In plaats van 'onvoorwaardelijke verliefdheid': verstandshuwelijk. I.p.v. 'Onvoorwaardelijke gehoorzaamheid': gehoorzaamheid op grond van redeneringen. I.p.v. 'geloof': weten van redenen. I.p.v. 'vertrouwen': waarborgen. I.p.v. 'wagen' en 'waarschijnlijkheid': nuchtere berekening i.p.v. 'handelingen': gebeurtenissen. I.p.v. 'individu' (hier in de existentiële betekenis van 'vitaal zich inzettende persoon'): enige exemplaren. I.p.v. 'persoonlijkheid': onpersoonlijke objectiviteit. Enzovoort, enzovoort". (o.c., 143v.)

(3) "Zoals het met Socrates gegaan is, zo gaat het, verhoudingsgewijs, ook met Christus: bewonderaars hebben zij veel gehad (en, tussen deze bewonderaars, ook een paar, die wisten wat bewonderen is). Maar 'navolgers'! Die hebben zij maar die erg weinig gehad. Het verschil tussen een navolger en een bewonderaar is

(i) dat de navolger 'ethisch' is wat

(ii) de bewonderaar 'esthetisch' is.

Een bewonderaar 'is' zelf een 'ander wezen' dan de bewonderde. -- Een navolger 'is' de bewonderde. En dat is de enig ware 'bewondering!" (o.c., 78).

Met 'ethisch' bedoelt Kierkegaard iemand die, met de overtuiging, de daadwerkelijke ten uitvoerlegging bezit; met 'esthetisch' bedoelt hij iemand die wel met gevoel en verbeelding opgaat in iets, maar nooit tot praxis, tot daden, komt.

(4) "Men moet, eigenlijk, in de wereld zeer veel geleden hebben (*39 begrijpen (Dilthey), 235 idea (Scheler)*) - zeer ongelukkig geworden zijn -, voordat er sprake kan van zijn dat men zijn naaste gaat liefhebben.

MHD164

Pas bij het zelf verloochenend afsterven van aards geluk, vreugde en voorspoed, -- pas dan, -- ontstaat de 'naaste'. -- Daarom kan men het de 'in het onmiddellijke levende' mens, eigenlijk, niet kwalijk nemen dat hij de

naaste niet bemint. Want deze 'in het onmiddellijke levende' mens is te gelukkig dan dat er een naaste 'voor hem' kan bestaan. Eenieder, die 'aan het aardse leven vastzit', kan de naaste niet beminnen. Dat wil zeggen: 'voor hem' 'bestaat' de naaste niet". (o.c., 61).

Kierkegaard wil met 'het onmiddellijke' zeggen 'de wereld en het leven, zoals zij voor onnadenkende mensen, die nog in het leven en de wereld onrijp, niet-middellijk (d.i. voor een bewustwording) opgaan, voorkomen: wie in het 'onmiddellijke' (ondoordachte) leeft, is nog als een slapende. Niet ontwaakt.

(5) "Al dat 'wereldhistorische', die 'gronden' en 'bewijzen' voor de waarheid van het christendom moeten overboord! Er is maar één 'bewijs': dat van het geloof. Als ik werkelijk een overtuiging heb, dan is mijn overtuiging altijd 'dieper' dan de gronden.

Het is, eigenlijk, de overtuiging, welke het bewijs verwekt. Het zijn niet de bewijzen, die de overtuiging verwekken". (o.c., 89)

M.a.w. Kierkegaard komt hier tot het inzicht dat de rede (het verstand) een oppervlaktepeil vertegenwoordigt. Maar dat, daaronder, een dieptepeil van leven ligt. Dat is de noodzakelijke en/of voldoende voorwaarden van 'overtuiging', 'ontdekking van de naaste' 'navolging', 'beweging', -- in één woord van 'existeren', althans 'existeren' in de 'authentische' (= ethische) zin.

Daarmee overwint Kierkegaard de impasse van het rationalisme als fenomeen der devitalisering.

In de taal van onze Euripideïsche zichzelf opofferende vrouwen: 'Eukleia' i.p.v. 'Malakia' of, in het moderne taalspel: 'edelmoedigheid' i.p.v. 'kritiek'. -- Dat wij *Kierkegaard* juist duiden, mag blijken uit zijn *Kritik Der Gegenwart* (1846):

"**(a)1.** 'Zedelijkheid' ('ethisch' leven) is 'karakter', 'charakter' is het 'ingegrifte' ('charasso'). Maar de zee, b.v., heeft geen 'karakter', en het zand heeft er ook geen.

MHD165

Maar abstracte verstandelijkheid ('rationaliteit') heeft er ook geen. Reden: het karakter is uitgerekend 'de innerlijkheid' -

Kierkegaards bedoelt met 'innerlijkheid' het gemeend karakter van

iemands ideeën of bewustzijnsinhouden -.

(a)2. Onzedelijkheid - Kierkegaard bedoelt het kwaad metterdaad bedreven - is, als energie, ook karakter.

(b) 'dubbelzinnigheid' ('ambiguïteit', vrijblijvendheid), daarentegen, is er wanneer men noch het ene (d.i. zedelijkheid) noch het andere (d.i. onzedelijkheid) bezit. En existentiële dubbelzinnigheid is het, wanneer de kwalitatieve disjunctie (d.i. onderscheid) der kwaliteiten (Kierkegaard bedoelt (het onderscheid tussen 'goed' (zedelijkheid) en 'kwaad' (onzedelijkheid)) afgezwakt wordt door een knagende 'reflectie' (Kierkegaard bedoelt een 'kritische bezinning').

(i) Het oproer der driften is 'elementair' (Kierkegaard bedoelt hiermee 'uit de prerationalistische diepten opstijgend')

(ii) de vervluchtiging door 'dubbelzinnigheid' is een zachte, maar dag en nacht knagende 'sorites' (samengevatte redenering): het onderscheid tussen 'goed' en 'kwaad' wordt ontzenuwd door een lichtvaardige, voorname, theoretische kennis van het kwaad, door een hovaardige sluwheid, die weet dat het goede niet gewaardeerd wordt en geen resultaat bereikt in deze wereld, -- zodat dat 'goede' om te beginnen 'domheid' is. Niemand wordt, door het goede, meegesleept tot een grote daad; niemand, door het kwaad, wordt overrompeld in een bedroevende zonde. In die mate kan niemand de andere iets verwijten. En toch: juist om die reden is er des te meer stof tot 'praten', want de 'dubbelzinnigheid' is een onophoudelijke prikkel en op totaal andere wijze welbespraakt dan de vreugde om het goede en de afschuw voor het kwaad". (*Th. Haecker, Uebers., S. Kierkegaard, Kritik der Gegenwart*, Basel, 1946, 20f.).

Men ziet dat Kierkegaard de Malakia, de devitalisering, gezien en aangeklaagd heeft. Maar zijn oplossing gaat aan de hylisch-fijnstoffelijke, alsook aan de dieptepsychologische (Freud, Jung. Adler), in hoge mate, voorbij. Het is een derde weg. Maar betreffende hetzelfde probleem.

MHD166

Opm.-- De romantiek als positief denken.

Joseph Schelling (1775/1854), die, in 1798, op aansturen van JG. Fichte (1762/ 1814), de filosoof van het creatieve 'ik', en van JW. Goethe (1749/1832), de grote dichter-denker, professor werd te Jena, waar hij, in de

kring der romantiekers zowel de romantiek als, concreet-individueel, zijn latere echtgenote K. Schlegel, ontmoette, is de stichter van wat men - met een zeer onaangenaam - 'Duits irrationalisme' heet.

(i) Het is waar dat Schelling het romantische denken de helderste filosofische verwoording bezorgd heeft.

(ii) Doch het even waar dat Schelling, doorheen een lang zoeken, aanhanger werd (en stichter) van de positieve filosofie (die men volstrekt behoort te onderscheiden van A.Comte's (1798/1857) 'positivisme' - ook door hemzelf 'philosophie positive' geheten -). Kort geformuleerd komt 'positief denken' - Schellingiaans verstaan - hierop neer.

Schelling heet, in zijn laatste periode, 'negatieve' filosofie, dat type van denken dat enkel en alleen uitgaat van het begrip (zie verder Socrates),-- althans het louter abstracte, levensvreemde begrip). Hij bestempelt deze mentaliteit als 'filosofie van het 'wat'' (waarbij 'wat' staat voor 'het wezen van iets, abstract-levensvreemd geduid).

Schelling heet, in diezelfde laatste denkfase, 'positieve' filosofie, dat type van denken - 'denken' is steeds 'rationeel' (men vergete dit nooit, zeker, hier, in dit 'irrationeel' verband) -, dat van het werkelijke leven, denk aan Marx' uitdrukking (*zie hoger blz. 145*) 'levensproces' uitgaat. Hij bestempelt deze, hem eigen, door hem gestichte denkwijze als 'filosofie van het 'dat' (waarbij 'dat' staat voor het feit of, in middeneeuws-scholastische taalspel (*zie hoger blz. 33vv.)* -'existentie' door de middeneeuwse denkers gesteld tegenover 'essentie' d.i. het 'wat' (abstract-levensvreemd 'wezen') van iets, waar 'existentie' het feit dat iets bestaat betekent).

Deze 'filosofie van de existentie' vond Schelling het best uitgedrukt in het feit dat 'God' (een werkelijkheid, die Schelling, zijn leven lang niet zo helder heeft kunnen formuleren, overigens) zich openbaart in **(a)** mythe en **(b)** openbaring (in de zeer Bijbelse zin).

MHD167

Hier zij opgemerkt dat, in 1841 Schelling professor wordt aan de Berlijnse universiteit "om er te strijden tegen het als 'atheïstisch' geduid systeem van GWF. Hegel (1770/1831)". (*H.Arvon, La philosophie allemande*. Paris. 1970. 22). Met 'passie' - Aldus H. Arvon. o.c ., ibid., worden zijn cursussen gevolgd door

1. De toekomstige anarchistische leider M. Bakoenin (1814/1876) wiens opstandige ideeën, anarchistisch als zij waren, radicaal tegengesteld waren aan die van K. Marx. Maar door de Russische nihilisten, die antiautoritair als zij waren, het absolute gezag van de tsaar wilden met de grond gelijk maken, werden overgenomen en toegepast;

2. Jakob Burkhardt (1818/1879), de kunsthistoricus, die, te Bazel, de collega van Fr. Nietzsche (1844/1900) zou worden en die wereldfaam verworden heeft met zijn *Die Kultur der Renaissance in Italiën* (1860), een werk dat onophoudelijk heruitgegeven wordt en, voor het begin der moderne periode, een fundamenteel werk blijft. Ook al behoort men het op sommige punten bij te sturen; zoals b.v. door *E.Cassirer* (1874/1954), *The individual and the Cosmos in renaissance philosophy* (Dt. tekst in 1927) ;

3. Soeren Kierkegaard (1813/1855). De 'vader' van het hedendaags existentialisme, dat, uitgaande van doorleefde situaties, het op zich abstracte denken opnieuw inschakelt in 'het leven' (maar, nu, niet in romantisch-esthetiserende wereldvlucht uitmondend), dat Kierkegaard, in tegenstelling tot de links-hegelianen, religieus-christelijk duidt;

4. Friedrich Engels (1820/1895), de vriend en medestrijder van K. Marx.-- Hij is het die, in een dagbladartikel, in 1841, december nl., schrijft: "Indien gij, nu te Berlijn aan iemand, die enigszins bevroedt welke macht de 'geest' over de wereld heeft, vraagt naar het slagveld, waar men vecht over de heerschappij over de Duitse publieke opinie inzake politiek en religie, d.w.z. over Duitsland zelf, dan zal men u antwoorden dat dat slagveld zich op de universiteit bevindt, uitgerekend in zaal nr.6 waar Schelling zijn cursussen geeft over de filosofie der openbaring.

MHD168

4.4. Ifigeneia.

Het drama Ifigeneia in Aulis is niet geheel bewaard tot ons gekomen. Het draagt de sporen van Euripides' evolutie. De intrige is de volgende: Agamemnon, die tegen Troje wil oprukken, verneemt dat zijn onderneming - een panhelleense onderneming, overigens - slechts zal lukken, indien hij zijn dochter Ifigeneia slachtoffert. Zo eist het orakel het. - *Zie hoger blz. 159*.

De harmonie der tegengestelden (*zie hoger blz. 151*) in de ziel der vrouw aan het werk, komt in Ifigeneia duidelijk naar voren.

(i) enerzijds, lachte de toekomst haar toe, - haar, die een blije herinnering bewaart aan de kinderjaren in het paleis van haar vader. Geen wonder dat de eis van de godsspraak haar afschuw voor de dood en het 'niets' na de dood (*zie hoger blz. 161/162*) oproept: "Ach! Dwingt mij niet tot het aanschouwen van wat de Hades bergt." Of: "Niets wacht ons onder de aarde. Zinloos de mens die wenst te sterven. Ja, een leven vol ellende acht ik nog eindeloos beter dan de schoonste dood!" Ifigenia I. Aul., 1211/1253).

(ii) Anderzijds, is daar, - i.p.v. de duisternis van de onderwereld - in haar ideeën; - die erg protosofistisch aandoen (vgl. haar spot met het 'naïeve' geloof van koning Thoas, vv. 1176vv.), althans onder één oogpunt, "het edelste van haar gemoed" (Kuiper, o.c.408).

In een klaagzang spreekt zij haar frustraties uit, maar zij komt, tegelijkertijd, tot het volle bewustzijn van haar roeping (Kuiper, o.c. ibid.). In dat nieuwe, offerbereide zelfbewustzijn "neemt ook de dood een andere gedaante voor haar aan" (ibid.). "Eigen begeerten vergetend, spreekt zij de woorden uit, die haar verheffen tot een ideaal van Attische vaderlandsliefde:

"Niet voor u, slechts, -- voor gans Hellas hebt gij, o moeder, mij gebaard. Haar dood zal Ilios (de archaïsche naam voor Troje) tuchtigen, Hellas wreken, de vrede herstellen. Eeuwige dankbaarheid zal het loon voor haar vroegtijdig sterven zijn". -- Aldus, steeds, Kuiper, o.c., 408v..

Men ziet het: weerom de eukleia (*cfr. supra b1z.160*).

MHD169

B.4. ***Demiokriteïsche atomistiek.*** (169/180)

1. Zoals voor Empedokles (cfr: *supra blz. 67/70*), Anaxagorps (cfr. *supra blz. 70/123*), behoort men uit te gaan van de probleemstand, zoals die in de mechanicistisch-atomistische abstractie tot uiting komt (cfr. *supra blz. 66*).

2.1. ***Leukippos van Miletos*** (-500/-400),

Ioniër, verhuist naar Elea, waar hij leerling wordt van Zenon (zie *hoger blz. 15/20*). Rond -450 sticht hij, in Abdera (Thrakië) zijn eigen wijsgerige school. Hij gaat, echter, mettertijd, helemaal op in zijn leerling.

2.2.a. ***Demokritos van Abdera*** (-460/-370).

Deze veelzijdige denker, van wie wij, jammer, niet veel meer te lezen hebben (er ging te veel verloren), hield zich op met kosmologie en algemene

fysiek (atomisme), waar hij laatste, echt ondeelbare deeltjes (die, dus niet infinitesimaal deelbaar waren), 'a.toma', 'atomen' (in de toenmalige, antieke betekenis, natuurlijk), in en achter de empirisch waarneembare fenomenen van wording en vergaan, van evenwicht en standvastigheid, enz., abduceerde (hypothetisch statuut van de Demokriteïsche atomiek), die slechts, onderling, onderscheidbaar waren onder oogpunt van:

(i)a geometrische vorm (zoals de letters n en b b.v.),
(i)b omvang (grootte) (zoals b.v. de letters z en Z),
(ii)a draaibeweging (zoals b.v. de letter n een gewentelde z lijkt),
(ii)b schikking (stoicheiosis; cf. *supra blz. 2*; zo az en za);

waarbij behoort gevoegd dat op zich, in zijn kleinheid, een atomon noch kwaliteit noch zelfbeweging bezit (het is dus louter kwantitatief en 'inert' of 'traag' (d.i. het wordt slechts van buiten uit bewogen); -- Wat rein mechanicisme impliceert, -- het eerste reine mechanicisme op microscopisch terrein, althans, in het Griekse denken.

2.2.b. Daar de mens - en, meteen, al wat leeft - slechts louter fysicaal is (zie hoger blz. 77*v*. (*secularisering*); 80*v*. (*eenheidsleer*)), - in tegenstelling tot b.v. de theosofie van Empedokles, die al wat leeft (en vooral dan de mens) verheft boven de anorganisch-seculaire materie.

MHD170

Daardoor is Demokritos verplicht het leven en, vooral, de mens fysicaal te duiden. -- Wij zeggen wel 'duiden', want, zoals bij W. *Röd, Gesch, d. Phil.* , I, 188, zegt, "In de eigenlijke zin van 'wetenschappelijk' hebben noch Leukippos noch Demokritos gedacht". Daarin verschillen zij dan ook grondig van Anaxagoras.

2.2.b1. ***De Mechani(cicisti)sche psychologie.***

(i) Nevens de atoma, die hetzij nog eens benadrukt, niet die van onze huidige experimentele natuurkunde zijn, - de zichtbare dingen 'samenstellen' ('uitmaken') -,

(ii) zijn daar 'gladde' en 'licht beweeglijke' atoma, oerdeeltjes, die de ziel samenstellen. De zielestof bestaat uit ronde - en, juist daardoor, zeer beweeglijke oerdeeltjes. Doordat zij bestendig bewegen, verwekken zij warmte.

(ii)1. Die ziele-oerdeeltjes zijn identisch met al wat 'vuur' is (vgl. *hoger blz.*

27vv. (*Heraklkideïsch model*); *57vv.* (*archaïsch-religieus model*); *126vv.* (*Euripideïsch model*). -- Men ziet hoe sterk de archaïsch-religieuze mentaliteit, - ook hier, bij de stichting van het westerse materialisme - nawerkt.

(ii)2. De zielestof is de abductie (noodzakelijke en/of voldoende reden) voor
a. de lichaams-beweging,
b. het leven,
c. het denken.
Zij wordt door het ademen gevoed: de ademlucht bevat, immers, de gladde en beweeglijke 'atoma', die het 'vuur' uitmaken. Daardoor wordt het verlies aan vuuratoma steeds weer aangevuld.

Wanneer, echter, bij het stilvallen van de levensadem, de toevoer van vuuratoma ophoudt, 'sterft' de mens. Voorgoed. Want hij is slechts atoma en de ineenvoeging daarvan. Meer niet.

(iii) De waarneming als proces.
Demokritos' waarnemingsfilosofie is een rein applicatief model van mediatisme. Dit betekent dat, althans wat de ons omringende dingen betreft, wij de dingen niet direct (dat zou immediatisme of intuïtionisme zijn) waarnemen. Ziehier hoe Demokritos dit opvat.
(a) Van de dingen gaan 'aporrdai' (uitwasemingen) uit. Deze zijn afbeeldingen, 'eidola', van die dingen.

MHD171

(b) Deze 'afbeeldingen', die, onophoudelijk en in alle richtingen, zich bewegen, dringen onder meer in de 'poriën' van onze zintuiglijke organen (zij zijn, immers, fijnstoffelijk of subtiel): daar veroorzaken zij een waarnemingsbeeld, dat tot in onze hersenen reikt.

(b).1. Demokritos heeft een opwerping beantwoordt: "Hoe kunnen zeer grote dingen - b.v. een berg - in onze zintuigen dringen?". -- Demokritos antwoordt: "Er gaan van onze zintuiglijke organen aporrdai, uitwasemingen, uit (dit is dan een subjectieve inbreng); pas het samentreffen van uitwendige en inwendige uitwasemingen 'constitueert' de waarneming - en haar 'beeld'.

Uitweiding. -- Deze mediatistische waarnemingsleer is overgenomen door Epikouros van Samos (-341/-271), de stichter van het Epikoureïsme (-400/+400), een achthonderd jaren lange filosofie. Via Lucretius Carus van Rome (-99/ -55), in zijn *De rerum natura'* (over de 'natuur' der dingen), werd

dit atomistisch materialisme in de hele Latijnse wereld bekend.

Opm.-- *JJ Poortman, Vehicles of Consciousness,* Utrecht, 1978, II, 31, zegt, n.a.v. de opvatting van de zielestof volgens Demokritos, dat "dit, onbetwijfelbaar, materialisme is, maar, omzeggens, het prototype van dualistisch materialisme". Er zijn, immers, wel niets anders dan materiële dingen - de menselijke ziel, inbegrepen -, maar er zijn verschillende types van materie. Wat, uitgerekend, onze huidige grofstoffelijke materialisten, veelal, niet aannemen.

Opm.--. Dat Poortman gelijk heeft, blijkt uit wat volgt. -- Niet enkel van grofstoffelijke, doch ook van fijnstoffelijke wezens gaan voortdurend eidola, 'beelden', uit: zo b.v. van daimones.

Sextos Empeirikes van Mutilènè (+/-. +150), de grote sceptieker, *Adv. Math.*, 9:19, zegt: "D. Beweert dat zekere 'beelden' de mensen (be)naderen, deels weldadig, deels kwaadaardig. Daarom wenste hij ook gelukbrengende 'beelden' te ontmoeten".

Op die wijze abduceert Demokritos telepatische waarneming (in dromen en 'gezichten' (visioenen)). -- Ook het kwade oog ('baskania', door afgunst vooral, op iemand gerichte kwade 'uitstraling' of aporroia).

Opm.-- Ook dichterlijke 'genius' (begaafdheid) abduceerde hij analoog.

MHD172

Röd, o.c., 194, zegt: "Het kan niet uitgesloten worden dat Demokritos de aidola toeschreef aan werkelijke, d.i. uit atoma (in dit geval, wel, van het fijnste soort) bestaande wezens en, meteen, iets goddelijks heeft aangenomen".

Men kan, gerust, dit 'goddelijke iets' met b.v. Euripides' 'naamloos iets' (zie *hoger blz. 124*) vergelijken.

M.a.w. de intellectuelen van die dagen -- zelfs een Anaxagoras (*zie hoger blz. 119vv., heelalverstand*) -- geloofden niet meer als het volk, maar namen toch 'iets' aan dat meer was dan deze aarde en haar seculaire werkelijkheid.

JJ. Poortman, o.c., 31, zegt: "Het is evident dat Demokritos duidelijk oog had voor wat, later, zou gekend geraken als occulte of parapsychologische fenomenen". -- In alle geval: 'zieners en ziensters' - ook nog heden - voelen het (tweede) zien aan als 'beelden', die, desnoods, naar schaal verkleind of

vergroot (subjectieve inbreng), in hen (haar) dringen en die, zoals Sextos opmerkt, goed- of kwaadaardig kunnen inwerken. Dit getuigenis van hedendaagse aard 'verifieert' enigermate de abductie der 'eidola' (zie *hoger blz. 13: oerstoffelijke toetsing*).

(b)2. Demokritos heeft duidelijk - en op dualistische wijze (cf. *Cl. Ramnoux, Héraclite*, 341/ 385 (*Naissance de l' âme*), waar zij op het psychosomatisch dualisme wijst, o.m. en vrl. bij Demokritos) - op het onderscheid tussen 'aisthesis' (waarneming) en 'noësis' (verstand, begrip) gewezen. Doch hoe juist Demokritos rationeel-intellectuele 'werkelijkheden' aflijnt, is, in zijn materialistisch systeem, moeilijk: de 'fijnstoffelijker' denkbeelden lijken de enige uitweg. Hij werkt b.v. met het begrip 'atomon', 'kenon' (vacuüm, het ledige), enz., die niet waargenomen en, dus, verstandelijk geconstrueerde, geabduceerde 'werkelijkheden' zijn.

Hier zou Demokritos, indien hij consequent is, behalve het objectieve mediatisme (de eidola zijn iets dat noch subject noch object, meer iets 'tussenin' is), ook het subjectieve mediatisme moeten huldigen: de verstandsbegrippen immers, zijn iets in het subject zelf zonder eidolon; zodat het subject hier in zichzelf opgesloten zit.

MHD173

Deze mediatistische knelvraag is des te dringender, naarmate Demokritos zelf (Fr. 119) zegt: "De mensen hebben zich een 'tuches eidolon' (een beeld van het toeval) gevormd ('eplasanto') als voorwendsel waarachter zij hun eigen radeloosheid ('idiès abouliès') verbergen".

M.a.w. de mens kan een 'beeld' ook zelf scheppen! -- Het is het woord 'eidolon' in die fictieve zin dat o.m. Bacon (zie *hoger blz. 92vv.*) van 'idolen' (louter 'denkbeeldige' denkbeelden deed spreken: Het begin van ideologiekritiek was er meteen.

De leer omtrent de 'secundaire' waarnemingskwaliteiten formuleert Demokritos als volgt: "Op grond van afspraak ('nomoi') is er kleur; o.g.v. afspraak is er zoetigheid; o.g.v. afspraak is er bitterheid. -- Maar op grond van werkelijkheid ('eteèi') zijn er atoma en leegte".

Galenos van Pergamon - (+131/+200), de grote geneesheer, haalt deze tekst aan en voegt eraan toe: "Demokritos deed de zintuigen tegen het verstond zeggen: "Armzalig verstand ('dianoia'), van ons (zintuiglijke

waarnemingen) haalt gij de bewijzen ('pisteis') - geloofsbrieven - om er ons mee te overtreffen? -- Uw ondergang wordt u dit overtreffen!"

Dit lijkt een sceptische uitspraak te impliceren zowel t.o.v. de zintuigen (slechts de kwantitatieve gegevens der atoma en het lege ruimte waarin deze bewogen worden, zijn echt) als t.o.v. het verstand. -- En toch, hoe schijnbaar incoherent ook, Demokritos schat de intellectueel-rationele kennis hoog. Hij valt niet in het individualisme van Protagoras van Abdera (-480/-410), zijn tijdgenoot, de grote protosofist: volgens Demokritos is het ware - en ook het goede - ergens identisch voor allen, op individuele momenten na.

2.2.b2. ***De mechani(ci)stische ethiek en politiek.***

Aangezien de mens slechts een onderdeel van het fysicale geheel is, is Demokritos aanhanger van een naturalistische ethiek/ politiek.

(1) De norm is de ziel zo dat de constellatie (*stoicheiosis; cf. supra blz. 2*) van haar zielestof onverstoord blijft of wordt. Het zich goed bevinden ('auesta'), de 'euthumia', het welbehaaglijke gevoel van 'alles in evenwicht' is 'telos'.

MHD174

Dat 'doel' staat centraal. -- Daarbij is het zo dat, net als de pythagoreeërs, de filosofie een agogische zin heeft: "De geneeskunst ('iatrikè') heelt de ziekten van het lichaam. De filosofie ('sofia') neemt de ziel haar driften ('pathon') af". De ziel blijft, dus, in dit materialisme centraal, nl. als samenstel van atoma in evenwicht.

(2) De middelen (infrastructuur) der ethiek/politiek zijn, minstens, tweevoudig.

a. Er is het onmiddellijk aangename (hedonisme): de mensen heten, onnadenkend, 'goed' wat 'aangenaam, 'slecht' wat 'onaangenaam' is.

b. Doch, voor Demokritos, die rationeel-intellectueel handelt, zijn die 'waarde-ervaringen' slechts of hoogstens 'symptomen' van het ware goed of kwaad, d.w.z. tot het telos of doel bijdragend of het afbrekend. 'Hedonist' is Demokritos zeer zeker niet zonder meer. Rationeel-intellectuele beredenering pas legt het middel tot het doel bloot. Luisteren wij naar deze eerste materialist.

"Voor de mensen is het meer aangewezen ('harmodion') zich gedachten te

vormen omtrent de ziel dan omtrent het lichaam. Want de volkomenheid der ziel zet de zwakheid van het lichaam recht. Lichaamssterkte, echter, zonder redeneervermogen ('logismou'), maakt de ziel niets beter". (*Fr. 187*).

"Indien gij uw binnenste ('sauton endothen') ooit openlegt, dan zult gij een voorraadkamer en schatkamer, die gevarieerd en op vele wijzen onderhevig aan kwade dingen is, aantreffen". (*Fr. 149*).

M.a.w., is - *Fr. 187* - het lichaam niet zonder meer norm, ook het innerlijke of zieleleven is, evenmin, zonder meer norm. Men vergelijke de ontmaskering der ziel met die der Pyhagoreeërs, wanneer zij, op de bodem van de ziel, de daimon (met zijn waanzin, mania) onthullen.

Besluit: Demokritos spreekt, blijkbaar, minstens twee taalspelen (*zie hoger blz. 33vv.*):

(i) het traditioneel-Helleense (evenwicht, beredenering, nadruk op de ziel, ontmaskering van het on(der)bewuste zieleleven; ook aangenaam, onaangenaam, e.d..);

(ii) het fysisch-automatische taalspel, dat, moeilijk, de vorige taalelementen kan weergeven.

MHD175

De peirastische reductie (toetsing) van de ethisch-politische abducties hierboven situeren zich in het lot.

(i) Negatief.

"De onaangepasten (dwazen, 'axunetoi'; zie *hoger blz. 32*) komen tot inzicht op grond van onheilvol lot ('dus.tuheontes'). (*Fr. 54*).

"Velen, die de schandelijkste dingen doen, zijn voortdurend bezig met de schoonste en beste woorden". (*Fr. 532*). -- "Het is nodig zich in te zetten voor werken en daden van 'deugd', niet voor woorden". (*Fr. 55*)

M.a.w. de mislukking van het telos is toetsbaar o.g.v.

a. afwezigheid van werken, daden en

b. o.g.v. mislukt lot.

Deze zijn falsificaties van een blijkbaar - achteraf - vals abductief uitgangspunt.

(ii) positief.

"Velen, die het verstandelijke niet geleerd hebben, leven, desalniettemin, 'verstandelijk' ('zosi kata logon') (Fr. 53).

M.a.w. Demokritos heeft een zekere scepsis t.o.v. het leesproces. Het zinnige doen zit, blijkbaar, niet in het leerproces, maar dieper.

Wie met 'euthumia' (gemoedsevenwicht) leven wil, - moet niet vele dingen verrichten - noch privaat noch publiek (politisch) -; hij moet niet dingen verkiezen die zijn 'dunamis' (kracht) en 'fusis' (natuur) - zie hoger blz. 11 (*de 'fusis' van 'molu'*) - twee termen uit het ('archaïsch-religieus taalspel, ofschoon reeds 'fysisch' aangepast - te boven gaan.

Doch, integendeel, op de hoede zijn zo dat, wanneer de (goede) 'tuchè' (lot) hem overkomt, en hem lijkt naar 'meer nog' te voeren, hij dit verdringt en niet meer aangaat dan zijn mogelijkheden. Begrensde overvloed is, immers, beter dan overdreven overvloed". (*Fr. 3*).

M.a.w. de maat - ooit de norm der godheden, nu norm, van rationele aard, van de euthumia - is, zoals traditioneel-Helleens, bijdrage tot het telos. (Weerom: meer dan één taalspel).

Zie ook *Fr. 191* ("De mensen verwerven euthumia dankzij maat ('metrioteti') inzake lust en 'symmetrie' (evenwichtigheid) inzake leven".

Besluit: hier is gezocht naar verificatie, resp. falsificatie van normatieve (ethisch-politische) abducties (zie *hoger blz. 13* (onderaan)).

MHD176

Opm. -- Wij onderbreken, enigszins, de uiteenzetting over Demokritos' moraal en politiek met een tekst van Fr. Engels, Marx' medewerker: "De bekrompene ('der Philister') verstaat onder 'materialisme' vreten, zuipen, gluurderij, wellust en hovaardij, geldzucht, gierigheid, hebzucht, profijtjagerij, oplichterij, - kortom, al de smerige ondeugden, waaraan hij zich overgeeft, zelf, in alle stilte. Onder 'idealisme' verstaat de bekrompene het geloof aan deugd, algemene mensenliefde en, zonder meer, een 'betere wereld!" (*Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, II, in fine).

Waarom halen zij dit protest van de dialectisch-materialist Engels aan? Omdat idealistische en Bijbelse denkers o.m. de ethiek en politiek van Demokritos a.h.w. systematisch misduiden in hedonistische zin. Ook al zijn er min of meer 'hedonistische' (lustfilosofische) momenten in Demokritos' normatieve filosofie, toch is het gewoon oneerlijk deze 'af te maken' als 'materialistisch' in de pejoratieve zin van hierboven. Of zelfs in een nog minder

grof-materialistisch-naturalistische zin. --

Deze zgn. onderbreking begaan wij nu van de andere kant.

"Demokritos' wereldbeschouwing verklaarde Platon van Athene (-427/-347) uit een ethisch-politisch gebrek. Hij spreekt over "diegenen, die alles, uit de hemel en het onzichtbare, naar de aarde toe neerhalen. Dergelijke, alles in het lichaam neerhalenden zou men (…) eerst moeten beter maken, voordat men hun iets tracht "aan te leren" (*Plat., sof.*).

Demokritos vernoemt hij nergens met zijn naam,-- iets dat, reeds in de oudheid, opviel. Volgens Aeistoxenos van Taranton (+/- -370/…), een aristotelieker, bekend als musicoloog, (…) wou Platon alle hem bereikbare teksten van Demokritos laten verbranden. Doch de Puthagoreeërs Amuklas en Kleinias hebben Platon daarvan weerhouden: het zou toch doelloos geweest zijn, aangezien deze teksten reeds in te veel handen waren (*Diogenes Laërtos, ix, 40*)". (*O. Willmann, gesch. d. Id.*, I, 349f.). --

Deze mededeling van een aartsidealist als D. Willmann spreekt boekdelen.

MHD177

HJ. Blackham, Humanism, Harmondsworth/ Baltimore (USA), Ringwood, 1968, 10ff., zegt: "Platon en Aristoteles zijn de grootste namen in de Griekse filosofie. Hun eigen uitmuntende verdienste is, misschien, een voldoende reden. Maar tijd en 'chance' (geluk hebben) speelden hun rollen. De werken van de meeste andere filosofen van een formaat, dat kan revitaliseren met dat van Platon en Aristoteles, nl. Demokritos, overleven enkel in fragmenten. In het geval van Protagoras van Abdera (zie *hoger blz. 173*) schiet, ternauwernood, iets over. Het denken van Platon en Aristoteles bleek congeniaal (d.i. met dezelfde genius of daimon begaafd), met het gebeurlijk triomferend christendom en diens theologen, gevestigd door de Romeinse staat. De overlevering, gesticht door Demokritos en Protagoras, was 'anathema' (vervloekt) voor de christenen.

Platon en Aristoteles waren - ongetwijfeld - schitterende lichten aan het firmament van de cultuur. En toch: onder de meeste oogpunten van een humanistisch standpunt, is Platon de 'vijand' (sic: the ennemy (cfr. *infra 199*) en Demokritos - van wie, zoals enigszins blijkt, Platon wanhopig afgunstig was - is de 'kampioen' (sic: 'the champion')".

Totdaar deze godsdienstvijandig gezinde humanist Blackham, wier ideeën, ook bij ons, met name, door het humanistisch verbond, op lokaal-

individuele momenten na, niet enkel verdedigd, maar ook en vooral heftig verkondigd worden.

Men ziet het: niet de rationeel-intellectuele, maar de daimonisch geniale basis beslist, veeleer, inzake 'voorkeur', ook in de geest en de ziel van de 'vrijzinnigen', d.i. degenen, die

a/ niet eigenzinnig te werk gaan (zie *hoger blz. 31/32*); die ook niet

b/ rechtzinnig te werk gaan (zie hoger blz. 33), maar, zoals *CSS. Peirce, The fixation of belief,* in: Popular Science Monthly, xii, 1877, 1/15, zegt: "De invloed van 'natuurlijke' voorliefden toegelaten achten, -- echter zo, dat onder de invloed van die voorkeuren, de mensen

1/ met mekaar spreken en

2/ de dingen, onder verschillende belichtingen, bekijken, om, zo, geleidelijk, met natuurlijke oorzaken overeenstemmende opinies te ontwikkelen.

MHD178

CSS. Peirce, a.c., gaat verder: "Deze methode gelijkt, enigszins, op die welke kunstvoorstellingen tot rijpheid bracht.

Het volmaaktste voorbeeld ervan, echter, vindt men in de geschiedenis der metafysiek. (Peirce bedoelt de systemen, gewoonlijk van zware aard, die, vanaf Aristoteles, vooral, de denkenergie der 'denkers' opslorpten). Systemen van dat type (zie hoger blz. 111vv.) gaan, gewoonlijk, uit:

-- niet van waarnemingsfeiten (*zie hoger blz. 10vv.*), -- althans niet in grote mate.

-- Zij zijn vooral gekozen geworden, omdat hun axiomata (abducties) er de schijn van hadden 'met de rede overeen te stemmen".

Dit is een technische term: hij betekent:

(1) Niet wat met de waarneming overeenstemt;

(2) maar dat waaraan wij geneigd zijn te geloven".

CSS. Peirce, a.c., geeft dan een applicatief model: "Platon b.v. vindt het 'met de rede overeenstemmend' dat de afstanden der hemellichamelijke banen, onderling, evenredig zijn met de verscheidene snaarlengten, die, bij een muziekinstrument, harmonische klanken verwekken.

Vele filosofen zijn, wat hun belangrijkste conclusies betreft, door beschouwingen van dat type, geleid geworden.".

Hij vervolgt: “Want het is duidelijk dat een ander mens (dan b.v. Platon) Keplers’ theorie (zie *hoger blz. 81*) dat de hemellichamelijke banen evenredig zijn met de (…) banen der verscheidene regelmatige lichamen, ‘met zijn rede meer overeenstemmend vindt”.

CSS. Peirce, a.c., geeft een tweede, meer algemeen applicatief model. “(Deze vrijzinnige methode) - hij heet ze ‘apriori-methode’ - werd, meestal, slechts als mislukt bevonden. Zij maakt van ‘onderzoek’ iets, dat analoog is aan de ontwikkelingsgang van de ‘smaak’, smaak, echter, is, jammer genoeg, min of meer een modekwestie. Gevolg: de metafysiekers zijn nooit tot vaste overeenstemming geraakt. Integendeel: van de aanvang af tot heden (1877) slingerde de pendel tussen een meer materiële en een meer spirituele filosofie heen en weer”.

MHD179

O. Willmann, o.c., 350, bevestigt, schitterend overigens, wat CSS. Peirce zegt: “De verderfelijke invloeden van het atomisme, die Platon vreesde, bleven tamelijk beperkt. De ideële trek van het Griekse wezen, die ook t.o.v. de (proto)sofistiek (-450/-350) standhield, liet zoiets niet tot een ‘macht’ worden.

Ook, wanneer Epikouros (-341/-271) deze schijnfilosofie herstichtte (het Epikoureïsme (-400/+400)), om zijn lustfilosofie daarop te construeren, woog de ‘edelere’, op de fysische theologie (d.i., die archaïsche godhedenleer, die de ‘fysische’ filosofie de weg baant) teruggaande stoïsche leer (-400/+200) - een filosofie, die, eerder, althans, Herakliteïsch (zie hoger blz. 24vv.) gericht was - tegen het Epikoureïsme op”.

Merkwaardig is dat - hier van spiritualistisch-idealistische zijde - over denken e.d.. in termen van voorkeur of niet-voorkeur, alsook in termen van machtsverhoudingen gesproken wordt, net zoals wij, zo-even, de humanistisch-materialistische ‘denkers’ ditzelfde zagen doen, maar uitgaande van ‘de overkant’.

Opm.-- Dit verwijst naar wat S. Kierkegaard (zie *hoger blz. 162vv.;167*) schreef: “De meeste mensen zijn ‘subjectief’ tegenover zichzelf en ‘objectief’ tegenover anderen, ontzettend ‘objectief’, soms. -- Ach! De opgave is juist: objectief t.o.v. zichzelf te zijn en subjectief t.o.v. alle anderen”. (*A. Van Munster, Kierkegaard* (*een keuze uit zijn dagboeken*), 59).

Of nog: “Het mensdom maakt, bijna, nooit gebruik van de vrijheden, die

het heeft, -- zoals b.v. de vrijheid van denken. I.p.v. die vrijheid eist men - als 'vergoeding' - vrijheid van meningsuiting". (o.c., 15).

Opm. -- K. Marx en de Demokriteïsch atomistisch mechanicisme.

(1) "Het Franse en Engelse materialisme bleef, altijd, in innige verhouding tot Demokritos en Epikouros". (Aldus *Marx* zelf, letterlijk, in zijn doktoratsthesis, *Differenz der demokritischen und Epikureischen naturphilosophie*, Berlin, 1841).

(2) Verder ziet Marx in Demoktitos een verlicht (zie *hoger blz. 21/24*) denker van de democratie. -- Wat Röd, o.c., 19a (Fr. 251), bevestigt.

MHD180

(3) Marx bekritiseert, terecht, overigens, het mechanicisme (zie hoger *blz. 68; 169*): in Demokritos' natuur heerst de absolute dwang. Epikouros, echter, abduceert zowel vrijheid als noodzaak. -- In de Marxistisch-revolutionaire filosofie is vrijheid een noodzakelijke en/of voldoende voorwaarde tot revolutie tegen de gevestigde orde; zoniet, is zelfs de meest gerevolteerde proletariër niet in staat tot omzetting van revolte in echte revolutionering der maatschappij.

(4) Marx verwijt, ook aan Epikouros, de afwezigheid van echte 'dialectiek' (zie hoger *blz. 40vv.; 51* (omslag als regulatief model van revolte, die in revolutie omslaat)). --Immers, het marxisme is geen mechanicistisch-materialisme, doch een dialectisch materialisme. Hegels" invloed werkt na.

2B -- De protosofistisch - humanistische idee. (180/187)

Inleiding

Zoals voor alle voorgaande denkers, staan wij stil bij de eerste sofistiek (te onderscheiden van de deuterosofistiek (onder de Keizers van Rome)) vanuit modern-hedendaags oogpunt.

Bibl. Steekproef.

-- *S. IJsseling, retoriek en filosofie* (*Wat gebeurt er wanneer er gesproken wordt*?), Bilthoven, 1975, 13/76 (*oudheid, Middeneeuwen*); 77/168 (*modern-hedendaags tijdvak*);

-- *P. Foulquié, la dialectique*, Paris, 1949 (7/40 : de oude; logisch-retorische dialectiek; cf. *supra blz. 6vv.* (*bewijs uit het ongerijmde*); *15vv.*

(*eristiek*); *21vv*. (*metatheorie*); *140vv.* (*Euripideische sofistiek en retoriek*); *162vv*. (*malakia*), *41/125* (*de nieuwe, hegeliaans-marxistische dialectiek*; cf. *supra blz. 24vv*. (*Kristensen*); *40vv*. (*reg. mod*); *94vv*. (*kwantiteit/ kwaliteit*); *142vv*. (*kritiek*))

-- *Ch. Perelman, Retorica en argumentatie*. Baarn, 1979 (*de redeneringstypes van de (oude, retorische 'dialectiek'*);

-- *G. Fauconnier, Algemene communicatietheorie* (*een overzicht van de wetenschappelijke theorieën*), Utr./ Anw., 1981, 19vv. (*retoriek en communicatietheorie*). De humanistisch-retorische hermeneutiek der protosofisten. (180/183) Theoretisch relativisme - Protagoras van Abdera (-480/-410), de eerste 'Humanist', d.i. dat type van denker, dat, als grondslag van het denkwerk van de mens - vakwetenschappelijk, retorisch en, uiteindelijk, wijsgerig - de mens neemt

MHD181

Inderdaad, Sextos Empeirikos, de systematisch-scepticist, zegt van hem: "Protagoras beweert dat de mens het 'metron' (mensura, maat, d.i. norm is van alle zijnden, d.i.

(i) van het feitelijk bestaan van die zijnden die bestaan, en

(ii) van het niet-feitelijk bestaan van de niet-bestaande. 'Maat' betekent het 'kritèrion', criterium, d.i. middel om te onderscheiden (discrimineren), en 'zijnden' betekent de werkelijke dingen. De mens is dus het criterium van alle dingen. Sextos voegt eraan toe: "Ook Protagoras stelt, voor de mens, enkel het probleem van het bestaan van de 'fainomena' nl. de 'zichtbare', onmiddellijk evidente of gegeven dingen en processen bestaan met zekerheid; wat achter, onder, boven, in die onmiddellijke gegevens schuilgaat, is onzeker. Het subject, de mens, staat centraal.

Opm. -- Protagoras inspireerde zich vooral aan Herakleitos' mobilisme.

Gorgias van Leontinoi (-480/ -375),

die zich inspireerde aan Parmenides' immobilisme en eenheidsfilosofie, alsook aan Zenon's eristiek (weerlegingstechniek), stelt, evenals Protagoras,- aldus Sextos Empeirikos'- een einde aan het bestaan van het criterium van de waarheid (d.i. de gegevens, zoals zij op zich, onafhankelijk van het menselijke subject zijn), doch anders dan Protagoras: in zijn *'Over het niet-zijnde of over de* natuur' (de titel van het boek is zuiver Parmenideïsch)

'bewijst' hij drie ('nihilistisch' geheten) stellingen.

(i) Er is niets, noch 'zijnde' noch niet-zijnde;

(ii) indien het zijnde bestond, dan was het ondenkbaar;

(iii) indien het zijnde bestond èn, bij hypothese, toch denkbaar was, dan was het niet uitspreekbaar en onmededeelbaar.

M.b.t. dit laatste zegt Gorgias: "Zelfs indien het gekend en gedacht wordt, is het zijnde onmededeelbaar aan een andere. Want, indien er zijnden bestaan, die buiten ons bestaan en voorwerp zijn van het gezichtsvermogen, het gehoor, van de samenvattende zin, hoe zullen de zijnden, die gevat kunnen worden door het zien of gehoord kunnen worden door het gehoor - en niet omgekeerd -, aan iemand anders onthuld kunnen worden? Door middel van het woord duiden wij de zijnden aan, doch dat woord is noch de dingen op zich, noch de zijnden. Gevolg: wij delen aan de gesprekspartner niet de zijnden mee, maar een verwoording, die van de op zich zijnde dingen verschilt". (*GP. Dumont, les sophists* (*fragments et témoignages*), Paris, 1969, 75).

Uitweiding. -- ***De Protosofistische epistemologie (kennisleer).***

Deze is van uitzonderlijk belang voor het moderne en huidige denken.

(i) ***Negatieve dialectiek inzake kennis:***

a/ de zintuiglijke kennis is onbetrouwbaar; reden:

MHD182

(1) het gebeurt dat wij ons vergissen (iets niet goed waarnemen; een woord niet goed verstaan b.v.);

(2) de protosofisten - in de lijn van Parmenides en Herakleitos - veralgemenen deze particuliere en singuliere vergissingen: alle zintuiglijke ervaringen zijn feilbaar;

b/ de verstandelijk-redelijke kennis is onbetrouwbaar;

reden: zij is, wezenlijk, algemeen geldige kennis, waardoor zij het singuliere der dingen en processen verdoezelt; zij is kennis van het onveranderlijke, waardoor het onophoudelijk veranderen der dingen en processen verdoezeld wordt.

Besluit: *Protagoras* heeft, op zijn naam, twee boeken, getiteld '*Antilogiai*', d.i. tegengestelde betogen; het werk van een naamloze 'dissoi logoi', d.i. dubbele betogen, geeft ons toepassingen van dergelijke zakstraatsituatie: het

goede en het kwade, het prijzenswaardige en het laakbare, het rechtvaardige en het onrechtvaardige, het ware en het valse, het zijnde en het niet-zijnde, de onderwijsbaarheid van de wijsheid en de deugd, de bevoegdheid en de onbevoegdheid, enz., worden telkens met betogen voor en tegen behandeld zo dat men tot geen besluit komt (oordeelsopschorting, kern van het scepticisme).

(ii) ***Fenomenisme.*** Het 'fainomenon' is de kern van deze mentaliteit, d.i. de voorstelling, die ontstaat uit de ontmoeting van het waarnemend subject en het waargenomen object. Meer kent en denkt de mens niet.

Gevolg: **(1)** Zeker zijn wij enkel van onze subjectieve indrukken (gedachten, denkbeelden, inbeeldingen, waarnemingen); (cfr. *supra blz. 65; 170v.*,);

(2) Onzeker is de 'objectieve' buitenwereld, die, misschien, in de grond, een begoocheling, een illusie, is.

(iii) ***Materialisme.*** Voor Protagoras e.a. is het 'fenomeen'
(1) een lichamelijk en stoffelijk gegeven; gevolg: **(2)** de mens zit gevangen in de materiële wereld der subjectieve indrukken, waarvan hijzelf de maat is.

Empirisme.
1. Het woord 'theoria', (speculatio, speculatief denken) wordt Puthagoras (-580/-500) toegeschreven: hij zag zich als 'theatès', beschouwer (speculator) der waarheid, d.i. de werkelijkheid zoals zij op zich is.

2. Het woord 'noèsis' (denken) stamt van Parmenides (-540/…): het zijnde, d.i. dat wat iets is 'kath' heauto' (secundum seipsum, op zich, onafhankelijk van onze indrukken), wordt gevat door dat 'noein', denken. -- Beide denkers liggen aan de oorsprong van het speculatieve denken, dat, achter de 'fanerà' (de zichtbare dingen) of 'fainomena', de fenomenen, de 'adèla', de onzichtbare gegevens, het onzichtbare, bloottrekt, analoog aan de (door de godheden geleide) mantiek ('helderziendheid'), doch met 'logismos', verstandelijk redeneren (cf. supra blz. 83/85 (de systechie: 'zichtbaar/ onzichtbaar'))

MHD183

Het woord 'fronesis' (bezinning) komt van Herakleitos van Efesos (-535/-465): werkelijkheidsgetrouwe aanschouwing, juist denken, maar beide afgestemd op het praktische gedrag. Ook dit type van speculatief denken

overschrijdt de empirie: het 'ziet', ontcijferend, de onzichtbare code der natuur: vuur, veelvormig en met vele namen, - de logos, de heelalordening, die 'harmonie der tegengestelden' is. Welnu, theoria, noèsis, fronesis, als speculatieve methoden, worden door de protosofistiek afgewezen. In de plaats komt 'empeiria', zintuiglijke, aan lichamelijk-stoffelijke verschijnselen of 'fenomenen' gebonden, subjectief te werk gaande ervaring. Dat is de kern van alle empirisme.

Praktisch-normatief relativisme. (183/184)

De negatieve of, met een huidig modewoord, 'kritische' dialectiek of redeneerkunst der sofisten leidt tot ethisch-politische consequenties. De godheden, de algemene begrippen, de zintuiglijke evidenties, - dat alles was ontluisterd. Welke gedragsnorm rijst uit die grote leegte' op? De verlichting, met Xenofanes van Kolofon (-580/-490), de religiekritieker en culturoloog, begonnen, zette zich in de mechanicistische vakwetenschap en de protosofistiek door: het archaïsche denken werd met minachting of, althans met twijfel, bekeken en de natuurfilosofie, voor zover speculatief, werd problematisch.

Met die axiomata werd het ethisch-sociale leven herduid:

(1) ***Hippias van Ellis*** (+/- -400) beweert dat de 'nomos' (wet, gewoonterecht, desnoods conventie), die, tot dan toe, de Griekse 'eleutheria' (libertas, vrijheid), met klem verdedigd tegenover de Perzische absolute vorsten, grenzen zette, de 'turannos', de onderdrukker en verdringer was van de (nu anders begrepen, nl. lustgevoelige) vrijheid;

(2) ***Polos en Trasumachos*** beweerden dat "voor de sterke mens 'recht' datgene is dat hem (ligt' (voordelig uitvalt);

(3) ***Kallikiles*** zei dat "ieder mens het 'recht' (versta: de principiële toelating, afhankelijk van macht, in haar uitvoering) bezit, zijn begeerten, naar wens en willekeur, uit te leven". Men kan niet schaamtelozer de grondslagencrisis - nu niet van de speculatieve en/of religieuze denkmethode, doch - van de samenleving uitdrukken.

Voeg hierbij
a/ de Atheense democratie, met haar Perikleïsch losse levenswijze,
b/ de overwoekering van de retoriek of redekunst,
c/ de Peloponnesische oorlog (-431/-404),
d/ de welvaart na de Perzische oorlogen,
en men begrijpt dat het tijdsgewricht in zijn geheel een crisis vertoonde.

Cfr. E. Will, Le monde grec et l'orient, Paris; 1972, 473s.

MHD184

W. Peremans, De Griekse vrijheid (boodschap en waarschuwing), Hasselt, 1978, haalt *Platon, de staat*, VIII 562/563, aan, waar hij de antiautoritaire vrijheidsopvatting, toen heersend, beschrijft: "Ik kan mij best voorstellen dat een democratische staat, dorstend naar vrijheid, geen maat zal weten te houden. (…). Leiders die niets, en onderdanen die alles te zeggen hebben, - dat is de formule' (…). –

De vader went eraan, zich op gelijke voet te plaatsen met zijn zoon en bang te zijn voor zijn kinderen; de zoon acht zich even goed als de vader en ontziet noch vreest zijn ouders, want, ja, hij wil vrij zijn (…). In zo een polis is het de meester die zijn leerlingen vreest en vleit, terwijl de heren studerenden, vanuit de hoogte, op hun lesgevers neerzien. Met de huisleraars is het al niet beter gesteld. Jonge snuiters plaatsen zich helemaal op gelijke voet met bejaarden en nemen het tegen hen op in woord en daad. Meteen passen deze zich aan bij de jeugd en putten zich uit in grapjes en scherts: om toch maar niet de indruk van kniezerigheid en bazigheid te wekken, apen zij de jeugd na."

Platon moet, blijkbaar, de werkelijke toestanden met eigen - kritische - ogen gezien hebben, om zoiets te schrijven. - Zij zijn niet zonder gelijkenis met heden.

Uitweiding. (184/187)
De retoriek (welsprekendheidsleer).
(a) *De paideia van de protosofisten omvatte*
(i) Grammatica (het woord en de taal),
(ii) De dialectiek (het redeneren en redetwisten en
(iii) de retoriek (het overtuigen, resp. overreden van de medemens).
W.Jaeger, Paideia, I, 397ff., zegt dat deze drie grondvakken - later het trivium geheten - de grondslag van de formele vorming van het westen vormen. Met de inbreng van de Pythagoreeërs - quadrivium (arithmetiek, geometrie, muziek, astronomie; zie *hoger blz. 4*) - maken zij het systeem der zeven vrije kunsten uit. "Het Griekse systeem der hogere vorming, zoals de protosofisten ze opgebouwd hebben, beheerst heden de ganse beschaafde wereld". (o.c. 400).

(b) ***De retoriek beheerst dat vormingssysteem***. -- Behalve voorlopers, in Soemerië en Egypte, die onmiskenbaar zijn, zijn de Grieken toch de

stichters van de welsprekendheid. En van de theorie ervan.

(b)1 ***Koraks van Surakousai*** (Syrakuse, Sicilië) (tss -500 en -400) gespecialiseerd in gerechtelijke retoriek (om reden van de vele processen), onderscheidde, in een rede drie delen: **a.** prooimion (inleiding, voorrede), **b.** agones (debatten, - een typisch agressieve naam), **c.** epilogos (slot); -- als grondslag zag hij 'eikos' (probabile, hetgeen wel niet waar maar toch waarschijnlijk is.

MHD185

M.a.w. de (noodzakelijke en/of voldoende) reden of grond, waarop een forensisch redenaar (bijstand, advocaat) zich kan steunen, in de debatten (woordenstrijd), is, meestal, niet streng logisch-wetenschappelijk, maar dan toch redelijk.

Hier gaat de retoriek uiteen t.o.v. Anaxagoras' experimenteel-analytische fysiek (zie *hoger blz. 70vv.*) en/ of de stoicheia (elementa, d.i. fundamentele basisinzichten) van meetkunde van Hippokrates van Chios (-470/-400), die axiomatisch-deductieve structuur hadden, d.i. die axiomata en/ of postulaten vooropstelden en er, volgens streng logische deductie, stellingen uit afleidden. -- M.a.w. de (gerechtelijke) welsprekendheid krijgt een intellectueel statuut.

(b)1.bis ***Teisias van Surakousai.***

Leerling van Korax begint de classificatie: **(i)** forensische redekunst en **(ii)** beradende redekunst zijn specifiek onderscheiden types. Inderdaad, het gerecht is iets anders dan de 'ekklesia', de volksvergadering, die b.v. wetten moet stemmen. Welnu, Teisias is de leraar van Gorgias van Leontinoi, Isokrates van Athene (-436/ -338), de retor bij uitstek, Lusias van Athene (-440/-380), de redenaar (forensisch vooral) en logograaf (die reden schreef voor anderen). Doch, daarmee, bevinden wij ons te Athene (Attika).

Opm. -- Gorgias voert een derde type rede in, nl. de epideiktische of pronkrede (nevens de gerechtelijke en de politieke). -

Opm. -- Applicatief model:

Korax leerde Teisias steeds gelijk te halen in de 'agon,' - op voorwaarde dat deze hem zijn ereloon gaf, indien zijn eerste pleidooi bewees dat Korax' leersysteem efficiënt was. -- Doch Teisias pleit niet maar wordt zelf retor (redekunstleraar), schitterender dan Korax; betaalt niet. -- Korax daagt

Teisias voor het gerecht.

(1) Teisias: “Ik bewijs dat uw eis tot betaling zonder (voldoende) reden of grond is: ofwel overtuig ik u dat ik u niets schuldig ben (dan ziet gij af van uw eis natuurlijk) ofwel overtuig ik u niet (dan moet gij van uw eis afzien, want mijn eerste pleidooi is niet ‘efficiënt’).

(2) Korax: “Ofwel overtuigt gij mij niet, maar dan moet gij mij betalen, ofwel overtuigt gij mij wel, waardoor gij bewijst dat mijn leersysteem efficiënt is en moet gij mij eveneens betalen”.

(b)2 ***Isokrates van Athene.***

De grote opvoeder - retor der oudheid. -- De structuur der rede: **(1)** ‘Proöimion’ (inl.); **(2)a**. ‘diègèsis (narratio, verhaal, - om het thema te situeren); **(2)b1**. ‘Pistosis’ (overreding, aan de hand van ‘peithö’, d.i. niet ‘harde’, streng logische argumenten); **(2)b2** ‘agon’ (overtuigend bewijs, aan de hand van logisch strenge argumenten, nl. ‘apodeixis’, ‘harde’ bewijsvoering); **(3)a.** ‘anakefalaiosis’ (recapitulatio, afsluitend overzicht en samenvatting); **(3)b**. ‘pathètikon meros’, (pathetisch slot).

MHD186

De retorische filosofie: volgens Isokrates is rede en redekunst en -kunde geen

1. levensvreemde bespiegeling (speculatieve filosofie).

2. eristiek (louter ‘kritische’ of weerleggende techniek (zie hoger blz. 5/6 (Zenon)),

3. Belletrie (louter om de esthetische waarde beoefende woordkunst),

4. forensische redekunst (meer dan ‘advocatenwerk’);

Zij bevat, desnoods, alle vier als ingrediënten, maar zij is wezenlijk iets anders. Daardoor zette Isokrates zich duidelijk af tegen de protosofistische retoriek, doch ook tegen de Platonische rede(kunst)theorie. cf. *S. IJsseling, Retoriek en filosofie* (*wat gebeurt er, als er gesproken wordt?*), Bilthoven, 1975, 26/35 (Isokrates en de macht van het woord), 38/39;

“De filosofie is levensvreemd en wereldvreemd; zij heeft weinig praktische betekenis. Natuurlijk, moet men wel serieus kennis nemen van de filosofische problematiek: dat behoort nu eenmaal tot de algemene cultuur. (…) Filosofie is (…) duidelijk ondergeschikt aan het ideaal van welsprekend en wellevend zijn. Het belangrijkste is dat men zich, in het leven - zowel individueel als gemeenschappelijk- weet te redden”. (o.c., 39).

Opm.-- Volgens E.Curtius is Homeros (+/- VIII-ste e.) de grondlegger van de retoriek: de Ilias is de helft en de Odusseia de twee derden redevoeringen. -- Doch daarmee zitten wij in de archaïsche redekunst.

(1) *WB/ Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm; 1947, 125/148 (*de goddelijke heraut*), zet deskundig uiteen hoe de 'klassieke' (d.i. de 'verlichte', verstandelijk-redelijk te werk gaande) mens het juiste begrip van de sacrale welsprekendheid heeft verloren: het 'antieke' (versta: archaïsche) woord is in de waarzegger, de dichter zelfs en de redenaar aanwezig: het sticht lot (goed lot of noodlot) vanwege de godheden - de chthonische of aardgodheden en de ouranische of hemelgodheden - overgezonden;

(2)a. *Cl. Ramnoux* (*Etudes présocratiques*) spreekt in een analoge zin;

(2)b. M Heidegger (1889/1976), de grote Duitse existentiedenker (grondslagenonderzoek der ontologie), knoopt aan de voorsocratische opvatting van **(i)** waarheid, **(ii)** taal en spreken aan: in archaïserende zin heet hij dan ook die drie werkelijkheden 'zijns-stichtend', cf. S.IJsseling, o.c., 32vv. -- Toch is Heidegger nog duidelijk ver verwijderd van de echte archaïsche woordopvatting (hij is en blijft te filosofisch, hoewel voorsocratisch).

(3) Dit alles bewijst welke enorme desacraliserende werking de retoriek, in al haar varianten, heeft uitgeoefend. Zij toont de secularisering van het woord overduidelijk.

MHD187

Opm. -- *Platon* van Athene (-427/-347), -in z'n dialoog *Gorgias*, een polemisch-eristische dialoog tegen de protosofistische retoriek, merkt op dat het retorische betoog geen werkelijk inzicht ('epistèmè', sciëntia, 'wetenschap') kan bijbrengen, aangezien het slechts 'doxa' (schijn; schijnweten, loutere mening) wil opdringen. -- waarop Gorgias repliceert dat men, louter retorisch, toch de toehoorder(s) kan 'doen denken', zoals zulks gewenst is en gerechtig geacht wordt. Ook hun handelen wordt erdoor in een zinvolle en rechtvaardige baan gedreven.

Daarop antwoordt Platon (steeds bij monde van Socrates) dat rein en werkelijkheidsgetrouw weten, van wat 'gerechtig' en/of 'gewenst', 'zinvol' en/of rechtvaardig' is aan de aanvang van het retorisch ageren (macht uitoefenen)

noodzakelijke voorwaarde is van echte retoriek

In de *Faidros* preciseert *Platon*, duidelijk minder agressief, dat er goede en slechte retoriek bestaat. Doch daarover hebben wij het verder.

IA(2) De klassieke filosofie en haar crisis (-450/-200). (187/241)

Deze grondslagencrisis dateren we rond -450/-200. Socrates van Athene (-469/-399) hersticht de wijsbegeerte. Hij doet dit met dubbele nadruk:

(i) i.p.v. natuurgericht (fysicistisch, 'kosmologisch') is hij mensgericht humanistisch antropocentrisch antropologisch);

(ii) i.p.v. vaag-begrippelijk is hij begrippelijk ingesteld (logisch). -- Deze twee kenmerken zullen blijvend erfgoed worden van het westen.

Deze filosofie ontwikkelt zich, van Socrates uitgaande, in twee tijden:

Stichting van de Attische filosofie (-450/-320);

Neergang van de klassieke filosofie (hellenistisch-Romeins) (-320/ +200).

De 'epistemologische snede' wordt gevormd door Alexandros III van Macedonië, 'de grote' bijgenaamd (-356/-323), die, vanaf -335, zijn veroveringen begint.

IA(2)a. De opgang der Attische filosofieën (-450/-320).

Attika is de streek rond Athene, dat, na Ionië (Miletos allereerst) en Groot-Griekenland (z.- Italië en Sicilië), centrum wordt, tot aan de veroveringen van Alexandros de Grote, van retorisch, vakwetenschappelijk en ook van wijsgerig leven.

Samenvatting van de Socratiek.

(a)1. Het centrale object: de mens, maar dan als klassiek wezen, d.i. losgekomen uit **(i)** de archaïsch - mythologische en **(ii)** de natuurfilosofische denkwereld.

(a)2 Het doel: agogie (welzijnsbevordering, lotsverbetering), hoofdzakelijk via het intellectueel-rationeel 'aanleren' van de 'deugd' (deugdelijkheid).

(b) de methode: daarover handelen wij bij de bespreking van Platon.

MHD188

Socratische maieutiek.

Socrates' moeder was 'maia', vroedvrouw; haar beroep 'techne maieutikè',

maieutiek. -- Socrates gebruikt het woord metaforisch (overdrachtelijk) om zijn communicatie- en interactiemethode - beter uitgedrukt: zijn significa of verstandhoudingsmethode - te karakteriseren.

Ironie ('eironeia', schertsend onwetendheid veinzen); eristiek (overtuigend bewijzen dat de tegenstander even onwetend is); positief: inductieve begripsvorming en wezensbepaling. -- Ziedaar Socrates' maieutische methode, die zich wezenlijk van het gesprek, eventueel twistgesprek bedient. Gedaan, dus, met het 'innerlijke woord', waarin vele wijsgeren, vakwetenschappers en retoren de heuristiek of vindingsproces van inzichten, oordelen en redeneringen hadden gezien. Socratiek is groepsdynamica.

(1) ***Gorgias van Leontini*** (zie hoger blz.181) had de mogelijkheid van signifische daden met gunstig resultaat radicaal in twijfel getrokken.

(2) ***Socrates, Platon, Aristoteles***, alle grootsocratiekers in één woord, zagen in de redelijke verstandhouding op theoretisch en praktisch gebied de grondslag van iedere humanistische samenleving. Significa, concreet gezien, is dialoog, eventueel in de vorm van wetenschappelijk gesprek. De socratische maieutiek is en blijft tot op heden de stevigste methode van onderzoek, ook op vakwetenschappelijk gebied. Reden: de ene gesprekspartner werkt cybernetisch (verbeterend) in op de andere; pas de groep - en niet de enkeling, met zijn 'innerlijk woord', - is echte wetenschappelijke macht.

De kleinsocratiekers. (188/193)

(a)1. ***De eristisch-dialectische school van Megara.***

Eukleides v. Megara (+/- -400, Euboulides van Miletos (ll. v. Eukl), Parmenideïsch-zenonisch (zie *hoger blz. 15* (eleatisme)), ontwikkelen de eristiek, door Zenon gesticht: weerleggend overtuigen hetzij d.m.v. streng logisch bewijs hetzij d.m.v. retorisch betoog (argumentatie) van de medemens als ttegenstander. --Ziedaar de hoofdtoon van de eristiek.

Applicatief model: de 'pseudomenos' (leugenaar).

Men vraagt iemand: Indien gij zegt dat gij liegt, liegt gij dan werkelijk of niet?

(i) Antwoordt hij: 'ik lieg; dan repliceert de vraagsteller: 'indien gij beweert dat gij liegt èn gij liegt werkelijk, dan liegt gij niet:

(ii) indien hij antwoordt: 'ik lieg niet', dan repliceert men: 'Indien gij zegt dat gij liegt èn gij zegt de waarheid, dan liegt gij.

(i) Structuur: uitgangspunt, de waarheidsdefinities, toen gangbaar,

(ii) men past ze toe (applicatief model)

(iii) met de bedoeling deze definitie af te breken (kritisch-negatief) en ze te weerleggen, deduceert men uit dit applicatief model een ongerijmdheid (contradictie, tegenspraak).

MHD189

(iv) tweemaal, hier in 'de leugenaar', past men 'antistrofè' toe (Demokritos, Platon kenden reeds deze methode: men weerlegt door deductie van de ontkenning uit de te bestrijden stelling).

De 'leugenaar' van Euboulides heeft vele Griekse denkers (redeneerders) geboeid. Hij boeide zelfs de logistiekers van onze eeuw. cf. *Ew. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./Nijmegen, 1944, 78vv. (*de 'paradox' van de 'leugenaar'*). Reden: de structuur van de redenering is boeiend. De kritiek op 'de leugenaar' is daarin gelegen dat men in de uitspraak 'ik lieg' geeft echt oordeel heeft (geen zinvolle bewering); men kan, immers, - wat Platon, Aristoteles e.a. onderstellen - geen onderzoek uitvoeren omtrent de al dan niet waarachtigheid van die uitspraak. Zolang de denkinhoud van die bewering niet met de feiten zelf geconfronteerd is, weet men niet wat men eraan heeft.

(a)2. *De dialectische elisch-eretrische school.*

Faidon van Elis (+/- -375), Mènedèmos van Eretria (-319/-265) vereenzijdigen eveneens eristisch. -- Menedemos beweerde dat zeggen: 'de mens is wit' onwaar is; reden: de denkinhouden 'mens' en 'wit' zijn niet totaal identisch. 'Zijn' was, voor hem, slechts geldig begrepen, indien men het als volle identiteit verstond. Gevolg: zeggen: 'wat (zo) is, is (zo), is geldig; applicatief: 'wat wit is, is wit' of 'de mens is mens; omdat, in die gevallen, volle identiteit en geen deelidentiteit is.

Nu is het duidelijk dat, behalve in 'tautologieën' (identiteitsoordelen), ook in analogische oordelen 'zijn' geldig gebruikt wordt: indien ik zeg: "De mens is sterfelijk"; beweer ik niet: "De mens is niets dan sterfelijk", ik bedoel alleen: 'onder zeker oogpunt (perspectief) 'is' de mens sterfelijk'; ik bedoel nooit dat het ganse 'zijn' van de mens totaal lidentisch is met 'sterfelijk-zijn'! (cf. *supra blz. 5; 14v.* (*Elea*); *74v. Eksk.*)).

Besluit: de 'dialectiek' van Socrates, gecombineerd met eleatische ontologie èn met protosofistiek, geeft gemakkelijk eristiek. Duiden is, zoals gezegd, tevens combineren (ont- en verbinden).

(b)1 *De Paleokunische (Paleocynische) ethiekers, politiekers.*

Antisthenes van Athene (-440/-365), Diogenes van Sinope (-400/-325). -- Antisthenes combineert Socratiek, retoriek (Gorgias van Leontinoi) en zelfs mythologie. -- Hij gaf onderwijs in het kunosarges (een gumnasion) wat wellicht de naam 'kunikos' (honds, 'cynisch') deed ontstaan.

Uitweiding. -- Nominalisme.

Inzake dialectiek, was Antisthenes, als de Megariekers: alleen volidentische oordelen zijn (eleatisch) waar; de andere oordelen ('de mens is goed', 'Socrates is mens' b.v.) zijn vals.

MHD190

Doch oordelen als 'het goede is goed', 'de mens is mens', zijn geldig (als tautologieën). -- Weerom die Parmenideïsch-Eleatische denkstructuur (taalstructuur): slechts de systechie "'zijn' (volidentisch)/ 'niet zijn' (absoluut niet identisch)" geldt; er is geen tussenterm 'deels identisch/ deels niet-identisch' (analoog). Een Aantal denkers en redeneerders geraken maar niet los uit de greep van Parmenides' systechie (tegenstellingspaar).

Nominalistische deductie uit eleatische axiomata.

De vlijmscherp gedachte systechie krijgt nu een logische consequentie van formaat:

(i) de systechie 'enkelvoudig (één: ondeelbaar en onherleidbaar tot iets anders/ samengesteld', ineen met de elatische systechie (zijnde/ niet-zijnde), leidt tot de bewering:

a. enkelvoudige werkelijkheden zijn niet 'definieerbaar' (d.w.z. men kan er geen wezensbepaling van geven in de taalvorm van: 'De mens is een wezen dat denkt' b.v.)

b. Samengestelde werkelijkheden zijn wel definieerbaar, maar dan slechts door opsomming van de constitutieve bestanddelen;

(ii) de systechie 'enkeling (individueel zijnde)/ begrip (algemeen of universeel zijnde)' is eveneens radicaal: het identische in Charikleia, Penelopeia en Brisèis is dat zij, alle drie, mens en vrouw zijn; doch, voor Antisthenes, is er geen analoge, doch slechts een volle of absolute identiteit; gevolg: "Charikleia, Penelopeia en Brisèis 'zijn' mensen, vrouwen" betekent: "(Zij) 'zijn' niets dan (mens, vrouw)".

De enkeling wordt enkel en alleen volidentisch verstaan en dus: de enkeling kan niet onder een algemeen (universeel) begrip samengevat worden. Nominalisme is precies de stelling dat de enkeling (het individuele zijnde)

volstrekt of absoluut individueel is en dus voor geen wezenheid (uitgedrukt in een (universeel) begrip) vatbaar is. Antisthenes heeft dan ook de platonische ideeënleer scherp aangevallen, alsook het socratische en aristotelische (algemene) begrip.

(iii) De systechie 'waar/ onwaar' en de systechie 'oordeel/ tegenspraak' worden eveneens in diezelfde parmenideisch-eleatische absolute tegenstelling opgenomen: aangezien men ofwel iets ('zijnde', volidentisch begrepen) ofwel niets ('niet-zijnde') zegt, is er enkel ware uitspraak zonder dwaling) en uitspraak (stelling) zonder tegenspraak bevattende uitspraak! Van een denk- en taalstructuur gesproken.

Uitweiding. -- Ponos- of wilsinspanningsethiek, -politiek.

Antisthenes gaat uit van de mythologie: de held Herakles bereikt, als 'sotèr' (heiland, redder) het hoogste 'goed', dankzij twaalf moeilijke 'werken' ('ponoi').

MHD191

Antisthenes neemt het heroïsche gedrag van Herakles - in de lijn, overigens, van Socrates' soberheidsethiek en -politiek - als definitie van 'deugd', doch het speculatief - intellectualistische aspect van Socrates wordt weggelaten: verstand, geleerdheid zijn geen deugd! De heroïsche inspanning van de wil, 'ponos', 'is' de deugd. (cf. *supra blz. 162vv.*).

Deze heroïek wordt, eveneens, gevat binnen een absolute systechie: 'lust/ lustversterving'; de 'sofos', sapiens, de wijze, alleen bezorgd om zijn 'ziel' en haar 'deugd', haar 'hoogste goed', doodt iedere lustbeleving in zich als de vijand zonder meer van de mens als 'heros', heldhaftig wezen. In de mythologische zin van dat woord.

De norm, het criterium, van de heroïek is de sobere, naar de oorspronkelijke 'fusis', 'natuur', terugkerende zelfgenoegzaamheid ('autarkeia'). Al wat, door louter menselijke tussenkomst, sedert de opkomst van de cultuur, bij die oorspronkelijke (cultuurvrije) 'natuur' is gevoegd, is louter afgesproken, 'conventioneel; vrije en vrijblijvende etikettering:

(1) zich zogenaamd 'fatsoenlijk' gedragen, inzonderheid de mode;

(2) het onderscheid tussen 'vrijen' en 'slaven' en het leven in de 'polis', verstaan als de lokale stadsstaat (t.o.v. vreemden);

(3) De traditionele religie (het verlichte, ontvoogdingsaspect; zie hoger) dat alles wordt verworpen. Als 'niet-zijnde' wordt het als 'niets' verstaan. Net als de protosofisten ('nomos' (conventie)/ fusis (echte natuur o.m.), doch niet in

hedonistische zin, zoals zij, - men ziet het combineren van elementen en opnieuw combineren ervan - wordt de systechie 'natuur/ cultuur' absoluut genomen en als applicatief model van 'zijn/ niets' geduid.

Men weet hoe Diogenes van Sinope deze marginalenethiek en -politiek extreem heeft geduid:

(1) gemeenschapsleven ('commune') van kinderen en vrouwen;

(2) Schaamteloosheid ('cynisch' betekent, heden, nog 'schaamtevrij') in kleding en gedrag werden door hem voorgestaan.

Men weet ook hoe, onder de Romeinse keizers, het cunisme duidelijk bijval kende, verkondigd door rondreizende conventievrije, sobere, marginale 'predikanten', kosmopolitisch van mentaliteit.

(b)2 ***De kurenaische ethiekers, resp. politiekers.***

Vierde herduiding en de omduiding van de socratiek geschiedt door Aristippos van Kurènè (-435/ -350), leerling van Socrates, door Theodoros 'atheos' (de godloze) en, +/- -300, door Hegesias van Kurènè. Aristippos werd, na de dood van Socrates, wijsheidsleraar in de stijl van de protosofisten (rondreizen, zich laten betalen voor onderricht). Aan het hof van Dionusios van Surakousai (Syrakuse) b.v. treft hij zijn tegenvoeter, Platon, aan.

MHD192

Uitweiding. -- Sens(ual)isme en fenomenisme.

(1) Uitgangspunt: het individuele is absoluut individueel. Zie hoger (eleatisch axioma).

(2)a Niet 'de' (algemene) mens bestaat, doch de individuele (individualistisch humanisme der protosofisten); deze individuele mens verschilt dan nog van (individueel) ogenblik tot (individueel) ogenblik; (syn- en diachronische) verschillen zijn absoluut; er is niet zoiets als een gemeenschappelijke eigenschap die ze onderling, naar wezen, verbindt. -- Zoiets had reeds Protagoras, de sofist, verkondigd. cf. *supra blz. 173; 180/ 181*.

(2)b1 ***Fenomenisme als deductie.***

"Wij zijn als een belegerde burcht: afgezonderd van de buitenwereld". Aldus Aristippos. De mens, dermate individueel, afgezonderd naar buiten en opgesloten in zich naar binnen, neemt slechts de 'fainomena', de 'fenomenen', d.i. dat wat verschijnt (van de dingen), de fenomenen waar, meer niet. Wij zien, horen, tasten, voelen wat zich onmiddellijk toont aan ons. Meer niet. Fenomenisme dus. cf. *supra blz. 65* (*scepticisme*).

(2)b2 ***Sens(ual)isme als deductie.***

Zoals Protagoras, beweert Aristippos dat wij geen intellectuele inzichten (begrippen, ideeën) bezitten, doch enkel zintuiglijke indrukken (sensus = zintuig).

(2)c. ***Sensistisch fenomenisme als samenvatting:***

wat Protagoras niet aannam, neemt Aristippos aan, nl. wij voelen de systechie 'warm/ koud', wij smaken de systechie 'zoet/ zuur; wij zien de systechie 'wit/ zwart; doch, wat de zijnden, doorheen die indrukken 'zijn' op zich (zoals Parmenides voorstond), dat is ons onbekend; wij hebben enkel en alleen onze 'pathè' (passiones, dat wat wij ondergaan, in de zintuiglijke waarneming). -- Dit sensistisch fenomenisme is de wezenskern van de scepsis (scepticisme).

Uitweiding. Hedonisme (ethisch-politisch materialisme).

Uitgangspunt: het sensistisch fenomenisme (ik, gij, iedereen zit opgesloten in zijn intro- en retrospectieve innerlijke 'wereld' als absoluut individu, enkel en alleen volidentisch, zonder enige deelidentiteit met wat anders ook). cf. *Supra blz. 172v.* (*mediatisme*).

(i) Het objectief-universeel goede, van zijn leermeester Socrates, heeft geen zin in zo een 'immanentiefilosofie' ('immanentie' = 'innerlijheid). Als enige norm, criterium, van 'goed' is er de louter zintuiglijke, louter fenomenale waarneming van het subject. De subjectieve beleving is 'hedone' (lustbeginsel), zoals Demokritos, de atomieker, en de protosofisten geleerd hadden.

(ii) deze subjectieve lustbeleving is dan nog actualistisch: niet het ogenblik dat voorbij is (retrospectief); ook niet het ogenblik, dat ik verwacht (prospectief), doch het huidige, actuele ogenblik is, ten volle, lustogenblik, als volidentisch met zichzelf.

MHD193

(iii) Het ogenblik, hier-en-nu, met uitsluiting van al wat dat actuele, individuele ogenblik (absoluut) niet is, is het lustogenblik van het lichaam niet dat de 'geest' - men vraagt zich af wat 'geest', voor Aristippos zou kunnen betekenen; zeker niet dat wat zijn leraar Socrates eronder verstond - en de lustogenblikken van de 'geest' niets betekenen; zij 'zijn' werkelijk, doch het lustkarakter ontlenen zij aan het lichaam.

Het omgangstalige woord 'materialist' betekent, tot grote ergernis van vele filosofisch geschoolde materialisten, 'genieter' en wel met de nadruk op lichaamsgenieting. 'Hedonist' is bedoeld. cf. *supra blz. 176vv*. (*materialisme/ hedonisme*).

(iv) De 'felicific calculus' of geluks-, genotsberekening van Aristippos. Socrates' 'verstand' werkt toch nog na, bij zijn leerling: de 'fronèsis' (verstandelijk overleg), immers, is een integrerend element van de lustbeleving: de 'geest'

(i) kiest, in het kader van een differentiaal, voor de gladde, zachte beweging van de lust, - gaat aan een lustloze toestand, als b.v. de slaap, onverschillig voorbij en weert de 'ponos', de last, als te mijden;

(ii) kiest voor het maximum aan lust en het minimum aan last (tweede differentiaal der lustbelevingen).

(v) De socratische voorrang van het innerlijke werkt enigszins na bij Aristippos: "Ik wil bezitten, niet bezeten worden", aldus Aristippos. Wat op zelfbeheersing wijst. Reeds Socrates had erop gesteund dat het 'goede', zoals hij het verstond, doordat het welzijns-bevorderend (agogisch) is, met het aangename samengaat. Aristippos verstaat dit als volgt: wie zich niet beheerst, verderft zijn genot. Zodat, onder dit oogpunt, de kurenaieker en de kunieker niet zo ver uiteengaan.

De grootsocratiekers.

a. ***De academische (platonische) filosofieën.***

Platon van Athene (-427/-347), de stichter van het transcendent idealisme (de ideeën zijn 'transcendent' (overstijgen) de zijnden der 'fusis' (natuur)). -- Speusippos (-347/-338: leiderschap der acadèmeia), Xenokrattes (-338/-314), Polemon (-314/-269), Hèrakleides Pontikos e.a.

Uitweiding: Het begrip 'idea', idee.

Vertrekpunt: Socrates' algemeen begrip, taalkundig weergegeven in een soortnaam ('onoma', nomen). Indien de meisjes Kirkè, Brisèis en Charikleia 'eigennamen' dragen, dan is de term 'meisje(s)' een soortnaam. De eigennaam, uitdrukking van de volle identiteit van Kirkè, enz., duidt slechts één enkel zijnde aan. De soortnaam, daarentegen, duidt meer dan één zijnde aan, nl. alle mogelijke en werkelijk bestaande (hier:) 'meisjes', waaronder de drie aangeduide eigennamen, die maar een particuliere verzameling uitmaken.

MHD194

(i) De vraag rijst: “Waarop steunt de soortnaam?” M.a.w. waarom juist hebben Kirkè, Brisèis en Charikleia als soortnaam ‘meisje’? De (noodzakelijke en voldoende) reden is: zij hebben gemeenschappelijke eigenschappen; ontologisch uitgedrukt: zij zijn deelidentisch onderling, juist om reden van die gemeenschappelijke eigenheden. Deze gemeenschappelijke eigenschap is aanwezig in haar ‘zijn; haar ‘wezen’ (‘ousia’, ‘essentia’, zijns-wijze).

Dit aspect, duidelijk voor Socrates, Platon, Aristoteles, wordt, bijzonder sterk uitgezegd door de middeneeuwse scholastiekers. Men zegt dan ook dat zij, heel bijzonder, essentialisten zijn. cf. *supra blz. 5* (*vol- en deelidentisch*).

(ii) De vraag rijst: aangezien de soortnaam
a/ meer is dan een loutere naam - wat de nominalisten beweren (zie hoger blz.189v), die er slechts een ‘nomen’, ‘naam’ in zien - en

b/ iets denkbaars, iets gedachts, een gedachte, is, een denkinhoud, een keninhoud, aanwezig in onze geest, die het deelidentische in de (hier:) vele meisjes ziet, ‘schouwt’, -- wat iets, dat én gedacht en toch ‘werkelijks’ is, betekent -, hoe komt het dat, minstens sommige, ken- en denkinhouden - b.v. “twee plus twee is vier”, “het geheel is groter dan het deel” e.d. - blijkbaar ook waar zijn, zelfs indien er nooit in de natuur rondom ons, ook maar een toepassing van bestond?

Volgens Platon wijst dit feit op een ‘idea’ (‘eidos’) , d.i. iets louter gedachts èn toch werkelijks, dat, onafhankelijk van concreet-individuele realisaties (privatieve modellen), van alle eeuwigheid en tot in alle eeuwigheid, ‘waar’ is en - wat meer is - basis, axioma, van de wijsheid en, vooral van de filosofische wijsheid.

Dit feit wijst op het overschrijden (transcenderen) van zowel de concreet-individuele realisaties als onze subjectieve denkbewegingen, die het algemene begrip vormen.

Dat wat tegelijk boven de stoffelijke realisaties en boven onze subjectieve denkakten uitreikt is idee.

Meer nog: volgens Platon is dat eeuwige, transcendente model werkelijker dan de ‘beelden’ (afbeeldingen, realisaties) ervan; reden: lang vóór die realisaties, bestonden, in de ‘kosmos noètos’ (mundus intellegibilis, de ken- en denkinhoudelijke wereld), die regulatieve modellen, die, bestonden zij niet, gewoon het bestaan van de realisaties zouden onmogelijk maken. Zij zijn én

bron (‘archè’, beginsel, principium) én model, toonbeeld, van de verwezenlijkingen ervan, die, zoals de hele fusis, ontstaan en vergaan.

Wat die ideeën nu juist niet doen. Deze ideeën zijn waarlijk het ‘zijn’ van Parmenides, dat, buiten en boven de fusis en haar ontstaan en vergaan, ‘eeuwig’ daar zijn.

MHD195

Uitweiding. Het begrip ‘methexis’ (participatio, deelname). (195/197)

Wij Stelden, sedert Parmenides en het Eleatisch zijnsbegrip, dat slechts volle identiteit kent, zonder enige partiële identiteit (d.i. zonder analogie), vast dat de denkers, gegrepen door die ‘dialectiek’ van ‘absoluut’ identisch ‘zijnde’ en even ‘absoluut” niets’ (zonder middenterm, die er, i.p.v. een contradictorische systechie, een differentiaal zou van maken), geen plaats over hadden voor

(i) algemene begrip of, platonisch, idee, alsook voor

(ii) de band, die de individuen onderling verbindt (sociale dimensie, indien het mensen betreft).

Deze leemte, reeds duidelijk gemaakt in onze uiteenzetting over de kleinsocratiekers (zo b.v. *blz. 189 supra* (*tautologieën, nominalisme*), *190* (*absolute heroïek*), *191* (*fenomenistisch sensisme, hedonisme*)), is, natuurlijk, mensen als Socrates, Platon, Aristoteles niet ontsnapt; wel integendeel: heel hun aanvullingsdrift t.o.v. het lacunaire socratische denken is erop gericht ‘plaats’ te scheppen voor deelidentiteit en de daaraan gepaard gaande ontologie.

Platon, vooral, heeft een term geschapen, die wezenlijk deelidentiteit uitzegt: ‘methexis’ (participatio), deelname. Men zou ook het moderne woord **(i)** communicatie en **(ii)** interactie kunnen nemen om ‘methexis’ weer te geven.

Meteen blijkt overduidelijk het verpletterende belang van de term in kwestie: hij is meer dan louter ‘gedachte’ of louter ‘redenering’ in parmenideïsch-zenonische, ‘eristische’ zin.

A. Lalande, vocabulaire technique et critique de la philosophie, Paris, 1968-10, 742, definieert ‘methexis’ als volgt:

a. de verhouding van de zintuiglijk gegeven zijnden t.o.v. de ideeën;

b. de verhouding van die ideeën, die elkaar niet uitsluiten (contradictorische ideeën zijn dus uitgesloten), onderling. -Tot daar Lalande.

M. Müller/A. Halder, Herders kleines philosophisches wörterbuch, Basel/ Freiburg/ Wien, 1959-2, preciseert:

ad a. De verhouding van het individuele zijnde (cfr. Lalande's zintuiglijk gegeven zijnde) t.o.v. de ideeën;

c. de verhouding, van het 'beeld' (in platonisch Grieks: 'to eikos', imago, afbeelding;) tot het oerbeeld ('paradeigma', exemplaar, toonbeeld, dat tegelijk oorsprong is);

Müller/ Halder geven, als applicatief model van deze betekenis 'c', de verhouding van de mens tot het goddelijk zijnde (vooral in de scholastische filosofie); -- men kan er zeer gerust bijvoegen: 'vooral in de patristiek, niet het minst de Griekse patristiek' (waarop wij in deel II terugkomen).

MHD196

I.v.m. de verhouding 'schepsel/schepper' merkt *P. Foulquié/ P. Saint-Jean, dictionaire de la langue philosophique*, Paris, 1969-2, 514s., op dat de term 'deelname' - die wij, voortaan, gebruiken als vernederlandsing - in het platonisme en in de platonisch geïnspireerde filosofieën, betekent:

ad a. De wijze, waarop de zijnden van de ervaring 'deelnemen' aan een hogere wereld (bij Platon de 'kosmos noètos', de ken- en denkinhoudelijke wereld; zie *hoger blz. 13*);

ad c. (de wijze, waarop diezelfde zijnden der ervaring 'deelnemen' in laatste instantie, aan het opperwezen, de oorsprong van al wat zij 'zijn'; -- m.a.w. - mogen wij er, ter verduidelijking, aan toevoegen de hogere wereld convergeert, tenslotte, in het opperwezen.

Vermeld woordenboek voegt hieraan onmiddellijk toe: "(deelname) omvat het onderscheid van wat deelneemt (het deelnemende aspect) en dat waaraan het deelneemt (het 'deelgenomen' aspect), vooral (het onderscheid) van het schepsel en de Schepper; meteen ontsnapt de participatiefilosofie aan:

1/ het monisme (waarover verder) of

2/ het pantheïsme (eveneens waarover verder),

zoals beide geïmpliceerd zijn in het 'emanatisme' (waarover later)".

Opm. -- De eerste denker, die als heidens platonieker, het verband tussen ideeën-(wereld en de godheid (als opperwezen, blijkbaar zag, is Albinos, een neo-platoniserend denker (+/- +125/+190), die beweert dat de "ideeën (ideai), modellen van de individuele dingen en, tevens, van hun concrete vormen

(eidè), niets anders zijn dan de gedachten van God". (*E. De strycker, S.J., beknopte geschiedenis van de antieke filosofie*, Antwerpen, 1967, 184).

Opm. -- Hiëro-analytisch (godsdienstwetenschappelijk) gezien is het Platonisch deelnamebegrip oeroud. Lalande, o.c., 743, verwijst, daarvoor, naar de godsdienstwetenschapper *L. Lévy-Bruhl* (*les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*).

L.-Br. zegt: de 'deelname' is een denkwijze, die overheerst bij de volkeren van 'lagere' (?) beschaving - men ziet de 'verlichte' mentaliteit bij de etnoloog L. Br. In de minachtende term 'lager' aan het werk. Volgens deze 'mentaliteit' maken, in de grond, alle wezens, zelfs de meest onderling verschillende, "éénzelfde 'wezen'" uit - men moet de uitdrukking van de sociologistische etnoloog 'éénzelfde wezen' met een dikke korrel zout nemen -.

"De voorwerpen, de wezens, de fenomenen kunnen, op een voor ons onbegrijpelijke wijze, tegelijk zichzelf en iets anders zijn". Men ziet de deelidentitieve structuur in 'tegelijk zichzelf (volidentisch) en iets anders(deelidentisch)! L.-Br. vervolgt: "Op een even voor ons onbegrijpelijke wijze, stralen zij uit en vangen zij op krachten, 'des vertus' (het Frans voor 'mysterieuze kracht'), eigenschappen, 'mystische' inwerkingen, die zich laten voelen buiten hen, zonder op te houden te zijn waar zij zich bevinden".

MHD197

-- 'Mystisch' betekent hier zoiets als 'voor onze, westerse, rede en verstand niet te grijpen en niet te begrijpen'.

L.-Br. besluit: "M.a.w., voor deze mentaliteit, is er tegenstelling tussen 'enkelvoud' en 'meervoud', tussen 'hetzelfde' en het 'andere', zonder dat dit ertoe dwingt één van de (twee) termen te bevestigen, indien men de andere ontkent of omgekeerd. Dit heeft slechts tweederangsbelang". (L. Lévy-bruhl (1857/1939) is bekend om zijn nadruk op de tegenstelling tussen 'cartesiaanse' (d.i. Modern-rationalistische) en 'primitieve' mentaliteit). cf. *supra blz. 164* (*dieptepeil*).

M. Eliade, de mythe van de eeuwige terugkeer (archetypen en hun herhaling), Hilversum, 1964, 37v., zegt: "In ieder van de voorbeelden (…), komt dezelfde 'primitieve 'zijnsopvatting' tot uitdrukking: een voorwerp, een handeling krijgen slechts werkelijkheid, in zover zij een archetype nabootsen of herhalen. Uitsluitend door herhaling of participatie verkrijgt iets werkelijkheid; al wat geen exemplarisch. model bezit, is 'van zin ontbloot',

d.w.z. mist werkelijkheid.

De mensen zullen er dan ook naar streven archetypisch en paradigmatisch te worden. Dit streven kan paradoxaal lijken, in die zin dat de mens der oude culturen zichzelf slechts als werkelijk erkent, in zover hij ophoudt zichzelf te zijn (althans in de ogen van de moderne mens) en er zich toe beperkt de handelingen van een ander na te doen of te herhalen. M.a.w., juist in zover hij ophoudt - steller bedoelt: in de moderne zin - zichzelf te zijn, ziet hij zichzelf als werkelijk, d.w.z. waarachtig zichzelf.

Men zou dus kunnen zeggen dat deze 'primitieve' ontologie een platonische structuur bezit. Platon zou, in dat geval, kunnen beschouwd worden als de wijsgeer bij uitstek van de 'primitieve geesteshouding', d.w.z. als de denker, die erin geslaagd is de bestaanswijzen en gedragswijzen van de archaïsche mensheid wijsgerig te verantwoorden.

Uiteraard doet dit niets af van de 'oorspronkelijkheid' van zijn wijsgerig genie; want de grote verdienste van Platon blijft bestaan in zijn poging deze visie van de archaïsche mensheid theoretisch te rechtvaardigen en dit met behulp van de dialectische middelen, welke de spiritualiteit - steller bedoelt hiermee: het begripsarsenaal - van zijn tijd hem ter beschikking stelde".
Tot daar Mircéa Eliade, de befaamde religiewetenschapper

Toch moet, bij Lévy-Bruhl en Eliade, opgemerkt worden dat beiden al te weinig de nadruk leggen op het fluïdieke aspect, dat de onderbouw vormt van de deelname-idee; dit is echter, in het 'apeiron' van Anaximandros van Miletos (-588/-524) uitgesproken. cf. *ook blz. 27v.; 126*; *133; -- 64* (*'conformiteitssysteem' van Scheler*).

MHD198

Uitweiding. -- Dialectiek.
P. Foulquié, la dialectique, Paris, 1949, een uitstekend werk, dat de systematische semasiologie (betekenisonderzoek) m.b.t. het woord 'dialectiek' geeft, onderscheidt twee grote types van 'dialectiek' (198/200)

(a) De eristische dialectiek, (195/200)
die aanvangt met de parmenidiaan Zenon van Elea (zie *hoger blz. 15vv* (*i.v.m. de grondslagencrisis der wiskunde*); -- de kenmerken vat Foulquié als volgt samen.

a/ Het doel van Zenon (en alle eristiekers) is negatief, d.i. zij willen niet een stelling bewijzen en/of een eigen systeem van stellingen bewijzen; zij hebben als doel de stellingen en/of het systeem van stellingen van de tegenstander af te breken. "Het is een negatieve dialectiek (of redeneer- en redetwistkunst of -kunde)". (o.c., 14). Men zou ook kunnen zeggen: 'kritische dialectiek'.

b/ De uitwerking van dat kritisch-negatieve doel is:

(1) Men vertrekt niet van ware premissen (axiomata),

(2) doch van vooropstellingen, eigen aan de tegenstander, die ze ofwel voorlopig ofwel definitief aanneemt; in de middeneeuws-scholastische logische middens heette men zulks 'argumentum ad hominem' (betoog tegen de mens-tegenstander).

Besluit: hier, in de eristische dialectiek, is de medemens, wezenlijk, 'tegenstander' (redeneer- en redetwistvijand).

(a) bis de protosofistische dialectiek is een variante van de eristische: ook daar is de medemens 'vijand' (zacht uit gedrukt: 'rivaal', vooral op politisch gebied); hij moet - met 'alle' middelen van redenering en redetwist ... be-'streden' (steeds die 'strijd') worden; m.a.w. de (proto)sofist gebruikt - pragmatisch, d.i. met het oog op een te bereiken (hier: politisch, althans in hoofdzaak) doel - de eristiek als middel van welsprekendheid, d.i.

(i) overtuiging met logisch geldige middelen en/of

(ii) overreding met logisch twijfelachtige of zelfs 'sofismatische' (d.i. welbewust logisch ongeldige) middelen. cfr *supra blz.185* (*de relativistisch-sceptische wereld- en levensbeschouwing*).

(b) ***De lotsanalytische dialectiek***, die Foulquié o.c., 41ss., laat aanvangen met Herakleitos van Efesos (cfr *supra blz. 40vv.* (*mobilistische abstractie*), is, wezenlijk gecentreerd rond 'strijd', doch, voor de Heraklitiaan, is die strijd slechts onder meer woorden- en gedachtenstrijd; hij omvat alle mogelijke vormen van 'strijd' (zie de harmonie der tegenstellingen, weergegeven, blz. 41vv..supra, in de korte aanhalingen).

Opm. -- De lotsanalytische dialectiekers gebruiken - zo b.v. Hegel, Marx e.a. - graag het woord 'tegenspraak' (contradictie) om de gewone, niet-logisch contradictorische tegenstelling te benoemen.

MHD199

In het Latijn drukt dat verschil zich uit door 'aut' gewone tegenstelling) en

'vel' (volstrekte tegenstelling, tegenspraak).

Appl. mod.

(1) ofwel zingen ofwel dansen (wat de beginnende logistiek 'logische som' van 'zingen' en/ of 'dansen' heette); 'aut';

(2) ofwel zingen ofwel niet zingen (wat 'contradictie' in de strenge zin van het contradictiebeginsel uitdrukt: "Ofwel 'is' iets, (zo: hier zingen) ofwel 'is' het niet (zo: hier niet zingen); 'vel'. In beide 'ofwel - ofwel' - vormen is er alternatie (afwisseling van het ene door het andere). Toch is het logische verschil grondig, hoewel verborgen onder de talige klankverwarring, die handig, in de 'retoriek' van de moderne dialectiekers misbruikt wordt. cf. Foulquié, o.c., 41/42.

Opm. -- Dieptepsychologisch gezien, is, in de twee-drie hierboven geschetste dialectieken, aan het werk wat de oude Grieken heetten 'agono.logia', d.i. het gevecht d.m.v. woordkunst of woordkunde

(a) Agonistes betekent 'ieder mens, die vecht hetzij met het spreken, hetzij met het handelen tegen een tegenstander en voor een publiek'; men denke aan de 'prot.agonist', 'deuter.agonist' in de Griekse theaterspelen b.v. (cfr. *supra blz. 185: agon*).

(b) 'Agonistès' betekent ook steeds 'gevecht' als 'spel' opgevat, d.i. 'vechten' met een voorop onzekere afloop zo dat de spanning van het 'spel' erin blijft, samen met de schakering, dat dit alles toch, in de grond, niet (zo) ernstig is.

(c) 'Agonologia' is, dan ook, steeds verbonden met wat de Romeinen heetten '(h)arena', d.i. (letterlijk) het zand, de zandbodem van een amfitheater voor hetzij spelen hetzij gevechten - de 'associatieve' waarde van deze afwisseling is typisch. Wie ervan uitgaat, dat 'dialectiek' steeds agonologia, spel- en/of gevecht is, verstaat Platon's reactie tegen de drie voornoemde soorten dialectiek, die hij wou vervangen door een waarheidsdialectiek. Hetgeen (1) iets geheel anders is en (2) eigenlijk wijsbegeerte is. Cfr *supra blz. 176/179* '*the enemy*'/ '*the champion*'

Psychoanalytisch (Freudiaans) gezien: de drie voornoemde dialectieken dekken een ternauwernood verholen agressieve grondhouding t.o.v. de medemens als medemens, ook al heette men dit, in het antieke milieu 'spel' (steekspel met woorden) of 'gevecht' (woordgevecht; in het Frans zoveel duidelijker uitgedrukt: 'joute d' esprit (oratoire)' (voor twistgesprek, debat)).

Uitgerekend daaraan, - aan het verwarren tussen 'het halen in een debat' en 'objectieve waarheid in de vorm van een gesprek, desnoods een dosis twistgesprek bevattend, gezamenlijk vinden' - precies daaraan wilde Platon ontsnappen!

Nu kunnen wij inzien welke schaamteloze graad van miskenning van de diepe tendens van Platon's afwijzing van voornoemde drie dialectieken Nietzsche (1844/1900), de grote kritisch-materialist-ontmaskeraar begaan heeft:

MHD200

Nietzsche zag, in de radicale afwijzing van de machts- en afbraak-dialectieken, "een uiting van Platon's verborgen machtswil en van zijn afgunst op het aanzien, dat de redenaars, in de oudheid, genoten en de macht, die zij bezaten". (*S. IJsseling, retoriek en filosofie*, Bilthoven, 1975, 16). Steller voegt eraan toe: "Dit is, natuurlijk, een typisch Nietzscheaans standpunt". Nietzsche's 'psychologie', voorloopster van de freudiaanse psychoanalyse, ziet a-priori niets dan 'verborgen' - (cfr. *supra blz. 142; 145* (*hermeneutiek*)) - machts- en geslachtstendensen.

Doch zo een duidingsmanie heeft slechts waarde,
(i) voor zover, inderdaad, de werkelijke mens, 'verborgen' voor zichzelf, geleid wordt door niet-bewuste tendensen ('driften') en
(ii) voor zover zij de 'verborgen' tendensen van Nietzsche zelf onthult.

Wij huilen dan ook niet mee met de ontmaskeringswolven, die Platon a-priori, d.i. louter gesteund op eigen, onbewezen axiomata, belasteren.

De Socratisch-Platonische dialectiek. (200)

Men kan Platon niet van zijn leermeester, Socrates, losmaken. Daarom integreren wij Socrates' dialectiek in die van Platon.

(1) ***De socratische dialectiek.*** (200/205)

Foulquié, o.c., 15ss., zegt, terecht, dat Socrates, tegen de sofisten, - let goed op tegen wie - de eristische herleiding tot het ongerijmde, zo vaak beoefend door de eigentijdse wiskundigen, retoren, e.d., toepaste, om hun bewustwordingsproces op gang te krijgen; hij confronteert ze met hun eigen duivelskring, door ze, met de neus, in eigen inconsequenties te duwen.

Foulquié, ibid., thematiseert, dan, de opbouwende dialectiek van Socrates, die zich uit in de themata; zo b.v. vroomheid, gerechtigheid, wijsheid, -- het

schone, -- de moed. Daarvan - dankzij inductie bouwt Socrates, in gespreksvorm, al of niet gekruid met twistgesprek, - een wezensbepaling definitie op.

Applicatief model: in de *Theaitetos* (een dialoog van *Platon*) geeft Theaitetos, ertoe door Socrates geprikkeld, achtereenvolgens als wezensbepaling van 'wetenschap'

1/ zintuiglijke ervaring, **2/** ware mening (doxa), **3/** waar oordeel, voorzien van zijn verantwoordingding (noodz. en/of volde reden of grond). Men ziet de herstichting van de filosofie doch niet op louter natuurfilosofische basis, maar op algemeen-filosofische grondslag. M.a.w. de filosofie, in haar volle omvang, komt pas van de grond met Socrates.

Applicatief model: i.p.v. te vertrekken van de algemene (universele) wezensbepaling, kan ook vertrokken worden van het particuliere of zelfs het singuliere model: in de *Menon*, zegt Menon dat de 'deugd' (versta: deugdelijkheid)

(1) voor de man, erin bestaat, de polis degelijk te besturen;

(2) voor de vrouw, in degelijke huishouding;

(3) voor het kind, de derde-leeftijdsmens, een menigte anderen, in nog wat anders. M.a.w. ofschoon zij allen in één en dezelfde wereld leven en allen met hetzelfde deugdelijkheidprobleem geconfronteerd worden, toch nemen zij, elk afzonderlijk, een eigen, nl. singuliere, resp. particuliere gezichtshoek ('bril', perspectief) in. Dit biedt twee voordelen:

(i) de socratische maieutiek voert, door haar inductief optreden, een rijke ervaringsstof in (empirisch aspect) en

(ii) zij is niet-autoritair, waardoor zij aan een dogmatistisch indoctrineren ontsnapt.

Wat men heet 'de kringloop van de empirische wetenschap' is hier duidelijk aan het werk.

(1) Waarneming (verzameling van feitmateriaal): Socrates trekt de aandacht hetzij (informatief onderwerp) op wetenschap hetzij (normatief onderwerp) op deugdelijkheid; hij confronteert de partners met beide fenomenen in de hun eigen leefkring;

(2)a. abductie (hypothesevorming): plots 'ziet' de ene: "Het is zintuiglijke

waarneming; indien 'wetenschap' dat is, dan begrijp ik 'wetenschap' als feit en onder die naam". De andere: "Indien 'deugd(elijkheid), degelijk bestuur van de polis is, in de ecclesia (volksvergadering), dan versta ik dat woord en de werkelijkheid 'erdoor aangeduid".

M.a.w. 'zintuiglijke ervaring; resp. 'degelijk polisbestuur' zijn de noodzakelijke en voldoende voorwaarde om Socrates' woord en de erdoor aangeduide realiteit te 'begrijpen'. De verklaring is gevonden.

(2)b. deductie (afleiding van toetsbare voorspellingen):

(i) "Indien 'wetenschap' 'zintuiglijke ervaring' is, wat dan indien men met 'ware mening' te doen heeft? Laat ons nagaan".

(ii) "Indien 'deugdelijkheid' 'degelijk polisbestuur' is, wat indien de vrouw, die, in beginsel niet aan de ecclesia deelneemt, met 'deugd' geconfronteerd wordt? Laat ons zien".

(2)c Inductie (confrontatie van de hypothese met nieuw feitenmateriaal):

(i) niet alle gevallen van 'ware mening' zijn tegelijk 'zintuiglijke ervaringen' (men denke aan iemand, die met getallen rekent b.v.); dus de definitie is slechts particulier (gedeeltelijke falsificatie, gedeeltelijke verificatie);

(ii) 'deugd' is, voor de toenmalige vrouw, 'degelijke huishouding' en heeft niets te zien, althans zo te zien, met 'degelijk polisbestuur', tenzij de 'degelijkheid' ('degelijk' blijkt, inductief, juist (verificatie)); 'polisbestuur' blijkt, wel als bestuur, doch niet van de polis, doch van de huiskring geldig (gedeeltelijke verificatie (bestuur), gedeeltelijke falsificatie (polis)).

MHD202

(2)d. Waarde - oordeel (evaluatie): gezien het partiële verificatieresultaat, behoort verder gezocht naar een betere definitie. -- cf. *Supra blz: 10/13.*

Samengevat: Socrates redt het Helleense denken uit de grondslagencrisis (wiskunde, natuurfilosofie, retoriek)

(i) door de stichting van het wetenschappelijk gesprek; -- alle wetenschap, alle retoriek en alle filosofie omvat spreken met elkaar over het thema, desnoods met discussie en/of eristiek (weerlegging); welnu, door definities systematisch in dat gesprek in te voeren en ze inductief te verantwoorden, leerde Socrates zijn tijdgenoten niet enkel spreken of discussiëren, doch een wetenschappelijk spreken en redetwisten,-- en dit met de nodige 'Akribeia' d.i.

wetenschappelijk-logisch strenge nauwkeurigheid. Waren alle gesprekken, heden, maar van dat niveau!-- Nevens de axiomatisch deductieve methode der meetkundigen (*Hippokrates van Chios* (-470/-400, *stoicheia*, elementen) en de experimentele methode van Anaxagoras van klazomenai(-499/-428), is de maieutische methode van Socrates de derde definitieve verworvenheid van het wetenschappelijke denken.

(ii) Door de verbinding (synthese) van empirie en speculatief denken beroofde Socrates de (zintuiglijke) waarneming van haar blindheid (gebrek aan denkmodellen) en de 'speculatie' van haar leegheid (gebrek aan feitenmateriaal). Zie *hoger blz. 182* (*empirisme der protosofistiek*); *186* (*Isokrates' empirisme*). Ook deze synthese blijft tot op heden geldig. Immers, zoals Foulquié zegt, Socratisch gesprek is een heen-en-weer tussen singulier resp. particuliere modellen en regulatieve (universele) modellen.

De Socratische maieutiek is een stichting van dieptepsychologisch–paranormologische dimensie van het denken.

A. Lalande, Vocabulaire, 1968, 589, merkt op dat 'maieutiek', in verscheidene dialogen van *Platon*, o.m. de *Menon*, door Socrates beoefend, de bewustmaking is van reeds onbewust in de gesprekspartners aanwezige denkinhouden.

(i) *G. Rager, Hypnose, sophrologie et médecine*, Paris, 1973, 180/181, merkt op dat reeds de sofist Antifon van Athene (-480/-411),- te Korinthos, op zeker moment, in een lokaal op de agora, mensen trachtte te genezen door de taal en, in dat kader, aan droomduiding deed.

(ii) Socrates heette de kunst der bewustmaking 'maieutikè': in de Theaitetos (150/ 151c) laat Platon hem zeggen: "Mijn maieutiek heeft dezelfde algemene eigenschappen als die van de vroedvrouwen, op dit verschil na dat de mijne de mannen helpt baren, en niet de vrouwen, én op de zielen in haar baringsarbeid let, en niet op de lichamen. (…). Vertrouw u dus aan mij toe die de zoon van een 'maia' (vroedvrouw) ben en zelf vroedkundige (verloskundige). Tracht zo nauwkeurig - akribeia - mogelijk op mijn vragen te antwoorden". M.a.w. Socrates dacht de gesprekspartner autonoom en, in zijn autonomie, toch ergens benaderbaar, zo dat bewustmaking van zijnentwege mogelijk was.

MHD203

(iii) We weten dat Socrates en Paton reageerden op Gorgias van Leontinoi, waar deze de signifiek (communicatieproces) in twijfel trok (zie *hoger blz. 181;*

188 (*maieutiek*)).

Ew. Beth, De wijsb. d. Wisk., 31v., zegt: "Het is (…) opmerkelijk dat Platon - dit blijkt reeds overduidelijk uit de (…) *Menon* (een dialoog van *Platon*) - de derde stelling van Gorgias, althans in zoverre overneemt dat ook hij 'mededeling' - in de zin van overhevelen - van 'kennis' van het ene hoofd in het andere - onmogelijk acht. (…) De 'mededeling' kan, volgens Platon, nimmer dienen om iemand 'kennis' bij te brengen, die hij/zij, voorheen, niet bezat. Zij brengt hem/haar slechts datgene wat hij/zij - onbewust - tevoren reeds 'wist', volledig tot bewustzijn. Daarin bestaat de obstetrische kunst, die Plato Socrates, telkens weer, laat demonstreren". (o.c., 31).

M.a.w. in het voor- of onbewuste is 'kennis' hoe dan ook aanwezig (cfr. *supra blz. 164* (*Kierkegaard*). Dat is ergens echte 'dieptepsychologie'.

(iv) Er is, echter, meer.

(1) volgens *Xenofon van Athene* (-427/-355), een leerling van Socrates, - in zijn *Herinneringen aan Socrates*, 1:2,

a. Offerde Socrates aan de godheden (vaak bij hem thuis, vaak op de publieke altaren);

b. stak niet weg dat hij zich met mantiek (wichelen, het duiden van tekens) ophield: hij placht te beweren dat 'to daimonion' (zijn persoonlijke daimon) hem tekens gaf ('sèmainein');' daarbij stelde Socrates deze soort mantiek tegenover die, die erin bestaat gehoor te geven aan de duiding van godsspraken (zie *hoger blz. 45/49*), - van b.v. vogelvluchtduiding, zinnebeeldduiding, offerduiding.

Reden: de duiders zelf weten dat het de godheden zijn, die, doorheen die uitwendige tekens, richtlijnen geven.

Zo b.v. zegt Xenofon (o.c., 4:8,5) dat Socrates ondervond dat zijn daimonion ertegen was dat hij, eens dat hij beschuldigd was voor het gerecht, zijn verdediging overdacht.

MHD204

(2) *Platon, Apologie*, 31d, laat Socrates aan het woord: "Iets kan vreemd overkomen. Hier en daar geef ik aan iedereen raad en hou mij met zowat van alles bezig. Hoe komt het dat (abductie) ik, toch niet publiek durf te handelen, tot het volk te spreken of aan de polis raad te geven? Dat komt - zoals gij mij, reeds vaak en op vele plaatsen, hebt horen verklaren - doordat mij iets

goddelijks, zoiets als een daimonion, ten deel valt. Het is iets dat mij, sinds mijn kinderjaren, begeleidt, -- een stem, die, wanneer het zover is, mij altijd belet te doen wat ik zou willen doen, maar mij nooit tot iets aanzet.

Besluit: een waarzeggende stem vernam Socrates - 'dankzij een hemelse gunst' -, die, volgens Platon enkel belettende richtlijnen gaf, -- volgens Xenofon, ook aanmoedigende.

Blijkbaar is, vergeleken met de Puthia te Delfoi, Socrates niet in vervoering, maar volkomen bij zichzelf.

(3)a. Reeds *Ploutarchos van Chaironeia* (+45/+125) schreef een werkje '*Peri tou Sokratous daimoniou*' (de genio Socratis). Ploutarchos is Platonisch wijsgeer en, ook, priester te Delfoi.

(3)b. Het fenomeen van een innerlijke stem is, in godsdienstfenomenologie, frequent. cf. *Pinard de la Bullaye, S.J., Les analogies psychologiques*, in: *settimana internazianale di etnologia religiosa*, Paris, 1926, 77, onderscheidt

a. grondige, **b.** gewone en **c.** opvallende fenomenen. Onder deze laatste situeert hij 'de innerlijke woorden' (indien onderscheiden van de gewone 'stem van het geweten'). En *A. Poulain, des grâces d'oraison* (*traité de théologie mystique*), Paris, 1901-4, 291ss. (*paroles interieures*), zegt dat b.v. de H. Theresia van Avila (*leven, xxv/xxvii; kasteel, 6: iii/ix*) daarvan getuigt:

"De innerlijke woorden zijn volkomen duidelijk (…); de ziel hoort ze op veel klaarder wijze dan indien zij langs de zintuigen om verneembaar waren".

M.a.w. het fenomeen als dusdanig (als waarneming) is onbetwijfelbaar en, wat meer is, bij volkomen normale personen aanwezig (de psychologisch gestoorden kunnen ook zulke woorden horen, natuurlijk). De eigenlijke vraag zit in de abductie (zie *hoger blz. 10; 201*): Hoe is zo een stem te verklaren (regressieve reductie); hoe is zij toetsbaar? Socrates blijkt, o.g.v. het resultaat, geverifieerd te hebben (cf. 13 supra).

MHD205

In ieder geval: de 'daimonische' innerlijke stem van Socrates

(1) bewijst, onmiskenbaar, een theosofisch moment in de 'klassieke' (versta: begrippelijk-rationele) Socrates (cfr. *supra blz. 11* (*mythisch-theosofisch*); *12* (*orfisch-theosofisch*); *67* (*Empedokl. Appl. mod.*)

(2) insinueert dat, voor Socrates, in zijn dialectiek, d.i. zijn

gesprekstechniek, voor zover deze echt maieutisch is, een dieptepsychisch-paranormologisch moment abduceert, echt in overeenstemming met zijn eigen waarneming: m.a.w., zoals Socrates, in zichzelf, een daimon(ion) ervaart, zo ook abduceert hij er een in het binnenste van zijn gesprekspartners. Indien dit - historisch niet zo is geweest, dan is er iets onbegrijpelijks gebeurd (cfr. *supra blz. 102vv.)* van hermeneutisch-medemenselijk standpunt (cfr. *supra blz. 56* ('begrijpende', versta: medemenselijk-hermeneutische methode); - *142* (*euripideïsch appl. mod.*)): zou, dan, Socrates nooit, maar dan ook nooit eens eraan gedacht hebben dat dialectiekpartners -- een daimonische macht, gebeurlijk in de vorm van een innerlijke stem, zoals hij, sinds zijn jeugd, zelf ondervond, aan het werk was?

De elementairste wezensgelijkheid - het typisch hermeneutische moment (in de medemenselijke zin, althans) lag duidelijk voor de hand! Dit schijnbaar evidente komt zelden, in onze rationalistische geschiedenisboeken van filosofie, waar zij over Socrates spreken, ter sprake. Zoals wij zagen - *hoger blz. 177vv.* - heet CSS. Peirce dit voorkeurdenken.

2. *De Platonische dialectiek.*

Socrates was niet Platon, ook al was Platon de geniale - of, liever, enigszins, althans, - congeniale leerling (cfr. *supra blz. 'congeniaal'*). Congenialiteit sluit niet grondig 'geniaal' verschil uit. En zulks is hier het geval. Gaan wij na.

(2).1. "Men vereenzelvigt, veelal, (de dialectiek) met de ideeënleer. Dit geschiedt m.i. geheel en al ten onrechte. Wat, reeds, hieruit kan blijken dat Platon van de 'dialektike techne' (zie *blz. 114 supra*), vertaald: de dialectische zowel vaardigheid als wetenschap, de kunst (en de wetenschap) van het discuteren, pleegt te spreken". (*EW. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde,* 32).

MHD206

Volgens Beth's duiding komt Platonische dialectiek neer op "de kunst van het gesprek" ("vragen stellen en beantwoorden, zichzelf en anderen rekenschap weten te geven, scherpe definities weten te formuleren, tegenwerpingen overwinnen, enz.). M.a.w. Het Socratische gesprek. Zie hoger.

(2).2. "De ideeën zijn de eeuwige toonbeelden (voor Platon) (…), dankzij wier nabootsing (zie *hoger blz. 193/197*)

a/ de materiële wereld der ons omringende lichamen het zijn deelachtig wordt en

b/ de denkende geest van de mensen de waarheid en wijsheid deelachtig

wordt ('methexis'). (…).

De (goddelijke) onthulling ('fèmè') heeft ons overgeleverd dat wat wij 'werkelijkheid' heten

a/ niet enkel aan het ene en het vele ontspringt (zie *hoger blz. 5*),

b/ doch ook iets dat wezensbepalend ('peras') is en onbepaaldheid ('apeiria') (cfr *supra blz. 4* (*oerstof*)) als twee ineen vergroeide momenten ('xumfuton') in zich draagt.

Dit impliceert dat - gezien de dingen er zo voorstaan - wij, voor ieder van die dingen, een model (toonbeeld: 'idea') behoren op te sporen en - gezien zoiets in hem aanwezig is - ook zullen vinden. (…) de godheden (…) hebben ons deze wijze van 'historia' (zie *hoger blz. 2* (*onderzoek*)), vanzelf van anderen leren en van aan anderen doorgevend leren overgeleverd". (*O. Willmann, gesch.d. Id.*, I, 1/3).

Niemand beter dat de door en door Platonisch denkende Willmann wist dat de gesprekstechniek, waarover Beth het heeft, in wezen, niettegenstaande Beth's eerder naïef-wiskundige duiding, ideeënvorsing - en niet, zoals Beth verkeerdelijk insinueert, - ideeënleer - wat al te dogmatisch-wiskundig zou zijn, in parmenideïsche stijl, overigens - als inhoud (van heen-en-weer van vraag en antwoord in groepsverband en inductief - socratisch op definiëren gericht gesprek) had.

(2).3. Waarin Beth wel gelijk haalt, is in zijn bewering dat, op zeker ogenblik, Platon de 'stoicheiosis' (zie *hoger blz. 2*), d.i. het aaneenrijgen van 'elementen' tot een ideeënsamenhang (zie hoger blz. 1955vv. (de drie types van 'deelname'), als één der mogelijke ondergeschikte taken van de ideeën-vorsing zag (cfr. *Beth, De wijsbeg. d. wiskunde,* 36vv.).

MHD207

(2).4. Waarin Beth, natuurlijk, ook gelijk haalt, is de 'anamnesis' (herinnering). -- reeds Socrates had gewezen hetzij op wat in het onbewuste aanwezig was (aan begrippen; zie *hoger blz. 202vv.*) hetzij, wellicht, op het daimonische in dat onbewuste (zie *hoger blz. 203vv.*).

Beth - en o.i. zeer terecht - beschouwt de herinneringstheorie (eigenlijk: anamnèsis-abductie, meer niet; geen echt en vol reïncarnatiegeloof) als (wat hij heet) 'een hypothese ad hoc' (d.i. iets dat als abductie past in het kraam van Platon). Deze 'herinnering' uit een vooraf bestaan in de ideeënwereld (die Platon steevast 'kosmos noètos', d.i. (louter) denkinhoudelijke wereld, heet) 'legt uit' (een der mogelijke noodz. en/of vold. redenen) waardoor het komt dat

de ene 'begrijpt' (begrip vormt) en de andere niet 'begrijpt' (niet tot 'begrip' komt).

Als appl. mod. zij de aanleerbaarheid van zedelijk-maatschappelijk goed gedrag (eth.-pol.) aangehaald. "De deug (d.i. eth.-pol. goed gedrag en 'deugdelijkheid') is, in iemand, niet dankzij zijn natuur ('fysei'), -- ook niet dankzij leerproces ('didakton'), maar degene, die er aandeel aan krijgt (zie hoger 'methexis'; *blz. 195*) hem/haar wordt zij tot 'aandeel' door 'goddelijke 'moira' (verdelingswerk; cf. *supra, maar als natuurkracht, blz. 153*), 'Aneu nou', zonder 'nous' (zie *hoger blz. 119vv.;--verstandelijke inspanning*)". Aldus *Platon* zelf in zijn dialoog '*Menon*'.

Als tweede appl. mod. wijst Beth er zelf op dat, in de '*Staat*' (een dialoog), *Platon* de mening bestrijdt dat men "kennis" kan doen in een ziel binnentreden, zoals men, aan een blinde, het gezicht geeft". Iedereen heeft, volgens Platon in zijn ziel, een vermogen en een orgaan om te leren. Het komt erop aan dit orgaan mèt de gehele ziel af te keren van de zichtbare en vergankelijke dingen naar de onzichtbare en onvergankelijke ideeën, die Platon het ware 'zijnde' heet en die samengevat wordt in de ene, unieke idee van het alom aanwezige 'goede'. (o.c 32). Zoals Beth erop wijst: daar gewaagt Platon zelf niet meer van herinnering.

Laatste appl. mod.: in dezelfde '*Staat*' ziet Platon in de wiskunde als theorie van het onafhankelijke kwantitatieve 'vormen' (structuren) juist het 'ideale' middel om de ascese (afsterven) van de 'nous' (geest) erin te oefenen. Meer, in de grond van zijn dialectiek, niet. (Beth, o.c., 32v.).

MHD208

Uitw. -- ***Platonische duiding van de Eurudikè-figuur.***

G. Schwab, Griekse mythen en sagen, Utr./Antw., 1959, 57/62, verhaalt, iewat geromanceerd uitgesponnen, Eurudikè 's lotgevallen.

(1) Eurudikè is de bekoorlijkste der Naiades, stroomnimfen.

(a) Zij wordt door de mythische zanger Orfeus, die een Appolondienaar is (en dus ouranisch, waar Eurudikè chtonisch is), gehuwd.

(b) haar huwelijksgeluk was zeer zeer kort: met haar speelgenoten ging, op zekere dag, Eurudikè ten dans, op een groene weide of in het groene veld. Doch zij wordt achternagezeten door de landbouwgodheid Aristaios, die zowel over de akkerbouw als de veeteelt waakt. Onder het dansen werd zij door een adder, aan de hiel, dodelijk gebeten waardoor zij, onder de aarde' (zie *hoger blz. 161;*

168) gaat. Orfeus als een ontroostbare achterlatend.

(2) Met Platonisch oog bekeken, d.i. geabduceerd, gaat dit de volgende richting uit.

(a) Het concreet-individuele (zie *hoger blz. 5* (*volidentische werkelijkheid*)) wordt weggedacht. Schiet over het abstractum: de vrouw, de waterstroomnimf, het dansen op het groene veld, het huwelijk met de man of echtgenoot, enz., enz..

(b) indien mogelijk, wordt het mathematische moment geabduceerd: hier b.v. één nimf t.o.v. vele nimfen (zie *hoger blz. 206*).

(c) diachronisch wordt de geschiedenis (mythisch proces) herleid tot een tweede abstractum: de ouranische man gehuwd met de chthonische vrouw verliest ze na zeer korte tijd (wat een typische mythologische structuur is: zie *hoger blz. 112; 133; 137*;

Terloops: de huidige structuralisten (zie *hoger blz. 2* (*stoicheiosis*); *48* (*onderaan*); *90* (*binaire bewerking*); *91v.* (*systemenleer*); *101vv.* (*analogieredenering*)) vinden in deze zeer platoniserende reductie (herleiding) tot abstracata zo goed als het einddoel van hun analyses).

(d) tenslotte situeert Platon al het voorgaande in 'het' goede, d.i. de samenvattende idee - zonder meer, desnoods via een opstijgende rangordening (hogere wezens, ideeën, omvatten meer, onder zich, dan lagere, d.i. particuliere ideeën).

MHD209

Slotopmerking.

(1) ***de Duitse romantici*** (zie *hoger blz. 166v.*) hebben ons een spreuk achtergelaten, die, volkomen, op de typisch-Platonische zijde van de hierboven besproken dialectiek toepasselijk is: "Grau, mein freund, ist alle theorie. Grün des lebens goldner Baum". "Grauw, mijn vriend, is alle theorie. Groen des levens gouden boom".

Men hoeft maar b.v. de structuralistische 'analyses' door te maken om de devitalisering opnieuw te ontmoeten (zie *hoger blz. 162vv.*). De socratisch-platonische 'wetenschap' met haar inductiemethode, haar 'abstracta' (louter begrippelijke entiteiten) heeft het parmenideïsch-zenonisch 'geredeneer' (zie *hoger blz. 14vv.*) en ook het protosofistisch 'geredeneer' (zie *hoger blz. 180vv.*) wel hersticht en, meteen, gesaneerd, maar, tevens, het devitaliseringsproces nog steviger gevestigd.

(2) ***De 'duivelskring' der dialectiek.***

P. Foulquié, La dialectique, Paris, 1949, 21, stemt ons met Platon's eigen middelen tot nadenken: "Gij hebt moeten vaststellen - denk ik - dat de jongelui, eens dat zij van de dialectiek geproefd hebben, **(a)** er misbruik van maken, **(b)** er een spel van maken. Dat zij **(c)** er zich van bedienen om, onophoudelijk, tegen te spreken. Dat zij **(d)** in het spoor van degenen, die hen weerleggen (zie *hoger blz. 9; 15* (*eristiek*); enz.), ze, op hun beurt, weerleggen (zie *hoger blz. 185*). Als jonge honden vinden zij er genot in, door geredeneer, degenen, die hen benaderen, heen en weer te trekken en te verscheuren" (*Platon, de staat*, 7, 539b).

(3) Dit alles belet niet dat er, in de dialectiek, zoals Platon (Socrates) ze ooit lanceerden als 'nieuwe filosofie', een kern aanwezig is, die bruikbaar is. Maar dan is het door M. Eliade (zie *hoger blz. 196v.*) benadrukte archaïsche grondbegrip 'methexis' (deelname). Wij zullen er later gebruik kunnen van maken.

Ook de 'idee' als begrip, dat voor en in de dingen en processen actief is (idee-force). cf. A. Fouillée (1838/1912), die alle bewustzijnsinhouden tegelijk als causale (cf. *supra blz. 92v.*) en activerende energieën opvat.

MHD210

(4) Nawerking.

De 'acadèmeis' (academie), Platons' school, maakt een reeds fasen door:

1. de oudere academie, die de Platon van zijn laatste jaren verder uitwerkt, nl. het pythagoreïserend platonisme (de ideeën zijn bovenzinnelijke getalvormen (zie *hoger blz. 4vv.*)

2. De sceptiserende academie (cfr. *supra blz. 65*),

2a. De tweede academie (Arkesilaos (-314/-240)),

2b. De derde academie (Karneades (-214/-129);

2c. De vierde academie (Filon, de leraar van de Romeinse eclectieker (zie *hoger blz. 65*) MT. Cicero (1-106/-43));

2d. vijfde academie (Antiochos; T.Varro (-116/-27; eclectieker); -- beide laatste fasen zijn een loskomen uit de methodische scepsis en een herdogmatisering (eclectisch).

3. Het neoplatonisme (+205/+600) is een pythagoreïserend Platonisme dat volop theosofisch (zie *hoger blz. 12* (*orfisme*); *67vv.* (*Empedokles*); *202/205*

(*Socrates*)) wordt, in de geest van de late oudheid, met haar oosterse invloeden.

Besluit: Platons' nawerking is gewoon reusachtig. De rede is, blijkbaar, de radicale openheid van geest van de dialectiek als gesprekstechniek, waardoor de variërende tijdsgeest en -problematieken konden opgevangen worden.

b. ***De peripatetische (Aristotelische) filosofieën.*** (210/238)

Aristoteles van Stageira (-384/-322), de stichter van het immanente idealisme, dat beweert dat de 'ideeën' in (immanent) de dingen en hun processen zijn;

Aristoteles was twintig jaar leerling van Platon; de opvoeding van Alexandros de Grote (zie hoger blz. 187) werd hem toevertrouwd; in -335 sticht hij de peripatos (zijn school te Athene). De oudere peripatetiekers: Theofrastos van Eresos (lesbos) (-371/-288) schoolleider (-322/-288); Aristoxenos van Taranton (-370/); Eudèmos; Dikaiarchos; Dèmètrios v. Faleron, e.a.

1. ***Aristotelisme als verwekkingsreligieus fenomeen.*** (210/216)

a. *W. Jaeger Paideia*, I, 208, zegt dat wij oerechte mythologie aantreffen in de kern zelf van Aristoteles' denken; als appl. mod. geeft hij de 'liefde' (minnedrift) van de zijnden tot de onbewogen 'beweger', die, a.h.w. een soort alom aanwezige godheid, het heelal 'beweegt', d.i. het proces van ontstaan- en vergaan doet doormaken.

MHD211

b. *P. van Schilfgaarde, Aristoteles*, Den Haag, 1965, 11, zegt: "In Aristoteles' wijsbegeerte treden vruchtbaarheid, voortplanting, schepping, naar de voorgrond. Ongetwijfeld hielden hij en Aleksandros de grote gesprekken over de Samothrakische goden".

Een Woord uitleg.

(a) in -334 steekt Aleksandros, met veertigduizend soldaten, de hellespont over. Zoveel tijd later staat hij, succesrijk aan de oevers van de Hufasis, een zijrivier van de Indus (heden de Shindu, de Indus). Daar, aan de oostgrens van zijn reusachtig rijk, richt hij een altaarsteen als grenspaal op, waarin gebeiteld: "Aan Herakles en de Samothrakische kabeiroi".

Heraklès is een typische held (zie *hoger blz. 155/165*: *Euripides' Herakleidai*; *190v.: heroïsche ethiek/politiek der Kuniekers*). -- De kabelroi, cabiri, de kabieren, heetten de Hellenen 'de grote godheden' ('megaloi theoi' ('megaloi daimones' ook)). Deze samothrakische godheden - Aksiokerses en

zijn zoon Kadmilos, de godinnen Aksiokersa en Aksiëros - werden op het eiland Samothrakè (Samo.thraikè) vereerd, sinds de archaïsche tijden. Fallische riten (zie *hoger blz. 56/64* (*vooral 61*): *het altijd levend en – levenwekkend 'vuur', 124/128* (*Euripides' zeus-idaiosreligie, aitherisch geduid*); *148/150* (*het Dionysisch moment*).

Verder asielrecht (zie *hoger blz. 156/159*) en zeevaartbescherming waren verbonden aan de Samothrakische 'mysteriën' (zie *hoger blz. 124/126* (*inwijdingsbegrip*).

De Kabeiroi werden ook in Macedonië Aleksandros' vaderland vereerd. Volgens Aristofanes van Athene (-450/-385), de vrede (een toneelstuk), waren, reeds sinds lang, te Athene ingewijden in de Samothrakische mysteriën. Ook de grote redenaar Dèmostenès van Athene (-384/-322) maakt er toespelingen op.

Deze mysteriën waren, overigens, verwant met die van Dèmètèr, de aardgodin, en van Dionusos.

Volgens Plutarchos van Chaironeia (+45/+125), voorloper van de neoplatonische theosofie, werden koning Filippos II (-382/-336), de vader van Aleksandros de grote, en de latere koningin Olumpias, zijn moeder, als kinderen, ingewijd in de Samothraikische mysteriën.

Besluit: het is zeer waarschijnlijk dat Aristoteles deze mysteriën goed gekend heeft.

MHD212

(b) FWJ. Schelling (zie *hoger blz. 166*) schreef, in 1816, een essay over de godheden van Samothrakè, -- een bewijs dat het thema de oudheid overleefd heeft.

Van Schilfgaarde, o.c., 75v., past het generatief grondschema als volgt toe.

(a) De sluitrede of syllogisme laat zich als volgt schematiseren: B is A (ieder mens is sterfelijk); welnu: C is B (Socrates is een mens); dus C is A (Socrates is sterfelijk). Of, o.c. 73, anders gezegd: de middensterm B (mens) verbindt de maior (sterfelijk) met de minor (Socrates),-- waarbij A maior heet, omdat hij een groter omvang (denotatie) heeft dan de middenterm (er zijn meer wezens sterfelijk dan enkel maar mensen); C heet minor, omdat de omvang kleiner is

dan die van de middenterm (Socrates is één exemplaar van mens).

(b) "De middenterm - B (het idee 'mens' als tegelijk behorend tot 'sterfelijk' en 'Socrates') - noemt Aristoteles de 'grond' ('aition'). - Met de 'grond' of de 'oorzaak' begint de wetenschap. De oorzaak, immers, brengt voort, evenals, in de paring, het manlijke zaad.

In het syllogisme is werkzaam het levend en telende: men kan het met een levende, scheppende stamboom vergelijken (…)". (o.c., 75)

(c) "Men kan het syllogisme verstaan als een strenge, bewijzende vorm van Socrates' gesprek (cfr. *supra blz. 200/205* (Socrates' dialectiek).-- Ook het gesprek is een levende, bevruchten de werkzaamheid.

(a) Het begint met een vraag. Deze heeft betrekking op de terminus minor, de term van de slotsom (C = Socrates): "Hoe is het met deze bijzonderheid (met dit 'tode ti', 'dit-hier-en-nu', in aristotelisch taalspel, het concreet-individuele aanduidend) gesteld?"

M.a.w. hoe is het mogelijk dat 'dit-hier-en-nu' (C = Socrates) in een wetenschappelijk bouwstuk (over dit 'W' zie straks meer) in te lijven?

(b) De 'architect' van dit bouwstuk is de middenterm (B = mens als omvattender dan C (Socrates als exemplaar) en zelf omvat door A (sterfelijk)):

(a) De sluitrede is niet een afleiding uit twee stellingen: zulk een afleiding zou nooit iets nieuws, nooit iets anders kunnen bevatten dan wat, reeds, in de voorafgaande stellingen werd gezegd.

MHD213

Zij zou steeds een 'petitio principii' ('n vicieuze kring of cirkelredenering) zijn.

(b) De sluitrede redeneert niet naar de slotsom toe. Zij gaat van de slotsom uit, wil haar verantwoorden: zij schikt (cfr. *supra blz. 2* (*stoicheiosis*)) bijzonderheden (C = Socrates, d.i. S (singulier), of, ook, P (particulier) en algemeenheden (B = mens; A = sterfelijk; d.i. U (universeel)) in de toekomende ordening ('stoicheiosis'). Hierdoor ontstaat een wetenschappelijk verantwoord geheel".

(c) "Het syllogisme wordt slechts zelden expliciet gebruikt maar het staat immers zwijgend op de achtergrond van elk wetenschappelijk betoog.

(1) Zijn (…) 'waarheid' berust op een zakelijke of 'stoffelijke' inhoud.

(2) zijn dwingend karakter, zijn 'juistheid' (d.i. logische consequentie of strengheid) volgt uit zijn 'vorm'. -- Deze twee-zakelijke inhoud en dwingende geldigheid, stof en vorm(kracht) - kenmerken Aristoteles' wijsbegeerte en wetenschap".

(d) Aristoteles onderscheidt verschillende 'figuren' (denk aan cursus eerste jaar: ab- en inductieve sluitredefiguur) (…). Het hier gegeven voorbeeld - het deductieve type of figuur - noemt men de 'eerst figuur'. De andere zijn daarvan afhankelijk". (cf.. *supra blz. 10vv*. (*abductie; de-d.; re-d. of in-d.*); *201* (*Socr. reductie met ab-, de-, ind. momenten*)".

(e) "Aristoteles' opvolger Theofrastos (zie hoger blz. 210) heeft, met name, de hypothetische sluitredenen onderzocht. De 'retorische' redenering richt zich naar waarschijnlijkheden of aanwijzingen". (o.c. 76)

N. Rescher, Hypothetical reasoning, Amsterdam, 1964, bestudeerde dergelijke hypothetische, d.i. onzekere ('problematische') of verdachte ('onwaarschijnlijke') of, zelfs, als 'vals' veronderstelde redeneringen.

Ook *A.Meinong* (1853/1921), (*Gegenstandstheorie*); *ueber Annahmen*, Leipzig, 1910-2, behandelt deze 'retorische' redeneringen. (cfr. *supra blz. 184/186* (*retoriek*).

Hierop steunt Aristoteles' onderscheid tussen apodeïktische redenering (wetenschappelijk bewijs) en 'dialectische' redenering (retorisch betoog). Deze laatste vertrekt van wat de gesprekspartner (hoorder) ook aanneemt (verstandhouding als basis van betoog).

MHD214

Cfr. *supra blz. 181* (*Gorgias' kritiek op de verstandhoudingsmogelijkheden*); *188* (*Socrates' opbouw van de verstandhoudingsmogelijkheden*); *203; 207*.

M.a.w. tussen wetenschappers is de verstandhouding gebaseerd op logisch zekere (apodictische) gegevens (waarnemingen ('feiten') en reducties); onder niet-wetenschappers - de grote massa - voorziet Aristoteles een opbouwende basis, nl. dat waarover zij het eens zijn (zekere en onzekere of 'dialectische' uitgangspunten (waarnemingen ('feiten') en reducties: zo b.v. op het gerecht,

in de volksvergadering, in het gewone gesprek, in de 'academische' redevoering.

Opm.-- In deze strenge opvatting steekt een ideologiekritiek (cf. *supra blz. 21/24* (*metatheorie*); *173* (*idolenkritiek*)): 'ideologie' heeft de schijn van strenge redenering; wetenschap is strenge redenering. Alle propaganda, die zich met 'wetenschappelijke' argumenten tooit, -- alle publiciteit, die 'wetenschappelijk' wil zijn, e.d. worden hier niet naïef benaderd. Zij zijn meestal 'dialectisch' (= retorisch), niet apodictisch. Dit impliceert dat aristotelisch gevormden moeilijk manipuleerbaar, d.i. door retoriek beïnvloedbaar zijn. Die eigenzinnige (zie *hoger blz. 32* (*method of tenacity*); - *33* (*method of authority*) - *177v.* (*method of apriory*)), de rechtzinnige en/ of vrijzinnige methoden behoren te wijken voor de zinnige, d.i. wetenschappelijke methode, die 'apodictisch' en 'retorisch' ('dialectisch') streng onderscheidt. Meteen is alle indoctrinatie de pas afgesneden.

Op dit strenge onderscheid tussen 'apodictisch-wetenschappelijk' en 'retorisch-dialectisch' taalspel (zie *hoger blz. 33vv.* (*Wittgenstein*)) steunt o.m. ook het onderscheid tussen 'pragmatisch' en '(louter) logisch' (twist)gesprek. cf. *supra blz. 79.*

Opm. Max Scheler's idee van conformiteit (generatieve) religie en 'wetenschap' (vakwetenschap, wijsgerige wetenschap) heeft hier een merkwaardige toepassing. cf. *supra blz. 64* (*Herakl.*); *162* (*Eurip.*) *196v.* (*Platon*). Aristoteles ziet, in de streng redenerende wetenschap, een verwekking, generatie, op het verlengde van de generatieve religies van Hellas. Zo dat in die religies een model aanwezig is van 'denken' als proces, generatief proces.

MHD215

c. *O. Willmann, Abriss der Philosophie* (*philosophische Propädeutik*), Wien, 1959, 409/433 (*Latentes und entwickeltes sein*), ziet, nevens de doelgerichte minnedrift (Jaeger; cf. *supra blz. 210*) en de generatieve processtructuur (van Schilfgaarde; cf. *supra blz. 210/214*), het ge(n)netisch moment: "De behoefte om een vitaal-psychisch of organisch beginsel in de grondbegrippen op te nemen, erkent Aristoteles. Zelfs de mythe wijst hij niet af:

(i) men zou de levensgeesten der planten 'nimfen' (zie *hoger blz. 208*) en 'hamadruades' ('hama.druas'= 'druas', dryade, die met een boom (inzonderheid: eik) één is) kunnen heten; (…);

(ii) 'Bezield' kan de hemel, als oorsprong van beweging, heten.

(iii) In zekere zin (cfr. *supra blz. 101vv.* (*analogische redenering*)) hebben alle natuurwezens 'leven' " (o.c., 410).

Willmann voegt er (ibid.) aan toe: het woord 'fusis' (natuur) is een gepaste uitdrukking voor het vitale moment. 'Fusis' betekent, immers,

a/ de drijfkracht, in, achter het proces,

b/ de ontwikkeling, het groeiproces zelf,

c/ het zo tot stand gekomene, het product van het proces (oorzaak, proces, resultaat).

Opm. -- *O. Willmann, Gesch. d. Id., I,* 479, legt dit nader uit: "Bij de systechie 'dunamis/ energeia' (lat.: 'potentia/ actus'; potentieel of mogelijk zijnde/ actueel of verwezenlijkt zijnde) staat, allereerst, het organische proces Aristoteles voor de ogen.

(i) Het levende wezen bestaat in het zaad, 'dunamei', potentieel, als iets dat slechts in aanleg bestaat;

(ii) daarentegen, in zijn volontwikkelde toestand, 'energeiai', actueel, als iets dat uitgewerkt is. -- Zo staat 'dunamis' (potentie, aanleg, aangelegdheid) t.o.v. 'energeia' (act, verwezenlijking) allereerst als kiemtoestand t.o.v. rijpheidstoestand, (…);

Besluit: twee bestaansperioden van eenzelfde wezen".

Opm.-- *O. Willmann, Abriss,* knoopt, aan wat voorgaat, een methodologisch schema: "Wanneer de denkbeweging op de voet volgt hoe zich iets, vanaf de aanvang, heeft ontwikkeld, dan is zij genetisch (van 'gennètikkos', -- wat tot het ontstaan hoort; dus beter als 'gennetisch' te schrijven.

MHD216

Wij denken 'gen(n)etisch: wanneer wij b.v.

1. Het worden van een plant op de voet volgen of

2. Het ontstaan van een imperium of

3. De geschiedenis van een literair werk, van het eerste opvatten ervan tot aan de afwerking nagaan.

Wij vatten **4.** de ruimtelijke vormen 'genetisch', wanneer wij (…) de cirkel als draaiingsproduct (…) ontstaan vatten.

5. Wij verstaan een woordfamilie 'genetisch', wanneer wij ze, als uit haar wortel groeiend bekijken,

6. een lexiconartikel, wanneer wij de verschillende betekenissen uit de grondbetekenis afleiden".

Vooral heeft Aristoteles zelf ons de genetische methode voorgedaan, door zelf steeds uit te gaan van zijn voorgangers en tijdgenoten, om, zodoende, een probleemstand (zie *hoger blz. 73: appl. Anax. mod.*) op te bouwen, vooraleer zelf te spreken: Hij situeert zichzelf in de traditie (traditiehermeneutiek) en heeft niet de eigen- of vrijzinnige pretentie 'alles zelf gevonden' te hebben. Toch vervalt hij ook nooit in de rechtzinnigheidsmethode: daarvoor was hij te persoonlijk denkend (cfr. *supra blz. 32/33: Herakl. Analogon; 214*).

Ook impliceert dit dat Aristoteles creatief eclectisch denkt (zie *hoger blz. 65*): hij sticht een nieuw, ja, encyclopedisch systeem.

Besluit: wanneer wij de verwekkingsreligieuze stijl van Aristoteles nagaan, dan staan wij voor een indrukwekkend feit, dat ook heden nog als 'ktema es aei' (Thoekudides) geldig is.

Vergeleken met Puthagaras, die als abducties (axiomata) kosmische getalvormen vooropstelde (*zie hoger blz. 4 vv.*) met Platon, die als abducties ideeën aannam (zie *hoger blz. 193vv.*), is Aristoteles duidelijk even idealistisch - in de brede zin van 'denkinhoudelijke werkelijkheden' vooropstellend -, maar genetisch - immanenter. Getalvormen en ideeën zijn, in Aristoteles' systeem, veel meer organisch vergroeid met de levende en historische werkelijkheid. In die zin is hij 'realistischer', werkelijkheidsnabijer, in de zin van 'veel meer aan de waarneming aanknopend'. Deze trek zal het aristotelisme, later, in zijn vele fasen, bijblijven, tot in de overdrijving toe, zodat een dosis 'platoniseren', als correctief, zal gunstig werken.

MD217

2. *Aristotelisme als wetenschapstheorie*. (317/338)

Wij hebben het, vooral van Van Schilfgaarde, gehoord: aristotelisch denken wil - zoveel mogelijk - apodictisch en, dus, rein wetenschappelijk zijn.

EW. Beth, De wijsbegeerte d. wisk., 63vv. Schetst, nauwkeurig, de wetenschapstheorie van Aristoteles als volgt. Zij betreft, blijkbaar, deductieve of, beter, abductief-deductieve wetenschap. Beth somt er het systeem (coll. struct.) 'W' van stelling en van op.

1. Alle stellingen van W hebben betrekking op een bepaald gebied van 'werkelijke' objecten. (217/236). Beth heet dit het aristotelisch 'realisme'.

Doch, hierop, twee opmerkingen.

(1) Volgens Van Schilfgaarde behoort dit volgenderwijze verstaan te worden.

(a) Voor Platon (*zie hoger blz. 193vv.*) en Immanuel Kant (1724/1804), de grootste denker van de Europese verlichting (*zie hoger blz. 24*), ligt 'wetenschap' in het innerlijk verband tussen de oordelen, -- in de 'autonome' scheppende kracht, daarom, van mijn 'rede', die 'de zaak' 'construeert', zoals b.v. geschiedt in de meetkunde. (…) in overeenstemming hiermee heeft de sluitrede (*zie hoger blz. 212v* (*syllogisme*)) een louter 'formele' (d.i. van iedere inhoud der oordelen afziende), regelende betekenis.

(b) Voor Aristoteles en GFW. Hegel (1770/1831), de stichter der romantisch (zie *hoger blz. 166v.)* beïnvloede dialectiek (waarover straks meer), ligt 'wetenschap' in mijn ontmoeting of 'gesprek' met de 'zaak', die zichzelf, in dat gesprek, onthult.

Voor hen is het oordeel (of stelling) niet een zelfstandige handeling van mijn rede, maar een getuigenis, (in de vorm van) een beaming of afwijzing, door de 'zaak'. In overeenstemming hiermee heeft de sluitrede (syllogisme) (…), voor Aristoteles en Hegel een bouwende, 'constitutieve' macht".

M.a.w. sedert Platon en Aristoteles circuleren twee grondig verschillende opvattingen ('duidingen', abducties, meer niet) van 'wetenschap', die creatief-eclectisch (*zie hoge blz. 65*) elkander aanvullen. -

(2) *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik*, Stuttgart, 1962, 11, zegt: "Er bestaat (!) een totaal 'veld' ('object') van ons denken.

MHD218

Dit veld is zonder grenzen. Het omvat alles, -- wat werkelijk en onwerkelijk is, -- wat reeds gedacht en nog steeds ongedacht is, -- wat contradictievrij en ongerijmd is, -- wat mogelijk en onmogelijk is. Want 'ondenkbaar' is niets. Zelfs niet het 'ondenkbare'. Want, door het feit zelf, is het reeds 'gedacht'."

Jacoby is een rabiaat verdediger, op modern-hedendaagse wijze, van Aristoteles' logica tegen de aanspraken van de logistiekers (d.i. wiskundige logica beoefenenden). Hij duidt Aristoteles' zijnsbegrip juist: al wat niet het absolute niets is, is 'iets', en dus, hoe dan ook, 'werkelijk'. Ook de axiomata (abducties) van b.v. de modern-hedendaagse wiskunde en Axiomatisch-

deductieve logistieken. Men denke aan de axiomata van de niet-eukleidische meetkunden. Leefde Aristoteles nu, dan zou hij, indien hij zijn zijnsbegrip toepast, volstrekt zeker spreken als b.v. Jacoby, zijn interpretant.

G. Jacoby, o.c., 21ff., verzet zich terecht, tegen wat hij heet 'ontologisering' van de aristotelische logica. Reden: de reine logica van Aristoteles bekijkt, in 'zijnde' (d.i. niet-niets; cf. *supra blz. 9; 14* (*parmenideïsch-zenonische misvatting 74vv*.(*misvatting door Gershenson en Greenberg*)) enkel de deelidentische momenten en deze losgedacht uit het zijnsgeheel (d.i. uit de levend-ontmoete werkelijkheid). Maar, binnen die typisch logische complementering blijft het een feit: al wat is, (als denkobject (denkveld)), is object van denkverrichtingen en dus logisch.

Besluit: de tweedeling (complementering) van platonisch-kantiaanse ideeën- en/of de wetenschap der denkinhouden, enerzijds, en, anderzijds, aristotelisch-hegeliaanse wetenschap der werkelijkheid is slechts, zoals gezegd (*hoger blz. 217*), ogenschijnlijk: de ene opvatting kan niet zonder de andere en omgekeerd. Meer nog: juist door die tweedeling ontstaat zowel de ene als de andere wetenschap(sopvatting).

Uitweiding over 'ontologie'.

Cf. supra blz. 9 (parmenideisch-zenonische 'ontologie' (beter ware: 'continuïteitstheorie'); vooral *5* (*de differentiaal 'totaal identisch, gedeeltelijk identisch, niet identisch*).

MHD219

Aristotelische ontologie - Reeds Platon ging, tegen Parmenides en Zenon in, die weg op - is wezenlijk identitief, d.i. op identiteit(en) gericht.

(1) *Ch. Lahr, Logique*, 537s., zegt: "Non datur scientia de individuo' (een middeneeuws-scholastische spreuk, (*11: biolog. Appl. mod.*) die betekent: "Er is geen 'wetenschap' (mogelijk) omtrent het (concreet -) individuele). Lahr geeft twee redenen.

a. Synchronisch:

"In de hele natuur bestaan geen twee wezens of twee feiten, die absoluut identisch zijn" (o.c., 537). Gevolg: definities, wetmatigheden, typologie, enz. (zie *hoger b.v. blz. 111/112*) zouden, om streng werkelijkheidsgetrouw ('realistisch') te zijn, voor ieder wezen, ieder feit - afzonderlijk genomen - behoren geabduceerd te worden. Oever- en eindeloze taak, natuurlijk, gezien

de oever- en eindeloze wezens- en feitenrijkdom van de werkelijkheid, het 'zijn'.

b. Diachronisch:

"Gesteld dat men er toch in slaagt (definities, wetten, typologieën inzake ieder wezen, ieder feit te abduceren), dan is daar nog het feit dat ieder individu onophoudelijk verandert en dat het feit zich voordoet en verdwijnt. (…).

"Indien een object verandert op doorlopende wijze, dan kan het nooit 'gekend' worden; want, terwijl men het onderzoekt, wordt het, ten opzichte van zichzelf, verschillend en kan men niet 'weten' of het nog bestaat ofwel wat het geworden is". (Platon, Kr.)

Het individuele kan dan ook geen object van 'wetenschap' worden:

(a) de eindeloze veelheid, de extreme ingewikkeldheid,

(b) de eeuwige beweeglijkheid ervan zijn daarvoor een absolute hinderpaal".

Tot daar Lahr. Maar het is duidelijk dat hier niet het algemene begrip 'wetenschap',: doch het zeer particuliere begrip van 'wetenschap van het volstrekt identische in ruimte (synchronisch) en tijd (diachronisch)' bedoeld wordt, vooral wanneer Plato (en Kant) spreken.

M.a.w. wij staan hier voor een tweede tweedeling (complementering) - nevens die van wetenschap als onderlinge samenhang van verstandsinhouden en als 'taal' der werkelijkheid zelf (*zie hoger blz. 217*) -, nl. die welke als object het volstrekt identische en die welk als object, behalve het volstrekt identische, ook het niet-volstrekt identische aan 'wetenschap' toekent

MHD220

(2) *M. Müller/ A. Halder -Herders kleines philosophisches Wörterbuch*, Basel / Wien, 1959- 228, merkt op dat de romantiek (zie *hoger blz. 166v.*) het 'wezen' van een zijnde of van zijnde-zonder-meer nieuw opvat, nl. als de onvergelijkbaar-unieke, volidentische (zie *hoger blz. 5*) werkelijkheid. Zo b.v. een gebeurtenis, een persoon of persoonlijkheid, een cultuur-verrichting. Men kan er gerust bijvoegen: een landschap.

Er is strikt genomen, in zijn volle identiteit met zichzelf, slechts één Aristoteles, slechts één Euripides. Er is, volidentisch genomen (men zegt ook wel, in middeneeuws-scholastisch taalspel: 'materieel' genomen, tegenover 'formeel' of deelidentisch) slechts één stad Athene. Er is, steeds 'materieel' of

naar absolute identiteit met zichzelf (reflexief, lusvormig), slechts een toneelfiguur uit Euripides' werken, die Makaria (zie *hoger blz; 155/167; 144*) is en heet. -- Daaraan beantwoordt, steeds romantisch gezien, het individuele begrip, dat een echt 'begrijpen' is, maar niet-wetenschappelijk in de zin van structurele en/of structurale kennis (gelijkenis/ distributieve structuur; samenhang/ collectieve str.). 'Wetenschap' van het eenmalige, op grond van de tweedeling: 'dit-hier-en-nu'/ de rest van al wat in feite is' Dat is de individuele of ideografische complementering.

(2).bis. *M. Müller/ A. Halder, Herd. kl. phil. Wb.*, 100, zegt dat, inzake 'logica: behalve de traditionele aristotelische en de recente logistische denkleren, er een 'metafysische' logica is, die het ganse ziet als zijns- en denkkader En, meteen, al wat dat ganse helpt bestaan - ieder concreet zijnde -, in dat 'ganse' situeert. Als één mogelijke toepassing halen stellers Hegel's dialectische logica aan.

M.a.w., waar de romantiek - zie hierboven (*uniciteit; zie ook hoger blz. 112* (*type als individuenverzameling*)) - de eenmaligheid ziet en begrippelijk wil vatten (ook al is dit een eigen type van 'begrip'), daar opent zij het oog van de louter wetenschappelijk denkende mens voor de concreetheid, de vergroeidheid, de totaliteit, -- nu niet in de abstracte zin van b.v. systeemtheorie (*zie hoger blz. 91vv.*), -- maar in de levend - organische zin van 'totaliteit'.

MHD221

Opm. -- 'Organiscisme' is een term, die, vaak, verward wordt met concreet denken. Reden: men verwart concrete totaliteit ('gansheid') met abstracte (deelidentische) totaliteit-- cf. *supra blz. 40vv.* (*Herakl. 'totaliteit', allereerst hylisch*); *127vv.* (Euripid. 'totaliteit', weerom op de eerste plaats hylisch (aitherisch));-- verder *blz. 80vv.* (Anaxagoras' 'totaliteit', eerder eenheids-theoretisch dan hylisch en, dus, abstract).

Historisch gezien: de romantiek denkt en individueel en totaal; maar men abstraheert, uit dat geheel, hetzij het individu (*zie hoger blz. 162vv.*), zoals Kierkegaard, hetzij de totaliteit (*zoals hoger blz. 40; 142*), zoals Marx (in Hegel' s spoor). Luister ernaar hoe Kierkegaard, vanuit zijn overdrijving, Hegel's overdrijving in de dikke verf zet.

"Hoe dikwijls heb ik niet ontwikkeld dat Hegel, eigenlijk, - als een heiden - de mensen tot een met verstand begaafde diersoort maakt. Reden: in een

diersoort (*cfr. supra blz. 111v.* (*typolog. inductie*)) heeft het individu altijd minder te betekenen dan 'de soort'. De 'mensensoort' heeft als bijzonderheid, - juist omdat ieder afzonderlijk geschapen is naar Gods beeld - dat het individu hoger staat dan 'de soort'. Toegegeven: dit kan verkeerd verstaan worden en het is vreeslijk misbruikt. Maar dit is christendom. En hier moet de slag, eigenlijk, geslagen worden". (*A. Van Munster, Kierkegaard* (*een keuze uit zijn dagboeken*), 103v.). --

a. *Cl. Bernard* (1813/1878), *introduction à l' étude de la médecine expérimentale* (1865), dat normerend werd, voor een goed deel, voor de positivistische vakwetenschap, stelt abductief voorop dat ieder organisme (biologisch) een typische (*zie hoger blz. 111v.*) eenheid ('totaliteit') uitmaakt, die Bernard als 'milieu interieur' (innerlijk leefmidden) *typeert (waarmee hij, alleszins, ieder mechanisme overwint (zie hoger blz. 66/67; 86vv. (Anaxagor. model*); *169vv.* (*Demokriteïsch-atomistisch mod.*))

b.1. K. Goldstein (1878/1965), gedragsbeschrijvend bio-psychologisch organicist;
b.2. *M. Merleau-Ponty* (1908/1961), *phénoménologie de la perception* (1945), existentieel en dus veeleer concreet dan louter organicistisch psycholoog.

MHD222

c.1. De algemene systeemtheorie (*zie hoger blz. 91vv.)* en vooral, de cybernetica (*zie hoger blz. 3*) (*Anaximandr.*); *44* (*rechtsevenwicht*); *46vv.* (*grensoverschrijding/ 'dike' - structuur*); *91v.* (*doelgericht systeem*); zelfs, enigszins, *113vv.* (*finalisme of teleologie*)) zijn een veralgemeend 'organicisme' of, zoals de vaktaal het nu zegt, 'organismische' theorie. -- Doch - op Merleau-Ponty na - weerom, zoals de voorgaande organismische theorieën en methoden: abstract, deelidentisch.

(3) Eindelijk, na uitbanning van misverstanden, kunnen wij ontologie nauwkeuriger omschrijven. Echte ontologie als onderscheiden van iedere vakwetenschap is wetenschap van de volle identiteit. Indien ook maar één moment de deelidentiteit als eigenlijk object genomen wordt, zit men in vakwetenschap. O.i. de eerste die dit - filosofisch, althans, - duidelijk beseft heeft, is en blijft Hegel. Ook al is het waar dat hij gefaald heeft zowel in zijn louter 'dialectische' (versta: creatief-eclectische (*zie hoger blz. 65*)) als in zijn 'organicistische' misduiding van zijn eigen zeer juist ontwerp van echte ontologie of, zoals hij dat zegt, dialectiek,

Hier verstaan als wetenschap (filosofische wetenschap, dan) van het concreet individuele. Men onderscheide dus zeer scherp de hierboven geschetste (*198vv*. (*voor-socratische en socratische dialectiekopvattingen*); *205vv*. (*Platon. Mod.*); *213v*. (*Aristotel. mod.*)) dialectieken van de Hegeliaanse, die, tot aan Hegel, de enige concreet-individuele wetenschap wou zijn.

Weliswaar zoals Van Schilfgaarde, zeer juist, zag, vertrekt Aristoteles altijd van het 'tode ti' (dit zijnde hier en nu) - *zie hoger blz. 212v*. -, maar het feit dat Aristoteles zelf, als toonbeeldige 'wetenschap', de wiskunde, met name de meetkunde, "de zuivere uitdrukking van 'wetenschap'" (*V. Schilfgaarde, Aristoteles, 79*), nam, bewijst, zonneklaar, dat 'wetenschap' voor hem althans abstract (deelidentisch, formeel) blijft. In die zin is Aristoteles evenmin 'realistisch' als Platon of Kant. "Het is Hegel die deze grens (van abstracte naar concreet-individuele 'wetenschap') overschrijdt". (Aldus Van Schilfgaarde zelf, o.c., 79).

MHD223

Opm.-- Ideologiekritiek zagen wij reeds hierboven (*zie hoger blz. 214*). Met name: al wat zich als apod(e)iktisch zekere bewering aandient, van wetenschappelijke aard, en het niet is, is ideologisch (Aristoteles zegt dialectisch').

Doch, met Hegel, krijgt het woord 'ideologie' en 'ideologiekritiek' een totaal nieuwe betekenis: ook en, zelfs vooral, de apodeictische wetenschap - in al haar feitelijke en mogelijke vormen - is, concreet individueel gezien 'ideologie' (ideeënconstructie, slechts deelidentisch met het concreet-individuele 'zijn').

Iedere sciëntistiek (*zie hoger blz. 70vv.*) veroordeelt zichzelf o.g.v. haar 'formele' (d.i. deelidentische) duiding van het 'zijn', dat per definitie, indien juist begrepen, steeds concreet-individueel is en blijft, tot 'ideologie'. Het rationalisme - in al zijn vormen, ook het aristotelisch-thomistische der middeneeuwse kerkelijke scholastiek - heeft dit massief en massaal feit vergeten, - dermate is de 'nisus scientificus', de manie om 'wetenschappelijk' te zijn (en niet concreet -individueel) - zie hoger Lahr's positie ter zake 219 (die de kerkelijke is) -, ons door de meeste Griekse denkers het lijf ingegaan.

(4) nochtans had Aristoteles zelf alle middelen in de hand om concreet-individueel (en, in die volidentische zin, werkelijk) te zijn.

a. *O. Willmann, Abr. d. Phil.,* 453, zegt, aanhalend wat Aristoteles zelf

schrijft (Peri herm., 3 in fine): " 'Zijn ('einai') is geen 'sèmeion' (kenmerk, inherentie, implicaat) van een object. Ook indien men 'on' ('zijnde', wezen) zegt, dan is dit een leeg ('psilon') woord. Immers het 'zegt' 'niets'. (Aristoteles bedoelt niets binnen het geheel van het 'zijn'). Pas in verbinding met iets anders verwerft het zijn betekenis".

b. *E. Treptow, Der Zusammenhang zwischen der Metaphysik und der zweiten Analytik des Aristoteles*, in: *Epimeleia* (München) 1966, 5, 83f., zegt, zijn studie samenvattend het volgende.

(i) de ontologie (zijnsleer, 'metafysiek') kan haar eigen object niet apodeïctisch bewijzen (men kan 'zijn', 'zijnde' niet definiëren (*zie hoger blz. 219* (*Lahr*)); enkel intuïtieve (*directe waarneming*; cf. *supra 79v.* (*pragmatisch; denk-economisch*) inductie (van een eigen type) en analogische redenering (van eigentype, weerom) (*zie hoger blz. 101vv.*) kunnen de ontologie tot basis dienen.

MHD224

(ii) de ontologie kan - ook niet - de grondslagen van de vakwetenschappen bewijzen; deze moeten zichzelf een object, een methode e.d. verwerven. Reden: het zijnde is absoluut universeel (transcendenteel) daar waar de objecten van de vakwetenschappen - wiskunde, biologie, aardrijkskunde, enz. - particulier zijn. 'Zijn' - zo zegt Aristoteles zelf (*zie hoger blz. 223*) zegt niets, tenzij in verbinding met 'iets', d.i. met particuliere en singuliere gegevens.

c. De vraag rijst, terecht, tot wat ontologie dan dient! Dit tonen wij door een appl. mod. van aristotelische vakwetenschap.

(1) *Waarneming.* -- Alle mensen hebben, op bepaalde tijdstippen (tijd) en plaatsen (ruimte) het fenomeen - d.i. het onloochenbare feit (*zie hoger blz. 65* (*scepticisme*); *182* (*fenomenisme*); *191v.* (*fenomenisme*) - van de maansverduistering waargenomen.

(2)a. *Abductie*. -- Aristoteles geeft een eerste duiding (Treptow, o.c., 51): indien (maan)eclips neerkomt op het uitblijven van (maan)licht, dan wordt het verwonderlijke feit (zie hoger blz. 10) der verduistering begrijpelijk (noodzakelijke en/of voldoende grond; regress. verkl.);

Wat voor Aristoteles een eerste 'nominale' of 'semantische' definitie mogelijk maakt: 'sterèsis tis fotos' (uitblijven van licht). In deze definitie van

maansverduistering is reeds een soort wetenschap van het feit en het wezen van het fenomeen aanwezig. Laat ons zeggen: een lemma (*zie hoger blz. 10*), d.i. een voorlopige duiding, die men niet zeker weet juist te zijn, maar zij wordt gebruikt alsof zij juist was.

(2)A. bis. *Abductie.* -- Aristoteles zegt daarop: men kan de verduistering definiëren als het feit dat de maan, uit zichzelf, niet in staat is tot schaduwvorming. Wat juist is. -- Doch, zoals in abductie 1, zo ook hier: de echte definitie, die de causale of oorzakelijke definitie (niet enkel noodzakelijke, doch ook voldoende gronden) is, is nog niet bereikt.

(2)a.ter. *Abductie.* -- Aristoteles zegt: indien in het interval 'maan/ zon' de aarde tussengeschoven wordt, dan wordt, pas, echt, het fenomeen causaal geduid; d.i. echt verklaard. Doch dan is er een volle, oorzaak aanduidende definitie.

MHD225

Men ziet de fundamentele rol van definitie of wezensbepaling in het Aristotelisme (*cfr. supra blz. 188* (Socratische maieutiek met haar inductieve begripsvorming en -bepaling); *200/202* (appl. model van 'definitie'). De definitie is de 'neerslag' (afbeelding, model (*zie hoger blz. 5*)) van waarneming-met-duiding (abductie "de volledige definitie, het 'werkelijke 'ti esti' (wat juist is het), is dan: "de eclips is het uitblijven van het licht van de maan (abd. 1), om reden van het tussenschuiven van de aarde (tussen maan en zon) (abd 3) - doordat de maan uit zichzelf geen licht geeft (abd. 2)". (cfr. Treptow, o.c., 51).

Het is duidelijk dat de grondregel 'noodzakelijke en/of voldoende redenen' (afzonderlijk noodzakelijk, gezamenlijk voldoende) hier, in het definiëren zelf, beslissend is:

1. Het uitblijven van licht (abd. 1),

2. Het lichtloze van de maan (abd. 2) zijn wel noodzakelijke factoren ter verklaring, maar voldoende zijn zij niet; afzonderlijk hebben zij hun effect, maar onvoldoende.

Gezamenlijk en samen met de eigenlijke oorzaak, hetgeen het systeembegrip is (collectieve structuur) - 'verklaren' zij echt.

(3)b. Uit voorgaande volledige definitie kunnen deducties omtrent het toekomstig gedrag van de maan (ineen met zon en aarde) gemaakt worden, die modelidentisch zijn met de definities (*zie hoger blz. 79v.* (*pragmatische abd.*).

(3)c. *Peirastische reductie.*

Indien de deductieve voorspellingen effectief uitkomen (verificatie), dan tonen nieuwe feiten aan dat de definitie als duiding juist lijkt te zijn. cf. *supra blz. 12v*.

Waar is nu de ontologie hier actief? Zij is de horizon (M. Heidegger's uitdrukking), d.i. zij schenkt de noodzakelijke en voldoende basisabducties, die identitief zijn. Het is duidelijk dat pas de samenhang van maan met zon en aarde (en de drie eigenschappen van maan, zon en aarde, ermee in begrepen) verklarend werkt. Welnu, 'samenhang' is één type van deelidentiteit van (drie) volle identiteiten: de maan is, onder oogpunt van licht geven of niet, deelidentisch (d.i. niet te isoleren van zon en aarde). Het zien van zo een identiteiten is juist ontologie.

MHD226

'Zijn' is identiteit (vol- of partieel identisch). Doch de volle identiteit van de maan (met die van de zon en de aarde) is slechts een onderdeel (lid, element) van het hele 'zijn'. Die gaping, kloof, tussen particulier en singulier zijnde, enerzijds, en, anderzijds, universeel (transcendenteel) 'zijn' kan men, met M. Heidegger (1889/1976), de fundamenteelontoloog onder de existentiële denkers, 'ontologisch onderscheid' (ontologische Differenz) heten.

Die kloof is zo dat, enerzijds, het 'zijn' de horizon is, waarbinnen ieder (singulier en/of particulier), 'zijnde' zich laat situeren (ordenen) - cf. Stoicheiosis (*zie hoger blz. 2*) -, doch, anderzijds, kan men nooit een (singulier of particulier) 'zijnde' uit het universele (transcendentele, alomvattende, alom aanwezige) 'zijn' deduceren.

Dat die spanning "'zijn'/'zijnde'" werkelijk zo is, blijkt uit het eidetisch of essentieel onderscheid ('eidetische differenz'): het wezen van een wezen ('zijnde') - zijn 'eidos' (Platon, Husserl) - is wat er aan 'zijn' in iets is. Men kan niet zeggen wat iets is, indien, als horizon, het 'zijn' in het algemeen niet, minstens impliciet voorondersteld is. Hierop komt neer de zgn. voorrang van de ontologie (en, meteen, "de filosofie,-- want zij is niets anders dan ontologie) op de vakwetenschappen, die zich binnen die horizon situeren$_1$ willens nillens.

Vergelijking met Hegel's 'deductie'.

(1) GWF. Hegel, hoe het gewone mensenverstand de filosofie opvat, - duidelijk gemaakt aan de hand van de werken van Herr Krug (1802).

Krug verstond 'deductie' in Hegel's dialectiek (zegge: concreet-individueel denken in rationalistische zin: hij beeldde zich in dat Hegel uit a-priori-beginselen (abducties) - d.i. uit het abstracte denken - alle dingen 'afleidde' en daarmee de 'noodzakelijkheid' van die dingen wilde 'bewijzen'. Krug had Hegel uitgedaagd het bestaan van elke hond en iedere kat, zelfs het bestaan van zijn penhouder te 'deduceren' uit 'het begrip!

(2) Hegel diende Krug van antwoord.

(a) het bestaan 'bewijzen' van hond, kat, penhouder is nutteloos. Dat bestaan is gegeven. Vertrekpunt van Hegel is 'het levende geheel' (van het 'zijn'), waarin zich het feit (waarneming, hier van de banaliteiten 'hond', 'kat', 'penhouder' e.d. voordoet, als gegeven.

MHD227

M.a.w. het bestaan is het uitgangspunt, -- zelfs in het geval van de verklaring der maansverduistering.

(B).1. *Abductie.*

De abductie van het 'onmiddellijk' bewustzijn (*164 Kierkegaard*); 2; 233 (c.s.), (iets dat, enigszins, verwijst naar de 'filosofie van het gemeenschappelijke gezonde verstand' (*Cl. Buffier, SJ, Traité des vérités premières* (1717); -- *Th. Reid* (de schotse school) (1710/1796), *An inquiry into the human mind on the principles of common sense* (1764)) neigt ertoe de hond, de kat e.d. of zelfs de maansverduistering 'natuurlijk' (d.i. zonder enig probleem op te roepen) te vinden: het bestaan van genoemde feiten en de fenomenen zelf zijn daar, zonder meer. In hegeliaanse taal: de thesis of stelling.

(B).2. *Abductie.*

Na deze eerste, 'onmiddellijke' of 'natuurlijk' 'spontane) 'thetische' abductie, komt er verwondering: plots zijn die dingen niet (meer) 'natuurlijk', vanzelfsprekend': de vraag naar hoe, waardoor, waarom, enz. rijst. Dat heet de middellijke reactie (abductie): antithesis ('verkering').

(a1) Met de ogen van een Kepler, een Newton b.v. gezien, wordt het: 'Indien de maan rond de aarde draait, volgens banen zo en zo wiskundig en mechanisch uitdrukbaar, dan is dat verwonderlijke feit 'verklaard' (begrijpelijk).

(a2) Met de ogen van een bioloog b.v. 'wordt' de hond, de kat, enz. tot een species (type; cf. *111vv.* (*typologische reductie*)): indien zo (typisch) geduid, dan

wordt hond, kat, enz. begrijpelijk (biologisch gesproken).

Ziedaar twee mogelijke abductietypes (begrijpelijkheidstypes: kosmologisch, biologisch). Twee 'verkeringen' (antithesen).

(b) Met de ogen van Hegel, echter, die concreet-individueel ('dialectisch') verwonderd toekijkt, wordt het nog eens anders abduceren. Kepler's, Newton's kijk herleidt de fenomenen tot het mathematisch-mechanische ervan.

(1) Dat is een deel ('moment') uit het geheel afzonderen: ook het kwalitatieve moment telt mee! Men denke aan de maansverduistering gewoon als menselijke beleving.

MHD228

Hetzelfde geldt voor de hond, de kat: als huisdier b.v. 'beleeft' de mens iets aan zijn dier, dat kwalitatief en niet gewone typekennis is.

Synchronische situering in het geheel.

(2) De herleidende vakwetenschap miskent, ten tweede, het diachronisch moment: het 'zijn' is een reusachtig proces. In dat proces doet zich het 'fenomeen' hond, kat, -- pennenhouder, - maan, maansverduistering, enz.voor: Hegell ziet dit als een volgorde van 'fasen' (die hij momenten heet). Uit het niet ontvouwde, onontwikkelde 'zijn' van de aanvang van dat proces komen, tegelijk en naeen, in een heelal-omvattend differentiatiegebeuren, alle wezens tevoorschijn. Daarin situeert Hegel kat, hond, pennenhouder en maan, enz.

Diachronische situering in het geheel.

Met de ogen van Hegel kijken betekent zowel de naïeve, niet-bevragende (alles vanzelfsprekend vindende mentaliteit (abductie 1, nl. de onmiddellijke abd.), als de vakwetenschappelijke mentaliteit, die, op zich, reeds niet-naïef, verwonderd bevragend, antithetisch bewustzijn is (abductie 2, nl. de middellijke abd.), 'ontkennen', d.i. als particulier en 'eindig' t.o.v. het geheel als proces (van het 'zijn') zien. Het is de blik, die, in de tweede macht, 'antithese' is.

(a) welnu, hegeliaans-dialectisch 'deduceren' iets zeggen: Indien het geheel en het totale proces bestaan, dan is dit (singuliere, particuliere) fenomeen hier (ruimte, en nu (tijd) 'begrijpelijk' als 'moment', d.i.

(i) als lid van de totale verzameling (het zijn, -- het geheel, het proces),

(ii) en wel als onderdeel ervan in de gang van het proces opgenomen. 'Moment' betekent dus iets tweevoudigs:

1/ opgenomenheid in de samenhang van het geheel (synchr.)

2/ opgenomenheid in het verloop van het proces (diachr.). Het hele proces, het geheel 'is' niet(s) - leeg (*zie hoger blz. 223*) zonder de momenten. Het moment, alle momenten samen 'zijn' niet(s). - Horizonloos - zonder het geheel, zonder het proces, dat het 'zijn' is. Beide - geheel, proces; -- momenten - zijn pas begrijpelijk correlatief.

MHD229

Dialectisch 'deduceren' is, dan ook, ten tweede, zeggen: Indien dit fenomeen hier-en-nu, dat fenomeen daar-en-dan, alle fenomenen bestaan, dan is het (universele, transcendentele, alomvattende) geheel en proces begrijpelijk' als 'horizon' ervan.

Het concrete is er niet zonder het individuele (en particuliere), er niet is zonder het concrete (met het gehele proces vergroeide).

Besluit: wij staan voor een dubbele antithese:

(i) de tegenstelling tussen het onmiddellijke en het middellijke (dat b.v. biologisch en kosmologisch is);

(ii) de tegenstelling tussen het eerste - vakwetenschappelijk - middellijke en het tweede - wijsgerig-dialectisch - middellijke. -- De stelling is omgeslagen (*zie hoger blz. 51*) in een eerste en tweede verkering.

(B).3. *Abductie.*

Men leze nu eerst *blz. 65* (creatieve eclectiek (synthese van antithesen)); zelfs, als model, *blz. 24* (dogmatisch, septisch, kriticistisch)).

Inderdaad, het ontologisch verschil tussen (eindige) momenten en (oneindig) processueel geheel dwingt Hegel ertoe de momenten van stelling (thesis) en verkering (antithesis) bij- en ineen te denken (cfr. *supra blz. 4* (*Puthag. 'harmonie' 24/26* (*Kristensen*); *40vv.* (*harmonie der tegengestelden*)).

Dit geschiedt tweevoudig.

1/ het naïef-onmiddellijke besef (common sense), dat alles vanzelfsprekend vond, maar toch nieuwsgierig (en dus bevragend) was, heeft, in zekere zin, gelijk: na de verklaring (vakwetenschappelijk; dialectisch) berust de mens en vindt het fenomeen en/of het gehele proces weerom, op hoger vlak, vanzelfsprekend. Synthesis.

2/ Het vakwetenschappelijke-middellijke en het dialectisch middellijke

besef zijn, op eerste gezicht strijdig, doch, tenslotte harmonisch:

a) het vakwetenschappelijk bewustzijn wint, in diepte, door wijsgerig-dialectisch zichzelf als één moment in het gehele proces te zien en

b) het dialectisch bewustzijn wint erdoor, in precisie, Vakwetenschappelijke momenten in zich op te nemen. Synthese der tegengestelden.

(1) Stelling, (2) verkering, (3) samenvatting als structuur.

MHD230

Opm.-- Voor een betrekkelijk eenvoudig overzicht van Hegel's dialectiek, zie *Ga. Van den Bergh van Eysenga, Hegel* (bew. Ha. Ett), Den Haag, s.d. A.m. 67/69 (*Hegel' s kritiek op Krug en op Newton*);

Grondig is *D. Dubarle/ A. Doz, Logique et dialectique*, Paris, 1972; vooral de mathesis en de logistiek dienen, hier, als kritisch uitgangspunt; interessant is vooral o.c., 201/237 - (*Usage et abus du mot 'dialectique'*).

Opm.-- *L. Vax, l' empirisme logique* (*de Bertrand Russell à Nelson Goodman*), Paris, 1970, 10s., geeft een 'kritiek' op het hegeliaanse denken van B. Russell (1872/1970), die, natuurlijk, in de sciëntistiek (zie hoger blz. 70vv. (Anaxag. model)) staat. Russell gaat uit van de systechie 'atomisme' (het heelal is een verzameling van individuen)/ 'monisme' (het heelal is een continuüm, een samenhang). B. Spinoza (1632/1677), de cartesiaan, en Hegel zijn modellen van wat Russell heet 'monisme'. Hij karikaturiseert monisme als volgt:

(1) aanvangsuitspraak: "Ik ben een oom".

(2) 'Monistisch' geduid impliceert dit: de 'complementaire' uitspraak "ik heb een neef" ("ik heb een nicht"). Deze uitspraken impliceren complementair: "Ik heb een broer (zuster)" en, meteen, complementair: "ik heb een schoonzuster (schoonbroer)".

Wat, complementair, impliceert dat ik en mijn broer (zuster) zeggen "Ik heb ouders". Enzovoort. Enzovoort. Enzovoort!

"Ieder der zijnden, die deze wereld bevolken, zou niet bestaan zonder de andere zijnden. (...) Geen enkel mens laat zich afzonderen - tenzij door abstractie - van de hele mensenwereld. Deze, op zijn beurt, situeert zich in de wereld der levende wezens. Enz. ... Het afgezonderde individu is een abstractie. Enkel de totaliteit is concreet". (o.c., 9/10).

(3) 'Atomistisch' geduid: het heelal is een verzameling van enkelingen, die onderscheiden zijn, als een hoop zand uit losse zandkorrels bestaande. Iedere zandkorrel is een concrete werkelijkheid. Het is hun verzameling, de hoop zand, die een abstractie is. -- Aldus Russell.

Twee aanmerkingen.

1/ als analogie (*zie hoger blz. 101vv.*) Is de hoop zand zeker betwistbaar als model van het heelal.

MHD231

Overigens, Russell, als pacifistisch voorvechter der mensenrechten, heeft, in zijn daden, het tegengestelde van een hoop zandkorrels in de mensheid gezien.

Cfr. *Sj. Doorman, B. Russell*, in: *CP. Bertels/ E. Petersma, red., filosofen van de 20e eeuw*, Assen/ A'm/ Bruss., 1972, vrl. 33/36 (emotionele betrokkenheid; politieke fil.).

Russell geeft de onvermijdelijke indruk, in zijn polemiek met Hegel, niet vakwetenschappelijk maar retorisch te spreken (uit 'emotionele allergie').

2/ De huidig systemenleer toont, in haar verregaande applicatieve zijde, dat het heelal meer is dan een losse hoop zandkorrels: men leze b.v. *L. Apostel. red., de eenheid van de cultuur* (*naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en ons handelen*), Meppel,1972, om te zien hoe, feitelijk, samenhang wel degelijk, in het humane domein de 'losse zandkorrels' bijeenbrengt. Het is nochtans niet dat de stellers van het boek dialectiekers in hegeliaanse stijl zijn!

Opgemerkt zij dat Russell wel een zwakke zijde karikaturiseert, die b.v. ook Kierkegaard - zij het vanuit een analoge overdrijving in individualistische zin - ook zag (zie hoger (*cfr. supra blz. 220/222: organicismekritiek*).

Vergelijking met Max Scheler's 'ideatie'. (231/236)

M. Scheler (*zie hoger blz. 64; 196v.; 214*), in zijn *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1930, 60ff., zet kort uiteen wat 'ideierung' is. De term duidt aan het proces, waarbij ons bewustzijn een idee constitueert. Wij vatten dit geordend samen.

(A) Waarneming. -- "Ik heb pijn in de arm". Ziedaar het appl. mod., waarvandaan Scheler vertrekt. -- De veelduidigheid blijkt uit wat volgt.

(B)I. Abducties der 'technische intelligentie'. -- Met dit woord duidt hij vakwetenschap aan. Of 'positieve' wetenschap.

(B)I.a. Nosologische (ziekteleerstellige) abductie. -- "Hoe is die pijn ontstaan?". Daarop reageert de medicus-nosoloog: "Indien in de arm een 'gezwel' woekert, dan is het pijnlijk-verwonderende feit begrijpelijk (noodzakelijke en/of voldoende grond)". Eerste 'positief-wetenschappelijke' abd.

(B)I.b. Therapeutische abductie. -- "Hoe kan die pijn weggewerkt worden?".

MHD232

Vanuit die vraagstelling abduceert de praktiserende arts, weerom, anders: 'Indien de (nosologische) diagnose juist is, dan - wegens modelidentiteit (*zie hoger blz. 79v.*) - zal dit medicament hier en nu therapeutisch geldig zijn!

Helmut Kuhn, Auf den Spuren der via media (*Max Scheler als Faust*), in: Rheinischer Merkur (1974:33), zegt dat M. Scheler "zich te weer stelde tegen de exclusieve aanspraak op wetenschappelijke gelding der positivisten". 'Positivisme' (ook: 'empirisme') in de recentere zin van David Hume (1711/1776), het toppunt der Engelse verlichting (zie *hoger blz. 21vv.: Xenofaneïsch model*), en van Auguste Comte (1798/1857), de socialistisch positivist,

(i) mag volstrekt niet verward worden met de positieve filosofie van romantische signatuur van b.v. Schelling (zie hoger blz. 166v.),

(ii) doch komt op twee grondstellingen neer:

a. De feiten ('facts', 'les faits') in de zin van zintuiglijk waarneembare fenomenen - cf. *supra blz. 70/123* (*Anaxagoreïsch model*); *169/180* (*demokriteïsch model*); *182* ('*empirisme*'); *191v.* (*kurenaïsch sens(ual)isme en fenomenisme*) - zijn de enige, alle andere gegevens (hoe menselijk ook) uitsluitende basis van 'wetenschap';

b. Die 'feiten' (in die zeer seculaire zin) behoren:

b.1. Vastgesteld ('protocoluitspraken') en

b.2. naar hun wetmatige verbindingen (*zie hoger blz. 92/96* (*baconiaanse inductie*)) theoretisch geformuleerd te worden (*cfr. supra 73* (*empirisch en theoretisch*); *82/83* (*harmonie van waarneming, resp. proefneming en 'analyse'*)).

Uit de verwijzingen, zo-even, aangegeven, blijkt hoe Grieks ook het empirisme, positivisme in de modern-hedendaagse zin is. De vraag rijst: hoe

overwint Scheler deze sciëntistiek?

(B)II. *Abducties der 'fenomenologische' filosofie.-*

'Fenomenologie' (als woord, het eerst gebruikt door *JH. Lambert, Neues Organon* (1764), en, daarna, regelmatig herduid) is de naam voor de methode van E. Husserl (1859/1938*; zie hoger blz. 79* (*pragmatisch*)). Zij kan als wetenschap (-logie) der zich, in het bewustzijn ervan, onthullende 'fenomenen' (gegevens allerhande: ideeën, gevoelens, waarnemingen) (fenomeno-) gedefinieerd worden.

MHD233

(1) De fenomenoloog richt zich, evenals de empirist/ positivist tot de feiten, maar herleid ('reductie'; hier in de beschrijvende zin) tot bewustzijnsfeiten.

Gezien het fundamentele belang van dit uitgangspunt (abd.) laten wij een degelijk kenner aan het woord: *A. De Waelhens, Existence et signification*, Louvain/ Paris, 1958, 89s, die een aardrijkskundig applicatief model bespreekt:

"De handboeken van geologie (aardkunde) 'verklaren' de bergen, de rivieren en de wouden; zij 'beschrijven' er de totstandkoming van.-- Doch, in laatste instantie, kan ik - als gewoon mens - niet weten, waarover de schrijver van het handboek mij te woord staat, tenzij wij, allereerst, - net als hij en met hem - overeenstemming erover bereiken dat wij 'berg', 'rivier' en 'woud' heten dat wat wij ontmoeten (*257: Peirc. Mod; 112 biol. Mod.*) door 'naar de buiten of de bergen in' te gaan". (o.c., 89).

M.a.w. lang voordat de geologen ons de aardrijkskundige fenomenen 'geabduceerd' hebben, hebben de mensen - vanaf de prehistorische tijden tot heden - dezelfde fenomenen 'ontmoet', d.i. als bewustzijnsfeiten gekend. Dat, buiten die eerste, 'naïeve' ('onmiddellijke (*zie hoger blz. 227*) 'ontmoeting', confrontatie, contact met de fenomenen, ook andere 'ontmoetingen' (versta: abducties) mogelijk zijn, - bewijzen ons de mythische omduidingen van die naïef-onmiddellijke gegevenheden. Zo b.v. fungeren de bergen, in de mythische abductie (*zie hoger blz. 13; 172*), geregeld als trefpunten van onderwereld, aardse leefwereld en hemelgodheid. cf. *supra blz. 83/85* (systechie 'zichtbaar/ onzichtbaar').

Zoals hoger gezegd: de vakwetenschap overschrijdt - ook zij - de 'feiten' van het gewone, onmiddellijke bewustzijn, maar redenerenderwijze.

Besluit: zowel mythe (*106 Anax. Wn.*) als vakwetenschap (sciëntistiek) komen samen in de ene leefwereld der 'onmiddellijke', dagdagelijkse ervaring.

(2) De fenomenoloog schakelt (= reductief moment) uit:

a. alle traditie (wat anderen ons over het fenomeen geleerd hebben; cf. *blz. 33 supra* (*rechtzinnigheidsmethode*);

b.1. Alle subjectieve oordelen (wat wij, elk van ons, individueel, 'denken over het 'fenomeen' (*cfr. supra blz. 32* (*eigenzinnigheidsmethode*)), *177/179* (*vrijzinnigheidsmethode*);

MHD234

Wij leggen er de nadruk op dat fenomenologisch gesproken, ook de vrijzinnigheidsmethode – voor zover a-prioritair (van subjectief geabduceerde axiomata uitgaande; - of deze nu materialistisch of idealistisch-spiritualistisch zijn, is van geen belang) - uitgeschakeld dient te worden;

b.2. alle theoretische abducties (hypothesen, bewijsvoeringen, enz.).

Resultaat: 'Die Sache selbst' (to pragma), d.i. het gegevene in het bewustzijn en slechts dat gegevene. 'Zu den Sachen selbst' is de slagzin die Husserl vormde om dat, dat objectgebondene, uit te drukken.

b.3. Het 'ik' en zijn benadering ('de acten' zegt Husserl; b.v. mijn afkeer voor een mythe, die ik fenomenologisch benader; mijn voorkeur, mijn betrokkenheid ('engagement') in een politiek fenomeen).

c. Het feitelijk en buiten mijn actueel bewustzijn ervan gesitueerd bestaan van het bewustzijnsfeit of -fenomeen. -- Ook, ja, vooral dat acht vooral Scheler van doorslaggevend belang: de reine idee komt pas dan bloot, indien van het feitelijke bestaan ervan 'afgezien' wordt. Dit impliceert niet dat dit extramentale feitelijke bestaan ('existentie', cf. *supra blz. 162/167* (*Kierkegaard; existeren*) 'geloochend' of 'als zonder meer onbelangrijk beschouwd wordt'.

Integendeel. Maar methodische uitschakeling is nodig om het reine (219+111: non datur sciencia de individuo + typol. ind.) eidetische of 'ideërende' schouwen (intuïtie) te bekomen.

Dat - dat pas - is echte intentionele of husserliaanse fenomenologie. 'Intentioneel' omdat de 'intentio' (het middeneeuws-scholastisch woord voor

bewustzijn) of gerichtheid van ons bewustzijn op de bewuste feiten de kern ervan is. 'Ontmoeting', overigens, in dit taalspel der fenomenologie betekent 'intentio' (niet te verwarren met wilsbedoeling of -intentie, die maar één type van volle 'intentio' is).

Pas nu, na deze wezenlijke preciseringen, kunnen wij Scheler' s tekst weerom opnemen. Wat wij nu, onmiddellijk, doen.

(B)II.a. *Schelers eigen 'ideatieve' abductie"*

"Ik kan, echter, ook dezelfde pijn in de arm als applicatief model opvatten van de zeer bevreemdende en, in de hoogste graad, verwonderlijke (*zie hoger blz. 10 (verrassende ontd.*)) wezenlijk grondige situatie, nl. het 'feit' (ook zoiets is 'feit', al is dit niet 'feit' in positivistische zin; *zie hoger blz. 232*) dat deze wereld 'ueberhaupt' (als dusdanig) bevlekt is met zoiets als 'pijn', 'kwaad' en 'lijden'.

MHD235

In dat geval - in die abductie zal ik de vraag anders stellen:

(1) "Wat 'is' (*zie hoger blz. 218vv.* (*ontologie*)) nu - eigenlijk - de 'pijn' zelf, afgezien van het 'feit' dat ik ze nu (tijd) en hier (ruimte) zelf (volle identiteit) heb?"

(2) "Hoe behoort (moet: de noodzakelijke en en/of voldoende voorwaarde), ten tweede, de 'grond' (hier in de betekenis van 'horizon': cf. *supra blz. 226* (ontolog. verschil); 228 Hegel 's totaliteit van de dingen er aan toe te zijn zodat er zoiets als 'pijn zonder meer' ('kwaad zonder meer; 'lijden zonder meer') mogelijk is?". (*medemenselijk begrijpen: 163v.* (*Kierkegaard), 39*).

Men ziet de tweedeling van Aristoteles (ontologie/ vakwetenschap), Hegel (totaliteit/ moment) terugkeren onder de vorm van 'fenomeen'/ 'wereldhorizon. Onder verschillende termen gaat een identisch zicht op de werkelijkheid schuil.

(B) II.b. *Buddha's applicatieve 'ideatie'.*

Sidharta Gautama, als 'mouni' (asceet) 'buddha' (de ontwaakte; cf. *supra blz. 31vv.* (Herakl. model van 'ontwaken')) bijgenaamd, leefde tussen -600 en -500 in India. Scheler ziet in zijn bekeringsgeschiedenis een appl. mod. van zijn eigen eidetische ideatie.

(1) "De prins ziet één arme, één kranke, één dode, nadat hij, in het paleis van zijn vader, jarenlang, afgezonderd werd gehouden van alle 'negatieve' (d.i.

pijn, kwaad en lijden vertegenwoordigende) indrukken.

(2) Hij 'abduceert' ('vat'), echter, die drie toevallige ('contingente') hier-nu-zo (ruimte/ tijd/ fenomeen) eruitziende feiten. Onmiddellijk (intuïtief-ineens) - het eidetische of ideërende schouwen - als gewoon applicatieve modellen van een, in hen te vatten (abduceerbare) wezenlijke toestand van de wereld (het heelal)". (o.c., 60f.).

Men ziet, duidelijk, in de tweedeling 'fenomeen dat 'negatief' is, wereldtoestand', de modelidentiteit tussen Schelers fenomenologie en Buddha's religie.

MHD236

Besluit. -- Scheler vat de rol van de ideeën samen, die uit het ideatieproces tevoorschijn komen.

1. Zij stellen, ter beschikking van alle positieve wetenschappen, de opperste abducties ('axiomata') voorop, waarop pas de richting (let op : Scheler beperkt zich, als Aristoteles, tot de 'opperste' abducties, d.i. de ontologisch-ideële, niet de aan iedere vakwetenschap eigen abducties, die, zij zelf, behoort op te stellen) voor een 'vruchtbare **(a)** waarneming, **(b)** deductie en inductie, dankzij intelligentie (zie hoger blz. 231 ('technische intelligentie')) en discursief denken, kan gewezen worden.(aldus, letterlijk, Scheler).

2. Zij bieden, voor de filosofie (metafysiek), wier einddoel 'de kennis van het absoluut zijnde 'zijn' is, zoals Hegel treffend zei, 'het venster geopend op het 'absolute' (zijn)! (Aldus, weerom, letterlijk, Scheler, o.c., 61f.).

Opm.-- Merkwaardig dat ook Scheler de devitalisering der louter intellectueel- rationele 'ideeën', die hij, nochtans, verdedigt als dat waardoor de mens als boven het pure dier uitreikend, is. (o.c., 61: 'Het dier is niet tot zoiets als ideatie in staat'), met bitterheid, overigens, vaststelt (zie *eerst blz. 162/ 168* (*malakia*)): "De 'geest' (d.i. het ideatief vermogen in de mens) 'ideëert' het leven. Maar het leven alleen bezit het vermogen, de geest - vanaf de fase van zijn eenvoudigste doelrichtende activiteit tot zijn verrichting, waaraan wij 'geestelijke' (de materie overtreffende) betekenis toeschrijven - werkdadig te maken en te realiseren". (o.c., 96).

Dit is, Scheleriaans gezien, tragisch, want het 'leven' is - althans, voor de Scheler van de laatste periode, waarin hij zijn katholiek geloof had verloren - 'blinde drang', d.i. - aldus hijzelf letterlijk - levensdrang, (*supra 32.2v.)* door

heel de kosmos varend (vanaf de 'dode' materie tot de geestelijke mens) die ten overstaan van alle geestelijke (hogere) ideeën en waarden 'blind' staat, -- wat Scheler - men schrikke niet - 'Dämonisch' (demonisch; cf. *supra blz. 37* (*Herakl. mod. van 'demonie'*); *47* (*polyth.-demon.*); *--56vv. t/m 64; 126vv.* (*chthonische rel.*)) heet.

MHD237

Tot daar de lange, maar volstrekt noodzakelijke commentaar op het eerste aristotelische axioma inzake 'W' (wetenschap).-- De rest der wetenschap stichtende axiomata zal nu a.h.w. zonneklaar overkomen.

2. Alle stellingen (= oordelen, uitspraken) van W zijn 'waar'. -- De uitleg daarvan bevindt zich hoger *blz. 217v.* (G. Jacoby' s duiding van het Aristotelisch zijnsbegrip als 'veld' van ons bewustzijn).

3. Indien bepaalde stellingen tot W behoren, dan behoort een willekeurige logische gevolgtrekking (zie *hoger blz. 212/214* (*syllogistiek*) uit die stellingen ook tot W.-- Deze stelling verantwoordt de naam '(axiomatisch-) deductieve 'wetenschap (cfr. *supra blz. 11v.*). Met name: het toepassen van de syllogistiek (in haar deductieve figuur), op stellingen van W, geeft als logisch resultaat, hoe vaak ook herhaald, telkens weer stellingen, die, binnen het systeem W (zie *hoger blz. 21/24* (*metatheorie*)) passen als elementen van eenzelfde structuur (*zie hoger blz. 2* (*stoicheiosis*)).

4.a. Er zijn, binnen het systeem W, een eindig aantal termen (begrippen, ideeën; cf. *supra blz. 193v.* (*Platon. idee; vgl. 232/236* (*Husserl. Scheleriaanse idee*); *200/202* (*socratisch 'begrip'*) aanwijsbaar van die aard dat 4.a.1. de betekenis ervan geen nadere verklaring nodig heeft (= eerste evidentiepostulaat; cf. *supra blz. 223v.* (onderaan: intuïtieve inductie; *analogieredenering*); *225v.* (*kloof, ontologisch onderscheid*)). Zoals men zegt: "De begrippen in kwestie zijn, bij eerste bewust doordenken, 'ergens klaarblijkelijk')". -- Wat, natuurlijk, zeer kwestieus is.

4.a.2. De betekenis van alle andere termen - het complement-, die in W aangewend worden, kan, enkel en alleen, worden omschreven met behulp van voornoemde (basis)termen.-- Dit wijst op het volstrekt gesloten systeem (vgl. *hoger blz. 91vv.* (*quasi-gesloten systeem*)).

4.b. Er zijn, binnen het gesloten systeem W, een eindig aantal stellingen van dien aard dat 4.b.1. de waarheid ervan 'evident' lijkt (cf. *Ad 4.a.1*

(*evidentiepostulaat*)) (*tweede evidentiepostulaat*);

MHD238

4.b.2. Het complement (alle andere stellingen binnen het gesloten systeem W) kan, rein logisch redenerend (cfr. syllogistiek; *supra blz. 11; 212vv.*), uit voornoemde basisstellingen ('axiomata' stricto sensu), afgeleid worden.

Opm.-- Beth zelf zegt, hierbij, dat de postulaten 4.a.2. en 4.b.2. De voor de aristotelisch opgevatte ax.-deduct. wetenschap typische 'stoicheiosis' (*cfr. supra blz. 2*) uitdrukken. De 'archai' (principia, beginselen), ook 'amesa' (onmiddellijk, d.i. zonder deductieve bewerking, evidente basisbegrippen en -zinnen) gelden, aristotelisch, natuurlijk, tegelijk als vertrekpunten en als onderdelen (bestanddeling)). Men denke aan het verwekkingsreligieuze axioma (zie *hoger blz. 210vv.* (*vrl. 213*)), dat hier doorschemert.

Opm.-- het is vanzelfsprekend dat Aristoteles twee grondig verschillende systemen W onderkent:

(1) de ontologie, die met universele zijnstermen werkt (zie hoger blz. 217v. (G. Jacoby's denkveld)) en

(2) alle mogelijke vakwetenschappen, die met particuliere en/of singuliere zijnstermen werken. -- Dit belet niet dat, naarmate de axiomatisering-deductivering lukt, het hierboven geschetste systeem W in beide types van wetenschap modelidentisch is

Overigens, tot op onze dagen, hoewel verschillen inzake wat men 'evident' heet (evidentiepostulaten inzake termen en oordelen; vooral aan de basis zelf (eerste begrippen en eerste stellingen)) ook, het systeem W blijft geldig. Thoekudideïsch: een 'ktèma es aei'! Dit is een definitieve verworvenheid.

3. *Nawerking.*

1. De paleoperipatetiekers (zie lijst blz. 210) wenden zich - o ironie van het peripatetische lot - van de ontologie af. Zij doen, zoals hun tijdgenoten, gedeeltelijk, althans, aan positieve of vakwetenschappen allerhande (zie *hoger blz. 70vv.* (Anaxagoreïsch model) en aan volkse ethiek/ politiek.

2. De latere peripatetici t/m de theosofisch-Alexandrijnse (deze laatsten tussen +400 en +700) - wat wijst op de enorme leefkracht van het aristotelisme, ook in de late oudheid - evolueren, net als de latere platonici (zie hoger blz. 210) met hun tijd mee.

MHD239

IA (2)b. De neergang der Attische filosofieën (-320/+200). (239/241)

Inleiding. -- De andere naam voor dit tijdvak luidt

1/ Hellenistisch-Oosterse filosofieën

2/ 'hellenistisch-Romeinse filosofieën! Inderdaad, tweemaal verandert de internationale constellatie.

(a) In -323 sterft Aleksandros de grote. Het hellenisme, d.i. de verspreiding en veroostersing van de Helleense cultuur zet volop in, wat 'hellenisme' heet (JG. Roysen (1836)).

(b) Tussen -200 en -30 dringen de Romeinen met hun legers door in die helleense rijken en lijven ze in bij hun Imperium. Maar de hellenistische cultuur verovert ook Rome.

Resultaat: hellenistisch-Romeinse tijd, die duurt tot na +200, natuurlijk. Daarmee leren de Grieken buiten hun eng landje denken.

Algemene problematiek.

CJ. De vogel, Greek philosophy, III, (*The helinistic-roman period*), Leiden, 1939, 1/3, somt de karakteristieken op.

1. De filosofie wordt school- of academische filosofie: de platonische Academeia ('academie' in de strikte zin), de peripatetische school ('lukeion', lyceum), -- later de stoïsche school (+/- -300) en de epikoureïsche school (+/- -307).

Uitzondering: de kuniekers (*zie hoger blz. 189/191*) populariseren hun filosofie bij ieder welwillend mens.

2. De hoofdbezorgdheid is:

a. te midden van de onzekerheden van de grootschalige rijken,

b. als individu

b1. zedelijk-maatschappelijk goed leven en

b.2. gelukkig zijn. Het 'telos', doel (*zie hoger blz. 173*) gewetensvol en gelukkig leven, beheerst het denken.

Claire Préaux, le monde hellinistique (*le Grèce et l' Orient*) (-323/-146),

Paris, 1978, II, 607, zegt dat drie types van antwoord op die heilsbezorgdheid zich voordoen.

a. De roman (b.v. Heliodoros van Emesa, Theagenes en Charikleia) en de nieuwe Attische komedie (die euripideïsch beïnvloed is; cf. *supra blz. 123vv.*) drukken, enerzijds, het onzekerheidsgevoel uit (een reeks avonturen (oorlog, zeeroverij) als noodlot), doch, anderzijds, ook de hoop door, vaak, een happy end (goede afloop) als uitkomst te bieden.

b. de heilsreligies, die in mysteriën (zie *hoger blz. 124vv.; 148vv.* (*Euripid.mod.*)) redding uit het noodlot verschaffen, -- op theosofische grondslag (*zie hoger blz. 12v.* (*orfisch model*); *67/70* (*Empedokleïsch model*); *202vv.* (*Socratisch model*)).

MHD240

c. De Hell.-Rom. filosofieën. - Kunst (roman, blijspel) en religie zijn vormen van denken. Edoch zij blijven meestal in het retorische taalspel hangen: grondig logisch denkende geesten willen uitdieping, met rationeel-intellectuele middelen.

Drie types overheersen (240/241)
c.1. De scepticistische fil. -- cf. *supra blz. 65.* (-320/+200). -- Sextos Empeirikos, Sextus de 'empirieker' (*zie hoger blz. 73* (*Anaxagoreïsch model*); *170* (*democriteïsch model*); *182* (*protosofistisch model*); *191* (*kurenaïsch model*), purrhonische hupotuposen ('hupotyposis' = model), 1: 4, zegt:

"De sceptische dunamis (redeneervermogen) stelt tegenover elkaar de fenomenen en de 'noöumena' (nooumenen, d.i. wat, o.g.v. nous, denken, geabduceerd wordt, n.a.v. de fenomenen) en dit op om het even welke manier. Gevolg: wij gaan doorheen de 'isostheneia' (zie *hoger blz. 182* (*tegengestelde redeneringen*); *19v.* (zenonische zakstraatpositie)), d.i. onbeslisbaarheid, van de feiten en de redeneringen, vooreerst, door tot 'epoche' (oordeelsopschorting) en, dan, tot 'ataraxia' (berusting)".

Men kan niet schitterender de scepsis als geheel typeren.
(i) onbeslisbaarheid der gegevens en argumenten
(ii).a ordeelsopschorting ('ik, wij, - weten het niet');
(ii).b berusting ('ïk, - wij, - berusten erin').

De methode is eristiek (*zie hoger blz. 15/20* (*zenonisch model*); *188/189*

(*megarisch mod.*), logisch streng weerleggen, falsificeren. (*cfr. 198v.* (*negatieve, falsificerende dialectiek*)).

Drie types.

a. Ethisch-politisch scepticisme. -- Purrhon van Elis (-360/-270),- vandaar de naam 'purrhonisme' (twijfelfilosofie);

b. methodisch scepticisme. -- *zie hoger blz. 210* (*sceptiserende Academie*);

c. Systematisch scepticisme. -- Het purrhonisme en de academische scepsis worden grondig (creatief -ecl., maar falsificerend; *zie hoger blz. 65*). -- Ainèsidèmos v. Knossos.). --e *hoger blz. 94v.*); Sextos Empeirikos van Mutilene (+/- +150) falsifieert logica, fysiek, ethiek-politiek (filosofie), alsook alle vakwetenschappen, wiskunde inbegrepen.

MHD241

c.2. De 'dogmatische' fil. -- *EW. Beth, de Wijsbegeerte der wiskunde*, 86, zegt dat 'dogmatisch' - hier - niet 'naïef-vertrouwend' en 'kritiekloos' betekent, doch wel

a. Uitgaan van 'abducties' (grondbeginselen)

b. om methodisch-kritisch

c. tot opbouwende meningen en/of stellingen te komen.

V. Brochard, les sceptiques grecs, Paris, 1969 (1887-1), 3, zegt: "Terwijl de eleaten (Parmenides, Zenon), Herakliltos, -- Empedokles, Anaxagoras, Demokritos met name genoemd worden, door verscheidene sceptiekers, als voorlopers van het scepticisme, zien wij niets van dien aard n.a.v. de Milesiërs en de puthagoreeërs". M.a.w. nog diep archaïsch-religieus en ongeschokt (zonder malakia; cf. *supra blz. 162vv.*), werken deze denkers 'dogmatisch'.

c.2.1. De eclectische dogmatiekers. -- (-50/+200). -- cf. *supra blz. 65.* -- De sceptiekers ondergraven het vertrouwen in alle vakwetenschap en filosofie; de eclektiekers concluderen daaruit de gelijkwaardigheid van alle vakwetenschappen en filosofieën: zij kiezen uit al die systemen. De enen zijn meer kunisch, platonisch of aristotelisch; de anderen meer stoïsch of epikoureïsch. Maar er is sterke neiging tot theosofie.

c.2.2. De religieuze materialisten. -- 'materialisme' betekent, hier de stelling (abductie) dat alle zijn ergens - fijn- of grofstoffelijk (*zie hoger blz. 3/4* (*hylische abstractie*); *11/12* (*mythisch-theosofisch model*); *170v.* (*hylisch dualisme*)) - is. Men vergisse zich niet: hoe kritisch (eristisch) het epikoureïsme ook staat t.o.v. bijgelovig-onwetenschappelijke religie, toch is

het ergens, minimaal, religieus. De stoa is diep Religieus.

(i) de stoa. (-400/+200).

Zenon van Kition (-336/-264) verbindt (*cf. supra blz. 2* (*stoicheiosis*)) herakliteïsche dialectiek (*zie hoger blz. 24vv.*) met kunische heroïek (heldenverering; cf. *supra blz. 190v.*). Vooral Romeinen voelden zich aangetrokken.

(ii) het epikoureisme (de tuin) (-400/+400).

Epikouros v. Samos (-341/-271) verbindt (stoicheiosis) demokriteïsche atomistiek (*zie hoger 169vv.*) met kurenaïsche hedoniek (lustfilosofie; zie hoger 191vv.).

MHD242

IA (3) De laatantieke theosofieën (-50/+600). (242/245)

Inleiding. -- cf. *supra blz. 12* (*Orfisch-pythagoreïsch model*); *67* (*empedoclisempedoclisch modeleuripideïsch model*); *202* (*socratisch mod.*).

1. *De opgang der theosofieën.*

De crisis van de helleens-romeinse filosofieën (met haar scepticistische basis) zette o.m. op weg naar transempirische methoden van waarneming en duiding (reductie).

1.a. *Heidense theosofieën.*

Het interval" 'godheid' (onpersoonlijke macht/ opperwezen)/ natuur (mensheid)" beheerst het denken met als tussenwerkelijkheden

1/ de (platonische) ideeën (*zie hoger blz. 193vv.*), vereenzelvigd met de (pythagoreïsche) getalvormen (*zie hoger blz. 4*), worden vereenzelvigd met de goddelijke ideeën ('gods' inzichten omtrent de natuur en de kosmos (mensheid inbegrepen); -- hetgeen duidelijk gebeurt bij Albinos de platonieker (+/- +150);

2/ de 'goddelijke' (polytheïstisch) en/of 'daimonische' (*zie hoger blz. 202*) wezens, die bemiddelen tussen godheid en mensdom.

Het interval "'godheid'/ eindigheid" bereikt zijn verste afstand tussen 'godheid' en materie. Deze 'stof' wordt gemakkelijk als puur vermogen, doch ook als 'miasma', onreinheid, geduid. (*cfr. 3/4: hylische abstractie*).

Het 'telos' (*zie hoger blz. 173; 239*), het bestaansdoel, wordt gezocht in het overbruggen van het interval tussen 'godheid' en stoffelijke natuurwereld (hetgeen men 'mystiek' heet: eenwording, op meer dan één wijze, met de 'godheid' (vergoddelijking)). In dat overbruggen van de gaping tussen

'godheid' en stoffelijk wereld (tussen 'licht' en 'duisternis') speelt ook de magie een (soms grote) rol.

Besluit: mystiek en magie overbruggen de afstand. -- Neoputhagoreeërs, puthagoreïserende platoniekers en hermetiekers (die aansluiten bij een verzamelwerk 'hermes trismegistos' (corpus hermeticum) van mystisch-magische aard) maken de drie types ven theosofie uit tussen -50 en +250.

MHD243

1.b. *Aleksandrijns - joodse theosofie.*

De Bijbelse openbaringsreligie heeft een analoge structuur t.o.v. de heidense. cf. supra blz. 101vv. (analogische red.).

(1) Het interval 'godheid'/ 'natuur' keert, binnen het Bijbelse systeem, terug onder de vorm van de afstand 'Jahweh' (opperwezen)/ 'schepping'". Alleen is, hier, Jahweh duidelijk 'transcendent' in die zin dat hij, als vrij scheppend Opperwezen, oneindig verheven is boven de eindige schepping, in wie hij, op even 'transcendente' wijze, aanwezig (immanent) is. Dat is het monotheïsme.

(ii)a.1. De afstand tussen Jahweh en de schepping wordt overbrugd door de 'adem' ('geest') van Jahweh. Deze 'ruah' (geest Gods, heilige geest) is kosmisch-fysisch: van voor de aanvang der schepping rust hij op de lege en duistere ruimte) (Gen. 1: 2); hij is vitaal-biologisch: de ruah geeft leven aan alle wezens (*Ps. 104: 29/30; Ps. 33: 6; Gen 2:7; // Ezek 37: 5/6; 37: 9/10*); hij is cultuurstichtend-humaan : hij 'verwekt' b.v. de rechters in hun bestaan en werkdadigheid (*recht 3:10; 6:34; 11: 29*); hij verwekt de ambachtslui in hun kundigheid ('wijsheid') (*Exod. 31:3; 35:31*) hij 'verwekt' vorsten: zo b.v. Saül (*1 Sam 11:6*); -- hij overschrijdt op zeker moment, duidelijk, ook het verstandelijk-redelijk mensheidsstadium in het messias-fenomeen: hij zal rusten op de Messias (*Jesaia 11:2*); van die Messias uitgaande zal hij een pneumatisch menstype verwekken (*Joël 3:1/2*). –

Dit is duidelijk analoog aan de hylische abstractie (cfr. *supra blz. 3/4; 6vv.* (*herakliteïsch model*); *126vv.* (*euripideïsch model*): de oerstof als kracht (dunamis)).

(ii)a.2. De afstand tussen Jahweh en de schepping wordt overbrugd door de wijsheid van Jahweh. De 'wijsheid' is kosmisch-fysisch (*spreuken 8: 22/36*); zij is vitaal-biologisch en cultuurstichtend-humaan, -- net als de 'geest' (adem)

(*wijsheid 7:22vv.; 10:1vv.*) -- Dit is duidelijk analoog aan de speculatieve abstractie (*zie hoger blz. 4vv.*).

(ii)b. De afstand tussen Jahweh en de schepping wordt overbrugd door 'wezens', de engelen en de onreine geesten (demonen, 'duivels', onder wie, satan).

Dit beantwoordt aan de polytheïstisch-demonistische wezens der heidenen, de zgn. 'Volkeren'.

MHD244

(iii) De heidense theosofie (mystisch-magisch waarnemen en duiden) heeft haar analogon in de godsmannen en -vrouwen: de priesters, de profeten (profetessen), de apocalyptiekers, de wijzen, - zij allen overbruggen door inzicht en vermogen (wijsheid en kracht, wel aan Jahweh ontleend, o.g.v. genade, maar toch ook verworven en uitgewerkt door menselijke inspanning) de afstand tussen Jahweh en de mensheid: zij hebben een waarneming en een duiding van eigen aard, die het heilloze doorsnee lot overschrijdt.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat, enerzijds, de wijsheidsboeken in het oude testament en, anderzijds, iemand als Filon de Jood van Aleksandreia (-13/+54; vlg. anderen: -25/+50) de analogische methode toepasten: zij spreken in het taalspel der heidenen (theosofie o.m.) over Bijbelse gegevens en, omgekeerd, in Bijbelse taalspel over heidense gegevens. Dit is de 'verzoenende' houding. -- cf. *supra blz. 102vv.* (*analogische reductie*), waar bewezen wordt dat analogie niet totale identiteit is. Wie dit onderscheid niet eerbiedigt, vervalt in een soort syncretisme (religieus eclecticisme).

1.c. *Gnostisch-manicheïsche theosofieën.*

In de tweede eeuw na Chr. vooral doet zich een eigen type van theosofie voor, dat, modelmatig, analoog is aan de twee voorgaande, doch een sterke nadruk legt op de afstand of het interval tussen 'godheid' (desnoods 'opperwezen' (Jahweh)) en de natuur (de schepping), dermate dat de overbrugging onmogelijk lijkt. -- Vandaar de naam 'dualisme'. Ook de pessimistische duiding (abductie) van natuur en mens komt hier sterk door.

2. De neoplatonische theosofieën (+250/+600).

Inleiding.

(i) Het interval "godheid/ natuur", samen met de overbruggingsmomenten (ideeën/ getalvormen, goddelijke/ daimonische wezens; materiekritiek; mystisch-magische levensbestemming), zijn, fundamenteel identisch t.o.v. de

vorige theosofieën.

(ii) Het grote kenmerk/ onderscheid ligt in de creatieve eclectiek (*zie hoger blz. 65*), waarbij alle antieke filosofieën - de platonische heel bijzonder - in een encyclopedisch systeem harmonisch ineen gevoegd worden, doch met sterk pantheïstisch-monistische grondtrek.

MHD245

Overzicht -- De stichter is Ammonios Sakkas (+175/+242) te Aleksandreia. Drie hoofdstrekkingen en een aristotelisch-vakwetenschappelijke onderstroming typeren de rijkdom der neoplatonische theosofieën.

1. *Plotinisme* (speculative th.).

Plotinos v. Lukopolis (EG.; +203/+269).-- *R. Harder, Uebers., Plotins Schriften*, Vc (*Porfurios, Ueber Plotins Leben und über die Ordnung seiner Schriften*), Hamburg, 1958, 1, Typeert Plotinus op een negatieve wijze : "Plotinos, de filosoof die in onze tijd leefde, behoorde tot die mensensoort, die er zich over schaamt 'in het lichaam te zijn'. O.g.v. zo een mentaliteit wilde hij dan ook niets meedelen over zijn afkomst, zijn ouders of zijn vaderland. Een schilder of beeldhouwer duldde hij niet in zijn omgeving. (…)". -- Dergelijke lichaams-, en materieverachting is wel kenmerkend voor een heel stel neoplatonische theosofen, -- net zoals nu mag een aantal Indische yogi's lichaam en materie verachten, uit een analoge mentaliteit.

2. ***Jamblichos van Chalkis*** (…/+330) vult de speculatieve mystiek van Plotinos dan met theürgie, d.i. het actief-magische werken met 'godheden' (waarbij het woord 'god-heid' (*cfr. supra blz. 12vv*. (*orfeïsch model*); *67* (*empedokleïsch model*) zowel het onzijdig- onpersoonlijke numen (macht; dunamis) als het persoonlijk wezen, dat die macht bezit, betekent).

3. *Proklos v. Constantinopolis* (+410/+485) synthetiseert zowel Plotinos' speculatieve mystiek als Jamblichos' theürgie in een encyclopedische samenvatting (*cfr. supra blz. 65* (*creatief eclectisme*)).

4. *Maximos v. Smurna* (iv-de e.) zet de theürgie volledig daar, waarmee hij keizer Ioulianos de afvallige (+332/+363) sterk beïnvloedt.

5. *Porfurios van Turos* (+233/+305) voert o.m. de logica van Aristoteles (*zie hoger blz. 212*) in, te Rome, -- wat Themistios (… /+390), te

Constantinopel, Ammonios, zoon v. Hermias en leerling v. Proklos, te Aleksandreia en Simplikios te Athene doen.

Daarmee eindigt wat men heten kan 'de heidense filosofie der Grieken'.

MHD246

I.B. De christelijke filosofieën. (+33/ +1450) (246/260)

Inleiding. (246/251)

Niet enkel de Mozaïsche openbaring (*cf. supra blz. 242/244*), doch ook de eraan voorafgaande, tot in de begintijden (der mensheid) reikende archaïsche of oeropenbaring krijgt vanuit de blijde boodschap haar volle belichting. De voleinding grijpt terug op het oudste; de aanwezigheid van de tijd der genade op de verst verleden tijd. In die zin bidt de kerk, op de vooravond van Pinksteren:

"God, die ons de wonderen der oertijden, dankzij het licht van het nieuwe verbond, verklaard hebt! Het christendom is universeel zowel wat betreft alle tijden als inzake alle volkeren". (*O. Willmann, Gesch. d. Id.,* II, 20).

Dit impliceert dat filosofie, vakwetenschap en retoriek, -- dat hylische en speculatieve abstractie, dankzij die universaliteit, integrerende bestanddelen van het christendom zijn.

De alexandrijns-joodse theosofen en de wijsheidsboeken van het oude testament zijn ons, daarin, voorgegaan. Het heilsplan, dat onze bevrijding uit slavernij en noodlot bevat, dateert niet enkel van voor de uitverkiezing van het joodse volk (Mozaisch stadium), doch van voor de schepping van de wereld (archaïsch stadium) (*1 kor 2: 7; 1 Petr 1:20*).

Ook: Paulus, die de Griekse filosofie kende als gemeengoed der geletterden, spreekt, in de stoïsche taal (*zie hoger blz. 241* (*26: hherakliteïsche logos*, over het bewijs van het Godsbestaan uit de fusis (natuur) en over het natuurlijke, alle mensen gemeenschappelijke geweten, gesteund op de natuurwet; terwijl Johannes, in de taal van Herakleitos, de stoa en Filon (*zie hoger blz. 244*), het heeft over Jezus, als de zoon van de Vader. (*cfr. supra blz. 38vv.* (*hermeneutiek*); *56* (*begrijpen*); *205*; *101vv.* (*anal. red.*). Met medemenselijk begrijpende houding spreken zij, analogisch, de taal van de denkende Grieken om over het christendom te spreken. Dit impliceert dat 'filosofie' (*cfr. supra blz. 40; 88; 147; 235vv.*) op het christendom toepasselijk is.

(A) Waarneming: het feit der openbaring der H. Drie-eenheid, in persoon en zending van Jezus, gezonden door de Vader en die met de Vader, de Geest zendt.

(B) Abductie: - Gezien die trinitaire openbaring, hoe moet de totaliteit opgevat worden?

MHD247

M.a.w. gezien het waargenomen feit dat, uitgaande van Jezus en zijn kerk de trinitaire openbaring wortel schiet in alle culturen, ja, in het heelal, wat verandert er in dat heelal (en, mede, in al die culturen), doordat dat proces van triadische openbaring zich kan doorzetten en doorzet? Of: hoe moet dat heelal zijn dat zoiets als trinitair optreden van agogische aard erin denkbaar, intelligiebel, 'zinnig' is? Daarmee vangt het trinitaire leven aan op filosofisch vlak.

A1. Dat trinitair leven iets met de kosmos, de totaliteit, te zien heeft hebben de vooral Griekse kerkvaders verwoord: "Met het lichaam waart Gij in het graf,- met de ziel in de Hades, als God, -- gij waart in het paradijs met de rover, op de troon, Christus, met Vader en Geest, alles vervullend, zelf onbegrensd". (*Killan Kirchhoff, Osterjubel der Ostkirche, I, pentekostarion*, Münster (Wf.), 1940, 19).

Of nog: "Alles is nu met licht vervuld: hemel, aarde en onderwereld (Hades). Gans de schepping behoort dan ook de opstanding van Christus, waarin zij overleving heeft gevonden, te vieren". (o.c., 3).

Inderdaad, behalve de incarnatie, in een aards bestaan, waardoor hij lotsgenoot werd met de aardse werkelijkheid, heeft Christus, de nederdaling in de Hades en de hemelvaart uitgevoerd, als lotsgenoot en redder van wat daar leeft.

A.2. Wat juist heeft Christus, met de Vader en de Geest steeds één, veranderd in de totaliteit? -- *I Kor 1:24* heet Paulus Christus 'theou dunamin kai theou sofian' (Dei virtutem et Dei sapientiam; Gods kracht en Gods wijsheid).

Dit impliceert dat

(i) de oerstof (hylisch moment) van het heelal, door de 'geest' ('pneuma') van Christus omgevormd is en

(ii) de 'ideeëninhoud' (speculatief moment: de informatie in het heelal) door

nieuwe ideeën (denkinhouden) is herdacht.

Dit breekt, in het aardse menselijke leven, door in drievoudige vorm:
(1) de Vader (verwekker) werkt, in al wat stichtend, verwekkend is (*1 Kor 4: 14/20; 3: 5vv.*);

(2) De zoon (Jezus) werkt, in al wat agogisch (bevrijdend uit onmondigheid en noodlot) is o.g.v. lotsverbondenheid (de lijdende dienaar van de Heer is tevens de verheerlijkte mensenzoon;

(3) De geest werkt in al wat Hogere, 'charismatische' begaafdheid is (*1 Kor 14: 4/12; 12: 27/31; Rom. 12: 6/8; 1 kor 14: 1/40* (*structuur der samenkomst*)),-- hetgeen bleek te Jeruzalem (Pinksteren) en in het huis van Cornelius (*Hand 10: 44/48*).

MHD248

B.1. Dit alles werd mogelijk, doordat een vrouw, Maria, de moed had eraan te beginnen. Net als haar voorgangsters (*zie hoger blz. 150vv.*, waar vrouwen als 'soteirai', redsters, beschreven worden), werd zij, eerst, '(lijdende) dienares van de Heer' (*Luk 1:38*) om, daarna, 'moeder van de Heer' (*Luk 1:43; vgl. Jer. 13: 18: 1 kon 2:19 15:12v.*, d.i. vorstin moeder, te worden.

"In waarheid zijt gij boven alle schepping verheven. Want de God der schepselen hebt gij, in het vlees (armzalige menselijkheid), gebaard. Daardoor, vorstin, hebben wij, in u, een helpster". (*K. Kirchhoff, Ueber dich freut sich der Erdkreis* (*Mariënhymnen der byzantinischen Kirche*), Münster (Wf.), 1940, 114).

B.2. De vraag rijst: "Hoe komt het dat, na twintig eeuwen verspreiding, die trinitaire werking in zulke crisis lijkt te komen?". -- Het antwoord ligt in de totaliteit zelf: o.g.v. kracht (hylische energie; 'geest') en wijsheid (speculatieve ideeën; informatie) beweegt gans de schepping, doch vooral de mens zich vrij, maar met een, tot nog toe, erg daimonische vrijheid (*cfr. supra blz. 40/43* (*herakl. mod.*); *126vv.* (*eurip. mod.*); *202, 205* (*socr. model*);

Bijbels: Job: 4:18; 1:6vv.; Isaias 14: 12/14; ps 58 (57); 82 (81); vooral *Luk. 18:8* ("Zal de mensenzoon, bij zijn komst, wel geloof op aarde vinden?").-- *Luk 2: 34/35*: Simeon zegt tot Maria dat haar kind een 'teken van tegenspraak' ('sèmeion antilegomenon') zal zijn en hij gewaagt, in dat verband, van het onthullen der redeneringen van vele 'harten'.

Kierkegaard zegt: “Dat God vrije wezens naast zich heeft kunnen scheppen, is het kruis, dat de ‘filosofie’ (hij bedoelt de rationalistische filosofie) niet kan dragen, maar waaraan zij is blijven hangen”. (*A. Van Munster, vert./inl., Kierkegaard* (*een keuze uit zijn dagboeken*), Utr./Antw., 1957, 25). Mensen als b.v. Euripides hebben ons voldoende geleerd dat

1/ de mens vrij,

2/ maar, vooral, daimonisch-vrij (harmonie der tegengestelden) is.

MHD249

c.1. Opgeworpen wordt, dat de feitelijke, waarneembare Christenheid beneden het peil van de messiaanse, ‘pneumatische’ (d.i. door de heilige geest van God bezielde) mens (*cf. supra blz. 243*) is gebleven.

Inderdaad, al wat bestaat - en dus ook de trinitaire werking via ‘ruah’ (geest) en wijsheid is veelduidig: men kan ze eigenzinnig (opgesloten in eigen, idioot denkkringetje; cf. *supra blz. 32*), rechtzinnig (opgesloten in autoritair-strakke denkkring; cf. *supra blz. 33*) en/of vrijzinnig (opgesloten in aprioritaire dialoog; cf. *supra blz. 177*) duiden (*cf. Sir (= ecclesiasticus) 15: 11/20; Gal 6: 7/8; 5: 16/25*). Toch bereikte een aantal christenen het peil dat *1 Kor 12: 31/13:13* (de liefde (‘agapè’, caritas) en in onsterfelijke bewoording, Izaak de Syriër, asceet-eremijt en ook bisschop van Ninive, in zijn ‘gezegden’ (verschenen in het Russisch te Moskou in 1858; men vond in Dostoiefski’s bib een exemplaar), geschetst hebben.

“Het hart van de mens - bedoeld is de ‘pneumatisch-messiaanse mens die boven het rationele dier is uitgegroeid - loopt over van liefde voor de gehele schepping, voor al wat leeft: voor de mensen, voor de vogels, voor de dieren, voor de daimones. Indien de aandachtige blik van de mens zich naar de schepping keert, dan is hij tot tranen bewogen en een alles insluitende en diep gevoede vertedering neemt hem in bezit. Een scherp meevoelen met het lijden van die schepping (*cf. Rom 8: 18/23*) dringt diep in het hart van de mens door. Hij kan dan ook niet zien of uitstaan dat een schepsel het minste kwaad, ook maar de minste treurigheid te doorstaan heeft.

Daarom juist bidt hij, tot tranen bewogen, zelfs voor de woordloze wezens, voor de vijanden der waarheid, voor degenen die hem schade berokkenen. Bidden vraagt hij dat God ze in stand houdt en hun vergiffenis schenkt. Zelfs voor de kruipende dieren (het ‘beeld’ (*cfr. Mark 1:13; vgl. Ps 58* (*57*) van de polydemonistische ‘godheden’) bidt hij, met een allesomvattende tederheid”.

(*VL. Solovjef* (1853/1900), *la justification du bien* (*essai de phil. mor.*), Moskou, 1898-1; Paris, 1939, 72, knoopt aan deze tekst van Izaak aan).

Hier wordt verondersteld dat zelfs de daimon of diepteziel van de christen bekeerd is (en niet enkel zijn bewuste ziel).

MHD250

c.2. Bijzonder acuut is de vraag omtrent (on)recht. -- cf. *supra blz. 3v; 128vv.* (*vrl. 146vv.*). De bijbel kent, behalve het archaïsch, het gewoonte- en het politiek recht, dat bij de heidenen, meestal vaag blijft ('high god' belief). Zo *Ps. 58 (57):*

"Is het wel echt recht, dat gij, 'godheden' (de rechters zijn 'beeld' (*cfr. infra blz. 195vv.* (*participatie*) van de polydemonistische godheden) spreekt? Is het wel zo dat gij oordeel velt over de adamskinderen (mensen) volgens het recht? -- Toch niet: met de overgave van uw hart (= daimonisch vrijheid) knutselt gij onwaarheid op aarde ineen, weegt gij af wat willekeur is; - vanaf de moederschoot zijn zij afgeweken, de schurken! Afgedwaald, reeds in de buik van hun moeder, zijn zij, die, als rechtspraak, dwaling uitzeggen! (…). God, sla, in hun (slangen)muil, de giftanden stuk! (…) dat zij, de aarde in, (terug)vloeien, als water, dat, de aarde in, verdwijnt! (…) dan zal men, met recht, kunnen beweren: 'toch is het zinnig, althans in de ogen van de gerechtige'. Werkelijk: er is een god, die recht verschaft, op de aarde".

Of *Ps. 82 (81):* "Jahweh staat op, te midden van de goddelijke raad. Te midden van 'godheden' velt hij oordeel. 'Hoelang nog zult gij niet naar recht oordelen? De grensoverschrijding van de bozen ondersteunen? Neemt het liever op voor de machteloze, zoals de wees. Verschaft de ongeluksvogel, de behoeftige zijn recht! Bevrijdt de zwakke en de arme uit de machtsgreep van de bozen bevrijdt hen! -- Onbewust, zonder besef, dwalen de rechtsprekende vorsten in de duisternis (steller bedoelt: de onderwereld) rond, zodat het fundament der aarde wankelt. -- Ik, ik heb gesproken: gij, gedraagt gij u als godheden? Gij, allen? -- Blijkbaar niet! Daardoor zult gij, de mens gelijk, sterven. Allen gezamenlijk zult gij van uw troon afvallen! -- Sta op, Jahweh! Oordeel de aarde! Gij zijt, immers, de heerser over alle volkeren". (*cfr. A. Bertholet, die Religion des alten testaments*, Tübingen, 1932, 130f.).

Men weet dat Jezus, door zijn verheerlijking, rechter is over levenden en doden. Hij verschaft opperwezenlijk recht. Hij oordeelt, echter, de ziel, die beslist over de plaats van wat leeft; in de hele kosmos, in de totaliteit. cf. *supra*

blz. 13 (*daimon*)

MHD251

Besluit. -- de 'ziel' als centraal thema der christelijke filosofie en der filosofische verdieping van het christendom. -- De 'ziel' (het 'hart (bewuste ziel) en de 'nieren' (onbewuste ziel)) staat centraal. Zonder nauwkeurig zielsbegrip geen begrip van wat christendom eigenlijk is. -- Jezus, terwijl hij, op sabbat, onder het bespiedend oog der farizeeën (en Schriftgeleerden), in een synagoge, de man met de dorre hand geneest, zegt, toornig - bedroefd om de verblinding rondom hem: "Mag men, op sabbat, goed doen of kwaad? 'Psuchèn sosai è apokteinei' (de ziel redden of doden)? (*Mark 3:4*). Het valt op dat hij het probleem der dorre hand - niet medisch (cfr. supra blz. 231v. (technische intelligentie) maar - 'ziel'-kundig aanpakt.

Algemeen zegt hij: "Wat helpt het de mens de hele wereld te winnen, en, tegelijk schade te lijden aan zijn ziel of: wat zal de mens in ruil geven voor zijn ziel?". (*Mark. 8:36vv.*). Ziedaar het verwonderlijke feit van Jezus woord en daad (waarneming).

Abductie. -- Indien de 'ziel' (ook met andere termen aangeduid) werkelijk het individuele in de mens is (in ieder bezield wezen, overigens), waardoor hij concreet, d.i. met de totaliteit (kosmos, heelal, 'zijn') vergroeid is, cf. *supra blz. 219/221* (individueel-concreet denken der romantiek)), dan is Jezus' optreden en woord begrijpelijk.

Inderdaad, de ziel is het ik (individueel moment), maar,

a. als hylisch (oer- en zielestoffelijk) trefpunt (*cf. supra blz. 13*), waardoor het ik, als daimon of oerstoffelijke centrum, fluïdiek in contact staat met de hele fluïdieke kosmos en al wat erin is; doch ook

b. als speculatief (rationeel-intellectueel) openstaan voor het hele 'zijn' (heelal) als horizon van het ik, dat daardoor verstandelijk is;

c. als bezielend levensbeginsel van het lichaam (juist doordat de ziel de twee vorige aspecten bezit, kan zij 'bezielen');

d. als evolutief moment, waardoor het ik kan boven zichzelf uitgroeien (het pneuma of messiaans levensbeginsel (*cf. supra blz. 243*)) of, ook, verloederen (het kwaad kiezen).

Om die gezamenlijke redenen vat Jezus de dorre hand zielkundig aan.

MHD252

Overzicht. (252/260)

In drie grote golven kwam het christelijke filosoferen van de grond: patristisch (kerkvaderlijk), Scholastisch en modern-hedendaags

1B (1) ***De patristiek (+33/800).***

Vanuit de inleiding zal (deductief) begrijpelijk zijn dat de kerkvaders (vrl. bisschoppen) een keuze verrichten **a.** filosofisch en **b.** religieus.

Filosofisch.

a. Worden afgewezen: de scepsis (*zie supra 240*), behalve de methodische twijfel (H. Gregorios v. Nussa, H. Augustinus v. Tagaste passen die toe); het epikoureïsme (*zie blz. 241*), vooral om zijn lustfilosofie.

b. wordt, enigszins, als onderstroming, aanvaard de peripatetische fil. (*zie blz. 238; vakwetenschappelijkheid*).

c. worden goed aanvaard: de academie (Platon; *cf. blz. 193vv.*); de stoa (*zie blz. 241*); de theosofie van Filon (*zie blz. 242*),

d. wordt bijzonder gunstig aanvaard: de neoplatonische theosofie (zie blz. 244v.).

Opm.-- Al deze systemen worden wel grondig herdacht. Of, liever: de kerkvaders drukken zich, in het radicaal herdachte taalspel (*zie hoger blz. 38/40* (Vico); *vooral 33vv.* (*Wittgenstein*), der filosofen uit, wanneer zij over het evangelie spreken (analogie; cf. *blz. 101vv.*).

Opm.-- Natuurlijk zijn daar de talloze kerkvaders, die de retoriek boven de strenge filosofie verkiezen (*zie hoger blz. 185v.* (*Isokrates*). Zij stichten de gewijde retoriek.

Religieus.

a. Wordt afgewezen: het polydemonistich polytheïsme (in naam van het Drie-eenheidsgeloof); -- heel in het bijzonder wordt afgewezen al wat seksueel-magische religie is (*cf. blz. 56/64* (*dionysiek*) *124/126* (*kretensische Zeusreligie*); *148.1/150* (*Macedonische Dionysiek*)) en dito 'mysterieculten',

b. wordt heel bijzonder afgewezen: de gnostisch-manicheïsche theosofieën (*zie blz. 244*; zij drongen diep in de kerk door).

Faseologisch.

(1) aanvankelijke patristiek (+33/325): Clemens van Aleksandreia (…/215), de stichter der christelijke theosofie; zijn geniale leerling Origines van Aleksandreia (… /254); in het Latijnse westen: Lactatius (+250/+32s);

(2) hoogtepunt (+325/+450): twee reuzen, nl. H. Gregorius, v. Nussa (335/394) en vrl. H. Augustinus van Tagaste (354/430) die de topfiguur der kerkvaderfilosofie is;

MHD253

Meteen had hij de grootste invloed op de scholastiek; -- één werk, *de civitate dei* (over de stad Gods) dat het werk bij uitstek is inzake christelijke geschiedfilosofie en theologie, zij vernoemd;

(3) Neergang (450/800).

volksverhuizingen; Sarazenenveroveringen; val van het West-Romeinse rijk; vrl. cultuurverval.-- Op de eerste plaats, echter, de islam, die opkomt (Mohammed (570/ 632)).- Dionusios de are(i)opagiet (+/- 500), die Proklos (*zie hoger blz. 245*; bijnaam: de scholastieker der oudheid), min of meer christelijk herduidt en grote invloed op de scholastiek uitoefent; -- H. Johannes v. Damaskos (…/ 749), de grote systematieker (aristotelisch, doch met neoplatonisch-theosofische inslag);-- in het westen: Boëthius (480/525), die, evenals Augustinus, de grootste invloed op de scholastiek uitoefent.

IB (2) *De scholastiek (middeneeuws-kerkelijke fil.).* (253/259)

Drie hoofdinvloeden bepalen de scholastiek (schola = school), die, wezenlijk, schoolse filosofie is, in tegenstelling tot de patristiek, die veel dichter bij het leven stond.

(i) Augustinus (zie hierboven);

(ii) de neoplatonische theosofieën (zie hoger),-- en dit langs Proklos (*zie blz. 249*), Dionusios de are(i)opagiet (zie zo-even) en Augustinus, alsook de islamitische en middeneeuws-joodse filosofieën (*cf. blz. 242vv.* (*aleksandrijns-joodse fil.*);

(iii) de specifieke invloed gaat uit van Aristoteles (*zie hoger blz. 210vv.*), die, op zeker ogenblik, de filosoof zonder meer zal heten, vooral wanneer, +/- 1150, hij, in het Latijn vertaald, in al zijn werken grondig bestudeerd zal worden (dermate zelfs dat W. Jaeger zegt dat men tot de XIX-de eeuw behoort te wachten om, opnieuw, grondige aristotelesstudie te beleven).

Hoofdkenmerk.

O. Willmann, Geschichte des Idealismus, II, 322ff., karakteriseert

(1) De patristiek als idealisme (*cf. supra blz. 193* (*platinisch transcendent idealisme*); *210* (*Aristotelisch immanent idealisme*), doordat de kerkvaders in een strijd op leven en dood gewikkeld raakten tegen het scepticisme, dat alle idee herleidt tot louter subjectief denkbeeldig product, en tegen het antieke materialisme, dat alle idee loochent zonder meer.

MHD254

(2) De Scholastiek, - aldus Willmann, o.c., 322 - is 'realisme' doordat enerzijds, de kerkelijke (wat hij heet 'echte') scholastiek stelling neemt tegen dat type van theosofie, dat dermate hetzij een godheid, die zeker niet de trinitaire godheid der Bijbelse openbaring is, hetzij in een ideeënwereld opgaat, dat zij de waargenomen zintuiglijke werkelijkheden herleidt tot reine schijnwerkelijkheid (men herinnere zich - *hoger blz. 245* - hoe de belangrijkste stichter der neoplatonische theosofie, Plotinos, er zich over schaamde 'in het lichaam te zijn', -- iets dat een waarlijk Bijbelse theosofie of op goddelijke openbaring gesteunde filosofie (*cf. supra blz. 242vv.*) onmogelijk aanvaarden kon).

Dit, terwijl, anderzijds, dezelfde kerkelijke scholastiek stelling moest nemen tegen de 'dialectiekers' van toen (versta: de logici) geheten nominalisten (*cf. supra blz. 189v.*), die de idee herleidden tot een louter subjectief denkbeeldig product zonder enig analogon in de zintuiglijk waargenomen werkelijkheden.

Besluit: immanent idealisme zou een betere naam zijn dan 'scholastisch realisme', tenzij men, zoals Willmann, de term 'realisme' gebruikt om twee punten te verwoorden:

a/ De zintuiglijk waargenomen werkelijkheden zijn echt werkelijk ('reëel');

b/ de idee of het denkteken (D. Scotus), in de zintuiglijk waargenomen werkelijkheden, is 'reëel'. Tweevoudig 'realisme' dus.

O. Willmann, o.c., 323, zegt dat de scholastiek de modelidentische voortzetting is van het patristisch ('transcendent' geheten) idealisme, doordat de scholastiek

a/ zowel, langs natuurlijke weg (door abstractie der ideeën uit de zintuiglijke gegevens),

b/ als, langs bovennatuurlijke weg (door de Bijbelse openbaring en haar ideeënrijkdom) contact krijgt met de goddelijke (versta: trinitaire) ideeën.

Uitweiding (254/259)

Scotistisch-peirciaanse tekenfilosofie.

Duns Scotus (1266/1308) was nevens Thomas v. Aquino (1225/ 1274), een topfiguur der scholastiek: hij gaat door als 'kritisch' thomist (thomasaanhanger). Gezien het ver dragende belang, zowel inzake geschiedenis der middeneeuwse filosofiegeschiedenis als actueel (epistemologisch), stappen wij nu over naar Charles Santiago Sanders Peirce (1839/1914), die zichzelf, met zijn semiotische hermeneutiek, een 'scholestical realist' heet.

MHD255

Iets wat een verwonderlijk feit mag heten, te midden van zijn milieu, de toenmalige USA - universitairen.

Wij nemen *M. Bense, semiotik* (*Allgemeine Theorie der Zeichen*), Baden-Baden, 1967, dat zich uitdrukkelijk op Peirce steunt, tot uitgangspunt. Doch, eigenlijk halen wij appl. modellen aan in de stijl van *K.O. Apel, Szientistik, Hermeneutik, Ideologiekritik*, in: *K.O. Apel u.a., Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankfurt am Main, 1971, 7/44.

(a) D. Scotus verzet zich tegen de aristotelisch-thomistische bewering, met de idee (begrip), al of niet uit de zintuiglijke waarneming geabstraheerd, het (volle) wezen der dingen en processen te kunnen vatten (intuïtief thomisme).

(1) cf. *supra blz. 13.1* (Alkmaion 's kritiek op het - wat hij heet - menselijke, indirecte kennen van het 'wezen' der dingen en processen).

(2) Analoog aan Alkmaion, die de mens tussen de 'godheid' (numen) en het dier in situeert, situeert D. Scotus, ook het menselijk kennen: de louter mentaal opgevatte (Peirce zal zeggen: 'geabduceerde') idee verschilt van de aristotelisch-thomistische tweevoudig, nl.:

a/ de idee, in de menselijke geest, is niet meer dan een aanduiding of 'teken' (denkteken, dan) - gezien vanuit de waarneming;

b/ de idee - en daarin overtreft Scotus, resp. Peirce, duidelijk Thomas in actuele zin - is, tegelijk, door deductie van ingrepen die het wezen van de waarneming kunnen raken, ingrepen ('actie' o.g.v. 'self activity'

(zelfwerkdadigheid)), wezenlijk 'experimenteel (cf. *supra blz. 11* (*volle of peirastische reductie*)).

M.a.w. D. Scotus is, bij ons weten, de eerste die reductief filosofeert (*cf. supra blz. 1*). -- Nieuw is die methode niet: de lemmatisch-analytische (kortweg: analytische) methode, door de pythagoreeërs en platoniekers geregeld toegepast (zonder voldoende epistemologische verantwoording, echter) is modelidentisch (*cfr. supra blz. 8/10*).

D. Scotus bezorgt, eigenlijk, de pythagoreïsch-platonische methode, haar wetenschappelijk fundament.

MHD256

(b) De triadische duiding van de skotistische epistemologie door CSS. Peirce. --

(1.) ***Inleiding*** -- O. Willmann, o.c., 328ff., zet uiteen hoe de 'enkuklios paideia' (het trivium en het quadrivium), scholastisch gezien, een echte hermeneutiek is.

(A) ***Waarneming***. -- Het zintuiglijk ervarene is uitgangspunt.

(B) '***Verstehen***'

(1) Alle 'verstehen' (letterlijk), d.i. op zijn ideële of denkinhoud duiden, is - in het trivium (= grammatica, retoriek, 'dialectiek' (d.i. middeneeuwse logica)) allereerst, 'verstehen' van woordtekens (geschrevene en/of gesprokene).

Deze zienswijze loopt, zeer duidelijk, vooruit op wat, later, V. Schlegel, Schleiermacher, -- Dilthey als 'hermeneutiek' (in de brede en grondige zin) opvatten (cfr. *supra blz. 38vv.*)

(2) Alle 'verstehen' heeft - aldus Willmann, ibid. - daarna of gelijktijdig, liever, als taak 'verstehen' van 'die Sachen' (letterlijk)), d.i., in zijn bedoeling, de idee die, in tekst of gesproken woord, meegedeeld of althans uitgedrukt is.

In het quadrivium - mathematiek, -- astronomie, muziek - wordt de jong scholasticus direct geconfronteerd - in puthagoreïsch-platonische traditie - met de idee of denkinhoud, 'Die Sachen' zelf (*cfr. supra blz. 231/ 236* (*Husserl's, Scheler's 'ideatieproces*,).

(3) Pas daarna wordt de jonge scholasticus geconfronteerd (directe kennis of 'ontmoeting' (*cfr. supra blz. 232v.*) met de denkinhouden van hetzij filosofie hetzij filosofische theologie ('doctrina sacra', 'heilige leer').

(2.) ***Peiriciaanse 'hermeneutiek'.***

(I) ***Semiotisch voorstadium.***

(I). A. ***Waarnemingstypes.***

(I)A.1. ***Voorwetenschappelijk-sensorisch.***

Hier ligt een steen in de zon. Ik voel, met de hand b.v., deze steen aan. Daarop "codeer' ik in een 'taalspel' (omgangstalig) de gedane waarneming en zeg: "Deze steen is warm". (Duidingsleerstellig luidt het dat ik het begrip 'warm' toevoeg (één-éénduidige betrekking) aan 'deze steen' (waarbij de toevoeging 'identitief-ontologisch' (cfr; supra blz. 12) verwoord wordt ('is')).-- 'Codering' betekent 'omzetting in de momenten van een reeds bestaand tekensysteem',-- hier de volkstaal! -- zo een waarneming vastleggende uitspraak heet men wel 'protocoluitspraak'.

MHD257

(I) A.2. ***Voorwetenschappelijk-instrumenteel.***

Hier ligt dezelfde steen, eveneens in de zon. Ik neem een thermometer en contacteer ('ontmoeting', -- type 2) de steen ermee.-- Daarop 'codeer' ik: "Deze steen is 42° Celsius warm".

(1) B. ***Duidingstypes.***

Ad (1) A.1. (sensorisch).

Peirce voert zijn beroemd triadisch model in.

(1) Het 'object' ('realisering)', de steen en diens warmte (graad), heet hij 'a first' (een 'eerste').

(2) Het subject ('interpretant' of 'duider') - d.i. ik hetzij met de hand hetzij met het verlengstuk, de thermometer, van mijn hand - 'ontmoet' ('contactteer') of 'confronteer mij (233: Husserliaans-Scheleriaans model) met het object. Die betrekking ('relation') heet Peirce 'a second' (een 'tweede'.)

(3) Ik, de duider, ken, aan het geduide, het object, een (denk- en/of spreek) -teken toe (toevoeging), nl. de zinnetjes hierboven (in dit geval: protocoluitspraken). Dat teken heet Peirce 'A third' (een 'derde').

Ad (I) a.2. (instrumenteel).

Peirce breidt het begrip 'duiding' ('interpretation') uit, ook tot buitenmenselijke 'duiders'. Zo, hier en nu, de thermometer.

(1) Het object, de steen en zijn warmte,

(2) wordt gecontacteerd ('ontmoet'), maar nu niet door mij, doch door de thermometer ('betrekking'),

(3) waarop deze reageert ('duidt'), door zijn ingebouwde kwikkolom, die weergeeft ('model'; cf. *supra blz. 5vv.*) wat hij 'voelt' (een fysicaal duidbaar proces, natuurlijk, doch dat wij, omgangstalig, voorlopig, vanuit een commonsense-ervaring (*cfr. supra blz. 1*), als 'voelen' duiden).

Men ziet de drie momenten van het triadisch proces terugkeren, doch op fysicaal terrein. -- Alle apparatuur vertoont een wezenlijke semiotisch-hermeneutische structuur, waarbij én menselijk én extramenselijk 'duiden' zowel onderscheiden als ongescheiden zijn (*cfr. supra, voor de beschrijving: blz. 80v.* (*exacte wet.*); *91v.* (*cybernetiek*); ibid. (*systeemleer met informatieleer; 94/96* (*kwaliteit, kwantitatief gezien*); *105vv.* (*wiskundig model*).

(II) ***Privaat denken als triadisch proces.***

Met Peirce heeft ook Josuah Royce (1855/1915), sociaal idealist, gewezen op het intersubjectieve moment, dat hij 'interpreting community' (duidende gemeenschap) heette.

MHD258

(a) Privé-denken - aldus *WB. Gallie, Peirce and pragmatism*, New York, 1966, 82 - is "iemands gedachten als wat hij/zij tot zichzelf zegt". De innerlijke dialoog met zichzelf zegt: "**(1)** Deze steen (eerste kwaliteit), **(2)** eens dat ik hem ontmoet (tweede kwaliteit), **(3)** lokt de zin uit: "Hij is warm". Deze zin (teken) zeg ik tot mijzelf als filosofisch-logisch wezen, dat zich situeert binnen de horizon der totaliteit (*cf. supra blz. 12; 40; 88; 147v.; 193vv.; 220; 226; 228; 235;--12v.; 68; -- 246v.; vooral 251* (*ziel/ totaliteit*)) en alles binnen die horizon der totaliteit situeert.

(b) gezamenlijk denken "binnen een meedenkende gemeenschap impliceert dat het ik (als interpretant) zijn eigenzinnigheid (*zie hoger blz. 32*) overschrijdt en samen met een gij, ja, samen met alle denkende wezens leert duiden.

(II) *Gezamenlijk denken als triadisch proces.*

Al is en blijft de kern het individu (*cf. supra blz. 220; 219*), toch 'zijn' wij wezenlijk als wat *Heidegger, Sein und Zeit*, I, 113ff. (Das in-der-welt-sein als mit-und selbstsein) het 'in-de-wereld-zijn' als mede-en (zich)zelfzijn heet.

1. ***Synchronisch.***

"Ik (interpretant) zeg tot u (interpretant) 'Deze steen is warm (teken)".

2. ***Diachronisch.***

(a) "Ik, geconfronteerd met deze papyrus uit de Egyptische woestijn, zeg: 'Deze papyrus is een tekst van Euripides' ".

(b) "Ik (interpretant) zeg tot u (interpretant) 'Deze papyrus is een tekst van Euripides (teken)!"

Men ziet het triadisch schema in analoge vorm aan het werk.-- Met het diachronisch-sociaal denken zijn wij in de traditiehermeneutiek beland (*cfr. supra blz. 33* (*rechtzinnige vorm van traditiehermeneutiek*); *65* (*eclectische vorm van traditieherm.*); *73/78* (*Anaxagoreïsch model vqn traditiehermeneutiek*); -- *38/40* (*Vico's filosofische filologie*).

Opm.-- cf. *supra blz. 33v*. (*Wittgenstein's taalspelbegrip*: ik, gij, -- wij coderen (*zie hoger 256*) steeds en noodgedwongen (*zie hoger 34; structuralisme*) in een of ander taalspel, ingebed als wij zijn in cultuur.

(II) *Eigenlijk hermeneutisch stadium.*

(1) *Appl. mod.*

"Indien deze steen werkelijk warm is, dan wordt mijn waarneming - abductief gezien, als 'objectgetrouw, 'begrijpelijk' (*cfr. supra blz. 10*). M.a.w. Ik (als gebonden aan de totaliteit) situeer de waarneming binnen het kader (totaliteit) van b.v. de werkelijkheidsgetrouwe waarnemingen.

MHD259

(2) Applicatief model.

(*Cfr. supra vooral. blz. 235*). "Indien alle leven, als noodzakelijke voorwaarde heeft 'warmte' en deze steen, voor zover door de zon (bijzonder dan nog) verwarmd, mij, (bij hypothese) die koorts heeft, de noodzakelijke (en, misschien, voldoende) levensvoorwaarde verschaft, dan heeft deze steen, als warm, voor mij, hier-en-nu, een hoge en zelfs voorname 'zin' (*264: Solovjev*) (zingeving, hermeneutiek in de filosofische zin)".

Het is 'in die zin' dat wij allen spontaan (d.i. vanuit onze daimon; cf. supra blz. 13 (*hylisch-daimonische ziel*); *251*(*triadisch-daimonisch zielsbegrip*)) over b.v. 'De zin van iets' (b.v. ons leven, een ziekte (cf. Scheler's voorbeeld), ja, hoe simpel ook, deze warme steen (ook simpele dingen en processen hebben een concreet, d.i. heelal-gebonden of totale 'zin') spreken.

Of wij zeggen: "Zoiets heeft (überhaupt, wel degelijk of geen 'zin', in die betekenis pas, is volle hermeneutiek. Dit impliceert dat Peirce's semiotiek of Vico's filologie of Dilthey' s Hermeneutiek, enz., enz., slechts zingeving worden (en dus echte filosofie, die geen andere 'zin' - uiteindelijk - heeft), indien de

abductie uitgevoerd wordt door het ik (daimon, ziel), voor zover geëngageerd in de horizon der totale werkelijkheid (ontologisch onderscheid; cf. *blz. 226*)

Het middeneeuws pluralisme.

(1) Behalve de kerkelijke en onkerkelijke scholastieken (*zie hoger blz. 254*),

(2) waren daar de byzantijnse, de islamitische en de joodse filosofieën. Sedert de dagen der romantiek (*zie hoger blz. 166v.*) en, nog meer, nu de 'histoire nouvelle' ons de middeneeuwen (anders dan de renaissance en de verlichting) leren waarderen, is de echte open geest der middeneeuwen enigszins duidelijk aan het worden.

Faseologie.

Deze zal ultrakort zijn.

(1) middeneeuwse,

(2) Moderne en

(3) neo-scholastiek tonen de uitzonderlijke vitaliteit van het kerkelijk-schoolse filosoferen duidelijk aan.

MHD260

IB (3) ***De niet-patristische en/of niet-scholastische christelijke filosofie.***

Het spreekt vanzelf (en zeker voor wie filosofiegeschiedenis objectief studeert) dat, ook buiten de typisch-kerkelijke filosofieën; zoals patristiek en scholastiek, echt Bijbels en, vooral, christelijk filosoferen bestaat. Vooral sedert de laat middeneeuwse crisis der kerkelijke filosofieën - men denke aan de nominalistische (*cfr. supra blz. 189v.*) 'Via moderna' (moderne methode), o.m. en vooral gelanceerd door de voorloper van Luther, Willem v. Ockham (1300/1350), een franciscaan, zijn, telkens weer, eerder eenzame denkers opgenomen, die de Bijbelse openbaring op modern-hedendaagse wijze trachten te verwoorden (begrijpend-analogische methode; cf. *supra blz. 39v.* (*Vico*); *101vv.* (*analogische reductie*).

In het Westen zij gewezen op b.v. lukraak vernoemd: De Oxford-beweging (1830/1850), waarin Kardinaal JH. Newman (1801/1890) zich situeert; S. Kierkegaard (1813/1855; cf. *supra blz. 162vv.*) en, in zijn spoor, het christelijke of zelfs gewoon Bijbelse existentialisme;

In het Oosten: de Russische christelijke realisten (*cfr. supra blz. 36/38* (*N. Gogol*); *249* (*Izaak de Syriër*)) vanaf G. Skovoroda (1722/1794) onder wie Vladimir Solovjef (1853/1900) en de theoloog Sergei Bulgakof (1871/1944) als

wellicht de grootsten gelden kunnen.

II. De modern - hedendaagse filosofieën (1450/heden). (260/264)

Inleiding

Aangezien deze cursus, wezenlijk, studie van het modern-huidig denken is, beperken wij ons, hier en nu, tot de elementaire faseologie. Men kan vaststellen dat erg grote overeenstemming bereikt is omtrent volgende tweedeling. Daarna, echter, lopen de indelingen dermate uiteen en is de objectief-historische studie nog dermate in een beginstadium dat het zinloos wordt één 'zaligmakende' indeling voorop te stellen, willen wij niet in aprioritaire methode (*zie hoger blz. 177vv.*) vervallen.

A. Van de renaissance tot en met Kant (1450/1781).

Meer bepaald omschreven : Van de renaissancefilosofie tot en met Kant's criticisme. Het doorslaggevende feit, dat, alle modern-hedendaags denken, direct of indirect, beheerst, is de exacte vakwetenschap (*zie hoger blz. 70/123* (*anaxagoreïsche aanloop*)). Volgens *Chaim Perelman, Retorika en argumentatie*, Baarn, 1979, blz. 151 vv., is één hoofdtrek het radicale uitbannen van retoriek ('betogen', 'argumentatie' (cf. supra blz. 134vv.).

MHD261

"Het streven om een filosofie op te bouwen waarvan alle beweringen hetzij vanzelf spreken, hetzij op dwingende wijze bewezen zijn; leidt ertoe dat elke vorm van argumentatie wordt uitgebannen en dat de retorica als instrument van de filosofie wordt verworpen". (o.c., 151). Perelman (o.c 152) wijt deze antiretoriek aan 'de theologische achtergrond' (sic!) bij R. Descartes (1596/1650), de grondlegger van het typisch moderne 'rationalistische' denken, maar ook, - aldus Perelman - bij Fr. Bacon (1561/1626); (*cf. supra blz. 39; 92vv.*), de grondlegger van het typisch moderne 'vakwetenschappelijke' denken.

Ondertussen is

a./ sedert Marx, Nietzsche, Freud (*zie hoger blz. 142;145*), in het kader van een algemene cultuurkritiek op materialistisch-atheïstische 'grondslag', en

b./ sedert Heidegger (zie hoger blz. 186 (archaïserende taal- en woordopvatting) en

c./ het structuralisme (*cfr. supra blz. 34* (*onbewuste structuureffecten*)),

d./ alsook sedert het grondslagenonderzoek der logica, resp. logistiek en de wiskunde (*cf. supra blz. 15/20* (*antieke aanloop in de eristiek*); *21/24* (*antieke aanloop van de huidige metatheorie*)) een ware roes van herwaardering

der retoriek op gang gekomen. cf. *S. IJsseling, Retoriek en filosofie,* Bilthoven, 1975, voor sommige detailinzichten terzake.

Uitweiding. (261/262)

Fundationalisme.

Dit woord betekent de abductie, dat, indien kennis geldig wil zijn, zij o.m. als noodzakelijke voorwaarde dient te hebben het feit dat zij hoe dan ook (axiomatisch-deductief; cf. *supra blz. 11v; 18v.* (*systeem*); *217/238* (*vrl. 217 en 237v.* (*Aristoteles' Axiomatisch-deductief systeem*); *-reductief* (*cf. supra blz. 10vv. (apagogisch model*); *15vv.* (*eristisch model*); *90vv.* (*exper. mod*); enz., enz.) 'gegrond' behoort te zijn". In K. Popper 's (1902/1994) taalspel heet men zulks ook 'autoritaire structuur der kennis' (maar dan, enigszins, als één type van rechtzinigheidsdenken (*cf. supra blz. 33*). Ook *GE. Moore* (1873/1958) o.m. in zijn *A defence of common sense* (1925) bekritiseerde het fundationalisme,

W. Bartley, Flucht ins Engagement (*Versuch einer Theorie des offenen Geistes*), Szczesny Verlag, München, 1962, zet Popper's inzicht (dat Popper zelf, reeds, vanaf 1934, heeft voorgestaan) uiteen m.b.t. de West-Europese verlichting (*cf. supra blz. 21vv.*).

MHD262

Bibl. steekpr.

-- *E. Coreth, einführung in die Philosophie der Neuzeit,* I, (*rationalismus, empirismus, Aufklärung*), Freib., 1972, alsook *GG. Granger, het rationele denken*, Meppel, 1971, b.v. nemen het woord 'rationalisme' in zijn enge, d.i. intellectueel-rationele betekenis (de speculatieve rede; cf. *supra blz. 83/85* (*regulatief model*); *4/64* (*voorsocratisch model*)).

Aangezien zowel het eng gedefinieerde 'rationalisme' (intellectualisme) - R. Descartes, B. De Spinoza (1632/ 1677),-- (Duitse vorm:) G. Leibniz (1646/1716) - als het 'empirisme' - j. Locke (1632/1704), de eigenlijke stichter der verlichting, G. Berkeley (1685/1753), vooral David Hume (1711/1776) - samen zich op algeheel-cultureel gebied als 'enlightenment', 'lumières', 'aufklärung', 'verlichting' uitwerken, onder het motto 'de (speculatieve of empirische) rede, die leven, omgeving (het heelal inbegrepen) en de rede zelf wil veranderen, tot in het revolutionaire (men denke aan zowel de Franse als de Marxistische revoluties) toe, neemt Bartley, o.i. terecht, de naam 'rationalisme' in de brede zin, die én speculatieve filosofie en empiristische filosofie omvat.

W. Bartley, in de geest van *K. Popper, conjectures and refutations* (*The growth of scientific knowledge*), London, 1963, in zijn boek, 143ff., zegt, letterlijk: “Onze filosofische traditie - hij bedoelt de Verlichting - is, in haar structuur, autoritair, zelfs daar waar zij zich op haar vrijzinnigst voordoet”. (*cf. supra blz. 177v.).* Twee gans onbekende - nooit tot het bewustzijn doorgedrongene (*cf. supra blz. 13* (*daimon*)) - filosofische dogmata (aldus letterlijk Bartley zelf), die men, doorheen de totale ‘filosofische ‘traditie, niet onderzocht vooropstelde (*cf. supra blz. 10* (*abductie en wel als lemma*), zijn de oorzaak van die autoritaire structuur.

Die twee ‘dogmata’ zijn:

a/ alle ‘kritiek’ (*cf. supra blz. 15/24* (*eristiek; metatheorie*)) moet onvermijdelijk gegrond (fundationalisme) zijn;

b/ het streng ‘rationeel’ (hetzij speculatief hetzij empiristisch) karakter der rede staat of valt met de axiomatisch-deductieve structuur (ook in het empirisme).

MHD263

B. Im. Kant en de grondslagenkrisis der verlichte filosofieën (1781+)

Willmann, Die wichtigsten phil. Fachausdrücke,- Kempten / München,1909, 83ff., typeert Kant schitterend: ‘Aufklärung und vernunftkritik’ (verlichting en redekritiek). cf. *supra blz. 24* (noch Leibniziaans dogmatisme noch humiaans scepticisme, doch Kantiaans criticisme). K. Popper, terloops gezegd, de lievelingsauteur van de gewezen Duitse bondskanselier, H. Schmidtt- is welbewust kritisch kantiaan.

O. Willmann, o.c., 102, ziet, na Kant’s moorddadige ‘kritieken’ (van 1781 af), volgende uitwegen (cfr. supra blz. 65)

a/ *Herstischting* (op nieuwe abducties) (zo b.v. het Duitse idealisme (Fichte, Schelling (*zie hoger blz. 166v.*), Hegel (*blz. 226vv.*), waarin de Duitse romantiek een hoofdrol speelt (met Vico; cf. *blz. 38vv.*);

b/ *Uitschakeling door*

scepsis (*cfr. supra blz. 65; 240*) en/of naturalisme (*cf. supra blz. 169vv.* (*democriteïsch atheïsme.*); *181vv.* (*protosofistische kritische dialectiek*); *191vv.* (*sensualisme en fenomenologie*); *241* (*materialisme*);

c/ *sciëntistiek* (*cfr. supra blz. 70vv.* (*anaxagoreîsch. model*); *172/175*

(*democriteïsch modEL*) - 'epistemologie' (kenniskritiek), psychologisme (men mag erbij voegen: sociologisme, linguisticisme, evolutionisme en biologisme, fysicalisme, logicisme, enz.));

d/ *herwinning* der traditionele filosofieën (idealistische, materialistische (*cfr. supra blz.176/180* (n.a.v. Demokritos)).—Tot daar Willmann's lijst.

De huidige generatiekloof.

Fr. Muckermann, Solowiew (*Zur Begegnung zwischen Russland und dem Abendland*), Olten, 1945, 15f., schetst een enkel model van de uitwerking (*cf. supra blz. 11* (*peirastische red.*)) van de grondslagencrisis, die de verlichting, letterlijk en welbewust stichtte.

"De tweede zoon Vladimir, nauwelijks veertien jaar oud, heeft met zijn familietradities gebroken. Wat ook maar aan religie en kerk herinnerde, heeft hij, met geweld en, zelfs, gepassioneerd, uit zijn werkkamer verwijderd. (…). Ganse nachten brengt hij door met de studie der Duitse materialisten, als L. Feuerbach (1804/1872) of der Franse vrijdenkers als E. Renan (1823/1892)., die, toen de Russische jeugd in een roes bracht en in verwarring joegen. (…).

MHD264

Zijn Vader vertrouwde zijn kind, liet het doen; -- sprak hem, wel, bij gelegenheid, over zijn grootvader, die een orthodox priester was, vertelde hem, al uitstekend kenner der Russische tradities, over het religieuze karakter van zijn volk. Doch, verder dan dat, werd de vaderlijke zorg nooit gewelddadigheid. Wel werd een punt (…) - een enkel - benadrukt: dat het, hier, om zeer gewichtige levensvragen ging, die men met ernst behandelen moest, -- die ernst, die erbij past.

Mettertijd begon Vladimir, wiens hart reeds begon een grote leegte te voelen, dit te begrijpen (…). Met zijn negentien jaar heeft Vl. de crisis van zijn eerste jeugd overwonnen. Van het totale nihilisme (de hetzij theoretische hetzij praktische loochening van alle hogere ideeën, idealen en waarden; vgl. *supra blz. 36/38: Gogol's boze antichrist*; *160* (*kritisch-ontmaskerend denken*); *162/165* (*malakia*)) is Vl. afgestapt, om tot de grote tradities (zie Willmann 's herwinning der trad. fil.) van zijn volk terug te keren. (…) De studie der wiskunde en der natuurwetenschappen, die hij zo vruchtbaar ingezet had, werd opgegeven ten gunste van dat type van filosofie, dat zich met de grote levensvragen bezighoudt". ((*259; Peirce*) (*cf. supra blz. 235* (*Scheleriaans model*).

De filosofische uitweg.

Ons lijkt het dat noch de roes der retorische filosofieën, noch iedere andere vorm van eigenzinnige, rechtzinnige en vrijzinnige (*cf. supra blz. 32; 33;177v.*) methoden bestand lijkt tegen ernstige kritiek. Enkel de weg, ons gewezen door hetzij de lemmatisch-analytische methode (*cf. supra blz. 8v.* (*mathematisch model, doch anaxagoreïsch* (*cf. blz. 101vv.*) toe te passen) hetzij de semiotisch-hermeneutische methode (*zie hoger blz. 254/259* (Skot. - Peirciaanse methode)) - d.w.z. beide onder één enkele naam samengevat: de reductieve methode (*zie hoger blz. 10/12* (*mathematisch en ethisch-politisch model*) - enkel die weg, dus, zal de huidige 'malakia', resp. nihilisme overwinnen.

A. T' Jampens, witte donderdag 1984.

Inhoud -- De grootste indelingsonderdelen. - Deze zijn vooral de volgende.

1A. De heidense filosofie (-660/+600)	MHD 3/245
1A(1) De Natuurfilosofie (-600/-350)	MHD 3/187
1. Opgang (-660/-450)	MHD 3/64
2. Neergang (-450/-350)	MHD 65/187
1A(2) De klassieke fil. (-450/-200)	MHD 187/241
Opgang (-450/-320)	MHD 187/238
Kleinsocratiek	MHD 188/193
Grootsocratiek.	MHD 193/238
Neergang. (-320/+200)	MHD 239/241
Theosofieën (-50/+600)	MHD 242/24.
1B. De Christelijke fil. (33/1450)	MHD 246/260
Patristiek/ Scholastastiek/ andere	MHD 252/260
II. De modern-hedendaagse fil. (1450+)	MHD 260/264
IIA. Renaissancetijdvak/ Kant (1450/1781)	MHD 260/262
IIB. Kant/ heden (1781+)	MHD 263/264